

TOLNAI

A VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNETE

DIPLOMÁCIAI OKIRATOK, HIVATALOS JELENTÉSEK, SZEM-
TANÚK HITELES FELJEGYZÉSEI ÉS EREDETI ADATOK NYOMÁN

TELJESEN ÁTDOLGOZOTT II. KIADÁS

TÖBBSZÁZ KÉPPEL, EREDETI FELVÉTELEKKEL ÉS TÉRKÉPEKKEL

IV. KÖTET

BUDAPEST,
TOLNAI NYOMDAI MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T.
KIADÁSA

Nyomatott: Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat körforgógépein
Budapest, VII, Dohány ucca 12—14.

A francia élelmezési Csapatot segédszolgálatos szenegáli néger katonák kísérik

Nyugat harca

Az álló háború

A sorsot, a végzetet, az emberi akaraton és számításon kívül eső, rejtelmes tényezőket nem lehet figyelmen kívül hagyni, amikor az emberiség legnagyobb erőfeszítéséről, a nagy világháborúról akarunk képet alkotni magunknak.

A milliós hadseregek hősieen harcoltak. Győzni akart minden erejét megfeszítve a német, a magyar, az osztrák, de a francia, az angol, az orosz, a belga és a szerb is. A hadvezérek is, minden táborban egyformán, a legjobb tudásukat vetették latba a győzelem érdekében. Még pedig a mielőbbi győzelem és a gyors béke érdekében.

Senki sem akarta a végsőkig megnyújtani a borzalmas háború időtartamát. De döntő győzelem nélkül gondolni sem lehetett az ellenfelek megbékülésére.

Gyorsan akart győzni keleten Nikolájevics nagyherceg, amikor az orosz ármádiával betört Kelet-Poroszországba és Galíciába. De gyorsan akart győzni Hindenburg is, amikor a tannenbergi csata: egy egész orosz hadsereg megsemmisítése után rettenetes erőfeszítéssel tört a lenyel főváros ellen.

Nyugaton is gyors döntésre áhítoztak a szembenálló felek.

A németek Belgium legázolása után lélekszakadva rohantak Párizs

Vilmos német császár és a német trónörökös (a kép jobb sarkában) a nyugati főhadiszálláson

felé és a gyors döntés reményében még a kellő óvatosságról is lemondtak: közvetlenül Párizs alatt jobbszárnyuk minden fedezel és biztosítás nélkül tört a francia főváros felé és ez a nagy sietség, a gyorsan győzni akarárs vágya a mariiéi csatával megváltoztatta a világháború történetének logikus menetét.

Joffre, a francia generalissimus is, mingyárt a háború első fázisában akart döntő győzelmet kicsikarni. A németek villámszerű előretörése elől Párizs alá vonta vissza csapatait, napok alatt új hadseregeket szervezett és szeptember ötödikén azzal adta ki a parancsot a nagy támadásra, hogy:

A döntő pillanat elérkezett!

A francia hadvezér akarata is csak részben valósult meg. Sikerült ugyan a németek fedezetlen jobbszárnyára súlyos csapást mérni, sikerült a német harcvonalat visszalendíteni és sikerült Párizst fölszabadítani, de a háború eldöntéséről, a német hadsereg döntő vereségéről szó sem lehetett.

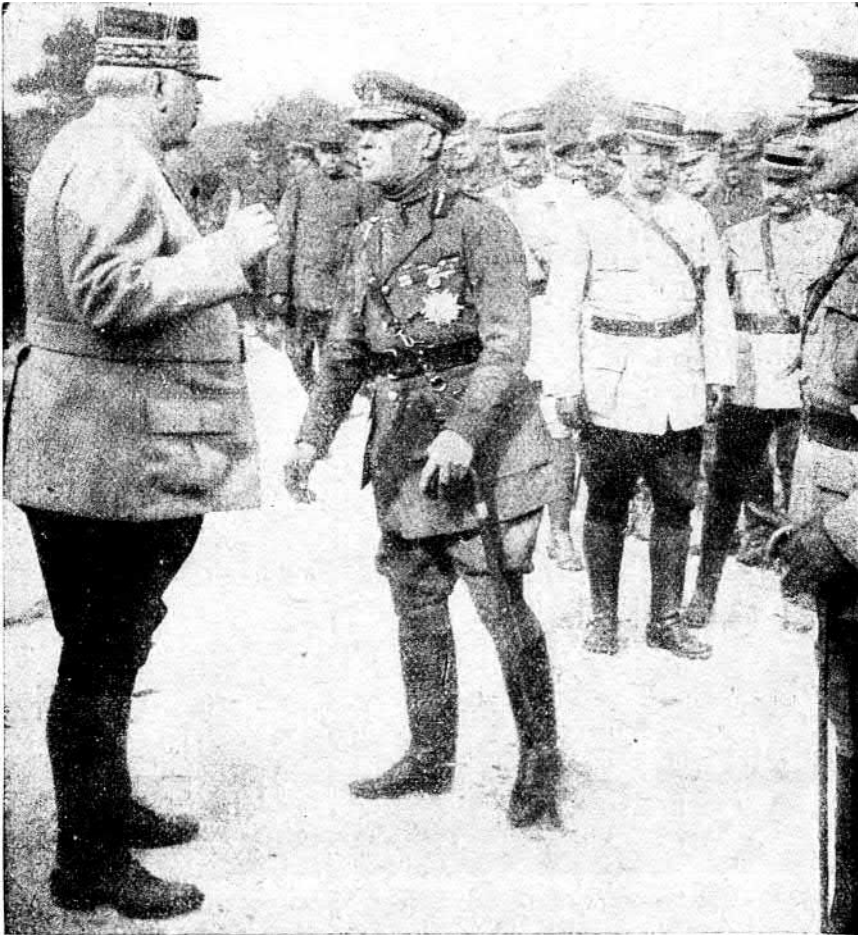

A németek francia földön jóelőre elkészített hadállásokba vonultak vissza és itt sziklaszilárdan megállottak.

A tengerparton elterülő flandriai síkságtól a svájci Alpokig húzódlak végig ezek a német hadvonalak, ezekkel párhuzamosan a francia-angol-belga lövészárkok, egyformán kiépítve, egyformán megerősítve és egyformán mozdulatlanságra kárhoztatva.

A háború megállott.

A háború állandósult.

A francia főhadiszálláson. Balról áll Joffre francia főhadvezér, szembe vele French angol tábornok

Ellenére az emberek akaratának, akik különbség nélkül mindannyian gyors döntést, gyors leszámolást és mielőbbi békét akartak.

A háború felidézett és szabadjára engedett szellemei nem akartak egykönnyen pihenőre, téni.

A sors, a végzet, a megmérhetetlen erők rejtelmes törvényei fölborították az emberek számítását, akaratát és óhajításait.

A flandriai síkságtól a svájci Alpokig elnyúló, párhuzamos, ellenséges harcvonalak fölött a sors, a végzet trónolt.

Ki tudhatta, mit hoz a jövő, ki tudhatta, mi lesz a sors döntése?

A művelt világ égboltját beborító viharfelhő egyre komorabbá, egyre fenyegetőbbé vált.

Antwerpen bevétele után

A győzelmes német hadsereg október 9-én vonult be Antwerpenbe, melynek gyors eleste nagy megdöbbenést keltett az ántánt-hatalmak országaiban. A hangulat néhány nap múlva még nyomottabbá vált, amikor keletről megjött a híre Przemysl felszabadításának és Hindenburg Varsó alá való érkezésének.

Közben a németek Antwerpennél sem álltak meg, mihelyt az összes erődöket birtokukba kerítették és hátbatámadástól nem kellett tartaniok, tovább folytatták a menekülő angol-belga sereg üldözését. A visszavonulás iránya: Briège és Ostende volt.

A szétvert belga csapatok Ostende-ban gyülekeztek, ahol az Antwerpenből elmenekült belga kormány is székel; komoly ellenállásról és megállásról szó se lehetett itten, mert az új haditerv az volt, hogy a belga csapatok, a parton cirkáló angol hadihajók ágyúinak oltalma alatt, mindaddig visszavonulnak a belga partokon, míg egyesülhetnek a francia és angol segédcsapa tokkal.

A németek azonban hevesen nyugtalanították a menekülő belga sereget, mely sehosem bírta föltartóztatni az üldözést. Különösen véres volt az Exaerde mellett vívott ütközet, melyből a belgák bénán, nagy veszteséggel kerültek ki, úgyhogy másnap, október 12-én, a németek már Selzaetebe is bevonulhattak . . .

Talán Quatrecht környékén volt leghevesebb a belgák ellenállása, mert ezen a fronton Gént városát védték. Kétnapi, elkeseredett ellenállás után azonban megtört a belga sereg ereje ezen a frontrészen

is, az angol segédcsoportok is nagy veszteségeket szenvedtek és Quatrecht eleste után két nappal, október 12-én a német csapatok elérték magát Gentet is, ahová hangos zeneszóval vonultak be.

De még ugyanaznap veszélyessé vált Ostende helyzete is és október 13-án a német csapatok már oly közel voltak Ostende-hoz, hogy a belga kormány innen is jónak látta menekülni. Ekkor már francia földre

Antwerpen rémnapjaiból. A bombázás ideje alatt a lakosság a pincékbe menekült és ott várta kétségbeesetten az ostrom végét

kellett a belga kormánynak bujdosnia. Le Havre francia várost választotta a belga kormány új székhelyül és itt adta ki a következő proklamációt:

„Harmadfél hónap óta lépcsőről-lépésre védelmezik a hazai földet a belga katonák. Az ellenség arra számított, hogy megsemmisítheti az antwerpeni hadsereget.

Ezt a reményét meghiúsítottuk méltóságteljes, megbonthatatlan rendben végrehajtott visszavonulásunkkal, mely biztosította haderőnk megtartását.

Hadseregünk most a déli haláron működik, támogatva szövetségeseinktől, ami záloga jogaink fényes győzelmének. Közben a körülmények arra kényszerítettek, hogy új megpróbáltatásnak vessük alá a belga népet, amelynek túrnie kell, hogy. kormánya átköltözzék Franciaországba, ahol a francia kormány nemes barátsága biztosítja szuverén jogaink korlátlan gyakorlását, valamint a szoros kapcsolatot és érintkezést a belga hadsereggel meg az angol-francia szövetségeseikkel.

Antwerpen szegény lakossága között ingyen kenyeret osztottak szét a német katonák

Ezen az ideiglenes megpróbáltatáson, ez szent meggyőződésünk, hamarosan ál fogunk esni.

A kormány számít a belga nép józanságára és hazaszeretetére, amely párosulva a belga hadsereg és szövetségeseinek hősiességével siettetni fogja a letiport haza fölszabadulásának óráját, úgyhogy Belgium szebb és nagyobb lesz mint valaha, mert az igazságért és a becsületért szenvedett.”

A belga kormány elmenekülése után Beseler német tábornok hadserege október 14-én elfoglalta Brüggét, a következő napon, október 15-én pedig Ostende is a német hadsereg birtokába jutott. Antwerpen után hat napra a németek tehát ilyen nagyjelentőségű, újabb eredményeket értek el.

A megszálló sereg nyomán bevonult Ostendeba maga von der Goltz tábornagy, Belgium német főkormányzója is, vezérkarával együtt és ezzel megkezdődött a német uralom Ostendeban is, amely Európa egyik legszebb, leghíresebb tengeri fürdőhelye. A világhírű strandokat és szebbnél-szebb sétányokat ekkor már komor lövészárkok szántották föl és német matrózok, kezükben puskával, helyezkedtek el

Nemei őrzárak Ostende mellett. A gyönyörű várost kardospás nélkül foglalták el a németek

a lövészárkokban, hogy figyeljék a tengert és szembeszálljanak az angol flotta esetleges támadásával is.

Európa legelőkelőbb fürdőhelye

A német csapatok október 15-én vonultak be Ostendeba, amely Európának legelőkelőbb, legdivatosabb és legrágább tengeri fürdőhelye volt.

Már a németek megjelenését megelőző napon egészen a francia

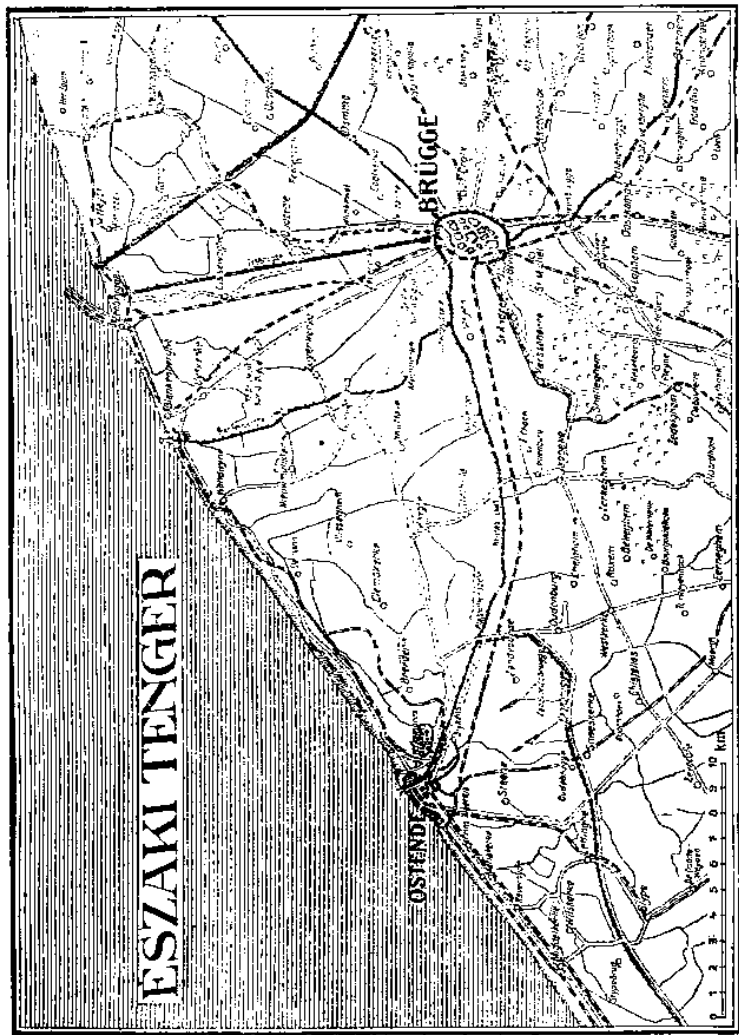
Dünkirchenig végigmarajlott a belga tengerparton a pánik, mely a legjózanabb férfiakat és a halvérű nőket is egyszeriben a legkétségbeesettebb kalandokba hajszolta. Egész sereg ember nyomorult halász-csónakokra bízta az életét és ezeken vitette magát Angliába . . . Sajnos, ezek közül a csónakok közül nem egy sohase jutott el Angliába. Ostende kikötőjében hihetetlen jelenetek játszódtak le. Az emberek annyira elvesztették fejüket, hogy drága bútoraikat is meg akarták menteni a „rabló” németek elől és színig megrakták törekeny holmival a még törekenyebb csónakokat. Blankenberghében egy-egy helyért a zsúfolt csónakban száz frankot is megadtak olyan emberek, akiknek talán ez volt az egész vagyonuk . . .

És aztán Ostende egész népét reszketős fogta el, mikor a német kerékpárosok elővédje megállt a vásártéren és leugrott gépeiről. A német katonák észre se vették a belgák félelmét, hiszen nem tudhatták, hogy a francia, belga és angol újságok hetek óta tigris- és ember evő-hírüket költötték! A németek csak egyre voltak kíváncsiak és nógatva kérdezték az uccán járó-kelőktől, hogy merre van a tenger, a belgák híres Északi-tengere? . . . Mind kivonultak a strandra és elgyönyörködtek a tengerben, amelynek partját sikerült meghódítaniuk. Sokan kémeelve, vágyódva fűrták tekintetüket a messzeségbe, amelynek ködös fátyla mögött Anglia földje rejtőzött. . .

Ostende-ot kardcsapás nélkül foglalták el a németek, mert a szövetséges csapatok az ellenség közeledtének hírére kivonultak a városból. Igaz, hogy az angolok itt is meg akarták kísérelni az ellenállást, de Ostende városi tanácsa ellene szegült a tervnek és nyíll városnak jelentette ki Ostendet.

A gyönyörű város ekképpen megmenekült az ostrom és a bombázás borzalmaitól. A németek bevonulását érdekesen írta le Alison, egy amerikai lapnak a tudósítója, aki a következőket jelentette lapjának:

„Csütörtökön, október 15-én, reggel tíz óra tájban jelent meg az utolsó belga katona a strandon. Nyergeletlen lovon jött a halásznegyedből és nyargalva kiabált flamand nyelven: „Itt vannak a németek!” és puskájával verte a lovát. Ahogy végigvágatott a parton, mindenkitől a Dünkirchenbe vezető utat tudakolta . . . Tíz perccel később, ahogy ott álltam az amerikai konzulátus előtt, tizenhárom német ulánus tűnt elő az úton. Pompás fickók voltak és nagyszerűen lovagoltak; pikájukat lefektették lovuk nyakára és mind az uccák föliratait betűzgették, egynek kivételével, aki a város tervrajzát nézegetve igyekezett eligazodni az uccákon. Oly biztosan lovagoltak, mintha ki lett volna pécézve

A flandriai tengerpart egyik része, melynek birtokáért hónapokon keresztül makkas harcok folytak a németek és az egyesült angol-francia-helga seregek között

Alapos német munka: gránáttal összelőtt ház Antwerpenben

az útjuk s mikor megtalálták a keresett uccát, egyenesen befordultak rajta és odakocogtak az ostendei polgármester háza elé, amelynek kapuját megzörgették.

A polgármester személyesen jött ki két zsendár kíséretében. Hivatalos díszruhájában volt, fekete kabátban, fehér tisztiövvvel. A németek nagyon udvariasan üdvözölték s rövid beszélgetés után mindnyájan

Sétalovaglás az ostendei strandon. Ahol valamikor gondtalan és fényűző milliommok szórták a pénzt, ott a háború alatt szakállas német népfőlkélok szórakoztak

együtt mentek el. Közvetlenül aztán több ulánus is jött, kerékpáros matrózokkal együtt; ezek mind a városháza elé mentek, ahol megkötötték lovaikat és vártak. A polgármester szintén a városházára ment, hogy ott fogadja a német tiszteket. Az első tiszt féltizenegykor jött egy csomó ulánus élén. Úgy látszott, hogy ezek az előőrsök mind jól ismerik Ostende tervrajzát, mert valamennyi tétovázás nélkül és egyenesen a városházához tartott. Az első tisztet csakhamar két nagy automobil követte, zsúfolva tisztekkal. Az elsőben maga von dér Goltz tábornagy, Belgium német főkormányzója ült vezérkarával. Kevéssel előbb érkezett a városházára az amerikai konzul is, akit a polgármester kéretett oda. A kölcsönös üdvözlések után von dér Goltz tábornagy megkérte az amerikai konzult, hogy kísérje el őt Brüggebe, ahol be fogja mutatni neki az Ostende számára kinevezett parancsnokot. Mivel a konzul sofőrje ismerte az utat, von der Goltz az amerikai autóval ment vissza Brüggebe. És ettől a pillanattól kezdve Ostende városa a németeké volt . . . !

Galli-Curci elmaradt koncertje

Ostende elegáns Avenue Léopold"-ján tehát német matrózok szöges csizmái kopogtak. A gyönyörű tengerparti városban, amelyről Baedeker azt a bizonyítványt állítja ki, hogy „ezidőszerint Európa legelőkelőbb tengeri fürdője”, óriás termetű, szakállas bajorok „szórakoztak”. És a könnyelműen épített, gyöngé slucco-palolák papirosvékony falai megremegtek a súlyos lépések alatt. Hová jutott Európa legelső, legdivatosabb fürdőhelye, amely még néhány hónap előtt is azt túrdette, hogy a szezonja minden eddiginél izgatóbb, érdekesebb és nagyszerűbb lesz ! Ám a fürdőévadot derékon törte ketté a háború és az-amerikai milliomosok, a párizsi divathölgyek, a londoni arisztokraták helyett egyszerű német katonák jártak-keitek a gyönyörű strandon . . .

„ . . . Dél van — írta a „Berliner Tageblatt” tudósítója. — A német tengerészek a Thourout felőli útról jönnek, befordulnak a Léopold-park mögé és a Kúrszalónba masíroznak. A Kúrszalónba, amelynek márvány-és bronzpompája szép nőket és szerencsevadászokat, mámort és nagyvilági szédületeket látott egykor falai között. Vájjon hová lett ez az idő? . . . Meg se tudjuk már érteni, hogy az emberek egykor könnyelműek és mulatók is voltak! A matrózok betódulnak a nagy vasportálén és a hamburgi, brémai, danzigi fiúk patkós csizmája végigtapossa az elegáns termék puha szőnyegeit. Betódultak anélkül, hogy megváltót-

ták volna a belépésre jogosító igazolványt. És olyan természetes könnyedséggel mozognak a nagyképűen elegáns termekben, mintha teljes életükben ott laktak volna, konyhájukat, melyből a márványfalaknak bizonyára nem tetsző gulyás-illat árad szét. Aztán elkövetkezik az ebéd ideje.

Soha nem láttam ilyen bizarr képet. A széles bársonyszőnyegekre telepsznek a csajkás legények és jóízűen fogyasztják a pompás ebédet. A koncertteremben, amely hatezer embert fogad be, sűrűn ülnek egymás mellett és még így is alig férnek el. A pazar fényvel épített lépcsőházban még ott lóg Galli-Curci énekesnő plakátja, mely augusztus t-re hirdette a művésznő hangversenyét. A mélyen kivágott ruhájú hölgy arcképe nagyon idegenszerű, sőt lehangoló ebben a környezetben. A koncertet már nem tarthatta meg; a fürdőhely elegáns közönsége, mint a kiöntött ürge, úgy szaladt szét a világ négy tája felé.

A napok múltak s aztán mégis lett „koncert”, csakhogi ebben ágyúkkal és gépfegyverekkel muzsikáltak az angolok. Ebéd után, mint a fürdőszézonban is szokásos volt, a „vendégek” sziesztát tartottak. De nem kényelmes nádszékekben döltek hanyatt — hol is vettek volna elég széket! hanem ott, ahol megebédeltek, a plüssszőnyegeken

Német katona a térdére ülteti és megeteti az „ellen-séges” belga gyermeket. A belga csöppségnek mintha nem nagyon ízlene a német menázi

terültek végig és aludtak olyan édesen, mint talán kevesen a régi, előkelő világ urai és hölgyei közül.

A német katonák egyébként példás rendet tartanak a kúrszalónban. A zöld játékasztalokat, melyek körül kétségbeesett, lázas tekintetű emberek rakták föl utolsó arányaikat a roulettere vagy a kártyára, mind a fal mellé állították, posztóval lefelé fordítva. A csillárokat, a márványlépcsőket, a bronzfigurákat vászonerítővel borították le. A szőnyegeken sehol egyetlen szennyfolt vagy elejtett papirosdarab. Minden ebéd után nagytakarítás következik, mert a tengerész nemcsak a kényelmet kívánja, hanem a rendet és a tisztaságot is. Az előkelő fürdővendégek bármely percben visszatérhetnének ide: semmit sem találnának bepiszkítva vagy elpusztítva. Madame Galli fölmehetne a színpadra és megtartathatná a koncertjét. Ennek az ideje azonban még nem érkezett el. A széles strandon német ütegek állanak, mélyen beágyazva a talajba. Ahol egykor nyüzsgő, nagyvilági élet zajlott az ívlámpákkal vakítóan világított sétányokon, ott ma komor lövészárkok húzódnak végig. Német matrózok állanak bennük, kezükben a puskák és úgy figyelnek a tenger felé . . .”

Ostende bombázása

Föltűnik az angol flotta

Két napig sem voltak még a németek Ostende-ban, amikor az angolok már megkezdték „Európa legelőkelőbb fürdőhelyé”-nek az ágyúzását és bombázását. És azután alig múlt nap Ostende bombázása nélkül.

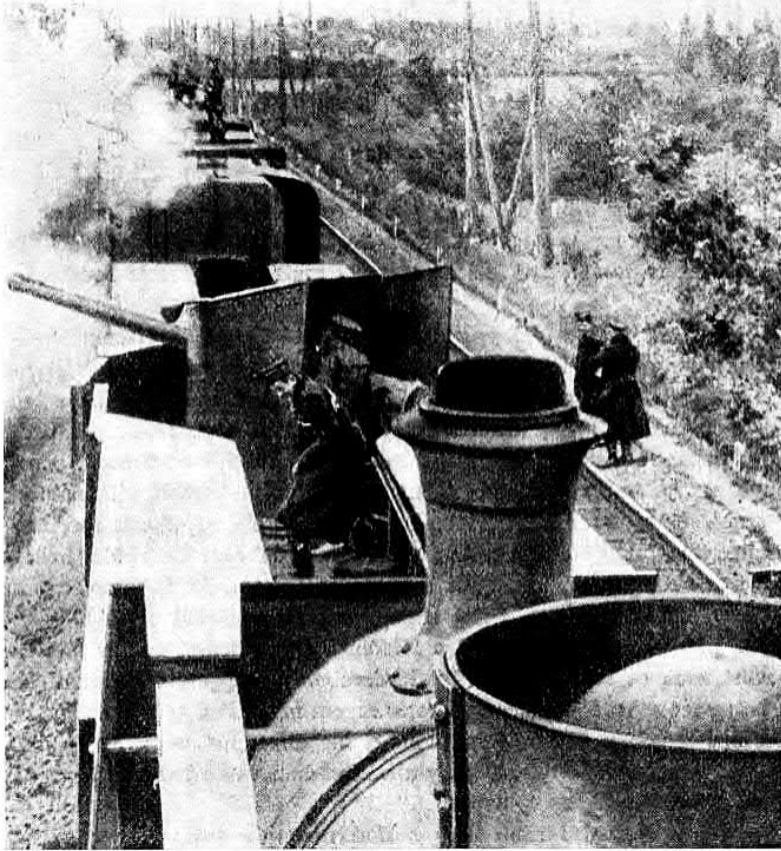
„Október 19-én déli egy óra felé együtt ültünk az étteremben — írja egy bajor tartalékos tiszt, aki az automobil-osztagban szolgált. — Én szemben ültem a nagy üvegablakok egyikével, melyek mind a tengerre nyílnak s ahogy kitekintettem, egyszerre csak ellenséges hadihajó bukkant föl a szemhatáron. Nemsokára föltűnt az árbocon lengő angol zászló. Amikor csak pár kilométernyire volt a parttól, fölszaladtam a szobámba messzelátómért. Alig értem az ajtó elé, ágyúlövés dörrenése rázta meg a levegőt s közvetlen utána szörnyű üvegcsörömpölés hallatszott az étterem felől. Az egész szálloda odarohant. Én is visszasiettem és megdöbbenve láttam, hogy a nagy asztal, amelynél ebédelni szoktunk, pozdorjává törve hevert a földön. Egy alezredest és egy főtörzsorvost, akik az asztal mellett ültek, darabokra szaggatott a gránát. Ha a helyemen maradok, hasonló sors ér engem is, mert a gránát az én székkemmel szemben álló ablakon csapott be. Bizonyos, hogy az angolok csak kém útján jöhettek rá, hogy a szállodában van a hadosztály trénje s ezért bombázták az épületet...”

Négy nappal később még sokkal nagyobb arányú bombázásba fogtak az angolok.

„Pénteken, október 23-án — írja Sven Hédin, a világhírű svéd utazó — fölkellett Kübler doktor és azt ajánlotta, hogy sétáljunk ki a világítótornyhoz és a régi erődhez. A kirándulás nagyszerű volt és a legjobb kedvben tértünk vissza az elektromos vasúton. A kocsiban katonák és civilek ültek. Amazok közt volt egy öreg népfölkelő, aki elmondta, hogy három fia van a háborúban, de nem is gyanítja, hogy hol vannak és élnek-e még . . .

— Mindenesetre meglehet, hogy elesnek — mondta, — de hát az ember mindent föláldoz a hazáért, ha szükség van rá . . .

Visszatérve a parti sétányra, leültünk egy padra a Kúrszalón

Belga páncélosvonat. Gépfegyverekkel és ágyúkkal is föl volt szerelve. Egyike volt a legmodernebb harci eszközöknek

előtt s néztük az angol hajórajt a messzelátókon ál A levegő szokatlanul tiszta volt és szinte ragyogott az őszi verőfényben. Kevéssel félegy előtt fölkeresett Bess kapitány. Éppen akkor tért vissza Schröder tenger-naggyal Middlekerkéből és elmondotta, hogy az utat, amelyen tegnap a lombbal díszített kocsikat láttuk, ebben a pillanatban mindenek

lehet mondani, csak barátságosnak nem, mert néhány gránát csapolt le rá. A parti sétányon már nem szabad katonának mutatkoznia, amiért is Bess kapitány határozottan lebeszélte arról, hogy ellátogassak Middlekerkébe; inkább más, kevesebb veszéllyel járó kirándulást ajánl: hogy nézzem meg néhány tengerészcsapatát és a szállásukat.

Másfél század volt elszállásolva a színházban s a színház előtt álltak az úgynevezett hajóágyúk; kicsiny, könnyű lövegek ezek: ugyanolyan színűek, mint a páncélos hajók és 6 centiméteresek.

A hozzájuk tartozó municiókocsik a gyalogjárón álltak. Bementünk a színház szép, tágas előcsarnokába.

A falak mentén álltak a legénységi ágyak, matracokkal és vánkosokkal, melyeket az ostendei polgármester rekviráltatott. A székeken puskákat és ruhadarabokat láttunk, az asztalokon tányérokat és tálcákat. Az elsőrendű páholyokat alvóhelyiségé és municióraktárrá alakították át.

Az egész közfolyosót ágyúk foglalták el. Néhány páholyban tengerészkatonák a fegyverüket tisztogatták vagy rendbehozták ruhájukat és derékszíjjaikat. Megnéztem a konyhát is, ahol kövér és kedélyes tengerész-szakácsok lettek-vettek fehér siphában és fölgyűrt ujjú zekében, sőt meg is kóstoltam a menázsit is; mély tányérban óriási porció gulyást kaptam, főtt húst, burgonyát, kelkáposztát és levest egyben. Nagyszerű volt: s az

Schröder német admirális. (x) Parancsnoka volt annak a flottállának, amely Antwerpen ostromában hősiességen kivette a részét

utolsó falatig megettem, mert egészen bizonyos volt, hogy a fogadóban nem kapok ilyen jót. Ha sokáig volnék táborban s a tiszti és legénységi koszt között válogathatnék, hát habozás nélkül az utóbbit választanám, mert egészséges, erőteljes és ízletes,

De most már csak öt perc híja volt az egy órának és pontosan kellett megjelennünk a tiszti asztalnál. Átmentünk a rue de Cerf-en, mert ennek az uccának és a Digue de Mer-nek, a tengerparti nagy strandnak a sarkán van a Hotel Littoral. A rue de Cerf néhány méterrel mélyebben fekszik, mint a strand-út, melyet a parti dűnák (homok-gátak) vonalán építettek meg, de a vége lejtősen fölemelkedik a nagy strand-ucca szintjéig Odafönn, a Littoral sarkán, élénk beszélgetésben állt egy tiszti csoport. Nyugat felé mutogattak és sűrűn használták a messzelátójukat. Odamentünk hozzájuk, mert kíváncsiak voltunk, hogy mi történik. Az angol flotta szokott helyén volt nyugaton, mindössze hét-nyolc kilo-

Antwerpen és Ostende megszállása után a belga lakosság nagy része Hollandiába menekült. A határon az ártatlan belga gyermekeket holland katonák vették oltalmukba

méternyire, tehát valamivel közelebb, mint máskor ... De egyszerre csak egy torpedónaszád elvált a többtől és teljes gőzzel Ostende felé tartott, a parttal párhuzamosan és lehetőleg közel a szárazföldhöz. Nemsokára aztán látni lehetett, hogy egy másik torpedónaszád az előbbinek hajósodrába tart. Bizonyára vízalattjárókat és torpedónaszádokat gyanítanak a felső kikötőben és ki akarják kémlelni, hogy nem láthatnának-e valamit? . . .

Miattam járhattak az angolok akármilyen szándékkal: én bizony

fölmentem a szobámba és rendbehoztam magam az ebédhez. Aztán kimentem az erkélyre azzal a meggyőződéssel, hogy a torpedónaszádok megfordultak vagy visszamentek a nyílt tengerre ... De nem: még mindig ugyanazt az utat járták, mint eddig s a tajték látszott a hajók orrán. Hallottam, hogy odalenn, az erkélyem alatt egy tiszt dörgő hangon vezényelte, hogy ki kell üríteni az uccát és senkinek se szabad mutatkoznia a hosszú házsor előtt. Csak a Littoral előtt álló ör maradhatott a helyén, de a következő percben, az előbbi tiszt parancsára, az is fedezéket keresett magának.

Erre már elővettem messzelátómat és lesiettem a lépcsőn. A hotel előkelő, szőnyeges lépcsőházában, ahol kanapék, asztalok és székek alkottak ízléses csoportozatokat roppant délszaki növények közt, katonalisztek jártak sebbel-lobbal föl és alá s az ember mingyárt láthatta, hogy rendkívüli dolgok előtt állunk . . . mert a torpedónaszádok egyre közeledtek.

— Fognak lőni? kérdeztem reménykedve Bess kapitánytól.

— Mindenesetre felelte stoikus nyugalommal a kapitány, — azért jönnek,

A vesztibül üvegajtain őt meg lehetett figyelni, hogy mi történik a rue de Cerf torkolatánál: Schröder tengernagy osztotta ott a parancsot; ott láttam Tagert tengerészkapitányt és a matrózdandár legénységét; ott vontatta föl lázas sietséggel a két 6 centiméteres hajóágyút és a hozzájuk való muníciókocsikat, mert más tüzérség akkor nem volt kéznél a városban. Az uccát már megtisztították a polgári elemtől és katona is csak annyi volt ott, amennyire éppen szükség volt az üteg vezetéséhez és kiszolgálásához. Ennek következtében én se mehettem ki, de azért mégis megfigyelhettem, mily gyorsan és pontosan állították föl a két ágyút és hogyan töltötték meg:

— Tölteni! . . . Kész! . . . Tűz! . . .

Az első lövés eldőrdült! Visszhangja riadva kelt az ucca torkolatánál és a hotel ablaktáblái megcsörrentek kereteikben. Fölmentem az étterembe. Onnan szabad kilátás nyílt a tengerre s az első torpedónaszádra. A következő pillanatban megszólalt a második lövés. Az első közvetlenül a torpedónaszád előtt csapódott a vízbe s nem lehetett eldönteni, hogy okozott-e kárt. A második lövés is a célhoz egészen közel hullott alá . . . Az étteremben több tiszt volt együtt. Én a colmari dr. Algermissennel, az első tartalékos tengerész zászlóalj hadnagyával álltam együtt. A nagyterem nyolc ablaka a tengerre néz, kettő és a bejáró üveges ajtó a rue de Cerfre. Az első két ablak mögött kis

A német hadsereg elől kétkerekű kordákon menekült a belga lakosság egy része francia és holland földre

terített asztalok állnak, a terem keleti részén van a nagy asztal, melynél ebédelni szoktunk. A mennyezetet négy oszlop tartja. A nyugat felé eső másodiknál álltunk Algermissen meg én . . .

Tizenkét izgalmas pere

Alighogy a két német lövés eldőrdült, a két torpedónaszád is fordult egyet s már meg is kezdte a tüzelést. A hajóágyúk, amint látszott, egyenesen reánk céloztak. — Fedezni! — kiáltotta rám Algermissen s én az oszlop mögé húzódtam, védelmet keresni: holott ez az oszlop üveg módjára zúzódott volna ezer darabra, ha eltalálja egy 10 centiméteres gránát! A teremben állók közül néhányan követték példánkat, mások ellenben hidegvérűen megvetették ezt az óvatossági rendszabályt, melyet bizonyára úgysis elégtelennek tartottak. Mivel ez első torpedónaszád mintegy másfél kilométernyire volt tőlünk, a gránátjai aránylag elég hamar értek célhoz.

Az első lövések, mivel az angolok rövidre fogták a célt, éppen a Littoral előtt hulltak a vízbe és magas, fehér vízoszlopok szöktek föl a lecsapódás helyén. Alighogy az első gránátok szétrobbantak a víz alatt, messzelátóinkat a torpedónaszádokra irányítjuk, ott megint vilámlik, mi pedig védelmet keresünk, de csak a testünknek, nem pedig

a fejünknek, mert az ember nem veheti le szemét az ilyen látványról, hiszen látni akarja, látnia kell mindenáron! . . . Hiábavaló erőlködés lenne: megkísérteni annak a feszültségnek a leírását, amely erőt vesz az emberen az ágyúcsövek megvillanása és a gránátok lecsapódása közé eső időben. Mikor az ember érzi és tudja, hogy ő maga a célpontja a feléje röpülő gránátnak! . . .

A lélekzetet visszafojtó feszültség, a legfokozottabb érdeklődés és

Belga menekültek „lakása“ Párizsban. A francia fővárost annyira csepegték a belgumi menekültek, hogy sokan közülük csak a szajnai fehérhajókon kaptak lakóhelyet. Ez a fényképfelvétel egy ilyen vízilakást ábrázol

olyan éber figyelés keveréke ez az állapot, amely semmit se akar szem elől téveszteni, ami történik. Azért irányítja az ember a messzelátót, hol a naszádra, hol ismét a lecsapódás helyére. Az egyik gránát, mint a víz tükrén csúsztatott kő, nem vágott bele a tengerbe, hanem visszapattanva róla, tovább szökött és belecsapott egy tetőpárkányba, 58 lépésnyire tőlem, ahogy utóbb megállapítottam. Egy másik rendkívül különös pályát írt le, magam sem tudom hogyan: de végezetül a kövezett sétányon ért partra és ottmaradt a vaskorlát mellett anélkül, hogy szét-

pukkant volna. Ott feküdt még néhány napig s az őr ügyelt, hogy senki se nyúljon a veszedelmes jószághoz. Néhányszor láttam és hallottam, hogyan csaptak le a gránátok a víz színére, hogyan ugráltak lapos kavics módjára a tenger tükrén s hogyan csapódtak bele végül a kőpart oldalába . . . Előbb a villám az angol ágyú torkából, aztán a lecsapódás a vízre, majd a tompa dörrenés, nemsokára pedig recsegés-ropogás, ha egy ház homlokzatát érte a gránát és végül a téglák vagy falrészecskék tompa zuhogása az uccán, ahogy a robbanás szétvetette az épületet. . .

A második torpedónaszád, melyet megfigyelőhelyemről nem láthattam, éppoly vígan lövöldözött, mint az első. Minthogy nem láthattam, mikor lő: vele szemben még kevesebbet érhetett az a védelem, melyet az oszlop nyújtott. Nyakra-főre lövöldözött a két német ágyú is és minden 5-6 percben leadott egy-egy lövést. Nem tudom, hogy tettek-e kárt az angol naszádokban, de alig hiszem; mert sokkal gyorsabban ment a dolog, semhogy a találat teljes biztonságát elérhették volna. Először is a naszádok folyton föl s alá nyargaltak, nehogy nyugvó célpontot adjanak a német ágyúknak és másodszer a német ágyúk erősen futottak hátra az uccu lejtős torkolatánál és minden lövés után vissza kellett őket tolni előbbi helyükre. Tizenkét perc alatt már vége is volt az egész mulatságnak. A naszádok majdnem egészen megfordultak és sietve, de közben folyton tüzelve távoztak nyugati irányban. Körülbelül harmincat lőttek, ahogy a német tisztektől hallottam és gépfegyverekkel is lövöldöztek. De a távolság egyre nőtt s végre teljesen megszűnt a tüzelés.

— Hogyan van az, hogy a mi fogadónkat egyetlen lövés se érte? kérdeztem. — Az angolok csak láthatták, hogy innen tüzeltünk rájuk, az uccasárokról? És az ágyúk legénységén kívül különben se volt egyetlen egy teremtett lélek se az egész strandon!

— Csak nekünk tűnik föl ez olyan természetesnek hangzott a magyarázat, — mert mi tudtuk, hogy itt állnak az ágyúk. De a naszádokon aligha dönthettek el gyors mozdulataik közben, hogy honnan éri őket a tűz. Lehet, hogy egyszerűen csak a kikötőt akarták ágyúzni, abban a föltevésben, hogy torpedónaszádjaink vannak ott. Mert a kikötőbe valóban hullott is több lövés.

— Különös — szólt közbe egy másik, hogy több lövés a „Majestic” fogadót érte és megölt néhány tisztet.

— Ez nem is annyira különös, — felelte egy harmadik vállat vonva. — Mert a „Majestic” nagy, díszes, fehér épület s az angolok nyilván azt hitték, hogy ott jó fogást tehetnek.

— Ez a legvalószínűbb — telte hozzá egy negyedik. — Nyilvánvalóan azért jöttek egy óra tájban, mert azt gondolták, hogy ekkor a tisztek éppen ebédnél ülnek és zavartalanul halomra léphetik őket . . .

Ha telibe talál a gránát

Mikor a nyugalom helyreállt, asztalhoz ültünk és ebéd után Hess, Kübler meg én átmentünk a „Majeslic” hotelbe, megnézni, hogy mi történt . . . Hát ott bizony erősen garázdálkodtak a gránátok. Szép, fehér homlokfalát rúdul eltorzította hat gránát, melynek most a rombolását néztük. Nagy, tátongó réseket vágtak a falakban a golyók, az uccai gyalogjárón a kövek, téglák és vakolat tömegei heverlek, egy dekoratív, szárnyas gipszangyal pedig apró törmelékekre zúzódva borította a földet.

A vesztibülbcn szekrények, asztalok és székek hevertek vad összevisszaságban. Az étterem cgv órával ezelőtt Európa egyik legelegánsabb étterme volt, a parkettjét vastag, vörös brüsszeli szőnyeg takarta, az aranycirádás, fehér falakat tükrök ékesítették, a mennyezetén pompás csillárok függtek, most pedig minden a legrémesebb pusztítás képét mutatja. Két gránát éppen a hosszú ablak sor alsó részét szakította át és szilánkjai tátongó réseket vágtak a falakban és a mennyezeten. A gipszdíszítmények lehullottak és romokban heverlek, a szőnyeg pedig csaknem teljesen eltűnt a vastag, fehér porréteg alatt. Az ablakok porrá őrlődtek, a tükörtáblák bizarr csillagrajzokká repedeztek, a tört részek már a legcsekélyebb érintésre is lehullottak róluk. Az asztalok és székek megannyi rom, az asztalterítők merő rongy. Csak a terem sarkaiban, különösen pedig a nyugati sarokban álltak még lábon az asztalok: de a tányérok és poharak itt is mind összetörték. A vörösboros és pezsgős poharak talpa olt állt az asztalon, de a felsőrészük lepattant róla.

Amikor az angolok megkezdték az ágyúzást, mintegy ötven tiszt volt együtt az ebédlőben; néhány asztalnál már hozzá is fogtak az ebédhez. Legtöbben a terem nyugati felében ültek s ezért is menekültek meg, szinte csodamódon. A délkeleti oldal egyik ablakánál ült Lippe doktor és a matrózdandár hadsegédje; már javában ebédeltek és vígan beszélgettek. Az első találatok után ez a két úr valószínűleg érezte, hogy ők ülnek a legexponáltabb helyen; Lippe doktor tehát fölállt, de csak az asztal másik végéig juthatott, mikor egy gránát besüvített és a háta közepén találta! . . . A lövés teljesen darabokra tépte a szerencsétlen orvost. Ami megmaradt belőle, szétszórva hevert a teremben: a feje a karján, vértócsa közepében. Az egyenruhájából csak rongyok, az egyik

A „szorgalmas Berta“; a németek 42-es mozsara így lőtte szét Antwerpen erődítéseit

lábát egy asztal alatt találták meg a terem túlsó végében, a többi vérfoltok és belsőrészek formájában a falakhoz, a mennyezethez, az asztalterítőhöz tapadt köröskörül. Schönfelder doktor, aki tüstént odasietett, csak bajtársának maradványait gyűjthette össze egy abroszba, melyet azonnal a halottasházba küldött. A hadsegédet, súlyos sebével, a legközelebbi kórházba vitték. A többi vendég mind élve menekült, de nagyrészüket eszméletlenül rogyott össze a nagy légnomástól, melyet a becsapó gránátok támasztottak; néhányan könnyen meg is sebesültek a szerterőpködő szilánkoktól, de komolyabb baj nem ért senkit se és az elkábultak is hamarosan magukhoz tértek.

A sors kifürkészhetetlen. Miért hogy éppen azt érte utóli a halál, aki fölismerte a veszélyt és biztosabb helyre igyekezett: holott nekünk, akik egy másik teremből néztük végig a színjátékot, nem esett semmi bajunk? . . Utóbb hallottam, hogy az a hely, ahol álltam, szintén nem volt biztos; először, mert a gránát kidönthette volna az oszlopot magát, és másodsor, ha visszapattanik a háttéri falról, akármelyik szilánkja is halálra sebezhetett volna. Általában nyílt terepen mindig több a kilátás arra, hogy az ember sértetlenül marad. Az ucca torkolatánál dolgozó tüzéreknél tehát jobb helyük volt, mint nekünk! . . .”

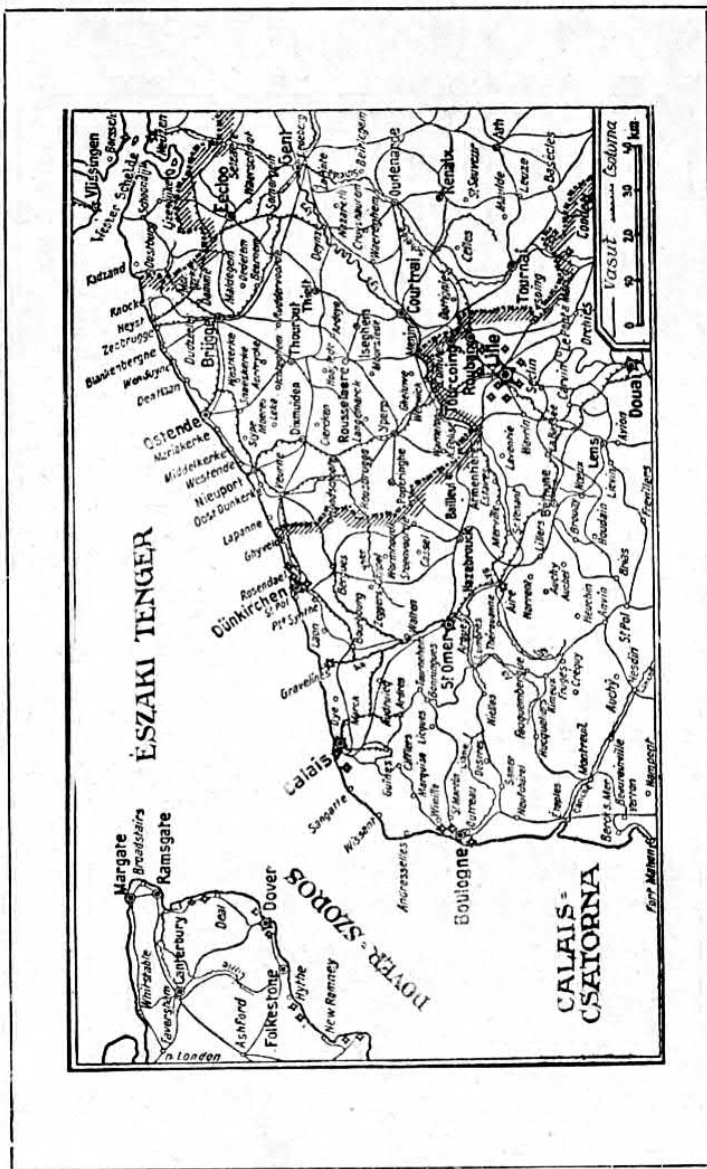
A francia-belga harctér

Calais veszedelme

A németek tehát elérték az Északi-tenger partjait és most már elfoglalhatták a Genftől nyugatra és délnyugatra eső területet is. Ezzel a hadművelettel pedig helyreállították az összefüggést és kapcsolatot a német hadseregnek azzal a jobbszárnyával, mely a marnementi nagy harcok során fölszorult északi Franciaországba. Ilymódon a németek nyugati frontja megint meghosszabbodott egy darabbal, mely belga területen húzódott végig egészen a tengerig: s ez a hadművelet ismét megfosztotta a franciákat egy reményüktől. Joffrenak egyik fő törekvése ugyanis az volt, hogy gyors meneteléssel átkarolja a németek jobbszárnyát Észak-Franciaországban, azután belga területen tovább nyomul észak felé, míg eléri Antwerpent. Ha ez sikerül, akkor a franciák nemcsak az ostromlott Antwerpent mentik föl, hanem meghúzhatják azt a stratégiai vonalat is, melyből kiindulva, a szövetséges angol-belga-francia hadsereg offenzívat kezdhet a német Rajna-front ellen . . .

Antwerpen eleste, mint brutális ökölcsapás zúzta szét ezt a szép álmot. A német arcvonal hézagai kitöltődtek, az átkarolás, vagy az áttörés nem volt már lehetséges, sőt most már a Belgiumban diadalmasan előretörő német hadsereg fenyegette azokat a parti városokat, melyek veszedelmesen közel voltak Anglia partjaihoz . . . Úgy tetszett, hogy most már Dünkirchen, Gravelines és Calais kikötőkre kerül a sor, úgyhogy a helyzet aggasztó kezdett lenni Angliára. A brit hadvezetőség tehát összefogott szövetségeseivel, hogy a legnagyobb erőfeszítések és áldozatok árán is távol tartsák a németeket az észak-francia tengerparttól s ez az elkeseredett tusakodás ismét egyik legvéresebb fejezete lett a világháborúnak. A németeket meg kellett állítani minden áron, hogy el ne juthassanak Dünkirchenbe és Calaisbe; most már nemcsak politikai érdekből kellett késhegyig védelmezni Belgium utolsó csücskét, hanem stratégiai szempontok is parancsoló kényszerűséggel sürgették ezt a védelmet az utolsó csöpp vérig.

Csakhamar szinte önmagától adódott a hely, a terep, amely a védelemre a legalkalmasabb volt.

A francia-belga határ térképe. A térkép jobbsarkában a belga-hollandiai határ, középen a belga-francia határ, amedyelet a németek csak Yperntől délre, Lille irányában tudtak elérni

A vízi építmények világa

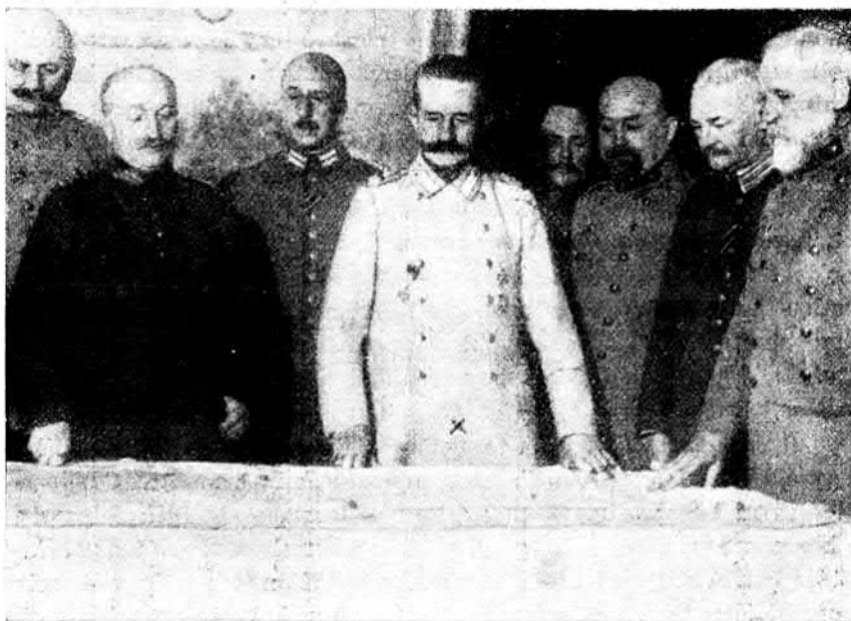
Olyan terepet kellett keresni a szövetségeseknek, amely minden körülmények között föltétlen alkalmas volt a németekkel szemben való védekezésre a német offenzíva megállítására: Calais és a La Manche-csatorna partvidékének a megvédésére.

Flandriának egyik része különösen alkalmas volt erre a célra. Az a vízdús, lapos alföld, mely a tengerparttól messze benyúlik a szárazföldre, könnyűvé tette egy sokfelé elágazó csatornahálózat kiépítését, melynek főereit a természetes vízerek adták vagy legalább helyenként pótolták. Ezek a csatornák és vízerek már magukban véve is oly nagy természeti akadályok, melyek a terület védelmében szinte megbecsülhetetlen segédeszközök. Az ilyen csatornák és vízi építmények azért is fontosak, mert lehetővé teszik a terület mesterséges elárasztását, úgyhogy az egész vidék járhatatlan lesz. Annál fontosabbak tehát azok a töltések, gátak és átjárók, melyeken át a közlekedés mégis fönntartható az elárasztóit területen: s mivel ezek a (vasúti) töltések és országutak rendszeren csak nagyobb városoknál szelik át a vidéket, ezek a városok, tömör házaikkal, egyszersmind a védelem fontos támaszpontjai lesznek.

Ilyen szakasza Flandria területének az úgynevezett „Yser-vidék” vagy a „Wateringues földje”. Ezen keresztül, a Lys melletti Comines-lől északra Nieuportig, vonul az Yser-csatorna, mely idők folyamán a középkorban virágzó és gazdag Ypern kereskedőváros tengeri kikötője lett. A csatorna azonban, mivel csak két méter mély volt, már hosszabb ideje nem felelt meg a modern csatornahajózás követelményeinek s ráadásul még tizennégy zsilip is nehezítette a forgalmat \ pern és a Lys között. Éppen ezért határozta el a belga kormány, nem sokkal a háború kitörése előtt, hogy kiszélesíti és lemélyíti a csatornát. Ezl a munkát részben már meg is kezdték, mikor a háború kitört s a par-iok mentén több kilométer hosszúságban fölhalmozolL építőanyagok, valamint a részben már kikotort homok és iszaptömegek most pompás fedezéket, nagyszerű védelmi vonalakat nyújtottak a Flandriában küzdő csapatoknak.

Több száz esztendeje állanak már fenn a „Wateringues” vagyis azok a vízépitő társaságok, melyeknek feladata a csatornahálózat jó-karban tartása, további kiépítése és a még víz alatt levő területek le-csapolása. A bővizű folyók ugyanis — különösen a Yser és az Aa —

nagy áradási deltával szakadnak a tengerbe s az embernek csak a természeti erőkkal vívott évszázados küzdelem árán sikerült e területből termőföldet csinálni. És ezt az emberfölötti, de hasznos munkát végezték a „Watingues” társaságok, szabályozó zsilipek és nagyobb csatornák építésével, melyek aztán a tengerig vezetik a fölösleges vizet. A korábbi évszázadokban a vízlevezető csatornákat a természetes vagy mesterséges hajózási ulakba — tehát az Yserbe és az Yser-csatornába — vezették. De ha emelkedett a vízállás és meg kellett nyitni a zsilii-

Bárá Bissing tábornok, brüsszeli kormányzó (x) a tábornokarával

pékét, a hirtelen támadt erős áramlás akadályozta a hajózást ezeken a vízi utakon. Ezért a „Watingues” az utóbbi évtizedekben arra törekedett, hogy a vízlevezető hálózatot teljesen függetlenítse a hajózási csatornáktól és ilyen célzattal épült az Yser-csatorna is.

Comines mellett, ahol a csatorna észak felé kiágazik a Lysból, óriási lenföldek terülnek el a csatorna mindkét partján. Több mint 30.000 hektár van bevetve lennel, ami szinte megfertőzi a levegőt. A lakosságnak rengeteg haszna van a lenből, mert amit itt termelnek, azt Yperben és Flandria többi városaiban dolgozzák föl; itt készülnek ugyanis a világhírű brabanti és flandriai csipkék Yperntől északra,

különösen a csatorna keleti partján, nagy komló-ültetvények vannak. Kevéssel Dixmuiden előtt bele torkollik a csatorna az Yser mesterségesen kibővített medrébe. Gazdag legelők, rétek és kaszálók váltakoznak itt szántóföldekkel és sűrű gyümölcsösök és zöldséges kertek bizonyítják a föld termékenységét. Dixmuidenben jelentékeny az állattenyésztés és ez a város béke idején központja volt a csatornán keresztül Angliába irányuló tej- és vaj kereskedelemnek.

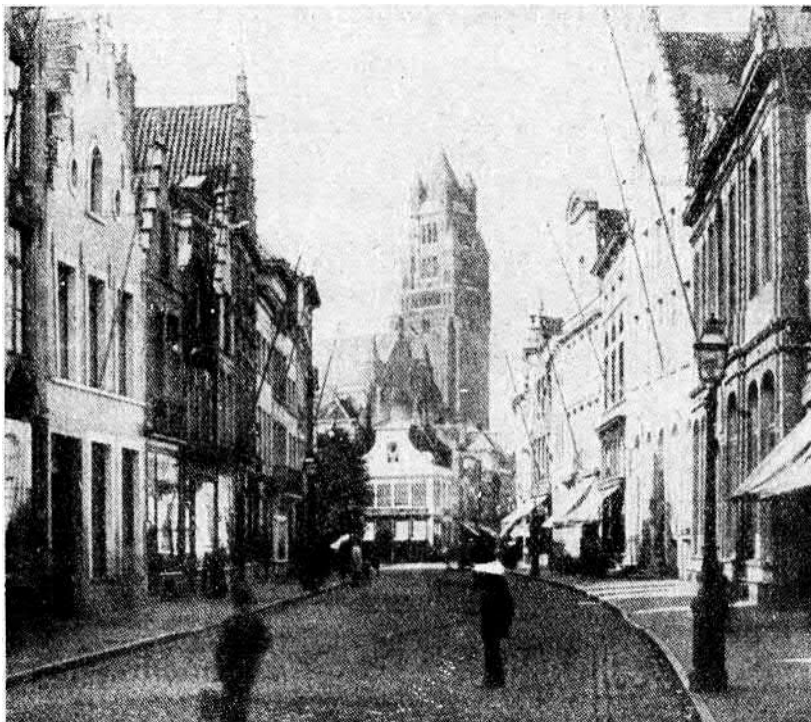
Nieuport felé már gyakoribbak a homokmezők. Kelet felől kevésbé művelt vidéken át vezet Dünkirchen és Furnes felé egy csatorna, nyugatról pedig az Ostende-csatorna, amely — éppen úgy, mint az előbbi — újonnan épült, nagy zsilipekkel ömlik Nieuport előtt az Yserbe. Egy régi világítótorony, amelyet még 1284-ben építettek az érkező hajók figyelmeztetésére — s hajdan egészen a tengerparton állt ma több kilométernyire benn áll a csatornázott folyóban, melynek nyugati partján terül el az a hatalmas csatamező, ahol Orániai Vilmos 1600 július 2-án megsemmisítő vereséget mért a spanyolokra. És most, ugyan-ezen a csatornától és vízerektől keresztül-kasul szelt vidéken, újra véres harcok dúltak, amelyek a nyílt csatákból lassanként átalakultak éppen olyan várharc-jellegű küzdelemmé, aminő az egész nyugati fronton kifejlődött, mikor a németek a marnementi véres vereség után végre megállották visszavonulásukban . . .

Véres harc egy belga város birtokáért

A hadihelyzet ekkor (1914 október derekán) a következő volt. Az angolok még idejekorán útjába álltak annak a német hadseregnek, mely a szétszórta és Antwerpenből menekülő belga csapatok visszavonulását el akarta vágni. Ez a kísérletük véres kudarccal végződött ugyan Gént környékén, de mégis elég volt arra, hogy a belgák egér utat nyerjenek Brügge és Ostende felé, amerre azonban a német csapatok tovább üldözték őket. A megvert angolok nem csatlakoztak a visszavonuló belgákhoz, hanem a nyugati fronton álltak föl a Thourout-Rousselaere vonalon, ahová a franciák ..... megdöbbenve a belgák és angolok vereségeiről érkező Hiób-híreken időközben tengerész- és lovascsapa tokaiküldtek a szorongatott angolok segítségére és a belgák partmenti visszavonulásának fedezésére. A német főparancsnokság erre — nyomban Gént megszállása után Thourout és Rousselaere ellen küldte a nélkülözhető csapatokat: Ostendéből pedig — ahol a németek, tömérdek

hadizsákmányt ejtettek — szintén azonnal megkezdődött a további üldözés és előretörés Nieuport felé.

Annak a francia hadsereg-csoportnak tehát, mely Rousselaerc felé menetelt, hogy a belgák visszavonulását fedezze, csakhamar találkoznia kellett a német csapatokkal. Ez meg is történt október 18-án: s a túlnyomó francia lovasság visszavetette az előretolt német csapatokat. A lovasság nyomában menetelő francia gyalogság ily módon megszállta a várost, melynek főuccáit barrikádokkal elzárta. Ám a franciák győzelmi mámore nem sokáig tartott. Még ugyanazon a napon erősebb német csapatok vonultak föl, heves ágyútűz alá fogták a francia hadállásokat, majd szuronyrohammal betörték a városba és véres uccai harcban kiverték a franciákat Rousselaereből. A franciák másnap, október 19-én, ki akarták köszörülni ezt a csorbát, s mivel időközben angol segédcsoportokat is kaptak, irtózatossá elkeseredéssel támadták meg a várost. Re minden erőfeszítésük hiábavaló volt, bár a két napos

Brügge, Belgium egyik legértékesebb és legrégebb városa, melyet a németek ellenállás nélkül szállottak meg

**Egy összerombolt vasúti híd Nieuport mellett, melyet a belgák robbantottak föl.
Ebben az időben körülbelül egész Belgium a pusztulás szomorú képét mutatta**

véres harcban mind az angolok, mind a franciák hősiességgel harcoltak. Voltak ugyan pillanatok, mikor a hadi szerencse egyes pontokon ingadozott s az angol tudósítások, nem csekély fantáziával színezték ki e múltó részletsikereket, már fényes győzelemről, a német front áttöréséről is beszéltek: de a végső eredmény az volt, hogy Rousselacre megmaradt német kézen, az egyesült francia-angol csapatok pedig visszavonultak.

Egy francia katona naplója

Menni . . . menni . . . menni . . .

Ezekben az elszánt, tomboló harcokban sok társával együtt elesett egy francia katona. Fiatal önkéntes káplár volt, aki napról-napra jegyzeteket készített harctéri élményeiről. Ezt a szomorú naplót megtalálták nála a német katonák, akik elhantolták a fiatalon elhunyt francia katonát.

Az utolsó följegyzések így szóltak:

„Október 19, vasárnap. — Hajnali négy órakor csöndesen keltik föl az ezredet. A hadnagy azt mondja, hogy egy óra múlva megtámadjuk az ellenséget. Fölkerekedünk a sötétben, akinek van mit, eszik néhány falatot és öt órakor nekivágunk a szélnek. Távolról tompa dörrenések hangfoszlányait hordja felénk a vihar: ott már javában áll a harc . . . Lassanként a gránátok robbanását, a gépfegyverek csörgő kepelését és a sortűzek ropogását is halljuk. Nem mi támadtuk meg az ellenséget, hanem a németek csaptak vissza a városra, ahonnan lovasságunk tegnap kiüzte őket. Egyre előbbre megyünk és a rémes harci zaj mindegyre közelebről hallatszik. Nyolc órakor megállunk és gyorsan eszünk. Sejtjük, hogy ez a „reggeli” lesz az „ebéd” is és mindenki annyit eszik, amennyit bír . . . Aztán félórai pihenés és megint előre! . . .

Ettől fogva nincs megállás, csak nagynéha pár pillanatra. Menni, menni, menni — és megint csak menni: ez a háború! Lihegve, előredőlve a teher alatt, mint a fölhúzott automata, cammog egymás sarkában száz, ezer, tízezer katona és a páratlan erőfeszítés megszokása minden iránt közömbössé, fásulttá teszi a lelket. A rettentő ágyúdörgést, a sebesültek jajgatását nem hallja senki; nem látjuk az ágyúk és puskák cikázva föl villanó tüztét, se a dübörögve száguldozó ütegeket, a vad galoppban nyargaló huszárokat: csak egymást látjuk, amint görcsösen zihálva törtetünk előre négyes sorokban és csak az ütemes lépésekre összecsendülő fegyverek tompa csörgését halljuk . . . Menni, menni, menni — és ismét csak menni: keresve a halált, az ellenséget, akit nem is ismerünk — ez a háború!

Menni . . . menni . . . menni . . . Francia katonák vonulnak a tűzvonalba

— Plus vite! . . . Marchez, enfant! . . . Plus vite encore! (Gyorsabban! . . . Gyerünk, fiúk! . . . Még gyorsabban!) — így nógatnak a tisztek, maguk is zihálva és kimerültén.

Mi pedig megyünk — megyünk egyre előbbre. Elmúlik a dél és mi csak egyre megyünk. Telnek az órák és nincs megállás . . . Sietnünk kell, hogy oldalba kaphassuk az ellenséget és nem szabad elkésnünk . . . Gyorsan — még gyorsabban — előre! . . . Sacré de Dieu! (Az áldóját!...) Szedjétek a lábatokat, fiúk! ... És a szegény fiúk „szedik is a lábaikat”, hogy gyötrelem nézni. Reggel nyolc óra óta nem ettünk és most már esti hat óra van. Egész nap gyötört a szomjúság és csak piszkos, iszapos vizet ihattunk, az útszéli pocsolyából és árkokból, nekihasalva, mint a barmok . . . C'est la guerre! (Ez a háború!) mondják a tisztek és félrefordulnak, hogy ne lássák az állatias mohóságot . . .

Lefeküdni! . . .

Végre esteli hét órakor elérünk a tűzvonalba. Megállunk. Lefeküdni! — hangzik a vezényszó és négyezer ember, mint a feldöntött liszteszsák, nagy puffanással vágódik le a sáros mezőre . . . Ah, mily édes ez a pihenés! A megkönnyebbülés sóhajtása szakad ki mindnyájunk melléből; ki törődik most azzal, hogy piszkos, sáros lesz, hogy átázik a ruhája? Sokan már néhány pillanat múlva hortyognak is: ezek a gyöngébbek, akiket elnyomott az álom, a halálos kimerültség. Mellettünk tüzérség vágat előre, hogy megvédje ágyúival a gyalogságot. De hol az ellenség?... Nem látjuk sehoh; ellenben a földek tele vannak elszórt, elejtett fegy-

verekkel. Később hallottuk, hogy itt nagy csata volt. A németek meglepték a 30. és 43. ezredünket és csaknem az utolsó szál emberig megsemmisítették.

Nyolc órakor jön a parancs, hogy el kell foglalnunk egy hat kilométernyire fekvő falut. Nagynehezen fölcihelődünk - mintha ólomból volna minden tagunk! — s alighogy elindultunk, megered az eső . . . Dagasztunk a sárban, el-elcsúszva a tarlón, melyet föláztatott a heves zápor. Másfél óra múlva egyetlen puskalövés nélkül elérjük a falut: az ellenség eltűnt. A belga parasztok azt mondják, hogy van a közelben egy gyönyörűszép kastély: valami belga hercegé, aki barátja a királynak. Elhatározzuk, hogy a szakadó esőben és koromsötét éjszakában meglátogatjuk ezt a kastélyt: hátha elcsíphetünk ott néhány

Lefeküdni! ... Ki törődik azzal, hogy sáros lesz, hogy átázik a ruhája? . . .

németet... A ruhánk
facsaróvíz lett, mire
elértük a magaslat al-
ját, amelynek gerin-
cén a kastély épült.
Több századot előre
küldenek, hogy meg-
másszák a magaslatot,
mi pedig kis távolság-
ban követjük őket.
Heves puskatüzelés kez-
dődik. A 61-esek, „előre!” kiáltással ro-

hamra indulnak, hirtelen lovasság tűnik föl a hátunk mögött, megállunk, a földre hasalunk és úgy várjuk a támadást. De hiába várjuk. A német lovasság vagy nem vett észre bennünket, vagy félt a sortűztől: elég az hozzá, hogy balra kanyarodva clvágat.

Jobbra, balra és előttünk tombol a csatazaj.

Nem tudjuk, mi van, nem tudjuk, mi történik. Elnyúlunk a sáros földön, görcsösen szorongatjuk puskánkat.
varunk.

Izgalmas, feszült pillanatok ezek. Időnként gránátok robbannak szét az átázott földben. A sebesültek panaszzavát elnyomja a gépfegyverkattogás, a puskák sortüze.

Múlnak a percek, bár minden perc egy örökkévalóság.

Mi lesz velünk?

Itt maradunk a sárban elterülve? . . .

Rohamra! . . .

Ebben a pillanatban parancs érkezik az ezredestől. Rövid parancs, de annál borzasztóbb nekünk! . . . Gépfegyverek futólépésben a frontra!... Heves záporban, csúszós talajon rohanunk a magaslat felé, melyet már elhagyott az ellenség. A magaslatnál találkozunk a 23-as vadászokkal, akik segítségünkre jöttek a rohamban, de már nem volt szükség rájuk, mert közben elvonult az ellenség. Az előreküldött századok ezalatt fölértek a magaslatra és betörték a kastély parkjába. Egy katona tévedésből elsüti a puskáját, mire minden oldalról élénk puskaropogás támad.

Rohamra! . . . Francia csapat rohamra megy a német lövészárkok ellen

Mint a zápor, hullanak ránk a golyók; négyen elesnek, aztán öten, majd tízen: és alig egy-kettő kel föl belőlük!

Fölállítjuk gépfegyvereinket, de nem tudunk célozni, mert nem lehet látni. A trombitás egyre fűjja a tűzjelzést, míg egyszerre csak tor-kában akad a hang: szíven találja szegényt egy ostoba golyó. Es most megnyílik a pokol. Mindenfelől buli ránk a golyó. A németek gépfegyverei egymásután kezdenek el kattogni jobbról, balról és előlről. . . Irtózatos ez a diócsörgés! . . . Ők se látnak, ők se tudnak célozni, de azért egyre lönek, tékozolják a töltéseket és a 8. ezred egy részét lassanként csaknem teljesen lekaszálják. Nekünk is 18 halottunk van, köztük az őrmester, a sebesülteket pedig már nem is számoljuk! Éjfél után egy órakor még mindig lövöldözünk és most már a német tüzérség is bele-

szól a harcba. Az ellenséges gránátok 100—200 méterre csapódnak le körülöttünk, szinte megsiketülünk a robbanásoktól és egyre kapkodjuk a fejünket, mert fölöttünk meg a srappellek szórják ránk a golyózáport...

Mint az érett kalász . . .

Hajnalodik. Teljes 24 órája nem hunytam le a szememet és oly kábult vagyok, hogy szinte már nem is hallom a körülöttem tomboló csatazajt. Itt ülök egy árokban és próbálom összeszedni a rettenetes

Csata után. Mint aratáskor az érett kalász, úgy dőltek rendre a sorok . . .

nap eseményeit . . . Most mingyárt föl akarom jegyezni, hogy a holnapi borzalmak ki ne törüljék emlékezetemből a mai szenvedéseket. A német tüzéség még egyre lövöldöz; mindenáron el akar kergetni bennünket erről a magaslatról, mely az egész vidéken uralkodik. Most öt óra van. Jobbfelől fekszik Rousselaere, melynek gyönyörű, flamand házai lobogva égnek; ott már a németek az urak és rajvonalunk rendetlen sorokban húzódik vissza az erdő felé, amelyen tegnap átmasíroztunk. Balszárnyunkon az angolok még tartják magukat. Három szuronytámadást vertek vissza és most kerekednek fel ők maguk, hogy elűzzék árkaikból a németeket . . . Apró hangyáknak látszanak, mászva, ugrálva mennek előre, egyik-másik elbukik és föl se kel már: de a többiek azért nem állnak meg . . . Ah, most! . . . Ezek a kanadai fickók igazi ördögök .. . Dalolva

mennek a halálba . . . „It is a long way to Tipperary! . . . Még egy ugrás és ott vannak a német sáncok előtt. Most . . . Irtózatós! . . . Kétoldalt rejtett gépfegyverek szólnak meg... Ali, hogyan kaszálják szerencsétleneket! Mint aratáskor az érett kalász, úgy dőlnek rendre, egész sorok, tizen, húszán, százan . . . Minden üteget ide koncentrálnak erre a magaslatra . . . Hol a mi tüzérségünk? . . . Egymást érik a slirap-nellek és gránátok . . . Ah, ezt jól célozták . . . Meddig tarthatjuk magunkat? . . . Mingyárt hat óra ...”

Másnap este a fiatal káplár, a napló írója már halott volt.

Harmadnap reggelén a németek már cl is temették Flandria földjébe.

A napló véget ért . . .

A letiport ország

Sven Hedin Belgiumban

A nagy svéd fölfedező és utazó, Sven Hedin, aki a világháború alatt bejárta az összes harctereket és olt tartózkodott Ostende-ban a angol bombázás idején is, a meghódított Belgiumról a következőket írta:

„Automobilunk az első pillanattól kezdve örült iramban szágul-
dott. Alighogy észrevettük, elhagytuk Brüsszel városát, melynek uccái a kora reggeli órákban csöndesek és népidének voltak. Csakhamar kinn voltunk a síkságon, ahol egyes házak és falvak, kis erdők és szénaboglyák tűnedeztek elő a köd-
ből, amely az éppen fölkelő nappal küzködött.

Jóformán észre se vettük, midőn egy gyönyörű, régi kapun át két kerek torony között vakmerő gyorsasággal berobogtunk Mecheln városába.

Jobbra mellettünk marad el a Grand Place a városházával és más szép épületekkel; elsuhanunk Ausztriai Margit főhercegnő szép szobra

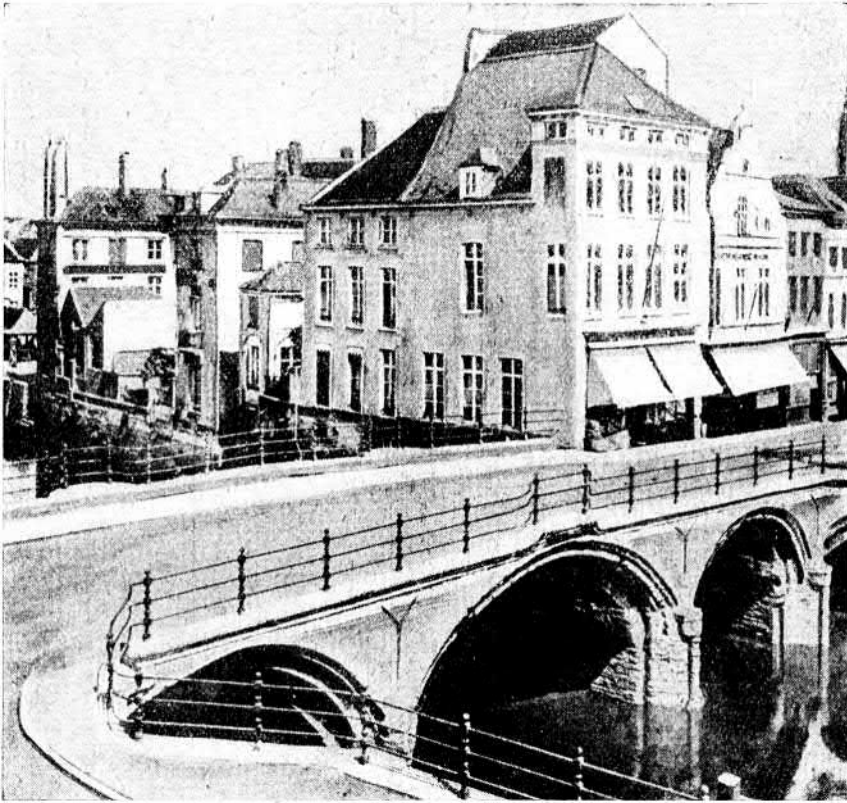
Sven Hedin

mellett, majd átkelünk egy csatornán és kijutunk az antwerpeni ország-
idra. Utunk a fontos a Valhaem- és Sainte-Cathérine-erődök mellett visz-
el, melyeket csúf drótsövények és farkasvermek vesznek körül. Óvato-
san haladunk a mély gödrök között, melyeket a gránátok vágtak az
országút testén.

Az út mentén többhelütt kitűnő lövészárkok szagatják meg a
folytonosságot. Ezeket a visszavonuló belgák építették: az országút
árkaiban kagylóforma fülkéket vájtak védelmi a katonák a srappellek
zápora ellen.

Balfelől még víz borítja a vidéknek sok részét, az utak mellett
még ideiglenes pontonok fekszenek, rácsmódra összerótt gerendákkal,
melyek üres petróleumhordókon nyugszanak: a németek használták
őket, mikor átkeltek a csatornákon.

A népet mintha a szél hordta volna el. Csak nagyritkán látni egy-egy eltévedt parasztot, egy-egy vakmerőbb őrszemet, aki ittmaradt akkor is, mikor a vihar végiggázolt az országon. Ám az országút élete leírhatatlan s ennél jobban északra jutunk: annál forgalmasabb. Az utak mellett népfölkelő-csapatok pihennek; a fegyvereket gúlába rakták, szuronyukra pedig ráaggatták a sapkájukat és az övüket, meg a patron-táskájukat . . . Amodább a 40 esztendőnél is idősebb népfölkelők egész seregei kanyarodnak el Gént felé. Náluk sincs hiány jókedvben és bátorságban: úgy menetelnek, mint a fiatalok és énekéinek, mintha csak szüretre vagy aratóünnepre vonulnának. A puskák csövébe virágú fűznek és koszorút viselnek a nyakukban. Ötnapi szakadatlan vasulazás után most 45 kilométert masíroznak a hadállásokig, talán csak azért, hogy eleshessenek a hazájukért! . . .

Mecheln belga város, melyet a németek Antwerpennel együtt, elfoglaltak. Igazi fészke a középkori művészetnek világhírű, székesegyházzal és elsőrangú képtárral

A meghódított Antwerpen

Romok és meztelen, megrongált falak mellett visz el az utunk. Fából vert utáshídon, mely előtt a megszokott népfölkelő posztok átkelünk a Nethe vizén, melynek régi hídját a visszavonulás idején fölgyújtották. A lövészárkok egyre sűrűbben következnek egymás után

Német, tréncsapatok vonulnak Antwerpen uccáin

és csodálatraméltó gondossággal készültek. A földalatti folyosókban gyakran valóságos kis szobákat ástak, a falaikat bedeszkázták és a tetüket beborították fa- és földtetővel. Az országút egyik szakaszán, már egészen közel a városhoz, barrikádok nyomai látszanak. Valóságos kőfalaknak építették őket, de könnyen átjutunk rajtuk, mert a német csapatok már réceket vertek bennük. Az úton és az út mellett elszórtan lovak hullái hevernek. A drótsövényes, belső erődöv közelében néhány üteg nehéz mozsárral találkozunk, melyeket ezen a vidéken már nem használnak s ezért most már Útban is vannak Nyugat-Flandria felé. Velünk egy irányban halad egy hosszú oszlop, mely keskeny kocsikon pontonokat szállít; ezeket majd a Scheldén használják.

Magát Antwerpen városát fűvel benőtt sánc veszi körül, melyet sok kapu tör át; a sánc előtt pedig végigfut az árok, melyen hidak vezetnek át. A kapuk fölött német lobogó leng. A mechelni kapun át Berchem városrészbe jutunk s aztán a mechelni úton tovább robogunk északnyugat felé. Az egész út tele van pihenő trénoszlopokkal és csapatokkal, Itt-ott a gránát megrongált egy-egy házat s az ucca kövezetét is föllépték helyenként a robbanások. A széles és előkelő Avenue des Ártson néhány fát is ledöntöttek a bombák. A Piacé de Meir-t, a város centrumának ezt a nagy és szép terét előzönlük a pihenő municíós oszlopok és csapatok. Vidáman állnak a napfényben, olyan arccal és olyan nyugalommal, mintha Antwerpen elfoglalása a legkönnyebb dolog lett volna a világon.

Asszonyokat és gyermekeket nem látni; férfi is csak kevés bámulja a csapatokat. Az egész lakosság Hollandiába menekült, a gazdagok Angliába vagy a Riviérára. Minden üzlet zárva; a bankok előtt német katonák állnak őrt. Ám a fegyveres erővel elfoglalt város mégis úgy föl van díszítve, mintha győzelmi ünnepet ülne. Egész Antwerpen tele van — belga lobogókkal . . . Aminek a magyarázdta az, hogy a város még csak tegnap esett el s a pompás zászlódísz még a belga hadseregnek és az angol segédcapatoknak szól. Másnap aztán lassacskán eltűnnek a feketesárga-vörös zászlók.

Lángból álló városnegyed

A Piacé de Meir nyugati oldalának házai fölött fekete füstfelhők gomolyognak az égre s ezt a füstoszlopot követve, eljutunk a Marché aux Souliers-re, ahol lángokban áll az egész városnegyed. De a tűz nem vet borzalmas fényt a napsugárban fürdő városra. A lángok, mint libegő

sárga zászlók csapnak ki az ablakon s az uccákról látni lehet: hogyan izzik a házakban minden. Több házat egészen rommá lőLtek a németek, másokból a gerendák és az omladék közül sűrű, fekete felhőkben száll föl a füst. Kíváncsi, bámuló emberlőmeg nem nézi ezt a borzalmas látványt. Egy tűzvészrel több vagy kevesebb, nem oly nagy dolog ebben az időben, amely annyira gazdag izgalmas eseményekben. Német kato-

Német iskola Brüsszelben. A megszállás ideje alatt német tiszték tartottak előadásokat a belga iskolákban

nák állnak őrt az utak bejáratainál a Piacé Vert-en és a Place de Meir-en is. Bámész emberek azonban sehol sincsenek; a város jóformán teljesen elhagyott.

— Miért nem oltják a tüzel? — kérdem csodálkozva, amint az autó megáll.

— A waelhemi vízvezetékét összelőtték feleli a német őr — és legfeljebb csak a tűz terjedését lehet meggátolni. Szükség esetén majd lebontják a szomszédos házakat. Ámbár, úgy látszik, erre már nem kerül sor, mert a tűz mintha magától is elhamvadna . . .

Antwerpen városának egyetlen része se sérült meg annyira, mint a Marché aux Souliers; de itt is csak az út északi során fekvő házak pusztultak el. Pedig csak néhány bomba érte ezeket a házakat: de a

gránátok rendesen gyűjtanak is s a tűz aztán átterjed a szomszéd házakra. Szerencse, hogy a negyedét nyílt utak és terek veszik körül, melyek aztán körülhatárolják a tüzet. . . Végighajtatunk az Avenue du Sud-ön, amely egészen sárga a lehullott levelektől; de itt alig van nyoma a bombázásnak. Alig egy-két eltévedt gránát érte a házakat és ezek se gyűjtottak.

A déli kikötőben hosszú sor pavillon mellett robogunk el — raktárházak és irodák mellett — melyeknek uccafelőli oldalán európai híri cégek táblái függenek. Látszik, hogy itt volt a világkereskedelem egyik gócpontja, de most csöndes ez a hely, ahol pedig még egy hónappal ezelőtt is őserővel lüktetett a pezsgő forgalom, az üzleti élet. Teli vagy üres kocsik százai állnak a síneken; köztük egy benzinnel megrakott vonat, amelynek ugyancsak megőrültek a német tiszték. Egy másik vonat óriási szénszállítmányt hozott ide; ez most ponyvák alatt fekszik. A csarnokokban rengeteg gyarmatáru készleteket találtak a németek; zabot és lisztet, kávé és teát, kakaót és szágót, cukrot és déligyümölcsöt, amit természetesen mind rekviráltak. Néhány csarnokban közel ezer, mindenféle automobil állt, többnyire teher- és bérautó; ezeket csá-kánnyal, baltával, kalapáccsal törték össze a belgák, hogy a németek ne használhassák. Majd kilenc millió márka (11 millió korona) volt. az értékük!

Itt még öröket se állítottak föl. Szabadon és őrizetlenül áll a kikötő, a csarnokokban szinte borzalmasa csönd és a pusztaság. A Déli vasút és néhány gőzhajóstársaság irodája egészen ép állapotban maradt meg. Minden értékes holmit elvittek, csak nyugták és számlák heverték szanaszét.

A kikötő füst és lángengere

De mindennél jobban megragadta figyelmünket a kikötőben a sok óriási petróleumtartály, melyeket most sűrű füst- és lángtenger borított el. Az angol-belga hadsereg ugyanis fölgyújtotta ezt a készletet, mikor kivonult.

Ha már nem tudták megakadályozni az ellenséget abban, hogy betörjön, legalább szétrombolták az autókat és fölgyújtották a petróleumkészleteket. . . Csodálatos látvány, amint a szürke és barnás-szélű felhők az ég felé gomolyognak. Belülről kihallatszik a sistergés, mely távoli fegyverpogáshoz hasonlít s néha piros lángok csapnak ki a fűzből. Majd egy tompa robbanás arra int., hogy nem tanácsos nagyon

közel menni ehhez a földi pokolhoz. Néhol még kacéran kivillan a füst közül a csillagos amerikai lobogó — de ember sehol . . .

Szomorú, elhagyatott vidék ez, amelyen most elhatalmasodott a pusztulás; csak gazdátlan tehenek és kutyák bolyonganak az utakon. A Tete de Flandre-erőddel éppen szemben néhány átrakóhajó ég a folyón: valószínűleg pontonjai voltak annak az ideiglenes hídnak, melyen a szövetségesek hadserege átkelt a Scheldén, mikor Gént felé visszavonult.

Belga nők mint bányászok. A németek hozzáláttak mindjárt a bányák műveléséhez és a katonáskodó belga bányászok helyett belga nőket alkalmaztak a munkára

A híd felé vezető úton a kikötőnek néhány védőműve azt bizonyítja, hogy az angol-belga hadsereg a legvégsőkig akart küzdeni. Egy helyen, például, a csarnok alatt vastag vaslapokból építettek barrikádokat. Az egyik mögött ottmaradt három ágyú is, a kikötő szabad része felé irá. nyitva.

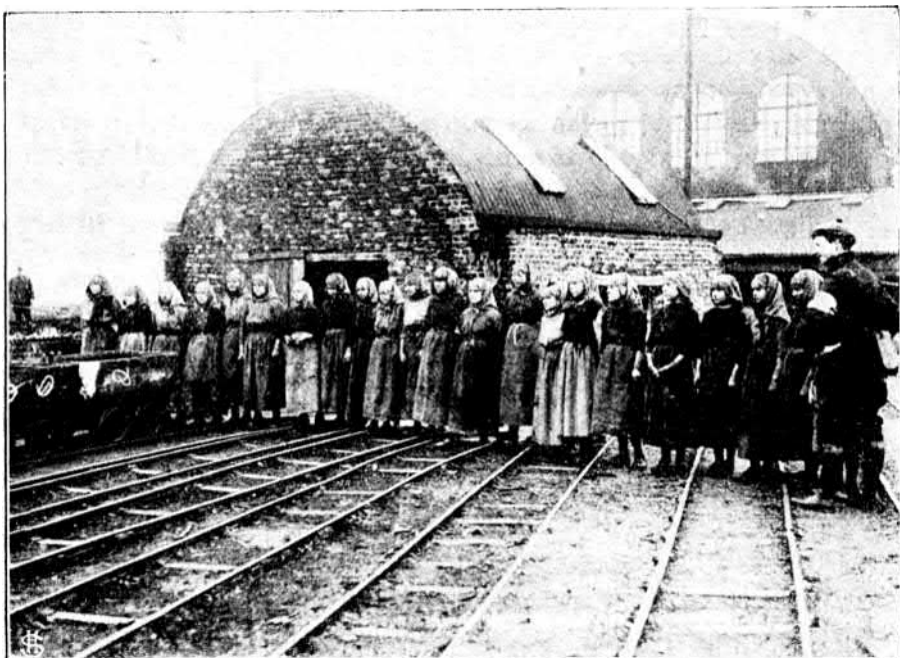
Mikor így körüljártuk a várost, eljutunk a Carel Ooms uccába is. Ott egy nagyobb villa vasrácsos parkjában két fiatalabb nőre támaszkodva, egy előkelő, idősebb hölgy sétál. A város gazdag polgárai közül egyébként senkit se lehet látni . . . Beléptem és köszöntöttem az éltes höl-

gyet, aki aztán elmondta, hogy nem bírta, itt hagyni Antwerpent még e súlyos, megpróbáltatás idején se, mert hetven esztendejével nem merte rászanni magát a kockázatos menekülésre. Őt gránát csapott a kertjébe, de a háza sértetlen maradt. Halálos félelemben töltötte a napokat; ma jött ki a házból először friss levegőre, mert hallotta, hogy a veszedelem már elmúlt. Legközelebbi szomszédai rosszabb sorsra jutottak, mert házaikból csak a pusztá falak maradtak meg. A szomszédok — csupa előkelő és gazdag kereskedő elutaztak ugyan, de a szolgaszemélyzetük, úgy látszik, itt maradt, mert mintha abból az irányból, ahová a gránátok

becsaptak, segélykiáltásokat hallottak volna. . . . Végül megtudtam, hogy a hölgy Carel Oomsnak, a híres belga festőművésznőnek az özvegye. Mióta a férje 1900-ban meghalt, mindig itt lakott ebben a villában és abban az uccában, melyet férjéről neveztek el.

A „bolygó hollandi“

Rövid látogatást tettem a „Tasmania” nevű nagy, ausztráliai gőzösön is. A tisztikabinokban az összes fiókok ki voltak húzva, minden értékes holmit elvittek, csak a könyvek, írássok, számlák és más értéktelen dolgok heverték szanaszét. A kapitány kajütjének az íróasztalán azonban egy nő arcképe állt s egy kedves, viruló gyermekcsoport fényképe. Az ebédlőben terített asztal, félig telt, ezüst kávésedény, csészék s egy majdnem teljesen üres Szivardoboz. Az utasok fülkéi mind üresek és elhagyodak. Végigjártuk a hosszú folyosókat, amelyekben tompán, de hangosan visszhangzód a lépések zaja. Néha-néha megállottunk és hallgatóztunk, hogy saját lépteink neszt hallottuk-e vagy talán valaki

Helga munkásnők a lüttichi vasúti állomáson. A németek tömegesen foglalkoztatják a belga szegény asszonyokat szénrakodásnál és hasonló fontos munkáknál

jön utánunk? . . . Hisz ilyen időkben minden lehetséges. Talán menekülők bujkálnak még az elhagyott hajóban . . . Hangosan kiáltottunk, de szavunk beléveszett az üres hajóba és senki se felelt. Benéztünk a legénységi kajütőkbe is, de ott se aludt már senki a kályákban, melyek annyiszor hallották az óceán habjainak altató morajlását. . . Minden csöndes, néma és elhagyatott volt, hogy szinte megborzongott az ember a kísértet-hajó — a „bolygó hollandi” —födélzetén, melynek matrózai, mint láthatatlan szellemek, mintha ránk meredtek volna minden szögletből!

Elérkeztünk a Grand Place-ra, erre a kicsiny, előkelő térre a városház mellett, a régi házak csipkés párkányzata között. A téf közepén nemrégiben állítottak föl egy bronzfigurát, mely a gyerek meséjét ábrázolja, aki szembeszáll az óriással . . . Most német tengerészkatonákkal van tele a tér, melynek ódon levegőjébe pompásan illenek bele ezek a hadviselt, marcona, szakállas alakok. Némelyik mellett hűségesen lohol egy-egy kutya. Mert sok német katona van, aki egy-egy gazdátlan kutyát fogad magához, hogy legyen kivel törődnie még a halál torkában is . . . Amott néhány 6 cm.-es hajóágyú áll s lovak helyett a kiszolgáló tüzérek vontatták idáig. A városház előtt egy zászlóalj gyalogság pihen; néhány katona a kövezeten alszik egyet s vánkosnak feje alá dugja a lorniszterét. Egymás hátán állnak az ételmezőoszlop sátorponyvás szekerei, a lovak előtt nagy szénacsomók és tengerészkatonák karikáznak a hangtalanul tovasurranó kerékpárokon. De mindezek a képek szakadatlanul változnak: folytonos jövés-menés, kocsirobogás és autópőfögés. A lovak patáinak patkózaja, a tüzérségi szerkocsik nehéz csörömpölése és kíséretül hozzá a matrózok harsogó kardala, mikor a „Wacht am Rhein” hangjaitól mámorosan átvonulnak a téren:

„Mint vész, ha tombol., ég ha zeng,
E:y hívó szózat hangja cseng:
A Rajna, német Rajna int . . .
Föl hát! — Ki áll őrt partjain? . . .
Hazám, az őrség bátran áll!
Ha kell, te érted síkra száll. —
Ott állunk Rajna partinál:
Örködve Rajna partinál

Négerék, hinduk és gurkák

Mikor visszafelé mentünk Brüsszelbe, útközben szintén megnéztem egy kastélyt. Sohasem felejttem el, mit éreztem, mikor végigjártam az üres, homályos szobákat. Az elsőemeleti hálószobában és vendégszobában úgy álltak még az ágyak, ahogy a háziak és a vendégek otthagyták. A takarók és lepedők félrehajlítva, a törülköző hanyagul odavetve a

szék karfáján, a mosdótálak piszkos vízzel félig tele, a szappan bele-száradva a szappantartókba ... A pompás, nagy földszinti ebédlőben terítve az asztal, egy tálon még ott van az utoljára fölszolgált fogás: valami tojásétel. Valami tizen ülhetnek az asztalnál. Néhány tányér üres, másokon ott vannak az étkezés maradványai. Kések és villák, kenyérdarabok, terítékek, üres pezsgősüvegek. Egyikben még olt van a bor maradéka is, de habzó frissége már elpárolgott. Asztalkendők az asztalon, székek támláin, a padlón: futva és kapkodva menekültek a vendégek, mikor közelebb jött az ágyúdörgés vagy talán a szomszédban becsapott az első gránát.

Vájjon kik voltak a vendégek, akiket itt meg zavartak?

Csak a házbeli család és a rokonaik vagy pedig talán belga és angol tisztek, akik visszavonulásukkor egy éjszakát töltöttek az elhagyott házban? . . .

Hazafelé már nem száguldozhattunk oly gyorsan, mint reggel. Az utakon hemzsegték a hadoszlopok, a lándzsások. Antwerpenbe igyekeztek s onnan tovább Gentbe. Messze, nyugat felől, ágyúdörgés hangzott . . .

A németek nem pihentek.

Alighogy elesett a „bevehetetlen” Antwerpen,

a hódítók nyomban tovább mentek nyugat felé. A tengerpartra, hogy átpislogjanak Angliába.

Anglia kívánta a háborút: kapjon hát belőle annyit, hogy jobban jóllakják vele, mint Wellington napjai óta bármikor. Az ő bűne és Franciaországé, hogy őt világrész hirdette a háború és a gyűlölet evangéliumát. Az ántánt két nyugati hatalmassága viseli a felelősséget a nagy haláltáncért. Mert ők mindenfelől összeszedett népek tömegeivel harcolnak. Amerikából jöttek hajóikon a kanadaiak, Afrikából a lurkók és a szenegáli négerek; bronzarcú hinduk és gurkák feküdtek dideregve a lövészárkokban és Ausztrália meg Ujzélánd ellenlábasai szintén küldöttek segítőcsapatokat... És ez a világraszóló mozgósítás a germán kultúra ellen vonult föl, hogy kiirtsa a Goethe és Schiller, a Beethoven

Szenegáli lovaskatonák őrizték a calaisi kormányzósági palotát

és Wagner, a Gauss és Helmholtz, a Koch és Röntgen népét, amelyről azt mondják, hogy barbárok és hunnok és hogy veszélyeztetik a fehér faj jövőjét és civilizációját! Gurkákat és zulukaffereket kellett hát Európába hozni, hogy a csúffá tett „fehér” kultúra el ne pusztuljon . .

Így számolt be Sven Hédin belgiumi útjáról, Sven Hédin, aki szívvel-lélekkal a központi hatalmak igaza mellett tört lándzsát és ezt az igazságot hirdette tollával.

Flandria

Az ohlenburgiak . .

Flandria! A földre került pokol, vad lázalom. Kiárasztott csatornák; vízbe, jégbe fagyott lövészárkok; elpusztított vidékek; az elárasztott, föltépett földeken tomboló, véres csaták.

A földült föld vízbe borult árkaiban ezerszámra pusztult az angol, belga, francia, de ezerszámra pusztult a német katona is.

Talán egyetlen egy frontszakaszon sem volt olyan magas a harcieri halál arányszáma, mint Flandriában, amely valóban a földre került pokol volt.

A harcos, aki sebesülten került haza a hadikórházba, legjobb bajtársait hagyta hátra holtan az árokban, a vízzel és vérrel egyformán fölázatatott csatatéren . .

Az egyik kis német város helyőrségi kórházából „gyógyultan elbocsátottak” egy sebesültet, aki először ment ki sétálni egy szép októberi napon. Ebben a városban katonáskodott, ismert benne minden fáit, minden követ és a szíve szinte repesett örömeiben, hogy ismét láthatja „gyöngyélete” édes emlékeit. Egyelőre még nehezen, csak botra támaszkodva járt, de járt! Nem valami délcegen: ingadozva és lassan, de mégis csak ment a maga erejéből. A rettenetes gránát-seb begyógyult.

Milyen változatlan maradt itt minden! Milyen szelíden, langyosan süt az októberi nap: mintha nem is ősz lenne már, hanem csak nyárutó, amikor a szőlő érik! . . . Nem győzött csodálkozni, hogy a házak és a fák mind a régi helyükön állanak, mintha „azóta” nem történt volna semmi. És amint körülnézett, érezte, hogy lassanként majd ő is belekerül a mindennapi élet rendes forgatagába, amelyből a háború tíz héttel ezelőtt kiragadta. Csak egy valami marad meg örökre, ami örökké emlékeztetni fogja a borzalmakra, ez a béna láb, melyet a gránát összetört . . . és azok a derék bajtársak, akik sosem térnek vissza többé drága ott hókukba . .

Kinek német tábornok, aki a Párizs elleni támadást vezette. Később ő lett a flandriai német hadsereg vezére.

— Na, derék fiam: hol sebesült meg maga? — kérdezte egy erősen csengő férfihang.

A lábbadozó meglepetve pillantott föl. Szélesvállú, fehérhajó, civilruhás öregúr állt vele szemben, akiről szinte mért földnyire lerítt a volt katona.

A Dixmuiden körül vívott harcokból. Sebesült német katonát visznek a kötőzőhelyre. Lábát érte a golyó, le kellett hát húzni róla a csizmát . . .

Hol sebesült meg? ismételte a kérdési a nyájasan mosolygó öregúr.

Flandriában, uram felelte szívesen a katona.

— Úgy, úgy — bölintott az öregúr, ott bizony kemény munkája lehetett.

— Elég kemény volt, az igaz: de győztünk — felelte a sebesült. Természetesen. A mi fiaink mindenütt győznek mondta

az öregúr és büszkén, harciasan villant föl a szeme. — De magának nem lesz jó, ha ilyen sokáig áll. Ülünk le talán egy padra. Tudja az ilyen öreg ember, aki valamikor maga is küzdött a hazáért, szereti hallani, hogy mit beszélnek azok, akik most verekszenek . . .

Leültek. Az őszi napsugár bágyadtan ragyogott a sétatér sárguló lombsátorán és a békés, méla csöndben semmi se emlékeztetett a háború véres borzalmaira. A hangulat szinte csábított a bizalmas visszaemlékezésre, de a sebesült katona hallgatott. Sok mindent látott, sokat átélt maga is, de nem tudta, hogyan foglalja szavakba azt a sok dolgot, amelynek emléke néha fájdalmas, néha büszke érzéssel ülte meg az agyát. . . Az öregúr biztatta:

— Hát meleg volt a talpuk alatt, úgy-e?

— Bizony eleget izzadtunk, azt már mondhatom — bólintott a katona.

Csönd lett. A sebesültön meglátszott, hogy szeretné meghálálni az öregúr érdeklődését, de sehogy se ment neki a beszéd. Minduntalan bele akart fogni, de megint csak torkán akadt a szó, mintha szégyelné magát.

Az öregúr megint nógatni akarta, de ekkor hirtelen megpillantotta egyik ismerősét, aki éppen keresztülvágott a sétatéren:

— Jó reggelt, Károly! — kiáltotta neki messziről. — Gyere csak ide! itt van egy sebesült katona, akitől híreket fogunk hallani.

— Ez már derék! — felelte a másik öregúr. Odasietett, kezét nyújtott először a barátjának, aztán a katonának és leült.

— Nos, halljuk a híreket!

A hallgatóságnak ez a megnövekedése azonban Csak még jobban megzavarta a sebesültet. Idegesen fészkelődött a helyén, mikor az első úr megint unszolni kezdte:

— Nos, maga látta a csatában a mi hőseinket? . . .

— Hősöket? . . . Azt nem mondom. Ott, ahol én voltam, csupa oldenburgiak voltak.

Az öregúr nevetett:

— Csak nem akarja azt mondani, hogy az oldenburgiak nem hősök? Talán nem állták meg a sarat és elszaladtak az ellenségtől?

A sebesült megütközve nézett föl, mintha nem jól értette volna a szót:

— Elszaladtak? . . . Ők?! . . . Nem tanácsolnám senkinek, hogy ilyet mondjon róluk! Vagy talán valaki máris megrágalmazta őket? Akkor mondja meg, ki volt: hogy leszámolhassak vele.

— De hová gondol, barátom! — csitította az öregúr — én csak úgy kérdeztem.

— Az már más — hagyta rá a sebesült. — Nem; nem szaladt el senki. Mi csak mindig előre mentünk. A mi falunkból tizenheten vonultunk be.

— És hogy viselkedtek a háborúban ezek a legények? Hősök voltak ők is?

— Hősök? . . . — csóválta fejét a katona. — Az nagy szó! Hanem azért a fiúk se voltak utolsó legények és igazán nem volt rájuk panasz. Szerettek verekedni.

— Hát maga hogyan sebesült meg? — kérdezte az egyik öregúr.

— Gránát robbant szét a fedezékünkben. Éppen közibénk csapott.

— És azok, akik maga mellett álltak?

— Mind meghaltak — sóhajtott a katona. Sokáig én is úgy feküdtem, mint a halott. Mikor fölébredtem, egészen egyedül voltam a halottak közt. A többiek már nem is hörögtek.

A belga tengerparti harcokból. A fényképfelvétel tüzelés közben mutatja be a német lövészárk katonáit. Egy sebesültet a helyszínen kötöznek be bajtársai

— És maga? . . . Fölkelni, persze, nem tudott, a sebesült lába miatt?

— Nem. Tehetetlenül feküdtem az árokban és a mellemen keresztben egy német csizma hevert. Hosszúszárú, német katonacsizma . . . Mikor láttam, hogy egyedül vagyok, föl akartam ülni. De ahogy föltámaszkodtam két karomra, egy lövés dördült el . . . Fölnézek és látom, hogy egy dragonyos nyargal az úton. Még egyszer lövés dördült el és a dragonyos holtan fordult le lováról.

— No és azután? . . .

— Azután megint hanyattdőltem és meg se próbáltam föltámaszkodni.

— A patvarba! szólt izgatottan az egyik öregúr. — Hogyan menekült meg mégis? Es meddig feküdt ott, hogy nem mentek érte a szanitécek?

— Messze voltam a rajvonaltól és még nem érhetek oda vagy nem is tudták talán, hogy arra is vannak sebesültek felelte a katona. — Hogy meddig feküdtem ott? . . . Azt igazán nem tudom. Csak arra emlékszem, hogy a nap süttött és nagyon szomjas voltam. A nyelvem fölrepedezett, a mellemet égette a belső forróság. Aztán újra vissza kellett hanyatlanom, mert az angolok puskatúzzal árasztották el az egész környéket. . . Lehanyatlottam, mindennek vége, gondoltam és készültem a halálra . . .

Az öreg katonatiszt meghatottan dörmögött valamit a szakállába és erősen pislogva félrenézett . . . Talán az őszi napfény ragyogása kápráztatta a szemét és azért pislogott? . . .

— Na és mégis megtalálták? - kérdezte gyöngéden a másik öregúr.

— Meg — bólintott a sebesült. — Estefelé három német ulánus jött arra. Kiáltoztam és meghallották. Odajöttek hozzám és fölsegítettek. De ekkor újból teljes erővel tüzelni kezdtek az angolok. A golyók ott füttyültek el a fülünk mellett. Én kértem is a katonákat, hogy hagyjanak ott engem és meneküljenek. Az egyik fölvett a lovára és így lovagolt velem, meg a másik kettővel a kötözőhelyig.

Képzelem, milyen keserves volt ez a vágatás, a fájó sebével!

— Na, elég jól elbírtam. A ló nem nagyon rázott, mert lépésben lovagoltak.

— Lépésben? . . . A golyók füttyültek és ők lépésben lovagoltak? . . .

— Hogy ne rázzon a ló felelte a sebesült katona egyszerűen.

Elhallgattak. A néma csöndben halkán pörögtek le a sárguló levelek. Aztán fölállt az öreg katonatiszt és fojtott hangon így szólt:

— Nézze, barátom: tegyen nekem egy szívességet. Itt van egy tallér. Ha megint találkozik a barátaival, igyanak egy pohár sört az én egészségemre.

A katona elgondolkozva rázta a fejét és sóhajtván mondta:

— Nem lehet, uram.

— Ugyan kérem pattogott az öregúr, talán csak nem sért meg egy öreg katonát azzal, hogy kosarat ad neki egy pohár sörről?...

— Nem azért — magyarázta a sebesült. — Hanem négyünk közül már csak ketten élünk. A másik kettő elesett. A kórházban hallottam, hogy megsebesültek, mind a ketten behaltak a sebeikbe.

Megint csönd lett. Aztán a sebesült elgondolkozva folytatta:

— Hanem a harmadiknak küldhetnénk szivart vagy cigarettát a pénzen.

— Lássá, ez okos gondolat — mondta az öregúr megörülve. —

Itt van a tallér; küldjön neki cigarettát ... ha még él. Magát meg áldja meg az Isten, kamerád! . . . Jó reggelt! Köszönjük az érdekes híreket. Ezt a szivart pedig szívja el az én kedvemért. . .

A két öregúr barátságosan kezet fogott a sebesülttel és tovább ment. Ahogy a fásorban befordultak, a Liszt megállt és gondolkodva mondta:

— Lépésben lovagoltak a golyók között, hogy a ló ne rázza sebesült bajtársukat. De azért azt mondja, hogy nem látott hősokeket . . . Olt, ahol ő volt, csak — oldenburgiak voltak! . . .

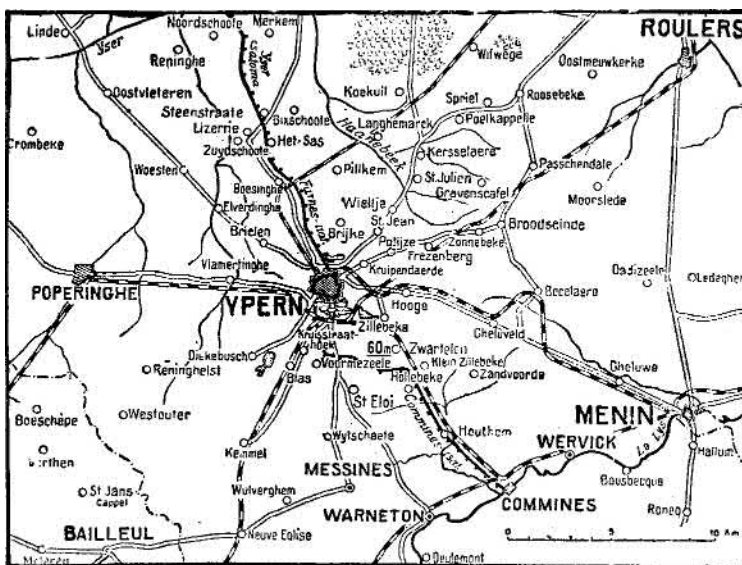

V. György angol király a flandriai harc-
térén meglátogatja egy angol katona sírját

Őszi harcok az Yser mentén.

A francia-belga határvidéken kemény küzdelem kezdődött a nemzet seregek és az egyesült belga-francia-angol csapatok közt. A hármastól átlátta azt a nagy veszedelmet, mely mind Angliát, mind pedig

Franciaországot fenyegetné, ha a belgiumi német seregek sikerülne áttörnie a szövetségesek Lille-dünkircheni vonalát s ezért heves ellentámadásokkal is próbálkozott. A Rousselaere és Thourout mellett vívott csaták után (október 20-án) a hadi helyzet általános képe az volt, hogy a szövetséges angol és francia csapatok erős hadállást foglaltak el az Yser-Szakasznak Ypern-Nieuport vonalán s főcéljuk az volt, hogy bal-szárnyukkal az Északi-tengerre támaszkodva, megvédjék Dünkirchent és Calaist. A németek viszont erős csapatokkal nyomultak e vonal ellen,

Ypern és környéke : a legvéresebb csaták színhelye. A térkép pontosan föltünteti az Yser—Ypern-csatornát, melynek birtokáért nagy harcok folytak

hogy valamely pontján Dünkirchen irányában áttörjék ... A belga hadseregnek az a része, mely a fenyegető megsemmisülést elkerülte, szintén az angol-francia csapatokhoz csatlakozott. Az angol szállítóhajók ugyanis, még Ostende kiürítése előtt, mind fölszedték az oda-menekült belga csapatokat, melyeket aztán az angol-francia front mögé szállítottak; ezeknek a számát növelték azok a belga katonák is, akik polgári ruhában menekültek és szintén eljutottak a szövetségesek frontja mögé. Így aztán, nagy fáradsággal, francia földön szervezték újjá a belga hadsereget, mely eredeti létszámának egyötödére leolvadva, bizonyos idő múlva szintén résztvett a flandria küzdelemben.

De felvonultak erre a nehéz frontra a „színes” csapatok is. Az

ndriai ezredek, az algiriai zuávok, az arabok és kabylok, a szene-gáli lövészek ... Az antant minden haderejével védte ezt a fontos szakaszt.

Október 20-án kezdődtek meg a véres harcok az Yser-szakaszon. A küzdelmek súlypontja kezdetben Nieuport mellett volt, mert a németek a tengerparton igyekeztek előretörni Dünkirchen és Calais felé. Az angolok viszont elszántan, hogy ezt az áttörést megakadályozzák és attól félve, hogy szárazföldi csapataik nem lesznek elég erősek az ellenség megállítására, fölvonultatták hatalmas hajóhadukat is, mely-

Angol tüzérek munkában Flandria északnyugati frontján

nck nehéz ágyú pokoli tüzrel árasztották el a partokon előnyomuló németeket. . . „Tizenegy angol hadihajó támogatta az ellenséges tüzérséget” — jelentette a német főhadiszállás október 22-én, — de még ez a hathatós segítség se használt. A német ütegeknek nem igen ártottak az angol hadihajók; az angol ágyúaszádok ellenben, melyek túlságosan közel merészkedtek a partokhoz, riadtan menekültek vissza a nyílt tengerre a német gránátok elől, melyek egy torpedózúzó el is süllyesztettek.

Október 21-én fejtették ki az angolok a legkétségbeesettebb erőfeszítést, hogy megállítsák a németeket, de eredmény nélkül. A Dixmuiden felé nyomuló németek dühös támadása visszavetette a várostól keletre hadbaszállt ellenséget s ugyanakkor egy másik német hadoszlop

Ypern irányában tört előre ... A francia hivatalos jelentések ekkor már nem titkolták, hogy a belga csapatok — amelyek már október 18-ika óta hátráltak — az Ysernél szenvedett nagy veszteségeik után elvesztették ellenállóképességüket s mivel Nieuport felől nem számíthatnak erőteljes angol segítségre, aligha is állíthatják meg a németeket.

De a szövetségesek hihetetlen elkeseredéssel védelmezték a flandriai tengerpart minden talpalninyi földjét. Franciák és belgák, angolok és kanadaiak, szenegáliak és indiaiak verekedtek dacos elszántsággal a véres frontszakaszokon.

Az angolok elárasztják vízzel Flandriái

Október 24-én jelentette a német nagyvezérkar: „A harcok fölött lemakacsok az Yser—Ypern csatornaszakasznál, északon mégis sikerült a csatornát jelentékeny erővel átlépnünk . . .”

Két nap múlva azonban az angoloknak sikerült helyreállítani itt is a kapcsolatot a már átlört angol-belga arcvonal két szárnya között.

A harc ezen a terepen roppant komplikált volt, a harcvonaltól jóformán pillanatról-pillanatra változott, mert mind a két fél sűrű és pom-

Egy angol nehézágyú elsütése pillanatában. Ilyen ágyúkkal lőtte az angol tüzérség a német hadállásokat

páson adminisztrált vasúthálózatra támaszkodott, úgyhogy csapatait könnyűséggel csoportosíthatta át és vethette frontjának veszélyeztetett vagy előretörésre kiszemelt szakaszaira. A németek lassan bár, de egymásután elfoglalták azokat a pontokat, ahol addig a szövetségeseknek szánt angol erősítések partraszállhattak s az angol flotta beavatkozása után hamarosan fölállították a 42-es mozsarakat is Hcyst és Seebrügge közi, hogy az egész belga part mentén ellensúlyozzák az angolok akcióját. Ezek a mozsarak, melyek 16 kilométernyire lódtják tonnás gránátjukat, megakadályozták az angol hajók szabad mozgását és hadműveleteit

a csatornában s egyúttal megkönnyítették a német tengeralattjárók helyzetét is, mert ezek a bűvárnaszádok most már szabadon mozoghattak az óriási ágyúk védelme alatt; ami azért volt előny, mert az angol flotta elvonulása után a szövetségesek már csak a szárazföld felől védekezhettek a Dünkirchen és Calais elfoglalására irányuló német előrenyomulás ellen.

Flandriai német lövészárók, melyet oldalt csatorna szegélyez. A lövészárókba beszivárgó vizet így kellett levezetni egy távolabbi mély gödörbe

A száz kilométer hosszú fronton teljes hétig szünetlenül, éjjelnappal folyt az elképzelhető legelső harc. A közelharc, a pergőtűz, a roham október 20-ától 27-éig tartott és a rettenetesen fárasztó, rettenetesen véres csatákban sikerült a németeknek a tengerparton egészen az Yser torkolatáig, Lombartzyde-ig eljutniuk, miközben leírhatatlan harcok árán sikerült elfoglalniuk a front belsőbb részein Dixmuident, Merckemet, Bixshöttet és Becelacret. E nagyjelentőségű sikerek eredménye lett, hogy a német seregek már félköralakban körülvették Ypernt és a szövetségesek, mintha csak azt látták volna, hogy „emberi erővel” nem tarthatják meg hadállásaikat s ezért a „természet erőihez” folyamodtak a németek ellen: víz alá merítették Flandriát, hogy a németek ne tudjanak előrehatolni.

Átvágták a csatornát Dixmuiden környékén és ilyen módon teljesen víz alá merítették a flandriai harctér egy részét, melyet a sok zápor

és felhőszakadás amúgy is feláztatott és ingoványossá tett. A mocsaras pusztasággá változtatott flandriai vidék azután komoly akadályává lett a német előrenyomulásnak. Nemcsak ágyú, de még ember sem kelhetett át az iszaptengeren. Dixmuiden és Nieuport vonalán meg kellett állania a német offenzívának.

„Az áradások — jelentette november elején a német nagyvezérkar — minden hadműveletet meggátolnak az Yser-szakaszon. Ezen a vidéken a földek termékenységének hosszú időre vége, a víz legtöbb helyen megüti az embermagasságot. Csapataink már kivonultak az elárasztott területről s közben egyetlen embert, lovat, szekeret vagy ágyút se veszítettünk el”.

A szövetségesek e kétségbeesett lépéssel évekre tönkretették az elárasztott terület lakosságát, de viszont elérték azt, hogy a németek egyelőre kénytelenek voltak abbahagyni előnyomulásukat Dünkirchen és Calais felé.

Így tehát a nyugati hadszíntér ezen az utolsó „mozgó” frontján is beállott az a lelketölő, emésztő állóharc, amely a nyugati ponton a marnementi nagy német visszavonulás után kifejlődött.

Az emberi „angolnák“.

Anglia számára a legfontosabb föladata, valóságos élet-halálkérdéssé vált, hogy föltartóztassa a németek flandriai előnyomulását. Minél közelebb jutottak ugyanis a németek Dünkirchenhez és ezáltal Calais-hez, annál inkább kellett attól tartani, hogy a La Manche-csatorna, a dover—calaisi hajóút biztonsága veszedelembé jut. Már pedig ez a körülmény nemcsak az angol csapatok szállítását hiúsította volna meg, hanem módot adott volna a németeknek, hogy — a francia parton megfelelő bázisokat teremtve — eredményes légi és tengeri akciókat kezdjenek a szigetország ellen.

Érthető tehát, hogy az angolok minden erejüket latba vetették az amúgy is viharzó, dühösen tomboló flandriai frontszakaszokon.

Mikor nyilvánvaló lett, hogy Anglia még nem készült föl annyira katonailag, hogy seregeivel megállíthassa a flandriai német előtörést, az angol hadvezetőség elszánta magát a végsőkre és a „természet erőit” hívta segítségül a németek ellen. Több helyen áttörték a hatalmas csatornák gátjait és ily módon történt meg a flandriai vidék, a legizzóbb frontszakaszok víz alá merítése.

Az óriási árterületek, amelyeket még jobban kiszélesítettek a hetek óta tartó esőzések, legyőzhetetlen akadályul szolgáltak.

A német előretörés megállt.

Dünkirchent és Calais-t, a csatornán való angol csapatszállítást egyelőre nem fenyegette veszély.

Igaz, hogy ennek az eredménynek nagy ára volt.

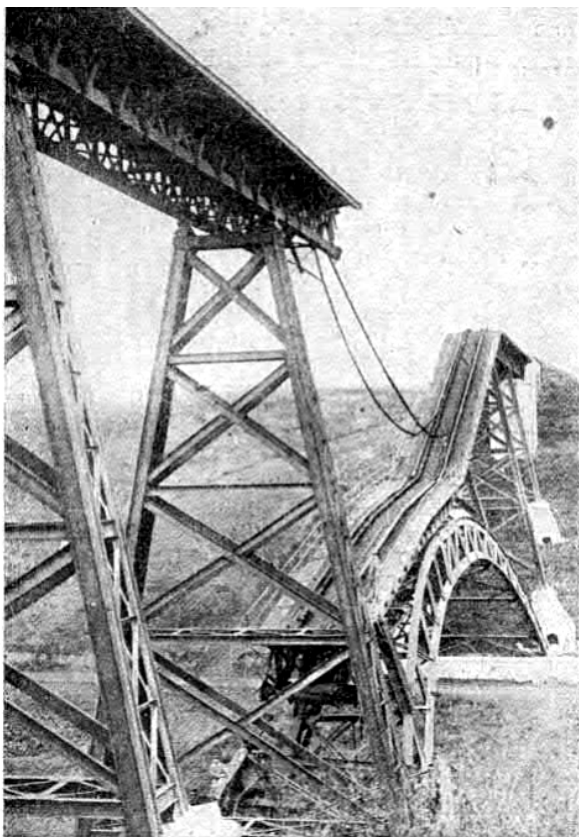
Pár nap alatt mocsaras pusztasággá változott Flandria legszebb

Német őrszem a vizen. Midőn az angolok víz alá merítették Flandria a nagyobb harcok egy időre megszűntek. Csak előőrszatározások folyt fölött. A patrollak deszkatutajokon mentek szolgálatra

vidéke, amely az emberi szorgalom és munka révén gyönyörű és gazdag virágoskert volt.

Az angol és a német állások között ott terpeszkedett a rettenetes árterület, amely egyaránt hátraszorította az angol és a német vonalakat.

A visszavonuló angol-belga hadsereg robbantotta föl ezt a vasúti hidat a flandriai haretéren

kimosott a víz. Két hét óta folyton esik az eső, a talaj teljesen átázott, nem lehet olyan mélyre ásni a földbe, hogy elő ne buggyanjon a víz. Valósággal úszunk. Hogy mit jelent itt Flandriában, a csatornák kiárasztott vizétől amúgy is ingoványossá tett talajon ilyen hosszú esőzés, azt megmagyarázni nem lehet. Ahhoz óriási képzelő erő kell. A fehérenemű a testünkre tapadt, ruházatunk a víztől kétszeres súlyú.

A folytonos esőzések következtében ez a szörnyű pusztító árterület egyre növekedett és németeknek, angoloknak egyaránt a legkétségbeejtőbb harcot kellett folytatni — a víz ellen!

A víz ellen, amely beözönlött a lövészárkokba, amely elázott fegyvert, muníciót, ruhát, embert, amelyben gyakran derékgig, vällig kellett gázolni a katonának és amely a legkülönösebb életmódhoz szoktatta a flandriai katonákat.

„Ma hajnalban — írta egy angol tiszt — lövészárkokbeli pihenőhelyemről megint

Szinte arra gondol az ember, hogy gondolákat vagy kenukat kellene a hadvezetőségnek ideszállítani, mert így „emberi ángolnák”-nak érezzük magunkat, akiknek az iszapos, süllyedő, vízbe vesző árkokban kell ide-oda siklaniuk. Igaz, hogy a mi mozgásunk inkább botorkálás, kínlódás, mint siklás . . .

Rettenetesen feldühösített a minap a következő eset. Új lövészárkban gyönyörködtem, a régit ugyanis ott kellett hagynunk, mert teljesen belepte a víz. Árkászom, aki a fedezékemet készítette, ünnepélyesen megesküdött, hogy új hajlékomba sem alulról, sem felülről nem jöhet be a víz. Boldogan helyezkedtem el: végre egy kis vízmentes szárazság! De csakhamar megeredt az eső, zuhogni kezdett és az én „vízmentes” fedezékem tetején ömleni kezdett befelé a víz, lábam alatt csakhamar patakok csörgedeztek, sőt valamivel később kis szökőkutak formájában kezdett feltörni a talajvíz. Az árkász szidalmaimat humorosan fogta föl és kénytelen voltam megbocsátani neki.

Beláttam, hogy nincs segítség. Meg kell szokni a vizet, ezt az alulról, felülről tóduló, ősz, hideg vizet, amely elől itt a szabadban, a földbe beásva sehogy sem lehet megszabadulni.

De mintha nem is volna olyan nagyon rossz gondolat: a hadvezetőség ezen a flandriai fronton a legügyesebb, legbátrabb katonák számára „ángolnatanfolyam”-ot rendezhetne. Legalább megtanulnánk, mi volna a legcélszerűbb életmód ebben az igazán ángolnának való életben . . .”

A humoros, tréfás hang mögött azonban ott rejlett a komoly valóság: a természeti erők elszabadítói éppen úgy szenvedtek a szörnyű áradástól, mint a másik tábor katonái.

Az angoloknak semmivel sem volt jobb a helyzetük, mint a németeknek.

A flandriai harctéren egyformán ellensége lett az embernek a két ősi elem: a tűz és a víz . . .

A flandriai tél

Tovább tombol a harc.

A német közvélemény, amely a háború kitörése óta hamarosan hozzá szokott a nagy csatákban aratott győzelmekhez és a német hadsereg rohamos előretöréséhez, természetesen csalódva, sőt szorongva figyelte az „álló” harc kialakulását.

Amikor a német hadsereg szilaj rohanással végiggázolt Belgiumon és egyetlen iramban 80 kilométernyire ért Párizshoz, a német közvélemény végleges és gyors győzelmet várt. De fordult a hadiszerecsse! A meglepett francia hadsereget hihetetlen erőfeszítéssel és óriási áldozatokkal újra csoportosították s a német diadalmenet egyszerre csak megállt, sőt visszafelé hömpölygött a nagy francia nyomás előtt. Ugyanekkor pedig dübörögve tört előre kelet felől az orosz kolosszus, mely lehengerelte majdnem egész Kelet-Poroszországot és veszedelmes helyzetbe hozta a monarchia hadseregét. Igaz, hogy Hindenburg kiűzte az orosz hadsereget a hazájából és hogy időközben Franciaországban megállt a német visszavonulás, de a háború gyors befejezésének a reménye már megsemmisült.

A németek haditerve ugyanis nagy taktikai tévedésen épült föl és most ez bosszulta meg magát. Az erős és veszedelmes ellenség nem nyugaton volt, hanem keleten. Hibát követtek el tehát a németek, midőn hadseregük legjavát Belgium, Franciaország és Anglia ellen vitték, abban a reményben, hogy óriási túlerejükkel és szilaj rohamukkal pár hét alatt letiporhatják Franciaország félig készületlen hadseregét, elfoglalhatják egész Belgiumot s míg egyfelől Párizst beveszik, másfelől Calaisben és Dünkirchenben sakkban tarthatják az angolokat; ha pedig ez mind megtörtént, akkor a pompás vasúthálózat segítségével keletre vetik egész hadseregüket, hogy megsemmisítő csapást mérjenek Oroszországra, melynek hadseregét addig a monarchia csapatai tartóztatták volna föl. A terv szép volt és ha úgy sikerült volna, ahogy kigondolták:

bizonyos, hogy a világháború legfeljebb csak félévig tartott volna. De a németek elszámították magukat és ez a tévedésük megbosszulta magát. Mert amíg ők elfoglalták Belgiumot és megrohanták Franciaországot, Oroszország, amely titokban különben is mozgósította már haderejét, egész kényelmesen fölvonulhatott és nemcsak a monarchia haderejét nyomta vissza a San-vonalon túlra, hanem Németországba is betörhetett, sőt elárasztással fenyegette Magyarországot is . . .

Mindazonáltal ha a német józanságot meg is tévesztette a belga-

Német tengerészek a flandriai harctéren bevonulnak egy elfoglalt városba. A flandriai harctéren német tengerészcsapatok együtt harcoltak a gyalogsággal

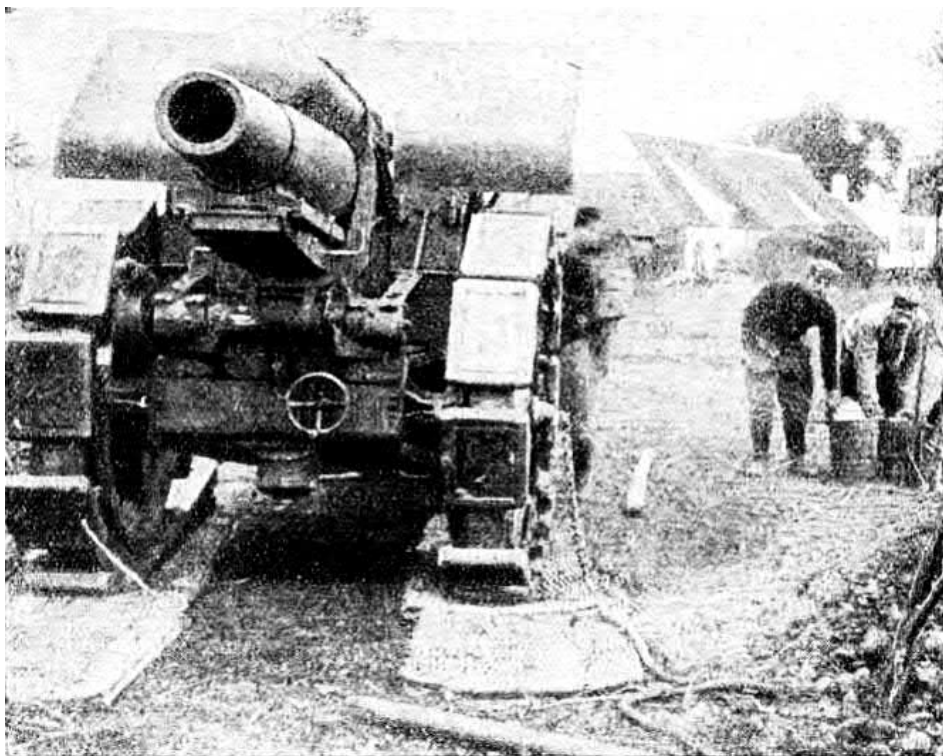
francia vas- és széntelepekre való mohó vágyakozás — azért a németek franciaországi és belgiumi sikerei mégis óriásiak voltak. Franciaországnak $\frac{1}{12}$ részét, Belgiumnak pedig több mint $\frac{9}{10}$ részét hatalmukban tartották a németek, elszánva arra, hogy ellövik az utolsó kartácsot, fölládozzák az utolsó embert is: de a meghódított terület föl nem adják.

És folyt tovább a harc elkeseredetten a frontvonalak száz kilométerein, Flandria iszapjában, az Északi-tenger partján, az Yperncsatorna mentén, Soissonsnál, az Argonne-okban, Verdinnél, Metznel és a Moselnél. Drótsövények, lövészárkok, robbanó aknák, gépfegyverek zűrzavaros, idegölő káoszában.

Dixmuiden elesik

A flandriai harcok október-november hónapjaiban érték el hevességük tetőfokát. Az angol flotta egységei újból visszatértek és ágyúikkal beavatkoztak az amúgy is elkeseredett szárazföldi harcokba. Három napig tartott a partvédelmi harc Middelkirke mellett és a vége az lett, hogy a német hadsereget már-már szorongató angol hajóraj kénytelen volt jelentékeny veszteségekkel visszavonulni. Az angol flotta parancsnoka Hood admirális volt s az ő hivatalos jelentése szerint csatahajói közül hetet harcképtelenné tettek a német tábori ágyúk, sőt egyik megsérült páncélos csakhamar aztán el is süllyedt. Ezekben a harcokban oly félelmetes volt a tüzérpárba, hogy a német ágyúk dörgését tisztán hallották Doverben is, az angol partokon, úgyhogy Dover lakosságát izgatott szorongás szállta meg és sokan már menekülésre is gondoltak.

Eközben ádáz szívóssággal folyt a harc a Dixmuiden-Rousselaere-Ypern háromszögben is, ahol a németek újból és újból szuronyrohamok-

A flandriai harcterről. A németek huszonegy centiméteres mozsara egy beiga faubani

Véres uccai harc az Ypern közelében lévő St.-Eloi birtokáért. A város uccáin folyt a borzalmas kézitusa és a barrikádharc...

kal akarták tovább kergetni az ellenséget, hogy közelebb férközhessenek Dünkirchenhez. Yperntől délre sikerrel is járt az előretörés; nemcsak hogy kivetették a szövetségeseket sáncaikból, hanem még el is fogtak ezer katonát — köztük „színes” angolokat és franciákat is — és számos gépfegyvert zsákmányoltak. Ugyanakkor pedig Véresen visszaverték az angoloknak heves ellentámadását, melyet éjszaka intéztek a német sáncok ellen.

Támadások és ellentámadások, mulékony sikerek és véres veszteségek, az elfoglalt árkok, falvak és városok ismételt föladása: szóval ingadozó, hullámos harcvonal, melyet egyik fél se bír döntő sikerrel áttörni, ez jellemezte a flandriai álló-harcokat. Heteken és hónapokon át alig történt jelentős változás vagy döntőnek mondható fordulat ezen a fronton; a helyzet és a hadállások képe körülbelül ugyanaz volt a tél kezdetén és december végén is, mint október derekán s az állig beásott ellenfelek minden erőfeszítése és hősiessége kimerült abban, hogy kölcsönösen elragadoztak egymástól apróbb majorokat, kisebb-nagyobb

jelentőségű magaslatokat, néhány száz méter hosszú lövészárokszakaszokat s emellett még arra is törekedtek, hogy mennél nagyobb veszteségeket okozzanak egymásnak s hogy mennél jobban kifárasztják, kimerítsék és megtörjék egymást.

Kimagasló eseménye volt azonban ezeknek a harcoknak Dixmuiden és St. Eloi elfoglalása.

„Az Iser-szakaszon — jelenti a német nagyvezérkar november 10-éről — jól haladunk előre. Dixmuident rohammal elfoglaltuk, több mint 500 foglyot ejtettünk és kilenc gépfegyvert zsákmányoltunk. Tovább délre csapataink előretörték a csatornán túl. Langemarcktól nyugatra ezredeink föltűzött szuronnal és a „Deutschland über alles” himnuszot énekelve, megrohanták és el is foglalták az ellenséges állások első vonalát. Körülbelül 2000 francia gyalogost fogtunk el és hat gépfegyvert zsákmányoltunk. Yperntől délre kiűztük az ellenséget St. Élőből, amelynek birtokáért több napon át elkeseredett küzdelem folyt; itt 1000 foglyot ejtettünk és ismét hat gépfegyvert zsákmányoltunk. Bár az angolok több ízben heves ellentámadást intéztek ellenünk, mégse bírták visszafoglalni azokat a magaslatokat, melyek Armentiéres fölött, tőle északra uralkodnak a terepen ...”

Dixmuiden ostroma volt a flandriai harcok egyik legvéresebb fejezete. A belgák itt veszítették el elite-csapataik maradványát: húszezer közlegényt (halottat és sebesültet), hatszáz tisztet és négyezer foglyot; ez volt az Észak-Flandriában tíz nap óta folyt dühös harcok eredménye.

Dixmuiden és Bixschoote közt állandóan tombolt és hullámozott a harc, de a németek szilárdan álltak frontjukon s ha egyik nap hátrább is szorultak valamivel, a másik napon — vagy még ugyanazon az éjszakán — ismét visszafoglalták régi állásaikat. Ekkor már a francia lapok is bevallották, hogy a szövetségesek (különösen a zuáv-ezredek) óriási veszteségeket szenvedtek. Ezeknek a véres harcoknak a során történt, hogy körülbelül harmadfélezer angol és francia a csatornának futott a németek rohama elől és mind egy szálig a vízbe fűlt. A veszett futás közben sok ghurka ellenségnek nézte a francia csapatokat. A ghurkák azt hitték vak rémületükben, hogy a mögöttük rohanó franciák őket üldözik, mire visszafordultak és hosszú késeikkel szürkülni kezdték a franciákat, akik viszont szuronyokkal mentek neki a ghurkáknak. Reggel felé, mikor elült az ütközet, halott ghurkák és franciák heverték egymáson, még halálukban is görcsösen összefonódva.

Dixmuiden romjai fölött

A flandriai elkeseredett állóharcok során többször cserélt gazdát a németektől elfoglalt Dixmuiden, mert a szövetségesek is fölismerték a szerencsétlen város stratégiai fontosságát. Heteken át tombolt a harc Dixmuiden halárában s a minduntalan megújuló heves bombázás végre is teljesen rommá lőtte a csinos belga várost. Általában Észak-Flandria virágzó határa igazi temetőhöz hasonlított már 1914 novemberben s erről a vigasztalan pusztulásról szomorú leírást közölt a „Berliner Tageblatt” haditudósítója, aki meglátogatta ezt a harcteret.

„Eessen faluig jutottunk — így szól ez a leírás. — Itt kiszálltunk autónkból, mely a híg sárban nem tudott előre jutni. Hátrahagytuk tehát a szétlőtt templom romjai mögött, amelynek kö; élében vad tuskodás, gyilkos harc nyomait láthattuk. Kötszerek, fegyverek, egyenruhadarabok heverték szanaszét, sárgán, mintha meghurcolták volna a sárban és pocsolyában. A templomromok körül friss sírhantok, melyek alatt elesett hősök álmodnak véres harcaikról. Eessenből az országot párhuzamosan vezet el a francia lövészárkok mellett, mintegy három kilométernyi hosszúságban. Ha koci vagy autó megy el arra, az ellenség rögtön tűz alá fogja. Már csak azért is gyalog indultunk tehát útnak. Egyenként mentünk, húszméteres közöket hagyva egymás mögött, nehogy a kis társaság föltűnjék a franciáknak. De mégis észrevették és záposzerű tüzzel borították el a nyílt országot. Ilyen körülmények

Úccarészlet a szétlövődözött Dixmuiden elővárosából

közt ugrottunk aztán fától fához előre. Gyakran meg kellett húzódnunk összekuporodva egy-egy szegényes cserje mögött. Térdig besüppedünk a sárba. Sírhangok és lóhullák mögött jutunk tovább . . . Egyszerre csak az előttem járó fölsikolt és gyorsan visszaugrik a romok közé. Szerencséje volt: a golyó közvetlenül a feje fölött süvöltött el és éles csattanással vágódott bele a mellette álló fába. Most még gyorsabban, de azért vigyázva, ugrálunk tovább, előre. Végre elérünk a vasúti átjáróhoz,

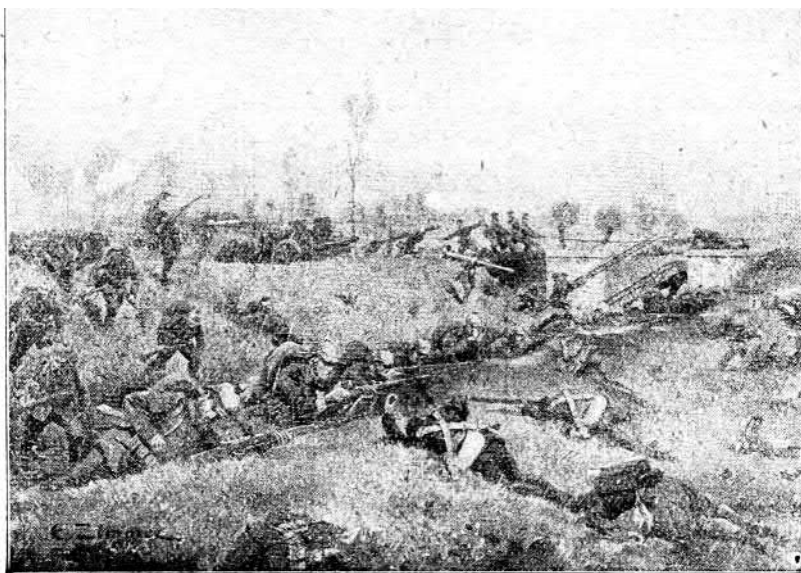
Dixmuidcn elővárosában barrikúdszerű harc folyik. A német gyalogság a házak romjai között tört előre

amely egészen szabadon van, éppen 300 méternyire az ellenségtől. Kicsit megállunk, aztán gyorsan átrohanunk. Mindegyikünk után valóságos sortüzet küldenek a franciák.

A töltés mögött biztonságban vagyunk és most már Dixmuidcn romjai fölött visz el az utunk. A romváros néhány uccája és a piactér teljesen ki vannak téve az ellenség golyóinak. Nincs város az egész harctéren, mely annyira szét lenne löve, mint a szerencsétlen Dixmuiden. A szétdúlt uccákon méter mélységű a sár. Lehet talán, hogy akad még egyetlen egy ház, melyet megkíméltek a gránátok; én nem tudom, de

nem is érek rá a föl kutatására, mert romtól-romig vigyázva kell előreugrálnom. Uccabeszögelléseket látok, amik mögött, mint a szélvihar, sivítanak a röpdülő puskagolyók. A romok kis dombokká növekedtek s ezeknek legörgő törmelékein is át kell vágnunk magunkat. Elérkezünk a vásártérre, ahol szünet nélkül mint a gőzfecskendőből, spriccel a halált hozó puskatűz. Rohanva szaladunk át a védelmet nyújtó városházához és a St. Nicolas-templomhoz, amely egyetlen óriási romhegygé lett . . .

Jöttünkre gyöngé mozgás támad a szétlőtt házakban, ahol katonáink húzódtak meg. A pincékben laknak és vigyáznak, nehogy a legcsekélyebb jellel is elárulják hollétüket az ellenségnek. A parancsnok örömmel fogad bennünket s miközben megismerteti velünk a helyzetet és az itteni viszonyokat, a romokba — tőlünk jobbra és balra, fölöttünk és alattunk — szünet nélkül francia puskagolyók vágódnak be nagy reccsenéssel, zajjal és lármával. Ilyen szorgalmasan, bámulatos makacssággal, éjjel-nappal lövi az ellenség a halottváros romjait. . . Négyszer foglalták el a mieink Dixmuident: de most már alaposan megvetettük itta lábunkat és állásaink egészen az Yser-csatornáig húzódnak el. Most már jöhetnek a szövetségesek: ezt a frontot át nem törheti immár semmiféle földi hatalom! . . .”

Német csapatok rajvonalba közelednem a yperci csatornához, hogy kieroszakolják az átkekelést

Nem sokkal később Dixmuidentől délre St. Jacques-la-Chapelle községnél folyt le az ádáz közelharc, amelynek hosszú órái alatt a puskák és gépfegyverek pihenés nélkül szórták a halált mindkét részről. A német ágyúk oly sűrűn szórták a gránátokat, hogy a francia gyalogsági tartalék nem is tudott, felvonulni az angolok és belgák segítségére. Azután hirtelen elhallgattak a német ágyúk és a már leereszkedő este homályából előtört az ezerhangú Hurrá! Megkezdődött a támadás, melyet az összes belga útegek koncentrált tüzükkel igyekeztek megállítani. De a németek támadása áttört a belga és angol srappellek tűzfalán keresztül is. Az éjszaka is leszállt közben. A német harcvonat mögött a belga gránátok felgyújtották Dixmuident. A város vérvörös körvonalai fölött feketén kígyóztak a füstfellegek. A srappellek és világító rakéták a harcvonat borították kísérteties fénybe. Amerre a szem csak eltekinthetett, mindenfelé bíborszínben úszott az ég. Az öldöklő csatában a németek maradtak a győztesek, noha őket is nagy veszteségek érték.

Ypern előtt

Nemkevésbé elszántan és véresen folyt a harc Ypern előtt, amelynek elfoglalására lassú, szívós munkával törtek előre a németek. A városból észak-keletre Langhemarck község volt a szövetségesek támaszpontja és a német előretörés legfőbb akadálya. E fontos pont elfoglalására éjszakai támadásra indultak a németek.

„Amikor az éjszaka sötéte beállt a vidékre — írta az angol „Times” haditudósítója, — az ágyúk dörgése elhallgatott. Hirtelen azonban hangozó kürtjei verte fel a csendet. A következő pillanatban lángba borult az egész mező, amelyet a németek petróleummal öntöztek végig. Német katonák ugráltak fel a földről néhány száz lépésnyire a mi lövészárkainktól és a kürtjelek harsogása közben énekszóval-rohantak előre állásaink felé. Csapatainkat meglepetésszerűen és készületlenül érte a heves támadás, de csakhamar fegyverre kaptak és megindult a puska- és gépfegyvertűz a rohamozó ellenség ellen. A németek is erős fegyvertűzzel viszonozták a lövöldözést és sűrű tömegekben nyomultak előre egészen a mi állásainkig. És ekkor megkezdődött a közelharc, ember-ember ellen küzdött. Egyforma hősiességgel, egyforma halálmegvetéssel. A németeknek végül is vissza kellett vonulniuk, de állásaikat az elkeseredett támadással több yardnyira előretolták”.

Az angol haditudósító is kénytelen volt a német csapatok hősiességét elismerni. És ez a hősiesség Flandria minden talpalattnyi

Golyósóróval fölszerelt belga páncélos automobil. A modern háború a technika minden vívmányát a maga szolgálatába állította. A páncélaútó a legveszedelmesebb területen is sikerrel végezhetett kémiszolgálatot, mert az ellenség tüzelése nem ártott neki: páncélfalairól tehetetlenül pattantak le a golyók

földjén megnyilvánult, a hosszú front minden pontján, ahol ülközetre került a sor.

Többhetes elkeseredett csatározás után november 11-én kezdte meg az általános támadást Ypern elfoglalására a német hadsereg. Angol jelentések szerint a németek már a kora reggeli órákban a Menin—Ypern országút mentén heves támadásba kezdtek és a német elitcsapatok példátlan elszántsággal rohamozták az angol-belga állások ellen. Három ponton sikerült is áttörniük a frontot, de még ezzel sem tudták a szövetségesek egész frontját hátranyomni és Ypern felé előretörni. Az angol és belga hadak megálltak, az áttört frontrészek mélyedéseit gyorsan kitöltötték és az új lövészárkokból újra elszántan felvették a harcot.

Esős, viharos, téliesre fordult időjárás tette még komorabbá a dühös harcot, mely Ypern félkörében az egész fronton folyt, napokon keresztül, egymást érő rohamokkal, támadással és ellentámadással. És november 13-ától kezdve már az egész vonalon tombolt a németek támadása — Ypern irányában koncentrálván. November 14-én ismét két ponton törtek át a németek, de a francia csapatokkal megerősített angol-belga hadak mindkét helyen meg tudták állítani a németeket sikereik kiaknázásában.

Különösen hevesen folyt a harc Yperntől délkeletre, Hollebecke és Wytschaete között, ahol éjjel-nappal öldöklő közelharcban mérköztek egymással a harcban álló felek.

November 20-án azután lehullott az első hó, beállott a kemény flandriai tél, amely hirtelen jegesre fagyasztotta a nedves földet. És a hirtelen beállott tél megakasztotta a nagyobb hadműveleteket. Németek és angol-belgák egyaránt kezdtek berendezkedni állásaikban — az áttelelésre. •

A nagy yperni csata nem dőlt el, noha mindkét részről rettenetes nagy áldozatokkal járt. A német hadvezetőség több hadtestet szállított el az yperni frontról az orosz harctérre, ahol Hindenburg megkezdte a

A. bombázott Ypernből. A hánorú folyamán az összes flandriai városok között Ypern szenvedett legtöbbit. Allandó központja volt a végsőig menő harcoknak

A flandriai állóharcokból. Gépfegyver a lövészárkokban. Tüzelésre készen várják a németek az angol-belga szuronytámadást

nagy lodzi csatái. Flandriában beállott a tél és beállott az egyhelyben álló háború: a lövészárkok-harc, amelyről Luigi Barzini azt írta, hogy legfőbb jellemvonása: a mozdulatlanság.

„Múlnak az órák, a napok — írta a kitűnő olasz haditudósító — és a hadállások mit sem változnak. Legfeljebb néhány centiméterrel jutnak közelebb egymáshoz az ellenfelek. Sokkal nehezebb egy lövészárkot elfoglalni, mint egy erődöt. Többet számít itt egy méternyi tér, mint nyílt csatában egy egész kilométer. A lövészárkokat mindkét részről valóságos erődde építik ki és minél tovább tart a mozdulatlanság, annál elszántabb, véresebb és gyilkosabb összeütközésekre nyílik kilátás, amikor majd a rohamok megindulnak .

Egyelőre azonban Flandria hava beborította fehér takarójával az egész harcvonalat. Olyan volt ez, mint valami végtelen hosszú, végtelen hatalmas halotti lepel. . .

Az őszhajú, fiatal belga hadnagy

Ekkor már hontalanná vált a belga király és francia földre menekült a belga kormány is. A világháború szörnyű vihara végigszágdult egész Belgiumon, melynek elenyésző kis darabját tudták csak megvédeni az egyesült angol-belga-francia seregek a német rohamok ellen.

Leigázott, földült, kétségbeesett ország lett Belgiumból, amely rettenetes véráldozatokat hozott az angol-francia szövetségért.

Egy olasz újságíró, aki a flandriai csatateret járta, találkozott egy fiatal belga hadnaggal, egy őszhajú, fiatal belga katonatiszttel, aki valósággal eleven szimbóluma volt lesújtott, leigázott hazája sorsának.

„Piszkos tisztí sapka, két szétlőtt aranypaszománnyal — így számolt be az olasz újságíró erről a találkozásról — fekete katonaköpenveg sárga gombokkal, fekete blúz zöld hajtókával, sártól és esőtől foltosán. Ráadásul fakó sárga lovaglónadrág és fekete bőrlábszárvédő. Ilyen volt a belga hadnagy, akivel találkoztam. Kopott volt és megviselt. A szárnyas kerék azt jelentette sapkáján, hogy kerékpáros században szolgált. Közvetlenül a front mögött elterülő város kávéházában pillantottam meg. A zürzavaros helyiség egyik sarkában ült és révedezve bámult maga elé. Ezt a téveteg, elmélyült tekintetet oly sokszor láttam már a marnei

Farkasvermek és drótakadályok a flandriai harctéren. Ezen a terepen áttörni a szó szoros értelmében lehetetlen volt

Az yperni csatából. Tábori lelkész látogatja meg a lövészárokban a belga katonákat, földelozza búneiktól és megáldja őket a harc kezdete előtt

csata óta! Olyan embernek a tekintete ez, akit a háború borzalmai lelki-
leg teljesen megrendítettek; olyan emberé, aki színről-színre látta és
átélte a legvérfagyasztóbb epizódokat ...

És az arca! Még fiatal volt, de már galambösz a haja. Olyan sovány,
mintha évek óta sorvadna, a homloka tele mély barázdával. Ajkai meg-
megrándultak a belső fájdalomtól. Leültem az asztalához és megszólí-
tottam:

—Talán megsebesült?

Csak a fejét rázta, hogy nem és aztán megint némán maga elé
bámult a semmibe. Pár perc múlva azonban, mintha csak magának
beszélt volna, megszólalt:

— De most már csakugyan végem van.

Megint csönd lett. Pár perc múlva folytatta csak. Száraz, tompa
hangon beszélt:

— Végigcsináltam mindent, Lüttichtől Dixmuidenig. Ma jöttem
ld a tűzvonalból. Tizenegy bélig szakadatlanul a harctéren voltam. De
most már nem bírón tovább. Nézze meg a kezemet. Az ujjaim meg-
dermedtek, mozgatni is alig bírom őket. Aztán az idegeim is fölmondták
a szolgálatot. Láttam katonákat — borzalom rájuk gondolni! akiknek
annyi sebük se volt, mint egy karcolás, de azért őryöngve lóttak-
futottak, föltartva a két kezüket és hátraszegve a fejüket, mintha halá-

los sebet kaptak volna. Ha szóltunk hozzájuk, nem feleltek, talán nem is hallották, csak rohantak, a jó Isten tudja, hová mentek! . . . Valahol bizonyára kifogyott a lélekzetiük és összerogytak . . .

— Az ember idegzete végül is fölmondja a szolgálatot. Az ideges feszültség, az örökös, rettentő szorongás . . . Ha ön is ott lett volna, ahonnan én jövök, akkor megértené . . .

A verejték gyöngyözött homlokán. Halántékán kidagadtak az erek.

— Ez az igazi csatatér, uram — folytatta. — Ez az igazi csatatér, ahol mi, belgák verekedtünk, hazánk utolsó szögletében. Tarackok és gépfegyverek, gránátok és srappellek, golyózapor és vérfagyasztó üvöltés . . . Aztán a sípjelzés, következik a szuronyroham ... És akkor előre! Rohanni az ellenségre, amely nem hátrál, nem adja meg magát és minden elesett embere helyett három újat állít. És az a tudat, uram, hogy országunk, hazánk elveszett, hogy szüléink, testvéreink elmenekültek Hollandiába és Franciaországba és romhalmazzá, temetővé vált a föld, amely nemrégén az öröm, a jólét hazája volt... Ne csodálkozzék, uram. Ez az, amibe én fiatal fővel beleőszültem . . . ^

Elhallgatott, feje vállai közé roskadt, melle zihált.

A megtestesült fájdalom és kétségbeesés volt a fiatal hadnagy. A reménytelenség, a kimerültség, a letörtség eleven szimbóluma

Megindult és magába roskadt hallgatását nem akartam többé zavarni.

Mivel is vigasztalhattam volna?

Milyen szavak jelenthettek volna írt ezekre a szörnyű sebekre.

Eltűnődve hallgattam egy darabig az asztal mellett, azután búcsúzás nélkül távoztam.

A galambősz fiatal hadnagyot nem is láttam többé”.

Belgium sorsa beteljesedett

Az angol világhatalom sem tudta földjét megmenteni a német inváziótól.

Francia földön

Lille meghódítása

A tengerparttól a svájci határig tombolt a harc. Száz és száz kilométerek hosszában hasították fel a kulturált, gazdag vidék földjét a lövészárkok erődítései. A nyugati front ekkor már oly hatalmas volt, annyi véres csata és ütközet folyt le belga és francia földön, hogy a véres, gigantikus méretű eseményeket csak frontszakaszonként lehetett áttekinteni.

A flandriai front viharzó, mindkét oldalról szörnyű áldozatokat követelő eseményeit már az előző fejezetben tárgyaltuk. A flandriai front folytatása az északfranciaországi frontszakasz volt, ahol nem kevésbé elkeseredetten folytak a harcok.

Ennek a szakasznak a centruma Lille volt, Észak-Franciaország fővárosa, amelyet a német seregek már október 14-én elfoglaltak.

Lille, amely az északfrancia département fővárosa és amelynek több mint 250.000 lakosa van, a Deule-csatorna és a Lys-folyó mellett terül el. Fontos katonai erősség hatalmas erődítésekkel, amely Franciaországot az északról jövő ellenséges betörés ellen volt hivatva megvédeni. Ezenkívül Lille rendkívül fontos vasúti csomópont, a francia szövő-fonó ipar központja, rengeteg kultúrintézménnyel: egyetemmel, számos más főiskolával, világhírű múzeumokkal.

A franciák, midőn a Belgiumon át előretörő német hadseregcsoportok az Yser-szakaszhoz közeledtek, ismét védelmi vonaluk egyik főtámaszpontjává akarták avatni Lillét, Ez a nagy erősség a francia terület oly vidékén fekszik, mely mélyen beugrik Belgium területére, úgyhogy a belga határ félkört alkot a város körül, mely csaknem az Yperntől Tournay-ig (két belga város) húzott egyenes vonal közepén fekszik. A háború elején az erősség nem volt kellőképpen felszerelve s nyílt városnak deklarálták. A Lille elfoglalását megelőző harcokról a következő érdekes tudósításban számolt be egy német lovashadnagy:

„Odahaza, úgy látszik, helytelen információt kaphattak ellenfeleink küzdőképességéről. Az angolok valamennyi ellenfelünk közt a legszívósabbak és legvitézebbek. Minden egyes ember, amíg csak el nem esik vagy fogságba nem kerül, nyugodtan tovább lő és a hosszabb idő óta szolgáló katonák ugyancsak jól lőnek. Szuronyroham alkalmával, amikor egetverő hurrá-kiáltásunktól riadtan futnak el a franciák, az angol nyugodtan marad lövészárkában. A hátsó árkaik pedig oly ügyesen vannak elhelyezve, hogy ha a mi bátor legényeink, az előárkokat átugorva, tovább haladnak, rendszeren gyilkos keresztűzbe kerülnek .

Bizonyos azonban, hogy a legdúsabb zsákmányt mindig az elfoglalt

Angol lándzsások, a brit lovasság büszkeségei attakot lovagolnak. Az előcsatározásokban és a földérintő harcokban nagy szolgálatot tettek az antant seregeinek

angol hadállásokban ejtettük. Az angoloknak hónapokra elegendő készleteik vannak fehérneműben, meleg alsóruhában, selyem nyakvédőkben, bőrkamásnikban stb, óriási készletük van a legkülönbözőbb konzervekben, teasüteményben és csokoládéban is, továbbá tömérdek a whiskyjük, valamint a dohányjuk és cigarettájuk. Csak azt sajnáltuk, hogy szivarral nem látták el magukat — de úgy látszik, hogy inkább a pipát és a cigarettát szeretik.

De hadd meséljem el, hogyan foglaltuk el október 11-én Lille-t. Mert ez igazán mese és szinte hihetetlen, hogy egy kisszámú őrző kardsapás nélkül úrrá lehetett egy megyedmillió lakosságú erős városon! . . .

Úgy kezdődött az esel, hogy az ezredesünk két őrjáratot küldött ki szemlére s ezeknek egyikét én vezettem. Pár kilométernyire egy megszállott hídhöz érkeztem s mivel nyomban tüzet vezényeltem, a franciák úgy meglepődtek, hogy rögtön elszaladtak. Így egyelőre a hídnál maradtunk, majd később elfogtunk néhány polgárembert s a község polgármesteréhez vezettettük magunkat.

Livéir polgármestere nagyon alázatosan fogadott bennünket és

Angol támadás. A rohamra menő angol katonák elvágják a német hadállások előtt emelt drótsövényeket, hogy az utána jövők akadálytalanul ronthassanak előre

biztosított, hogy a községben egyetlen egy francia katona sincs. Elkísért bennünket a háza kapujáig s elmondta, hogy a lakosok annyira félnek tőlünk, hogy ki se mernek lépni házukból. De alig búcsúztunk el tőle, mikor pár száz lépésnyire a polgármester lakásától, a Főuccán, a „békés és félénk” polgárok úgy lövöldöztek ránk, hogy a golyózápor jégeső módj irra kopogott a házak falain. Galoppba ugrattuk lovainkat és egyelőre csak menekülni igyekeztünk. Mindenféle nehézségek után sikerült is estére szállást találnom egy tanyán, ahol legényeimmel együtt kaptunk eleséget, sőt zavartalanul meg is pihenhattünk éjszakára.

Másnap megtudtam egy paraszttól, hogy az ellenség az összes vasúti átjárókat kiürítette s így elhatároztam, hogy ellovagolunk Lilié felé. A vállalkozás égbekiáltó vakmerőség volt, és erősen dobogott is a szívem, amikor néhány emberemmel bevonultam a nagy város régi várfalai közé.

De úgy látszik: igaz az a régi latin közmondás, hogy: „a szerencse a bátrakat segíti”, mert még a hajunk szála se görbült meg. A nép sűrű tömegekben tolongott az uccákon és ugyancsak megbámolt bennünket.

Akadálytalanul jutottunk a pictérre, mindenütt egy bérkocsis hajtott előttünk, mutatván az utat. A piacon több ezer főnyi nép gyűlt össze s oly nagy volt a csődület, hogy a rendőrök törtek számunkra utat a tömeg közt. Így értünk a városháza elé, amelynek minden kapuját rögtön elállítottam legényeimmel s aztán harmadmagammal be mentem a nagy ülésterembe, hogy „átvegyem a városi tanács hódolatát.”

Térdradrágos inasok zárták ki előttünk az ajtókat. A nagyteremben élém állott a főpolgármester és a községtanácsnak vrgv húsz tagja . . . Gyönyörű kép volt: a redingotos és cilinderes urak méltó alázatossággal hajlongtak előttem, aki piszkos, tábori uniformisban voltam! Rövid beszédbe kezdtem, békés szándékaimról biztosítván a polgármestert s egyúttal követeltem a város átadását és írásos kötelezőt arról, hogy a lakosság békésen fogja viselni magát. Mihelyt ezt az okiratot megkaptam, mindkét részről néma meghajlás következett, az inasok újra kinyitották a pompás terem szárnyas ajtait és mi most már mint a város birtokosai tértünk vissza embereinkhez, akik folyton puskájuk ravaszán tartották mutatóujjukat, hogy a legelső gyanús mozdulatra sortüzet adhassanak . . . Mondhatom, ugyancsak megkönnyebbültünk mindannyian, mikor a szabadba értünk . . .”

Lille bombázása

Ám ezért Lille város birtokba vétele még se ment oly simán, mint ahogy az előzmények után várni lehetett volna. Igaz, hogy a francia tüzérserget már akkor kivonták a modern erődgyűrűvel körülvett városból, mikor a Kluck-hadsereg legelőször keresztülvonult a vidék-n — s az is igaz, hogy a városi hatóság nyílt városnak jelentette ki Lille-t, de a házakban bujdosó legénység mégis védekezni próbált, abban a reményben, hogy Dünkirchen felől fölmentő csapatok fognak érkezni, így kényszerítették a német hadsereget, hogy ágyúzza ezt az ipari és művészi szempontból egyaránt érdekes, gazdag és virágzó várost, mely aztán rövid, de heves uccai harc után mégis német kézre került. A németek 4500 foglyot ejtettek Liliében, melynek elfoglalása ismét meg-híúsította a francia balszárny átkaroló kísérleteit, míg viszont helyre-

A bombázott Lilié. Ez a negyedmillió lakóssal bíró nagy francia város, Észak-Franciaország fővárosa sokat szenvedett a háborúban. A németek ostrom alá vették és heves harcok után elfoglalták. De akkor már egy része romokban hevert

állította az összeköttetés lehetőségét a Genftől délre nyomuló német csapatokkal.

Lilié első elfoglalása után az ántánt-sereg — főként pedig az angol haderő — ellentámadást kezdett és sikerült a németektől elkeseredett, véres harcok árán visszafoglalni Lilié városát. De a németek újból támadásba fogtak és újból meghódították Észak-Franciaország fővárosát, de most már rendkívül súlyos harcok árán, miközben sor került a „nyílt” város bombázására is.

A német támadás főpontja az úgynevezett douai-i kapu ellen irányult, amely ellen szászországi csapatok indítottak rohamot. Más Irányokban: nyugatról és délnyugatról indultak meg egyidejűleg a támadások. A lillei citadella ellen a Seydewitz-brigád indult rohamra. Ugyanakkor a tüzérség is megkezdte a munkát, miután a nyílnak nyilvánított várost az angol-francia csapatok hadműveleteik központjával választották.

Három órai tüzérségi előkészítés után a rohamoszlopok mindenirányból megindultak. A vitéz szász csapatok az ellenség heves ellenállása ellenére benyomultak a douai kapun, a kapu mögötti hatalmas barrikádokat a német tüzérség szétlőtte és a szászok megkezdték az előnyomulást Lille uccáin.

Ugyanakkor sikerrel járt a támadás a lillei teherpályaudvar vidékén is, ahonnan szintén megkezdődött a német előnyomulás a város belső területére.

A behatoló német csapatok elé Delrome francia őrnagy személyében parlamentert lovagolt, aki az élen haladó Lübecke vezérkari századostól azt kérdezte, milyen feltételekbe megy bele a német sereg Lilié átadása esetén.

— Amint látja — hangzott a válasz, — mi már be is vonulunk Lillibe. Csak feltétlen megadásról lehet szó.

Így is történt meg az átadás. Mialatt az angol-francia hadak sietve vonultak ki a városból, a francia parancsnokság átadta a németeknek az erődöket. A lillei székesegyház tornyára kitűzték a fehér zászlót és fehérzászlós kerékpárosokat küldtek szét a városban, hogy Lille területén az ellenségeskedéseket mindkét részről beszüntessék.

A német seregek most már békésen szállották meg a város minden pontját, a Lilleben talált ellenséges katonákat lefegyverezték és ily módon több ezer foglyot ejtettek. A katonai parancsnokság irattárában megtalálták a francia hadseregparancsnok távirati utasítását, amely szerint Lillet a német megszállás elől erőlyesen védelmezni kell.

A bombázott Lille. Amikor a német csapatok bevonultak Lillébe, még füstölögtek az ágyútűz által fölgyújtott házak. A gyönyörű várost pusztító tűzvészt azután a németek fékezték meg

Az erélyes védelmezés azonban nem használt, sőt csak ártott, mert a német gránátok súlyos pusztításokat vittek végbe a gyönyörű városban. A douai-i kapu környéke romokban hevert, a színház környékét is tönkretették a gránátok, maga a színház is csak csodaképpen őrizte meg épségét. Az erődítések és a citadella vidéke is a borzalmas pusztulás képét mutatta, mikor a német csapatok bevonultak Lillebe és most már hosszú időre véglegesen birtokukba vették a sokat szenvedett várost.

Angolok dicsérete

Lille elfoglalása után tovább nyomultak a német seregek előre nyugati irányban és szünet nélkül vívták harcaikat az elszántan védekező ellenséggel.

„Tíz napja fekszünk Lilletől nyugatra, a nyílt csatatéren” — írta egy német tiszt — „pernyi szünet sincs az idegtépő ágyúzásban és már nem is számoljuk, hány ütközetben vettünk részt, mert egy nap sem múlik el ütközet nélkül. Szemben velünk angolok és angol-indiai gyarmati csapatok állanak.

Napról-napra tapasztaljuk, hogy milyen szívós, milyen elszánt ez az angol ellenség. Hiába a pergőtűz, a srappell- és gránátéső, amikor támadásra kerül a sor, minden lépésnyi területért szörnyű áldozatokat

kell hoznunk. A megrohamozott lövészárkokban rendületlen puska-tűzzel és feltűzött bajonettekkel fogadják előtörésünket. Be kell vallani, hogy az angolok katonai szempontból a legnagyobb elismerésre méltók. Az bizonyos, hogy a német hadsereg a legjobb a világon, de bármilyen büszkék is vagyunk erre, bizonyos dolgokban tanulhatunk az angol hadseregtől. Különösen áll ez praktikus dolgokra, így az élelmezésre, a felszerelésre, az egyenruhára és a harctéri hírszolgálatra, mert e tekintetben az angolok messze felülmúlnak bennünket. Egyenesen meglepő, hogy egy-egy elfoglalt angol lövészárkokban mennyi elsőrangú konzervet találunk. Kitűnő a repülőszolgálatuk is. Nincs nap, hogy 5—10 repülőgép ne kémlelje ki állásainkat. Különösen ügyesen tudják kihasználni a gyarmati háborúban szerzett tapasztalataikat az európai harctéren is. Láttam egy visszamaradt angol tábornokot, amely csupa szalmafonolos kunyhóból állott. Ezt Dél-Afrikában tanulták el az angolok. A szalmakunyhó kitűnő védelmet nyújt a hideg ellen.

Lilletől nyugatra az első napokban gyorsan haladtunk előre: egyik angol állás a másik után került gyalogságunk kezére. De most már megállt a vonal. Úgy látszik az angolok visszavonulása elérkezett ahhoz a vonalhoz, ahol már minden támadás ellenére tartani akarják magukat. . .”

A rommezővé lőtt város

La Bassée

Most már csak lassan haladt előre a német támadás Lille és Bethune között. A két város között fekszik La Bassée városka, amely éppen olyan heves csatáknak volt a színhelye, mint a jóval délebbre fekvő Arras város.

La Bassée városka csatornákkal felszántott, mocsaras vidéken fekszik. Az itt folyó harcok közül legjelentősebb a Festubert község határában több napon át folyó harc volt, amely végül is a németek győzelmével végződött. Az angol „Daily Mail” erről a véres csatáról a következőket jelentette:

„A német seregek meglepően heves támadása következtében a szövetségesek vonalán veszélyes folytonossági hiány állott be. A német előnyomulás december 20-án kezdődött a majdnem teljesen elhagyott Festubert községnél, amely már Bethune város közelében fekszik. A kis falu több lakóját srappell- vagy gránátsérülés érte és ezért mindenki elmenekült onnan.

Az angol lövészárkokat, melyek a falu előtt elhúzódtak, indiai csapatok tartották megszállva. A legtöbb helyen a német lövészárkok alig 40 méternyire voltak az angol állásoktól. Köi'a hajnalban kezdődött a németek rohama. Kézigránátokkal felfegyverkezett német katonák ugrottak ki sűrű rajokban a német árkokból és mivel a távolság túlkicsiny volt, ezt a lavinát, amely bezúdult már az angol hadállások első vonalába, nem lehetett feltartóztatni. Az indiai csapatok több órán át küzdöttek a rettenetes közelharcban: bajonettel és késsel, azonban — noha a németek is nagy veszteségeket szenvedtek — az elszánt indiaiaknak sem sikerült megvédeni a lövészárkokat. Sem az angolok, sem a franciák, sem a németek nem lövöldöztek a most már középre került falu házaira, mert nem lehetett tudni, hogy ellenséges katonák vagy bajtársak jutottak-e oda. Magában a faluban azután

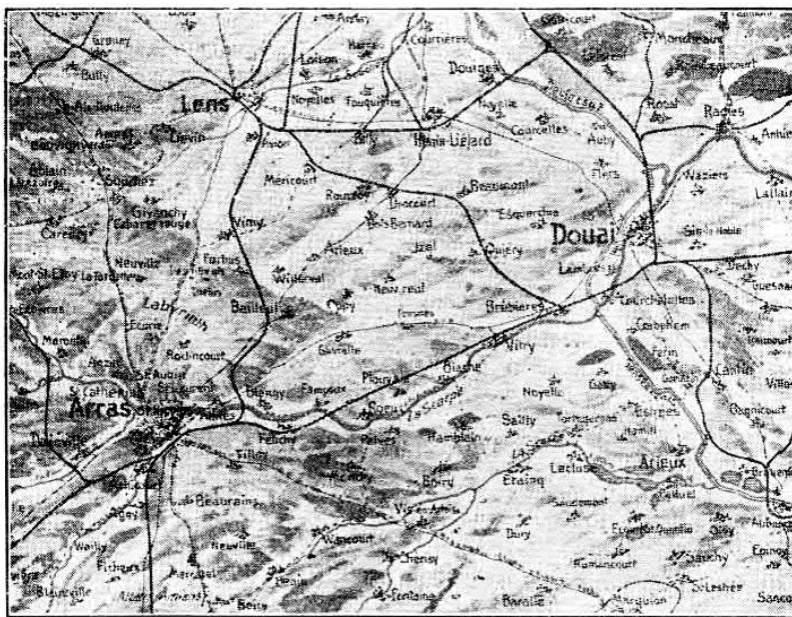
Indián harcos német fogságban. A hatalmas szál angol-indiánus harcost, a „Bórharisnya“ késői leszármazottját, aki Arras körül esett fogságba, a központi fogolytáborban internálták a németek

minden házikóért külön folyt a kézitusa. Délután angol erősítés érkezett a községbe és most ütött a nap legkritikusabb órája. A szövetségesek már-már visszafoglalták az egész falut, amikor a németek újult erővel támadtak és újra visszafoglalták a község felét. Ekkor már métermagasra tornyosultak Festubert uccáin a holttestek ... A példátlanul elszánt és véres ütközet vége az lett, hogy a község egyik fele angol-francia, a másik fele német kézen maradt ... A békés, csendes falut az ellenséges lövészárkok osztották két részre . .

Arras

Így folytak a harcok La Bassée vidékén, de talán még elkeseredettebb küzdelem tombolt a következő front-szakaszon: Arras város előtt, amely fontos vasúti csomópont és amelynek az elfoglalásáért a németek elszántan szálltak harcba. Már-már Arras külvárosába jutottak el a németek, amikor a város segítségére nagy katonai segítség érkezett, amely visszaverte a város alá érkező német csapatokat és azután hatalmas erődítéssel, erősen megerősített lövészárkok széles gyűrűjével vette körül a fenyegetett várost. Mindamellet a németek olyan közeli pozícióba tudtak eljutni, hogy bombázhatták Arras városát.

Hogy milyen pusztítást okozott a háború, a német ágyúzás Arras városában, arról a francia „Temps” haditudósítója festett pontos képet. „Arras gazdag és szép városa” — írta a francia haditudósító — „vigasztalan rommező. Három nap alatt kétezernél több ágyúlövés érte. De a város lövetése még most is folyik, akárcsak Reimsnél. A rom-

Arras vidékének domborzati térképe. Lille és Amiens között, ezen a frontrészen is véres csaták zajlottak

bolás, a pusztulás oly nagy, hogy nem is lehet részletezni. Minden lépésnél azt hiszi az ember, hogy a borzalmas pusztítás legmagasabb fokát látta; de minden uccasrok a pusztulás újabb és újabb képét hozza. A járdák aszfaltját gránátok tölcsérei szakgatták fel. Vannak olyan tölcsérek, amelyekbe akár két lovat is bele lehetne állítani. A házak szái és szái elformátlanodott téglá- és kötömegekké váltak. A 25.000 arrasi lakos közül ezer sem maradt a városban és ezek valamennyien éjjel-nappal a pincében vannak. Közülük is sokat agyonvágott a gránát, vagy az ágyúzás okozta tűzvész martalékai lettek. A középületek legnagyobb része is elpusztult. Még a Saint Jean-kórház falát is gránát lyukasztotta át, pedig olt betegeket ápolnak. A püspöki palota is sokat szenvedett. Az aggok menhelyén egyetlen egy gránát 38 szegény öreg embert ölt meg. A városháza eltűnt: helyén formátlan kötömegek éktelekedik. Hatvankilenc gránátlövés rombolta teljesen össze a hatalmas épületet. A bombázás, amely december havában is tovább folyt, Arras modern új városrészeit is legnagyobb részt elpusztította . . . Arras, a gazdag és szép város — vigasztalan rommező . . .”

A franciák feláldozták ezt a gazdag és szép városukat, amelyért még sokáig folyt az elkeseredett, rengeteg áldozattal járó harc. A szokatlan hideg tél még kínosabbakká, még nehezebbé tették ezeket a harcokat, amelyek szinte percnyi szünet nélkül egész novemberben és decemberben változatlan hevességgel, változatlan kegyetlenséggel folytak az elpusztított város szomorú romjai körül.

A háború pusztításainak legbeszédesebb szimbóluma: a rommá lőtt Arras lehetne.

Német vaskereszt egy francia kapitánynak

És Arras előtt folyt a kétségbeesett lövészárk-háború, melynek egyik meghatározó epizódját írták meg 1914 decemberében a francia lapok, egy francia katona elbeszélése alapján.

„Az éjszaka elmúlt” beszélte a katona — „hajnalodni kezdett és már láhattuk a harcmezőt, amely egyre világosabban tárult szemünk elé. Észrevettük csakhamar, hogy az éjszakai ütközet után a németek visszatértek, hogy bajlásaikat elvigyék a harcmezőről. A mező üresnek látszott. Csak egy német sebesültet lehetett látni a két lövészárk közti térségen. Megindult a puskatúz, de a sebesültre egy francia se célzott. Egyszerre csak a német árokból kiugrott egy ember és gyors

léptekkel igyekezett a sebesült felé, hogy segítsen rajta. A lövöldözés javában folyt, egy golyó leterítette az árokból kimerészkedő embert.

„Tüzet szüntess!” — vezényelte hirtelen századparancsnokunk.

Engedelmeskedtünk és nagy meglepetéssel vettük észre, hogy most a mi kapitányunk ugrik ki a lövészárokból. Egy német golyó mingyárt el is találta, de a kapitány ezért tovább folytatta útját a né-

Német gépfegyverosztag a nyugati harctéren. Úgynevezett „sarokállás”, amelyből kereszttűbe lehet fogni a támadásra jövő ellenséget

met lövészárók felé. Most a németek is abba hagyták a lövöldözést és mélységes csend támadt. A mi kapitányunk, noha maga is megsebesült már ekkor, odament a német sebesülthöz, felemelte és odavitte nagy erőlködéssel a német lövészárókhoz, ahol óvatosan lefektette egy kis földhalomra, majd dolgát elvégezve, kapitányunk nyugodtan visszafelé indult. Ebben a pillanatban a német lövészárokból is kiugrott egy tiszt, letépte melléről vaskeresztjét és átnyújtotta a mi kapitányunknak. Mindkét lövészárokból viharos éljenzés csapott fel. Kapitányunk kimerülten tért vissza hadállásunk felé, nagy vérvesztése miatt sá-

padtan, eszméletlenül esett össze a lövészárk előtt, de a németek megvárták, amíg vitéz kapitányunkat bevittük állásunkba és csak azután indult meg újból az elkeseredett harc, a szüntelen lövöldözés.”

A francia lapok közölték a francia kapitány nevét is, aki ilyen rendkívüli módon jutott a német kitüntetéshez: Dettwielernek hívták és a háború kitörésekor Nancyban állomásozott. A mentés alkalmával szerzett sebesülése nem volt életveszélyes.

A nyugati front forgópontja

Soissons

A marneparti csata után, amely a diadalmas német előnyomulást megállította, a német seregek — lehet mondani — Párizs alól visszavonultak az Aisne-folyó vonaláig. Ez a nagyarányú visszavonulás azt jelentette, hogy a németek visszaadták a diadalmas offenzíva során már elfoglalt Amienst, Compiègnét, Soissonst, Reimst, Chálonst és St. Menhouldot.

Az előre kiépített, új német frontnak a centruma az Aisne-folyóra támaszkodott, itt Soissons alatt volt tulajdonképpen a központja és forgópontja az egész nyugati frontnak. Párizs helyett most Soissons alatt állottak a németek és minden erejükkel tartották új vonalukat az egyesült szövetséges seregek lankadatlan, heves támadásai ellen. Tomboló, dühös harcok zajlottak le Soissons alatt, hosszú-hosszú hónapokon át szünet nélkül dörögtek az ágyúk, kattogtak a gépfegyverek, ropogtak a puskák és törtek fel az égre a halálos sebesültek jajkiáltásai. De a németek megállották és az ántánt minden elszánt erejével szemben tartották vonalukat.

A franciák heves támadásaiknál Soissons birtokára támaszkodtak, ide vonultatták fel tartalékhadait, a soissonszi székesegyház tornyában rendezték he tüzérségi megfigyelő állomásukat és innen irányították a német árkok és hadállások ellen pergőtüzeiket.

Egész novemberben és egész decemberben folytak itt, az egész nyugati front centrumában az öldöklő harcok, de az év végéig sem sikerült egyik félnek sem döntő győzelmet kicsikarni. Hol a szövetségesek foglaltak el egy német hadállást, hol a németek vették el a szövetségesek valamelyik lövészárkát. A nagy harc mérlege folyton ingadozott, nem tudott nyugvópontra jutni.

A nyugati front eme legmozgalmasabb szakaszán is kialakult az állóharc, kialakult a lövészárk-élet és csakhamar nyilvánvaló lett,

Pihenő a lövészárokban, a Soissons körüli harctérről. Rövid időre szünetel a harc. A német harcosok pokrócba takarózva végigdőlnek a hideg földön, levelet, újságot olvasnak, pipálnak, beszélgetnek. De az őrszem figyel az ellenséges hadállást

hogy a felvonult erők annyira egyensúlyozottak, hogy a döntést egyhamar nem lehet elérni egyik félnek sem.

Pedig alig mull el éjszaka heves, izgalmas rohamozás nélkül és ezek az éjszakai támadások a front egyetlen részén sem voltak olyan öldöklők és elszántak, mint Soissons alatt.

Vörösen kacagó telihold. . .

Egy amerikai haditudósító, dr. Max R. Funcke, aki a francia oldalon végigélte a soissons-i véres csaták izgalmaikat, az Aisne partján folyó éjszakai rohamokról a következő tudósításában számolt be:

„Az éjszaka lezuhan és az égre szép csendesesen felkúszik a vörösen

kacagó teli hold. Egyaránt barátja franciának és németnek. Ezüstös fénye végigömlik a csatamezőn és olyan világosságot áraszt, hogy minden mozgást világosan lehet látni. Senki sem mozdul ki az árkokból. Majd ha eltűnik a hold és eloszlik a ködben fénye, akkor kell vigyázni! Egyelőre barátságosan futja égi pályáját a teli hold, mint valami óriási labda — a fenyőfák csúcsai és az ainsneparti magaslatok hóborította vonalai fölött. És egyre magasabbra emelkedik éjszakai kísérőnk zenitpontja felé, úgyhogy már bele tud nézni a lövészárkokba is. Hideg

Fogságba került francia századost hallgatnak ki a német tisztek. A szakállas francia tiszt „vigyázz” állásban várja a kérdéseket

fénye ott villog az előreszegzett szuronyok acélján. Az örök kifelé néznek, néhányan alszanak a lövészárkok mélyén, egyesek fájdalmasan köhögnek, egyesek felkelnek és cigarettára vagy pipára gyújtanak.

Az éjszakai hideget megérzi minden tagunk. A holdfényben kéken ragyog a hó. Hasító, éjszakai szél zörgeti meg titokzatosan a fákat és bokrokat. Egyébként minden csendes, akárcsak a sivatagban. A hold hegycsúcsról hegycsúcsra halad és múlnak az órák. Milyen hosszú is az éjszaka!

A hold lebukik egy fenyőerdő mögé és körülöttünk minden sötétségbe borul. Kísértetszerűen jelenik meg a köd és elárasztja az egész vidéket.

Ütött a német roham órája. De semmi sem mozdul. Az éjszaka sötétjében mintha megvakulna a szem. És ebben a kísérteties bizonytalanságban kell harcolni a katonának, még ha nem is látja az ellenséget..

Horkolva alszanak a franciák a pihenő fedezékekben. A figyelő örök mozdulatlanul állanak a lőréseknél. Az árkokban fagyosan topognak az ébresztő őrszemek. És odakünn óvatosan, lépésről-lépésre, az

éjszaka ködén keresztül kúsznak előre egy német ezred katonái. A francia vonal felé. Fejünk felett hirtelen elszáguld a német puskalövések felhője. A francia árkok őrszemei rögtön válaszolnak. Az alvók riadtan ébrednek fel és rohannak fegyverükhöz. Micsoda zűrzavar! Egyesek még egy korty konyakot vagy bort isznak a tábori kulacsukból. Szükség lesz a szíverősítőre! A sortűzek dörögnek már. Innen is, onnan is. És a mi árunk előtt elterülő erdő, amelyből pokoli villanások törnek elő, visszaveri a visszhangot.

Támadnak! mondja a francia parancsnok. — Mingvárt jön a roham.

— Alig húsz méternyire vannak már jelenti az egyik tiszt.

Már csak tizenöt méternyire — jön az újabb jelentés.

Tiroz, tirez! Feu á volonté! vezényli egy százados a lövészárkokban.

És a katonák töltenek és lőnek, töltenek és lőnek. És ha a sok-sok ezer franciára gondolok, akik itt egymás mellett fekszenek a lövészárkok adta biztonságban, akkor csak sajnálni tudom a rohamra jövő, bátor németeket. Még a fülsiketítő fegyverdörgés közben is hallom a német vezényszót:

— Vorwärts! Előre!

De mi ez? A németek részéről megszűnik a lövöldözés. Talán már rohamra indulnak. Magam is reszketni kezdek. Nem szívesen gondolok a hadifogságra, melybe haditudósító létemre eshetek. Milyen óriási kerülő úttal juthatnék akkor csak haza.

Hajnali fél három. A kapitány és az összes tisztek gyors tüzelésre biztatják a katonákat. A németek csak nem lőnek. De egyszerre csak itt van szemünk előtt a német roham. Hangzik a vad francia fegvörropogásban is az ének:

„Deutschland, Deutschland über alles!”

Hangzik a trombiták szava, melyet visszaver az erdő visszhangja. A franciák nyugodtan és komolyan várják a német támadást.

Micsoda pillanatok! Mindegyik külön egy-egy örökkévalóság! Hirtelen világos fényoszlop villan fel az éjszakai sötét égen és a francia tűzvonalra világosság borul. Német fényszóró fénye tűz a francia szemekbe. Vakít és pár pillanatra harcképtelenné tesz.

— Sortűz! — vezényli a kapitány.

— Feu u volonté! — ordítják a szakaszparancsnokok.

— Az ellenséget mindenáron vissza kell vetnünk! Előre kell nyomulni az erdő felé! — adja ki a kemény parancsot a kapitány

Kegyetlen, kemény parancs. Rohamra menni a rohamozókkal szembe!

Újabb parancsok:

— Tüzet szüntess! Előre! Minden lépés után vessétek a földre magatokat. Azután újra előre!

— En avant! Előre!

Sápadt a franciák arca, de mint az ördögök ugrálnak ki az árok-

A német roham után. Elesett francia katonák a lövészárokból

ból, és rohannak a tábori szürkeszínű emberfal felé. Megszólalnak odaát a gépfegyverek és gránátok dörrennek.

A franciák a földre vágódnak és újra felugranak. Majd csúszva igyekeznek előre jutni. De hiába! Akár állnak, akár fekszenek, a német golyók rájuk találnak. Micsoda pokoli gránáttánc az éjszakában! Micsoda puska- és gépfegyvertűz! Egyre több bátor franciát tesz mozdulatlanná a halál merevsége. Kúszva, mászva és lövöldözve törnek előre a franciák a véres havon, elesett baj társaik kihűlt testein keresztül.

Sebesültek kúsznak vissza az árokba. Rettenetes golyózápokban. Szörnyű a csata zűrzavara, szörnyű a puskapor és a vér szaga. Az ágyú dörgése, a lövések pattogása, a küzdők ordítása jobban hat az emberre, semhogy szavakkal mindezt jellemezni tudná.

Győzelem vagy halál! — ez a jelszava mindkét tábornak.

Az erdő! Zörög a fegyvertől. Ott fekszenek a láthatatlan németek. Csak a bajonettek villanása és a fegyverek ropogása árulja el ottlétüket.

Hirtelen elhallgatnak a fegyverek. A német trombiták rohamra fújnak. Az erdőből fülhasító „Hurrá!” tör elő és azután az erdő szegélyén megjelennek a németek, tízen, százan, ezren. „Hurrá!” „Előre!” — hangzik egyre közelebről. Ezt a rohamot nem lehet megakasztani. Szörnyű közelharc kezdődik. Ember küzd ember ellen elszántan, elkese-redetten, vadul.

„Vissza! Vissza!” — hangzik a francia parancs és a haláltontó német szuronyok már a francia árokban villognak. A franciák visszavonultak a második vonalba.

Keleten világos sáv húzódik az égre. Dereng. Jön a téli reggel, amelyet sokszáz derék katona nem érhetett meg. Autóink fehér országúton száguld az erdőkön keresztül. Pár perc és ott fekszik előttünk Soissons a reggel és a hó fényében.”

Soissons bombázása

A város, melynek birtokáért a legvéresebb harcok folytak, oly közel volt a fronthoz, hogy a környékbeli magaslatokról a németek többször fogták ágyútűz alá. A francia kormány panaszt is emelt a művelt világ közvéleménye előtt a soissonszi székesegyház bombázása miatt, de a német vizsgálóbizottság megállapította, hogy a német ágyúk a lehetőség szerint kímélték a soissonszi katedrálist, noha a franciák annak tornyát tüzérségi megfigyelőnek rendezték be.

„Amikor a német tüzérségi megfigyelő állomáson időztem” — írta a „Neue Freie Presse” haditudósítója — „éppen akkor érkezett oda egy kormánybizottság, hogy megállapítsa a károkat, melyeket a soissonszi híres székesegyház a bombázás folytán szenvedett. Velük mentem a megfigyelőállomásra, mely a Soissonstól északra fekvő magaslatok egyik lövészárkában volt. Ez a lövészárk alig száz méterre feküdt az ellenségtől, de magasabban állott, mint a franciák frontja. Itt kellett csak igazán abszolút csendesen lenni, mert az ellenség nagyon jól ismerte ezt a helyet s mihelyt hangos szót hallott, azonnal teljes erővel kezdett lövöldözni — és a sok puskagolyó közül egyik-másik könnyen találhatott volna.

Fönn állottam a megfigyelő helyen és letekintettem a síkságra, ahol Soissons fekszik. Minden ablakot, minden háztetőt pompásan láttam innen. Meggyőződtem arról, hogy a katedrális semmiféle konstatálható kár nem érte és hogy a franciák éppen úgy túloztak ebben az esetben is, mint amikor azt állították, hogy a német ütegek rommá lötték a reimsi székesegyházat.

Még ott voltunk a megfigyelő állomáson, amikor közölték, hogy — mivel a városban élénk mozgolódás észlelhető — a parancsnokság

Rommá lött erőd az Aisne-folyó völgyében. A német negyvenkettősök és a magyarosztrák harminc és felesék alaposan elbántak a modern védőművel

elrendelte, hogy a német ütegek keressék meg a városban vagy környékén tevő ellenséges tüzérseget és kezdjék el ágyúzni ezeket az állásokat . . . Alighogy a megfigyelők jelezték ezeket a helyeket és a megfelelő távolságokat, nyomban megkezdődött a tüzelés a messze mögöttünk fekvő ütegekből és jól láttam, hogy a gránátok a legnagyobb pontossággal csapnak le a megjelölt helyekre.

És ekkor tanúja voltam egy izgalmas szép, és érdekes jelenetnek, amelyet messzelátón néztem végig. A várostól keletre fekvő Aisnehídon a megfigyelők fölfedeztek egy ellenséges üteget, amely éppen keresztül akart menni a folyón. A következő pillanatban már lecsapott egy német gránát a híd kellős közepére — majd láttuk azt is: hogyan

robbannak szét a német srappellek a francia ütegek feje fölött. És ami a legérdekesebb volt: az ellenséges gránátok hiába keresték a mi ütegeink állását. . . Közben alkonyodni kezdett s egy lámpa nélküli autó, némi viszontagságok után, visszavitt a szállásomra engem is, a kollégáim közé.”

Végig az egész nyugati fronton, a svájci határtól az Északi-tengerig, makacs állóharcok folytak már ekkor: — s ezekben a harcokban kevés volt a változatosság. Egy-egy előretörés, hogy elragadjanak az ellenségtől valami fontosnak látszó támaszpontot — falut, magaslatot, vagy lövészárkot — s aztán megint unalmas, egyhangú lesbenállás, érzékek és idegek megfeszített tevékenysége, amely mind arra összpontosult, hogy az ellenség gyöngéjét kihasználva, egy vagy más ponton vissza lehessen szorítani vagy esetleg át lehessen törni a frontot. Makacsság és kitalálás, szívós eltökéltség, a fáradalmak, az idő viszontagságainak eltűrése a végső győzelemig: — ez volt a jellegje ennek a pozíciós harcnak, amelynek során mindkét ellenfél úgy rendezkedett be lövészárkaikban, mint hajdan az ostromló seregek egy-egy erős vár körül. És ez adta a XX. század háborújának sajátos karakterét, amely valósággal halomra döntötte a napóleoni stratégiát: — hogy a bevehetetlennek hirdetett várak megvívásához csak napok kellettek, míg viszont a tábori erődítmények bevételéhez hetek voltak szükségesek.

Vailly ostroma és bevétele

Az állóharc, a lövészárokháború lassanként általánossá lett az egész német-francia fronton, bár itt-ott heves előtörések is történtek mindkét részről, amelyek azonban az általános helyzeten nem igen változtattak. Ezek között fontosabbak voltak a németek sorozatos támadásai az Aisne-szakaszon, melyeknek jelentős eredménye volt a Soissons-tól északkeletre fekvő Vailly ostroma és bevétele 1914 október 30-án. Egy német pionírönkéntes, aki résztvett ebben az ostromban, érdekesen írta le a pionírok munkáját az ostrom és a roham előkészítésében:

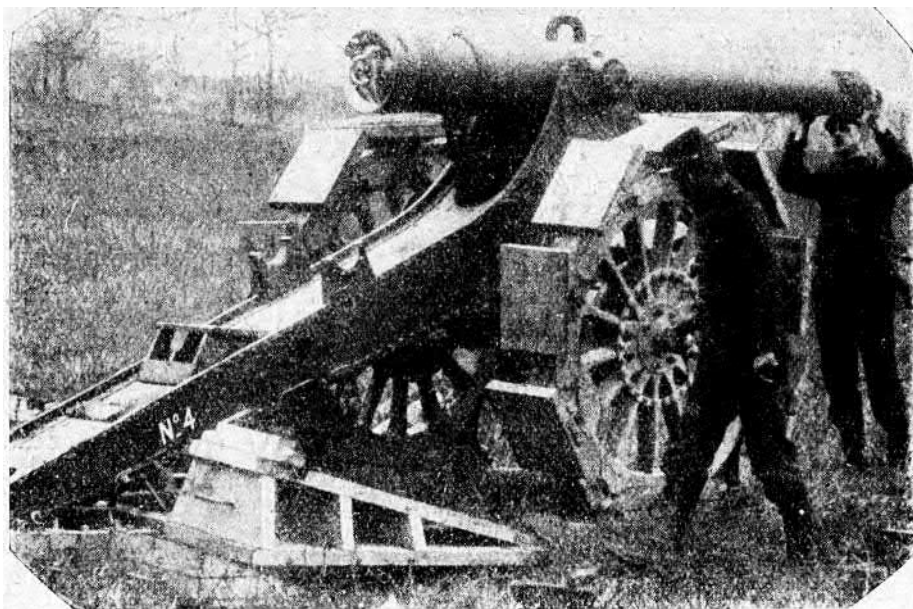
„Október huszonkilencedikén délután összehívták századunkat s főhadnagyunk tudatta velünk, hogy másnap, harmincadikán reggel nyolc órára van kitűzve Vailly ostroma és nekünk, pioníroknak kel! megkezdenünk a nagy földadat végrehajtását. Drótvágó ollókat kaptunk, amelyekkel át kellett vágnunk a franciák dróthálózatát. Este nyolc óra tájban indultunk el St. Berté-ből, hogy elfoglaljuk helyünket a, lövészárkokban. Egy óra hosszáig tartott az út.

Tizenegy óra tájban századunk a legnagyobb csendben kikúszott a lövészárokból és zajtalanul közeledtünk a francia hadálláshoz. Több szakaszra és rajra oszolva sikerült is számos helyen elérnünk az ellenséges drótkadályokat, amelyeknek jelentékeny részét elvagdostuk. Hajnali öt óra felé vonultunk valamennyien vissza, amikor tüzérségünk megkezdte a bombázást.

Reggel felé hideg eső kezdett szitálni . . . Hét óra — Feszült várakozás . . . Tüzérségünk szakadatlanul ágyúzta az ellenséges hadállásokat. Háromnegyed nyolckor minden készen állott a rohamra ... Az ágyúzás egyre hevesebbé vált. Még öt perc! A százados biztatta, bátorította katonáit, a beosztott tisztek szakaszaikhoz siettek.

— Indulás! Előre, előre! . . .

Egy szempillantás alatt az egész vonal megmozdul. Kikúszik, kiugrik mindenki az állásból és a szakaszok rohannak előre. Jobbról is, balról is hullanak a bajtársak, de nem törődik velük senki. Mindnyájunk lelkében csak egyetlen egy közös érzés él: a győzelem gondolata, amely valóságos szárnyakat ad nekünk. Most egy dombhoz érünk. Jó fedezék lesz! ütvén lépésnyire az ellenségtől. Három társammal villámgyorsan elvágódunk. A franciák szünet nélkül lövöldöznek. Előttünk hús lépésnyire még egy földhajlás; az is biztonságot nyújt. Gyors

elhatározással, villámgyorsan fölgrünk, pár szökéssel elérjük a dombot és lehasalunk mögötte. Most már egészen olt vagyunk a francia vonal előtt és várjuk a végső rohamot.

Rettenetes tüzelés mindkét részről, majd fölhangzik a rohamjel, a fülsiketítő hurrá! . . . Fölgrünk. Rohanunk. A szétvágott drótakadályokat félrerántjuk és betörünk a francia árokba. Rettenetes közelharc. Ember ember ellen. Tartaléksapataink megérkeznek, rohamot

roham követ. Kivetjük a franciákat az első vonalból és már zúdulunk

a második állás felé, átgázolva a sok halott és sebesült francián . . .

És azután teljessé válik az ellenség visszavonulása. Kiürítik Vaillyt is, ahová diadalmasan vonultak be csapataink”.

Ebben a véres csatában az eddigi fegyverekhez még egy borzalmas hadieszközt soroztak be arzenáljukba a németek: az úgynevezett „repülő aknát”, melyet vetőgéppel dobtak az ellenséges lövészárkokba.

Hasonló volt ez ahhoz a „söröshordóhoz”,

melyet a mi katonáink használtak a szerbiai hadjáratban, azzal a különbséggel, hogy a németek repülő aknája nemcsak ekrazittal volt tele, amely fölrobbantotta az ellenséges lövészárkokat, hanem mérges gázokat is árasztott. Ahová a repülő akna becsapott, 25—30 méter körzetben elpusztult minden ember; sőt még a távolabb állók is megéreztek ennek a borzalmas új harci eszköznek a hatását.

Minél tovább tartott a háború, annál inkább szükségessé vált új hadiszerszámok kitalálása és fölhasználása. Az állóháborúban már csak meglepetések hozhattak gyors eredményeket. De amit a németek ma ki-

A francia gyerek már megbarátkozott a „barbár“-nak nevezett német katonákkal

talának, azt másnap már a franciák is fölhasználták. És a francia kitaláló okát a németek mingyárt tökéletesítették is.

A háború napról-napra elkeseredettebbé vált. Nemcsak a szembenálló felek lelkülete és hangulata, hanem a fölhasznált fegyverek és harci eszközök szempontjából is. És mennyi új borzalom volt még hátra! A pergőtűz, a zárótűz, a dum-dum lövedékek, a gáztámadások . . a halál, a pusztulás legszörnyűbb módjai.

A vihar nem csöndesedéit; most kezdett csak igazi orkánná nőni!

A pusztuló Champagne

Reims

Ha a hegyek és völgyek, az erdők és mezők beszélni tudnának: viharzó jajkiáltásnak kellene végigharsognia azon az országon, amely Isten kertjének egyik legszebb darabja. Bretagne áldott mezői és gyümölcsösei, Beauce aranyos búzaföldjei, az ércben dús Auvergne, Champagne pompás szőlői, Savoya havasokkal határolt tája, Provence gazdag gyümölcsösei és virágos kertjei, mind ezer meg ezer panaszos hangtól zúgnának a tenger vér miatt, mely előmlött rajtuk!

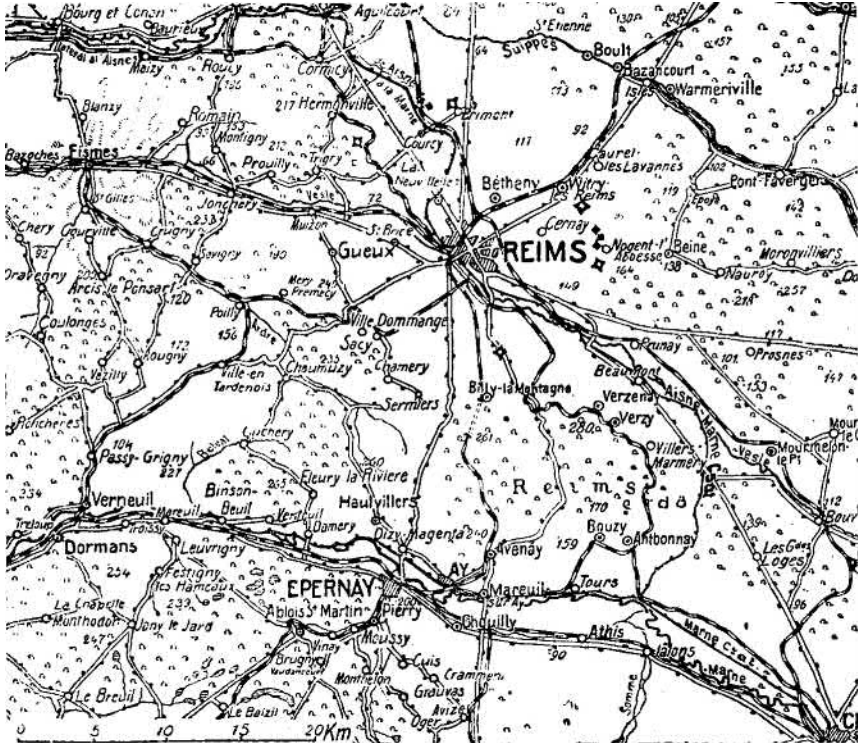
A virágzó, gazdag Champagne a világháború kellős közepébe került. A nagy történelmi múltú Reims várost félkör alakban vette körül a németek frontja és folyt a harc elszántan, kíméletlenül a város birtokáért.

A német hivatalos jelentés szeptember 20-án hírül adta, hogy Reims városa a francia csapatok tűzvonalaiban fekszik. A várost már az első német előretörésnél harc nélkül szállták meg a németek, de az ellenséges túlerő által rájuk kényszerített stratégia visszavonulás alkalmával ismét kiürítették és átengedték a franciáknak. A németek arcvonala azonban közvetlenül a város előtt húzódott, úgyhogy a német ütegek csakhamar bombázni kezdték a franciák ősi koronázó városát.

Mikor az első előretolt német patullok — szász katonák voltak — bevonultak a városba, a lakosság azzal a hittel fogadta őket, hogy el fogják kerülni a háború borzalmait. Meg voltak ugyanis győződve arról, hogy a németek gyors előretörése folytán a háború színtere messze nyugatra tolódik el a várostól és így ők, bár német uralom alatt lesznek, nem lesz részük a bombázásban.

Ám amikor a német visszavonulás megtörtént, akkor Reims városa is egyik szeme lett annak a hosszú láncnak, mely az Északi-tengertől a Vogézekig húzódott, mint acélfala a véres és makacs állóharcnak. Ekkor már a nyugati harc tér egész hosszú frontján mélyen

elsáncolva, közel, gyakran csak puskalövésnyire álltak szemben egymással az elkeseredett ellenfelek. Ez a harcmódor fölötté fászító volt és nagy áldozatokkal járt mindkét félre nézve, mivel az átkaroló szárny-támadás lehetőségét kizárta, és csak a frontátörésre nyújtott alkalmat. Ezt pedig megnehezítette az, hogy az elől ásott lövészárkokat és támaszpontokat éjjel-nappal lövésre kész katonaság őrizte — arról nem is

A champagnei csatatér Reims körül, ahol a nyugati front legvéresebb csatáit vívták. Igazi temető lett a gyönyörű gazdag vidék, amely a háború előtt Franciaország virágoskertje volt

szólván, hogy a megfelelő helyen beépített ágyúk is védték a hadállásokat.

A világháborúnak legjellegzetesebb vonása — a tábori erődítési művek tökéletesedése — sehol se domborodott ki és érvényesült olyan hatással, mint éppen Franciaországban. És a francia királyokat koronázó Reims várost már szeptemberben körülvették a leggondosabban megépített lövészárkok és tüzérségi hadállások. A félköralakú német

hadállás, amely Courcytól Prunay-ig húzódott, a Brimont, Fresnes, Berni és Nogent l'Abesse magaslatokon húzódott keresztül. A Reims körüli erődítések is a németek kezére kerültek, de magát a várost francia és angol nehéz tüzérség védelmezte igen erős csapattestekkel.

A földre szállt pokol

Reims körül is csakhamar kialakult a lövészárók-élet, de ezekben szünet nélkül folytak a véres csatározások, éppen úgy, mint Soissonsnál.

A francia hadsereg főparancsnoka december 17-én a reimsi fronton támadásL rendelt el és ez az offenzíva alaposan megváltoztatta a megszokott lövészárók-életet és lövészárók-harcot. ,

„A franciák” — írta egy bajor százados — „a legutóbbi napokban Reims irányából erős támadásokat indítottak hadállásaink ellen. Alapos tüzérségi előkészítés után december 22-én este intézték ellenünk a leghevesebb támadást és a francia gyalogságnak sikerült is lövészárkunkba benyomulnia. De csakhamar német tartalécsapatok érkez-

Indulás a harcba. Francia gyalogság, mely eddig tartalékban volt, fölvonul a champagnei hártér lövészárkaiba

tek és megindult az ellentámadás. Kétségbeesett, véres kézitusa támadt, melynek során sok francia és sok német katona esett áldozatul. Végül is a helyzet változatlan maradt, újra birtokunkba jutott első hadállásunk. A franciák gyakori merész támadása alaposan megváltoztatta a lövészárók-életet, amelyből teljesen eltűnt a nyugalom, minden percben készen kell lenni az ellenséges rohamra, a pergőtűzre, a kézitúsára . . . Leírhatatlan hevességgel folyik a harc mindkét részről, el lehet mondani, hogy Reims környéke olyan, mint a földre szállt pokol...”

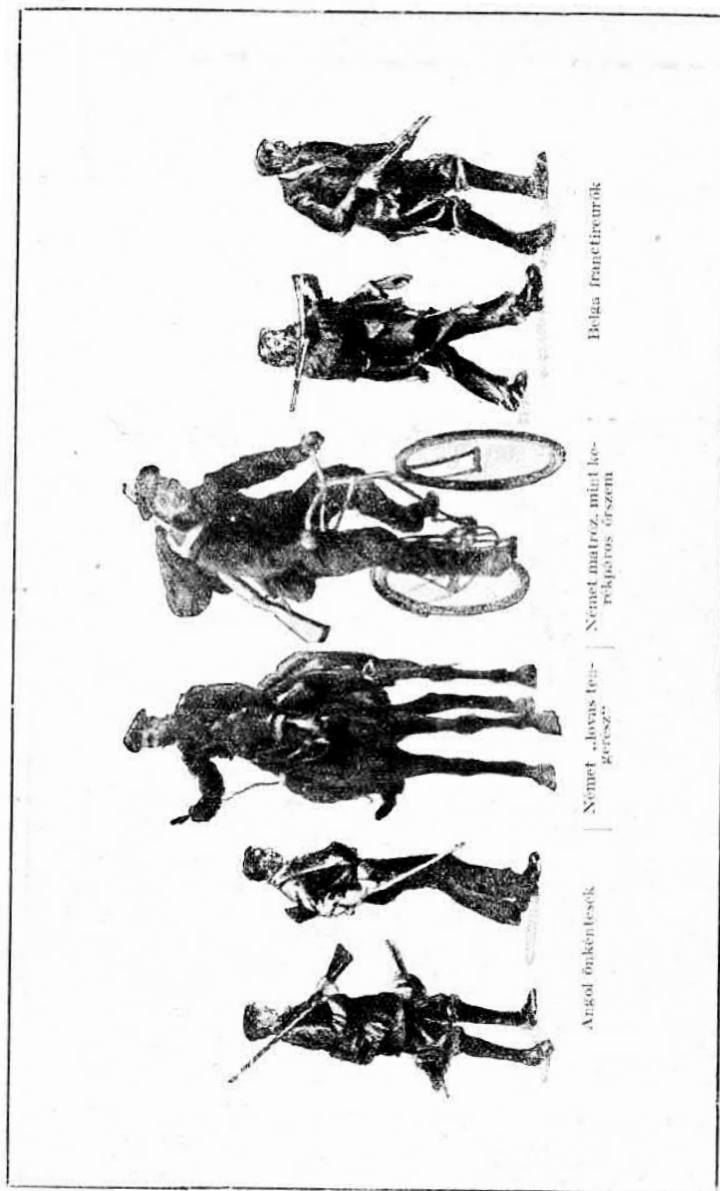
Ekkor már a környékbeli falvakból mindenki elmenekült, egész vidékek néptelenné váltak, mert sem a német, sem a francia tüzérség nem kímélhette a környékbeli falvakat, melyek szerencsétlenségükre beleestek a tűzvonalba. Az elhagyott falvak egymásután gyúltak ki és a lángok martalékaul estek, mert nem volt ki gátat vessen a tűzvész pusztításának.

De sokat szenvedett maga Reims városa is a német ágyúk Liizétől. „Tűzvonalkunk közvetlenül Reimsnél húzódik végig” — írta a „Berliner Tageblatt” haditudósítója „és a német tüzérség alig pár kilométernyire foglalt állási a reimsi katedrálisról. Könnyű volt megállapítani, hogy a francia tüzérség a kat'edrális védelme alatt irányította ellenünk gyilkos-tűzét. A francia ágyúkat a székesegyház közvetlen közelében állították fel. A német katonai parancsnokságok mindamellett azt az utasítást adták ki, hogy a lehetőség szerint kímélni kell a katedrális. Noha már régebben megállapított tény volt, hogy a francia tüzérségi megfigyelők a székesegyház tornyát választották ki megfigyelő helyül. Ha az ég derült, a német magaslati állásokból egészen tisztán meg lehet figyelni ezeknek a francia tüzérségi megfigyelőknek a működését.”

A virágzó, gazdag Reims város 120.000 lakosából alig 30.000 maradt vissza, a többit elűzte a német ágyúzás, a bombázás, amely szünet nélkül mindennap folyt. November közepén francia hivatalos megállapítás szerint — 700 polgári halottja volt már a bombázásnak és ezernél több sebesültje, noha a reimsiek ebben az időben életük legnagyobb részét a boltozatos pincék mélyén élték le. A sok halálesetet és a még több sebesülést a beomló házak okozták, amelyek maguk alá temették pincébe menekült lakóikat.

A bombázás hosszú ideje alatt egyetlen este sem gyúltak ki a villanylámpák Reims városában, sem az uccán, sem a házak ablakaiban.

A világháború egyiptomi sötétséget teremtett ebben a máskor fényárban úszó, francia városban.

A világháború egészen különös fegyvernemeket produkált. A huszár leszállott lováról, a német tengerész lóra szállt. Mindenki úgy küzdött a harzáért, ahogy a helyzet megkívánja.

Egy grófi kastély pusztulása

Így állt a harc Reims környékén 1914 őszen és telén, amikor a várost övező erődök már mind német kézre kerültek, de beleestek a nehéz francia és angol ütegek lőtávolaiba. És az angolok és franciák kíméletlenül ágyúzták ezt a gyönyörű vidéket, amely olyan gazdag történelmi emlékekben, hogy minden lövés, amely talált drága, szinte pótolhatatlan kultúremlékeket pusztított el. Szomorú példája volt ennek a híres Brimont-kastély pusztulása, amely több százados, gyönyörű várkastély volt: — ősi fészke Franciaország egyik jeles nemzetiségének, a Brimont marquisknak, akik jelentős szerepet játszottak hazájuk történetében. Brimont falu és a szomszédos erősség már a németek kezén volt, de a régi és gyönyörű kastélyból mindig heves sortüzet adtak a franciák, valahányszor a német csapatok arra vonultak. A pajtákat, istállókat és a park hosszú kőfalát bevágott lőrésekkel igazi várfronttá alakították át s mivel a kastély előtt széles, nyílt mező terült el, amelyre pompás kilövés nyílt: a roham szinte lehetetlen volt, illetőleg rettenetes emberáldozatba került volna.

Ekkor egy vakmerő tüzérhadnagy, mit se törődve a kastély hely-

„Francia földön vagyunk . . . A pihenő idején levelet ír övéinek a német katona

őrségének golyózáporával, egy éjszaka kivontatta ágyúját a mezőre, 200 méternyire a kastélytól s miután fedezéket ásatott az ágyúnak, lövetni kezdte a kastély parkjának kőfalát, öt méterről öt méterre lőtte a falat gyorstüzeléssel, hajnaltól délig, úgyhogy a helyőrségnek nem volt módja és ideje újra fölrakni a rommá lőtt téglákat és ekkor két század tartalékos vadász rohamra indult a kastély ellen. A helyőrség azonban nem várta meg a szuronyrohamot, hanem kapitulált: 800 zuáv adta meg magát 500 vadásznak, pedig oly rengeteg lőszere és egyéb készlete volt, hogy napokig tarthatta volna magát még többszörös túlerő ellen is.

Mikor a németek elfoglalták a kastélyt, örültek, hogy a gyönyörű épület még teljesen ép és csaknem teljesen sértetlenül megvannak azok a gyűjtemények is, melyeket a művészetkedvelő és műértő Brimont-örgrófok évszázadok során a kastélyban fölhalmoztak. Különösen a gazdag könyvtár, az értékes metszet- és rajzgyűjtemény, a Brimont-ősök arcképcsarnoka és a dús ásványtár lepték meg a németeket, akik rögtön gondosan elzárták és fegyveres katonákkal őriztették a műkincseket, hogy semmi el ne kallódjék belőlük. Nehogy az angolok és franciák „taktikai érdekből” bombázhassák a kastélyt: a németek még meg se szállták, sőt helyőrséget se hagytak benne, csak kívülről őriztették, hogy idegenek be ne tolakodhassanak.

De mindez mitse használt. A franciák csakhamar bombázni kezdtek messzehordó ágyúikból a kastélyt; a pompás hall mingyárt az első lövésekre összeomlott, romjai alá temetve a gyönyörű ősi képtárt, aztán egy gránát szétszórta és fölgyújtotta a könyvtárt, melyből az értékes foliánsok kiröpültek az udvarra. A német tiszték még egyszer összehozták és biztos helyre vitték a kastélyban, ami a műkincsekből még megmenthető volt, de a franciák nem hagyták abba a pusztítás megkezdett munkáját. Újra bombázni kezdték a kastélyt, melyet egyenlővé tettek a földdel. . . Így pusztult a világháborúban a virágzó, gazdag Champagne . . .

Ahol Attila táborozott

Az argonnei erdők

A Reimstől keletre eső frontszakasz az Argonneok vidéke volt. Legendás erdők, legendás harcok. A legborzalmasabb és a legdicsőbb ütközetek színhelye . . .

Verdimtől nyugatra, Lotharingia és a kies Champagne közti fekszik az Argonneok vidéke, a világháborúnak egyik legnevezetesebb és legtöbbször emlegetett, vértől ázó! csatatere. Az argóiméi erdős dombvidék a világ teremtése óta szinte predesztinálva volt arra, hogy véres ütközetek színhelye legyen. Erre jártak, dúltak és csatáztak Attila hunjai s a körzetébe eső catalauniuni síkon ahol már egyszer eldőlt a Kelet és Nyugat sorsa — hűn vitézek alusszák örök álmukat, várva a föltámadást. Azóta is alig múlt el úgy háború, hogy az argóiméi erdők sziklás földjét harci paripák és vitéz katonák ezrei ne taposták volna. A sötét, zárt erdők lombkoronái alatt hősök sírján tenyésző iszalagot és vadvirágot csókolgat az átsuhanó szellő és az égbenyúló, százados faóriások közt sóhajok törnek föl a dicsőségről álmódó hősök sírjából, hogy elszánjanak a világ négy tája felé, germán és gall vitézek, marcona magyarok lelkét vigasztalni és harcra tüzelni.

A vidék központjában — de az argonnei erdőségnek már csak a keleti szegélyén — fekszik a kis Varénnes városka, mely arról nevezetes, hogy postamestere itt ismerte föl és fogatta el 1791-ben a forradalom elől menekülő XVI. Lajos francia királyt. E város környékén végződik az Argonneok legszélső keleti része, melyet az Aire- és az Aisne-folyó tintáról. Maga az argonnei erdőség voltaképpen alacsony — alig 300 méter magas — dombos erdőség, de belsejében vadregényes, meredek hegyszakadékok, mély völgyek, lankás lejtők és tisztás fensíkok váltakoznak sűrű csalitokkal, amelyeken még rendes időben is nehéz, az esős és téli évszakokban pedig csaknem lehetetlen a közlekedés.

A hatalmas erdőség kétharmada valóságos dzsungel - bokros és cserjés őserdő, —melyet itt-ott sással és kákával benőtt, mely ingo-

ványok vagy sziklás, kopár fensíkok szakítanak meg. Az egész vidéket nyugatról keleti irányban haladó, zezzugos, néhol szerpentin-jeli egű utak és ösvények szelik át. Régi, fontos hadiutak voltak ezek, már az 1792-iki háborúban fontos szerepet játszottak, de szerepeltek az 1870/71-iki háborúban is; a világháborúban pedig, 1914 augusztus havában, ezeken az utakon át vonult Franciaország szívébe a német Maas-hadsereg egy része és fölvonulásában alig talált akadályokra vagy nehézségekre, mert a francia hadsereg még nem állott harcra készen.

Északról jövet — az előnyomuló német csapatok útját követve — a kis Vouciers városnál kezdődik az argóiméi erdők misztikus világa.

A kis város az Aisne partján fekszik: sha szét-nézünk itt, az Argonneok kapujában, két egymástól lényegesen elütő terep tárul szemünk elé. Jobbról, vagyis az Aisne balpartján, terülnek el a Champagne komor és túlevelű zárt erdőkkel borított határhegyei, míg balról, az Aire és az Aisne között, zöld lomb-erdős dombvidék kanyarog. A folyó völgye nem nagyon széles, de a vidék annál tarkább és szín pompásabb, mert az egész környék nagy része virágzó mezőgazdaság, a domboldalakon és tetőkön pedig kiterjedt szőlőkre és gyümölcsfaültetvényekre nyílik kilátás.

Mouron-Vaux ikervárosoknál, ahol az Aire beleszalad az Aisnebe, az előbbi folyó völgyében vezet az út az Argonneok szívébe, a Grandpré-szoroson keresztül, ahol Dumouriez marsall 1792-ben fölállította fő-seregét. Első tekintetre olyan ez a szoros, mint egy széles völgykatlan, amelybe mintha dél felől az Argonneok egy kiágazása nyúlna be. Valamikor híres és virágzó vashámorok voltak itt, de a gyáripar lassanként

Ideiglenes ponton-híd a Maas folyón, Claneville városánál. A kőhidat a franciák visszavonulásuk idején Kirobbantották

a Mosel és Meurthe vidékére húzódott vissza s az Aire és az Aisne völgyében ma már csak műtrágyagyárak vannak. Főlebb, a folyók mentén, egyre jobban összeszűkül a völgy, mely az Aire-folyó pariján legszűkebb Aprémont városka mellett. Itt végződik a chateli vasútvonal is, bizonyára stratégiai okokból, aminthogy ugyancsak ezért építhették kettős sín párral is, mert a rendes forgalmat bőven elláthatná egy sín pár is.

Emberfölötti harcok

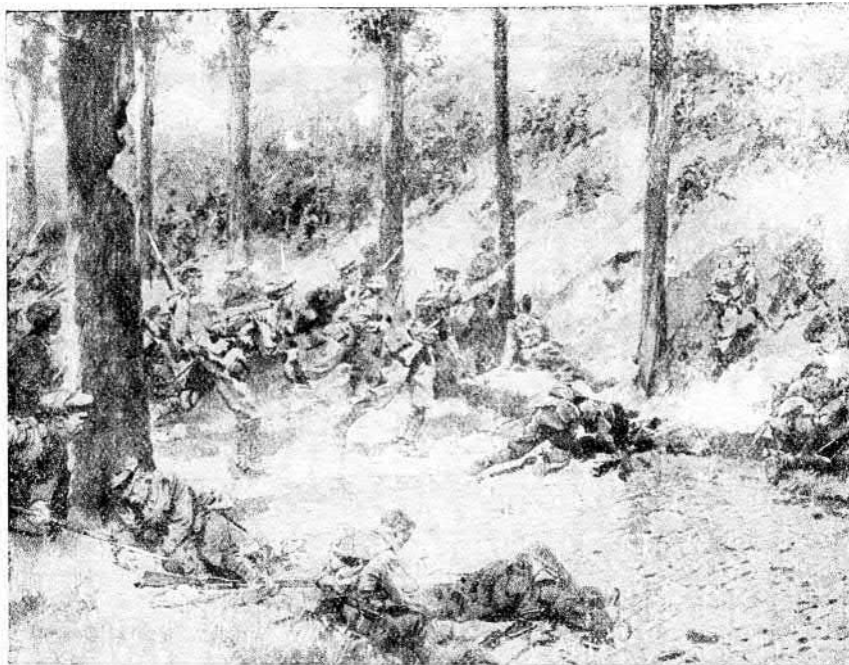
A hatalmas, sűrű, bozotos erdő lett a világháború legszörnyűbb csatáinak a szemtanúja. Német és francia anyák százezreinek a könnye omlott az Argonneokban küzdő bősökhöz. Az argonnei erdőt óriási temetővé tette a világháború.

Németek és franciák egyaránt emberfeletti heroizmust fejtettek ki az itteni harcokban. Mert ez a gigászi küzdelem az Argonneokban taktikai szempontból páratlanul áll a hadtörténelemben. A védelmi harcokban eddig úgy használták ki az erdőt, hogy az ellenség felé eső erdőhatárokba lövészeket állítottak. A lövészek és a mögöttük álló tartalék csapatok el voltak rejlve és a jó fedezékből — ahonnan szabad kilövésük volt — pompásan védekezhettek a nyílt mezőn támadó ellenség ellen. De a védelmi harcot az erdő közepén — modern hadsereg sohase kísérelte meg.

Ám a franciák nem a szegélyén védelmezték az Argonneokat, hanem behúzódtak az erdő mélyébe, ahol a sűrű fák és tüskés cserjék sok helyütt teljesen áttörhetetlen falat alkotnak és ahol sok a meredek és járhatatlan szakadék is. A franciák aztán páratlan sikerrel használták ki a védelemre valósággal kínálkozó nagyszerű terep előnyeit. Lövészárkaikat mindenütt a terep hajtásaihoz alkalmazva ásták; a hosszabb vonalakat erősebb csapatokkal rakták meg és ahol mód volt rá, egymás mögött és emeletszerűen több árkot is ástak. Mivel az erdő nagyon sűrű, a németek csak néhány lépésnyiről vehették észre a francia védelmi vonalakat, míg a franciák mindenütt gondoskodtak arról, hogy a fák tetejéről, a lombkoronákban elrejtve, pontosan megfigyelhessék a terepet és az ellenség mozdulatait.

Szerencsájuk volt a franciáknak az is, hogy ezen a terepen a tüzéséget egyáltalában nem lehetett használni. Gátolták ezt első sorban a fák de meg az is, hogy a németek sohase lehettek tájékozva se a francia árkok helyéről, se ezeknek a távolságáról; így hát tüzéségük a legjobb esetben is csak véletlenül találhatta el a francia árkokat. Ráadásul

Az argonnei erdőben rohamra mennek a németek. A hegyoldalon dühös tűz fohadja a támadókat, sokan elesnek, de a többiek rendületlenül törnek előre

még veszedelmes is volt az ágyúk használata, mert — nehéz lévén megállapítani, hogy mennyire jutott előre a támadás — a gránátok és srappellek könnyen kárt tehetek volna magukban a német csapatokban is. A német előnyomulás tehát itt kizárólag a gyalogsági küzdelemre támaszkodhatott. Lépésről-lépésre haladtak előre a német csapatok, fölhasználván az ostromló technikának minden eszközét s eközben gyakran oly közel jutottak a franciákhoz, hogy az ellenfelek lövészárkait alig néhány lépés választotta el. Ilyenkor, természetesen, szuronyra sőt ökölre bízta a döntést. . .

A legendás erdő legendás ereje

Mikor a németek, második offenzívájuk során, ismét be akartak nyomulni északról az Argonneokba, álmélkodva látták, hogy a franciák egyetlen óriási erődé építették át az egész vidéket, A németek miután rövid, de alapos tüzérségi előkészítés után megostromolták az erdő szegélyét, beljebb hatoltak a rengetegbe. De itt csakhamar újabb harc-

vonat elé kerültek. Minden egyes magaslaton emeletszerűen egymás fölé ásott lövészárkokat találtak, a franciák pedig a fák koronáin gépfegyverekhez való védőlemezeket állítottak föl és az ágak közül kiválogatott lövészek tüzeltek a támadókra. A völgykatlant akadályok zárták el, amelyeket gyakran több, egymás mögött lévő sorban állítottak föl. Ezek az akadályok rendszerint ág- vagy fatorlaszok voltak, amelyeken még sodronyokat is vontak át. Minden utat erős tűz alatt tartottak az ügye-

Földalatti lakások az argonnei erdőkben. Ugyétek itt a németeknek, mint várakban a borz, de mentek voltak a franciák, ágyúk srpnellőtűzétől.

sen beépített francia ágyúk és a hadállások mögött fedett utakon tolták ide-oda az ütegeket, amelyek váratlanul hol itt, hol ott bukkantak föl.

Nagy előnyükre volt a franciáknak az is, hogy pontosan ismertek minden távolságot, míg a németeknek sok fáradtság árán kellett kipuhatolniuk minden egyes üteget az állását. Megnehezítette a németek munkáját az is, hogy a terep miatt csak kevés hasznát vehették repülőgépeiknek és a földterítő szolgálatot leggyakrabban gyalogsági őrzőjáratoknak kellett elvégezniük.

A magányos majorokat, vadászkastélyokat és erdészházakat a franciák mind betonozva építették ki fontos támaszpontoknak, körül

vették akadályokkal és ágyúkkal meg gépfegyverekkel is felszerelték. Ezekkel az erős hadállásokkal szemben a németeknek is taktikát kellett változtatniok; az erőszak és roham mit se használt itt; az állóharcok legnehezebb formájához, a várharcjellegű, klasszikus ostromhoz kellett folyamodni, hogy előretörhessenek.

Lépésről-lépésre, vonalról-vonalra törtek utat a németek a járhatatlan és vadon Argonneokban, úgyhogy egyre közelebb ásták magukat a francia hadállásokhoz. Mikor már elég közel férköztek az akadályokhoz,

Német őrzőerő előnyomulása az Argonneokban. Cserjés tisztáson kúsznak előre, hogy kikémleljék az ellenség állását

akkor megkezdték az akadályok szél-rombolását, hogy szabaddá tegyék az utat az ostromló csapatok számára. Ilyenkor jutottak nagy szerephez az aknavető, amelyek nemcsak az akadályokon, hanem az árkokban is széles rohamréseket ütöttek.

Az argonnei erdei csaták október második felében indultak meg teljes erővel. A németek az északi részeken kezdték az előnyomulást, a Varennes és Servon közötti szakaszon, ahol a lövészárkok már pár méternyire állottak egymástól. És egy-egy árok elfoglalásáért napokig folyt a véres küzdelem. Egy-egy erdei háznak az elfoglalása pedig jelentős diadalszámba ment. Mert ezek a kis erdei házak, vadászlakok és blokk házak komoly várerődítésekkel értek fel az erdő sűrűjében.

És a németek minden akadály és áldozat ellenére szünet nélkül folytatták ezeket a kétségbeesett harcokat, mert a német hadvezetését; nagyon jól tudta, hogy az argonnei erdő az ostromlott Verdimnek hátsó erőssége, melynek megtisztítása és elfoglalása Verdím elfoglalását gyors léptekkel mozdította volna elő. Az argonnei erdő birtoka nélkül Verdím eredményes ostromára nem lehetett számítani.

Folyt tehát a harc az erdő vadonében, amely valamikor a francia királyoknak és a burgundi hercegnek legkedvesebb és leggazdagabb vadászterülete volt. Most másfajta vadászat folyt ott!

A inarparli csata után történt gyors német visszavonulásnak egyik legsúlyosabb következménye volt, hogy az Argonneokat is át kellett adni a franciáknak, akik azután hihetetlen ügyességgel tették meg az erdőt a német támadások legfőbb akadályául.

És ezt az akadályt, amely Verdun elfoglalásának az útjában állott, a németek az esztendő végéig folytatott elszánt harcaikban a legvéresebb áldozatok árán sem tudták kiküszöbölni. Az Argonneokat erősen tartották a franciák. A legendás erdő legendás erővel védekezett. . .

A különös háború

Hogy is folytak ezek a szörnyű harcok?

„A francia és német hadállás az argonnei erdők eme részén — írta a helyszínen járt Luigi Barzini — nem egészen négy méternyire vannak egymástól. És mindkét oldalon azon fáradoznak, hogy ezt a távolságot még jobban csökkentsék. Centiméterről-centiméterre dolgozzák elő magukat a földben a franciák, de a németek is és amikor a két roham-árok egymásba nyílik . . . Elgondolni is borzalom! Időnként egy-egy lövés, egy-egy jajkiállás! Az árokból kinyúló kezektől menten lövés éri. A gépfegyverek állandóan szólnak: tata . . . tatala . . . tatatata . . . Ha pillanatra elhallgatnak a fegyverek, az erdő csendjében hallani lehet a földben dolgozó ásók zaját. A kemény, fagyott föld csak ropogva engedelmeskedik a belehasító ásónak.

Pár lépésnyire a német árok előtt két százados, hatalmas fa áll. Óriási törzsük mögött egy-egy német őrszem áll. Figyelőhelyüket kis árok köti össze a lövészárokkal. A franciák már odaásták magukat a két gigantikus fa feléjük nyúló gyökeréig. Így hát voltaképpen a két ellenséges hadállást csak — két fa választja el egymástól. Tisztán hallani a német fegyverek csörgését, amikor a két fánál az őrszemeket

leváltják. Olyan közel van a két állás egymáshoz, hogy a lövészárkok védelmére drótkadályokat sem lehet elhelyezni. Ehelyett iatorlaszokat emelnek mindkét oldalon, amiket dróttal kötöznek össze. Régi módszer ez, amely valamikor a középkorban divatozott.

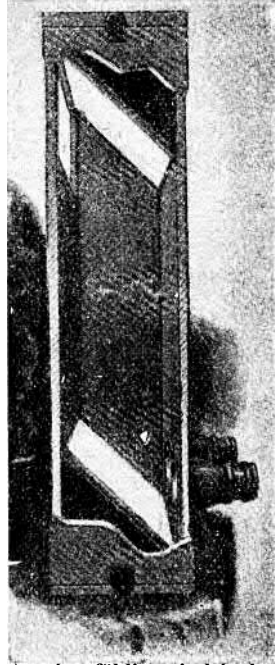
A puskák mindig lövésre készen állanak. Ilyen távolságból nem igen lehet célpontot elvéteni. Ha botra tűzött sapkát emel fel az ember az árokban, a következő pillanatban már szitává lyukasztják az ellenséges golyók. Elegendő, ha egy lövőrés nyitva marad, az ember, aki mögötte áll, már is a halálé. Sokkal több is itt a halott, mint a sebesült. A legtöbb golyó koponyákba fűrődik.

Mint a tengeralattjárón, itt a lövészárkokban is periszkópot használnak, ha át akarják tekinteni a terepet. A fejet nem lehet kidugni az árokból. Ez a periszkóp nagyon egyszerű szerszám: fadoboz, melyben két tükör veri vissza a képet.

A háborúnak, mely igen szűk térre van korlátozva, egészen sajátos jellege van. Semmiféle más frontrészen folyó harccal nem hasonlítható össze”.

Nagy szerepük volt ebben a vár-harcszerű küzdelemben a kézigránátoknak, amelyeknek hajításában, különösen a németek, oly ügyesek voltak, hogy mindig biztosan eltalálták a célt, akár egész támadó csoportok, akár egyes emberek megsemmisítéséről volt szó. Viszont a franciák abban voltak mesterek, hogy észrevétlenül fölkúsztak a magas fákra s ezeknek lombsátorában elrejtözve a jó lövészek nagy pusztítást vittek végbe a közeli német árok védőrségében. Természetes, hogy amikor a levelek lehullottak, a németek nagy örömére megszűnt a lövöldözgetés a fákról is.

Bármily hevességgel folyt is egyébként a harc, azért mégis gyakran előfordult, hogy a küzdelem néha teljesen szünetelt s ilyenkor érdekes jelenetek játszódtak le az ellenséges lövészárkok között.

A szárazföldi periszkóp keresztmetszete. Hosszúka fadobozban párhuzamosan elhelyezett tükörpárból áll a periszkóp, melybe közönséges látcsövet kell alsó részébe helyezni.

Megtörtént, hogy valahogyan egy eleven tehén került az ellenséges lövészárkok közé.

A fegyverek ropogtak, a golyók

A periszkóp, a lövészárkok messzelátója. Ez az egyszerű látószerszám nagyszerű szolgálatot tett és sok embert kímélt meg a fejlövéstől

százával füttyültek a két hadállás között, de azért egy bajor mégis csak kiugrott az árokból és — kezében a csajka — egyenesen a tehén felé szaladt! . . .

Mintha kürtjei hangzott volna föl: németek és franciák nyomban abbahagyták a lövöldözést és álmélkodva nézték a vakmerő bajort, aki nagy lelki nyugalommal megfejté a tehenet s aztán lassan, vigyázva ballagott vissza lövészárkába, gondosan ügyelve, nehogy egy csöppet is kilocsantson a drága folyadékából.

A hadállások egyik szakaszán krumpliföldeket szeltek át a lövészárkok. Itt a harcoló felek meggyeztek abban, hogy a nap bizonyos óráiban mindkét részről több ember kimegy krumplit ásni.

Addig, persze, szünetelt az ellenségeskedés és egyetlenegy puska-lövés se dördült el. . .

Halottak napján . . .

Megkapó érzések nyilatkoztak a levélben, melyet Max Vogelbert, porosz hadnagy írt az argonnei erdőkből, 1914 halottak napján (november 2-án):

„Kedvesem, az argonnei erdőség keleti szélén állunk. A csapatok egy része már betört az elő-erdőségbe. A harc borzalmas volt, mert

támadásunkat nagyon megnehezítette, hogy tüzeink lekéstek s minden előzetes tűzérségi támogatás nélkül kellett megkezdenünk a harcot. Nehéz földadatunk végül még's csak sikerült, mert a franciákat kivertük s a belső Argonneok széléig üldöztük.

A harc befejezése után rekviemet tartottunk. Ma halottak napja van s odaát, egy tisztás szélén sok kicsi láng ég, ami innen, messziről, úgy tetszik, mintha egy távoli karácsonyfa fényei ragyognának. Ezek

„Sápadtak voltunk mindnyájan és megrendülve álltuk körül a sírt

a lángok: apró tábori lámpások, alattuk negyven német katona alussza örök álmát. Negyven német katona . . . hányan aggódnak otthon éretük s ők már a föld alatt álmodnak az örök csendről!

A rekviem megrendítő volt. Az oltárt a sírok mögött állítottuk föl. . . Előbb temettünk. A fák között százszoros fájdalommal zúgott a „circumdederunt” és mi könnyeztünk már azok helyett is, akik csak ezután fognak sírni. Sápadtak voltunk mindnyájan és megrendülve álltuk körül a sírt. . . Aztán következett a rekviem, melynek gyászos zenéjébe zúgva süvöltött bele a szél, lepörgetve a fákról a zizegő, elsárgult lombokat. A hervadás, a természet halálának szomorú szimfóniája volt ez; sírva-nyögve zúgott a letarolt erdőn az őszi szél s mi emberek

elfogódva, könnyes szemekkel néztük a sírokat, melyeknek virágos halmából komoran meredt fölfelé négy törött fegyver, a rajtuk keresztbe fektetett szuronnyal . . .

A francia oldalon csönd, csak nagynéha szűrődött felénk valami gyöngye, bánatos ének. Ők is halottaikat siratták: temettek ők is, talán többet temettek, mint mi . . .

Ma nem igen fogok aludni. A szívemben még ott lüktet a „circum-dederunt”, és a rekviem bánatos hangjai egyre a fülemben zúgnak. Távol sipjelek és néha egy-egy puskalövés . . . az előőrsök felelgetnek. Máskülönben végtelen a csönd. A levegő még mindig fülledt a puska-portól. Lenn a völgyben lobogva ég egy falu, a fölcsapó lángnyelvek vörösre festik az eget... És a túlsó lövészárkokból, ahol a franciák hangulata is csak olyan nyomott lehet, mint a miénk, szakadozott foszlányokban röpíti felénk az az esti szél:

Et lux perpetua luceat eis . . . (És az örök világosság fényeskedjék nekik . . .)

A legkeményebb dió

A bevehetetlen Verdun

A franciák határvédelmének legfontosabb kulcsa Verdun volt, ez az óriási anyagi áldozatokkal felépített várrendszer, amelyet évtizedekig fejlesztettek és tökéletesítettek a franciák, hogy az esetleges német betörés gátjául szolgáljon. És az az óriási kiadás, amelyet Franciaország évtizedek óta keleti határának megerősítésére fordított, amibe a várak és erődök hosszú sora került, ez az óriási kiadás most meghozta a kamatait .

Verdun Lói Belforlig sziklaszilárdan állott a francia erődítések és várrendszerek láncolata, amelyet a németek a legnagyobb erőfeszítések árán sem tudtak elfoglalni. A St. Michiel közelében lévő Camp des Romains erődöt ugyan sikerült a németeknek elfoglalniok, de ennek az egy erődnek az eleste nem jelentette a várvédelmi vonal áttörését.

Verdun és vele együtt az egész keleti várvédelmi rendszer sziklaszilárdan állott. De nemcsak a várak és erődök tartóztatták fel az előnyomuló németeket. Hanem: az egész keleti határ, mely minden kis részében a francia határvédelmet látta el. Az egyes várak közötti területet is úgy alakították és rendezték be a franciák, hogy minden tekintetben az erődök és várak védelmi feladatát szolgálják. Már jóval a háború előtt kitűnő állások épültek az egész keleti határon a gyalogság és a tüzérség számára és a leggondosabb előkészületek tették a francia határvédelmet — tökéletessé. Hiszen a németek ezért támadtak Belgiumon át Párizs felé!

Lüttich, Namur, Maubeuge, majd Antwerpen gyors elfoglalása után különösnek találták a központi hatalmak országaiban, hogy a 42-es és a 30 és feles mozsarak Verdunnél nem tudtak — legalább egyelőre — érvényesülni. De akkor még nem is kerülhetett ezekre a sor, mert Verdunnél még az előfeltételei is hiányoztak a 12-esek és 30 és felesek alkalmazásának.

Saint Michiel és a Camp des Romains-erőd elfoglalása után a németeknek még sikerült véres harcok után elfoglalni Chauvencourt helysége-

get is és ezzel félkör alakúvá vált a Verdun körül kialakult front. Ezenkívül azonban a Maas-folyón, mely keresztülfolyik Verdunön is, nem sikerült másutt a németeknek áttörni magukat a nyugati partra. A Maas-folyó nyugati partja ugyanis az egész vonalon oly hatalmasan volt megerősítve, hogy egyelőre áttörésre gondolni nem is lehetett.

Az őszi és téli hónapokban a franciák számtalan kísérletet tettek hol Verdunból, hol Tóidból a két vár között fekvő Saint Michienek a visszafoglalására és a németeknek a Woevre síkságáról való kiszorítá-

Verdun vára bevehetetlennek tartott erődgyűrűjével. Az óriási kiadások, amiket Franciaország keleti határvédelmére fordított, a háború alatt meghozta kármait

sára. A Toulból kiinduló támadások Thiancourt és Rupt de Mad irányában folytak és az itt folyó véres összeütközések szinte megszakítás nélkül október elejétől december végéig tartottak.

A Pmp de Mad kicsiny kis folyó, mely Thiancourt város halárában folyik el. Több sikertelen támadás után, novemberben a franciák Párizsból érkezett friss tartalékszolgálatokkal újból megindították a támadást ebben az irányban.

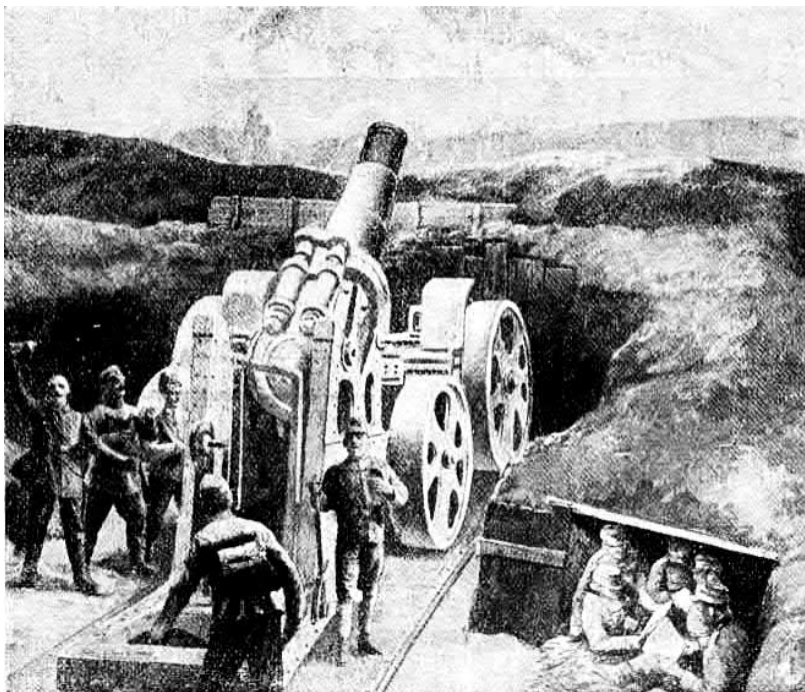
A francia támadás már a hajnali derengés idején megkezdődött. A francia csapatok elszántan mentek rohamra a német hadállások ellen,

Új átlásban Verdun alatt a Woëvre síkságán. A német vonal minden előkészítéssel meglesz a francia támadás visszaverésére

de ezt az újabb rendkívül heves támadást is sikerült a németeknek visszaverniük. A német hivatalos jelentés szerint ebben a véres csatában két francia ezred teljesen megsemmisült.

De a franciák támadási kedvét nagy veszteségei sem vették el. Thiancourlnál támadást támadás ért, a franciák rengeteg tüzérséget koncentráltak a frontnak erre a részére és december 12-én szabályszerű

Magyar-osztrák harminc és feles motoros mozsárágyú a verduni fronton. Ezekre a mozsarakra nagy szerep várt az elkövetkezendő harcokban

frontáttörést kíséreltek meg a Flirey—Essey—Thiancourt-vonalon. A francia gyalogság rohamcsapalai ezen a napon meglepetésszerűen törtek előre és csak a kitűnően belőtt német tüzérségnek volt az érdeme, hogy a francia frontáttörési kísérlet nem sikerült.

És mialatt a Verdun körülfogó front félkörében így folyt a csatározás, Verdiin, a fronttól távoleső Verdun készült a vár védelmére. Ezekben a napokban az angol „Times” a következőket jelentette Verdunból:

„A francia hadállások Verduntól messze húzódnak el, jóval a külső erődökön kívül nyúlnak el a francia lövészárkok. Verdun ostromáról tehát alig lehet beszélni. Élelmiszerral gazdagon el van látva a város. Mintegy 7000 lakos el is menekült már Verdimból, noha ide még csak messziről hangzik az ágyúk moraja és Verdun bombázásáról szó sem lehet. Verdun Sarrail francia tábornok védi, aki azt hangoztatja, hogy az ostromlott vár a mai viszonyok között már majdnem annyit jelent, mint az elesett vár. Nem szabad tehát odáig engedni a németeket, hogy megkezdhessék Verdun ostromát. Sarrail tábornok egyébként Verdun modern erődítményeit még modernebbé tette: a háború tapasztalatai alapján kitűnő lövészárkokrendszerrel építtetett Verdun külső vonalainak védelmére és az egész környéket valóságos elárasztotta drótkadályokkal. Nagyon hasonlít messziről most ez a vidék a Champagne szőlődombjaira . . . Verdun erősítése éjjel-nappal folyik, pedig még messze dörögnek az ágyúk”.

„Lotharingiai Bordák”

Részletesen beszámoltunk már arról, hogy a német hadvezetőség a Verdun körül húzódó frontrészen a Fort du Camp des Romains-t szemelte ki áttörési pontnak, amelyet a német csapatok el is foglaltak. Ennek az áttörésnek a jelentőségét rögtön megértjük, ha megnézzük a francia keleti határ erődítményhálózatát.

A franciák ugyanis, számítva a németek erős betörésére, két záróerődcsoportot építettek ennek föltartóztatására: a Verdun—Toul és az Épinai—Belfort erődcsoportot. Az első csoportnak az északi szögletben Verdun a fő védelmi pontja, míg délre Toul, amellyel a hozzá keletről csatlakozó naneyi erődöv is hezáródik.

A verdun-touli záróerődvonálnak az volt a föladata, hogy fedezze az átkelést a Maason át Metz irányában, míg Toul és a hozzácsatlakozó naneyi erődöv a fekvése miatt nagyon alkalmas volt a támadó kirohanásokra, északi és déli irányban egyaránt. Ilyen pedig kelet felé is szabaddá tegyék az előnyomulás útját a Moselen át: a naneyi erődövek egyes védőműveit előretolták a Mosel túlsó partjára, ahol hatalmas hídfőként játszottak nagy szerepet a háborúban. Toul és Verdun között egész sor ilyen erődmű az összekötő kapocs, de egyúttal valamennyi önálló alkotmány és mindegyik külön-külön is eredményesen védhette magát.

A természet is kiválóan alkalmassá tette ezt a vidéket a védekezésre. A terepalakulatok fölötté kedveztek az egész tóul—verduni záróerődcsoporthnak. Itt húzódnak el ugyanis a „Cotes Lorraines”, magyarul: a „Lotharingiai Bordák”, amelyek bizonyos mértékben emlékeztetnek a mi Kárpátjainkra. Sűrű erdővel borított, szinte párhuzamosan és lépcsőzetesen emelkedő hegláncok csoportja ez, amely magasra kiemelkedik az erdős terepen és meredeken nyúlik le keletre. A franciák ezt az egész hegycsoportot rendkívül ügyesen erősítették meg.

A Cotes Lorraines keleti szélén elővédeket állítottak föl, amelyeket

A menekült francia asszonyok lassanként visszatértek falvaikba, amelyeket a németek megszállottak. A német katona a „hazatérési engedély”-eket ellenőrzi

el kellett foglalniok a németeknek, ha a záróerődláncolat fő védelmi pontjaihoz akartak eljutni. Fölötte nehéz, szinte elháríthatatlan természeti akadályok védtek tehát az emberi kéz emelte védőműveket. És a franciák hónapokon, sőt éveken át tartó munkával annyira kiépítették és oly sok akadállyal látták el ezt az egész terepet, hogy az erődítmények elővédjei maguk is minden ostrommal dacoló erődöknek bizonyultak. A német támadás csak lépésenként és nagy veszteségek árán haladhatott előre.

Rettenetes harcok folytak itt.

Az áldozatot nem kímélő, szívós német támadások csak hosszú hónapok lassú eredményeképpen tudták leszorítani a franciákat a Cotes Lorraines magaslatairól, de a támadások még így sem tudtak olyan közel jutni a főerődökhöz, hogy a nehéz ütegek segítségével döntő támadásba kezdhettek volna.

Ezen a vonalon, északról délnek, a következő erődítmények sorakoztak és kapcsolódtak egymásba: Fort de Genicourt, Fort de Trovon, Les Paroches, Fort du Camp des Romains, Fort de Gionville, Fort de Liouville és Gouy sötis les Cotes. A Les Paroches kivételével valamennyi a Maas jobbpartján fekszik, tehát az volt a rendeltetésük, hogy megátolják az ellenségnek a folyón való átkelését.

Ezek az erődítmények, melyeket számos közbeépített üteg is támogatott, mind gazdag felszerelésű, modern építmények voltak. Verdun és Toul pedig határozottan a legelsőrangú erődítmények közé tartozott. Verdun egyenesen világhírű volt és nemcsak a franciák tartották megvívhatatlan erősségnek. Ha még hozzátesszük, hogy a franciák igen erős csapattesteket vontak össze ezen az amúgy is rendkívül szilárd vonalon és ezekkel heves kitöréseket zúdítottak a németekre Toul és Verdun körzetéből: megérthetjük, mily nagy fába vágta fejszójét a német hadvezetőség, amikor ennek a vonalnak az áttörését tűzte ki céljául.

A haditerv az volt, hogy amíg a német centrum elvégzi az áttörést, ciciidig a seregszárnyak védelmi állásban maradnak Toul és Verdun körül. Így kezdődött meg a támadás a Fort de Trovon, Les Paroches, a Fort du Camp des Romains és a Fort de Liouville ellen. Természetesen, először a nehéz tüzérségnek kellett alapos munkát végeznie. Meg is szólaltak a német nehéz ágyúk és a monarchia harminc és feles mozsarai, amelyeknek sikerült elhallgattatniok a Fort du Camp des Romains ütegeit. Ekkor azután rohamra indult a gyalogság. A reggeli szürkületben óránként zúgott a rohamozó német katonaság hurrá!-ja, de se ez, se a németek heves tüzelése nem tudta megtörni a francia védelem szívósságát. A franciák az erődítések rommá lőtt falai mögül szuronnyal törtek

előre és végül is csak gépfegyverekkel, szakadatlan sortűzekkel lehetett harcképtelenné tenni a végsőkre is elszánt védősereget, mely az utolsó pillanatig kitartott hadállásában és csak akkor tette le a fegyvert, mikor igár teljesen körülfogva, a menekülés minden lehetőségétől el volt vágva.

A Fort du Camp des Romainst tehát elfoglalták a németek és ezzel jelentős rést ütöttek a záróerődök övezetében. Ezenfelül Saint Mihiel-nél szabaddá lett az átkelés a Maason és a német csapatok csakhamar

Francia nehézágyú. Félelmetes fegyvernek bizonyult, de meg sem közelítette a mi mozsaraink romboló hatását

át is kerültek e ponton a folyó balparijára, a Verdiin körül vont ívet beljebb hajlítva. De az erőd eleste nem jelentette a fő védelmi vonal áttörését.

Verdun ostromáról tehát még valóban nem lehetett beszélni.

Csak Németország és a monarchia „polgári” közvéleménye hihette, hogy gyors sikert lehet elérni Verdunnél is, akárcsak Belgiumban.

Ez a téves hit azonban inkább csak az általános óhajnak volt a kifejezője.

Verdun a legkeményebb diónak bizonyult a világháborúban a németek számára.

Sikerül-e majd feltörni ezt az acélerejű, rettenetesen keményhéjú diót? . . .

A németek bízlak benne, hogy: igen!

A Vogézek

A Verdintől délkeletre forduló frontszakasz a Vogézek hosszú vonala, mely egészen Svájcig nyúlik, a háború első hónapjaiban nem volt elsőrangú fontosságú harctér. A franciák ugyan itt akarták a döntést a háború kitörése idején kiprovokálni, de a német hadsereg betérése egészen más fordulatot adott az egész nyugati háborúnak.

A francia határon innen lévő Altkirch, Sennheim, Münster, Markirch voltak azok a városok, melyeknek birtokáért egész télen át folytak a harcok. De eldöntetlenül. A franciák az elfoglalt határszélről nem tudtak beljebb nyomulni és így Mühlhausent sem tudták meghódítani. A szünet nélkül folyó hegyi harcok mindkét részről sok áldozatot követeltek.

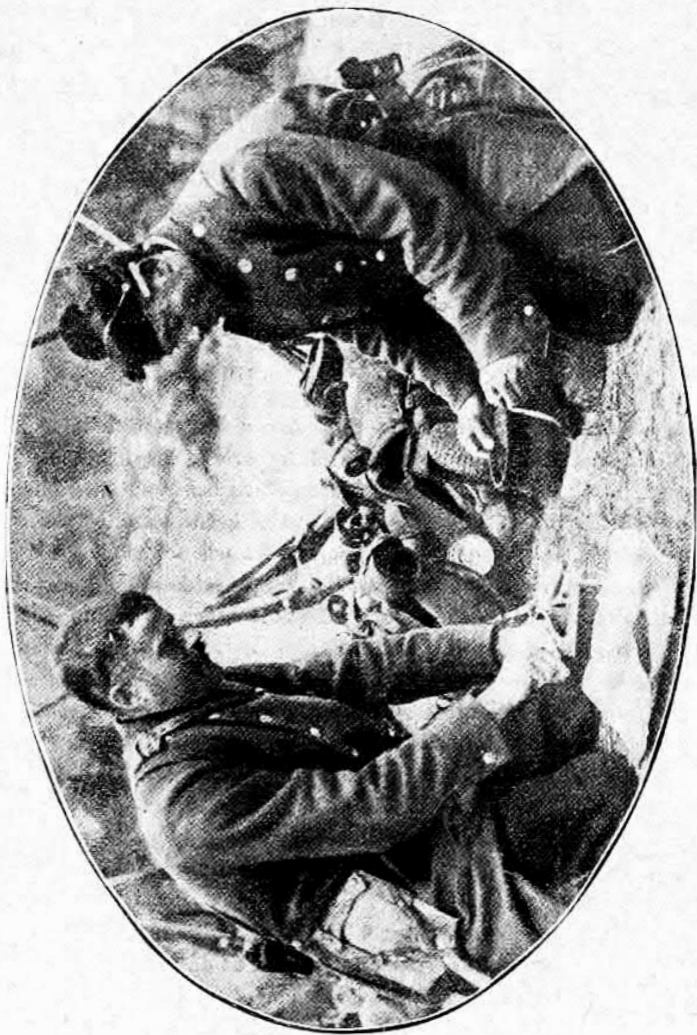
*

Így alakult ki az egész nyugati fronton a lövészárokháború. A 450 kilométer hosszában folyó pozícióharc. Az árkok kiépítését az Aisne-folyónál kezdték a németek és a franciák, de az ősz beálltakor Nieuporttól Altkirchig, a belga tengerparttól a svájci határig szántották mélyre ezek a véres és mély barázdák a belga és francia földeket. És ezekben a mély barázdákban, ezekben az öldöklő fegyverekkel megrakott árkokban folyt most már az idegölő háború, amelyet tréfás szomorúsággal neveztek el a világháború első esztendejében „vakondokháború”-nak.

És ezt a 450 kilométeres frontot, amely majdnem kizárólagosan belga és francia földön húzódott végig, a szövetséges hadak az év végéig a legnagyobb áldozatok árán egyetlen egy ponton sem tudták áttörni, de még komolyan veszélyeztetni sem. Az orosz „gőzhenger” munkába állása sem tudott annyi német csapatot elvonni a nyugati frontról, hogy ez a belga-angol-francia seregeknek érezhető könnyebbséget eredményezett volna.

Az orosz haderő rettenetes túlerejébe vetett bizalom és remény 1914 végére már komoly csalódásokat okozott az átnátnak és a szövetségesek legfeljebb azzal vigasztalhatták magukat, hogy egy eredményt mégis elértek: feltartóztatták, sőt megállították a német előretörést a tengerpart vidékén és francia földön.

És folyt a „vakondokháború”, mert a német hadvezetőség tudta, hogy először az orosz túlerővel kell a leszámolást elvégezni. . .

Francia katonák kávét főznek a fronton. Jól látható, mi mindennel volt felszerelve egy-egy „piou-piou”, akárcsak a mi bakáink

Kitchener jóslata

„A háború legalább három évig tart..

Az angolok legnépszerűbb hadvezérüket, legkitűnőbb katonájukat hadügyminiszterükben, lord Kitchenerben látták.

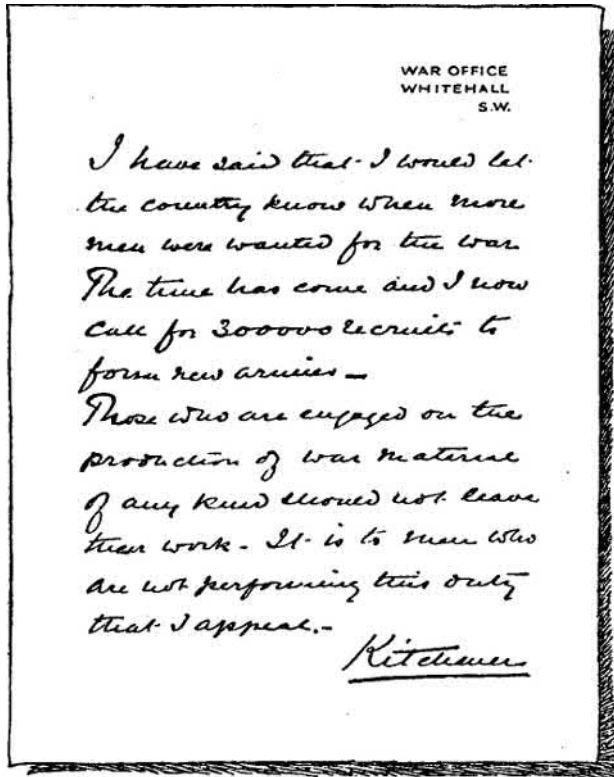
Az angol háborús hadügyminiszter valóban nagy katonai múltat tekinthetett vissza, sok tengerentúli hadjáratban vitte diadalra az angol világbirodalom lobogóját. Írországból született 1850-ben és egész fiatalon lépett a katonai pályára. Az egyiptomi hadseregben szolgált, ahol kiváló szervezési képességeit csakhamar fölismerték és őrá bízta a seregnek a teljes átszervezését. Feladatát kitűnően oldotta meg. Anglia előléptetéssel, kitüntetésekkel ismerte el érdemeit.

Kitchener harminchat éves korában, 1886-ban a Vörös-tenger vidékének kormányzója lett. 1892-ben leverte Szudánban a Mahdi lázadását és bevette Khartumot. Ekkor Szudán kormányzója lett. A búr háború tette nevét a világ minden részében ismertté. A búr háborúban először az angol hadsereg vezérkari főnöke, majd később a főparancsnok volt. Az ő nevéhez fűződött a veszedelmes búr háború sikeres befejezése. A győztes hadvezérnek az angol parlament köszönetét és ötvenezer font sterlinget szavazott meg, a király pedig viscounttá tette. Ezután az indiai hadsereget szervezte újjá, később a földközi hajóraj főparancsnoka, majd Egyiptom kormányzója, végül pedig India alkirálya lett.

A háború kitörésekor 64 éves volt Kitchener lord, aki katonai téren a legnagyobb tehetség és a legnagyobb tekintély volt egész Angliában és aki azért vállalta a hadügyminiszterséget, hogy nagy szervező tehetségével megszervezze a Németország leküzdésére szükséges expedíciós seregeket.

Kitchener, aki Marlborough és Wellington óta a szigetország legnépszerűbb katonája volt, nagy odaadással fogott az angol seregek megszervezéséhez, a toborzáshoz és mingyárt a háború elején volt bátorsága minden angol hagyomány ellenére fölvetni az általános védkötelezettség eszméjét.

Mert Kitchener, a legtapasztaltabb, a leggyakorlottabb hadvezér volt talán az egyetlen ember, aki tisztában volt a helyzettel, aki nem élt az illúziók, a reménységek rózsaszínű felhői között, hanem előre látta és kiszámította a jövőt. . .

Kitchener sajátkezűleg írt fölhívása az angol nemzethez. Minden angol újság közölte e fölhívást, melyben Kitchener háromszázezer újoncot kért és önkéntes jelentkezésre szólította föl a népet

1914 novemberében Cobb Irving, neves amerikai író kereste föl az angol hadügyminisztert, hogy intervjút kérjen tőle. Az amerikai akkor jött meg a német frontról és Ki tehener — mielőtt nyilatkozott volna — kíváncsian érdeklődött a németek hangulata felől.

— Mi a véleményük a németeknek az angol katonaságról? . . .
Mi a véleményük az orosz és a francia katonákról? . . . Kit tartanak legveszedelmesebb ellenfelüknek? . . .

— A németek lojalísán elismerik — felelte mr. Cobb, — hogy az angolok keményen verekszenek. Nézetük szerint ellenfeleik közül az angol a legkiválóbb és a legveszedelmesebb. Különösen a skótok harci erényeit dicsérik. De azt is mondják, hogy a brit csapatok csekély számuk miatt nem jelentékeny tényezők a nyugati harctéren.

Így gyűjtöttek Londonban adományokat az angol Vöröskereszt számára. Katónának öltözött fiúcskák apró lovai járták be az uccákat gyűjtő perselyekkel és vöröskeresztes fölhevással, melynek szövege az volt: „Adakozzatok a legsürgösebb alap javára”

— Azon leszünk — válaszolta Kitchener, — hogy minél jelentékenyebb tényezőnek tekintsenek a németek . . .

Majd beszélni kezdett, tagadta, hogy Belgium előre szövetkezett volna Angliával és Franciaországgal. A német haderőnek nem lett volna szabad megbüntetnie a belga népet a hadijog megsértése miatt, mert ebben a kérdésben csak egy harmadik félnek lett volna joga ítékeznie.

Azután rátért a háború kérdésére:

— A háború egy évnél mindenesetre tovább fog tartani. És nagyon tévednek a németek, ha azt hiszik, hogy győzni fognak. Párizst bevehetik a németek. A háború azért tovább fog tartani. A németek elfoglalhatják a La Manche-csatorna egész túlsó partját, mint ahogyan Antwerpent elfoglalták. A háború azért tovább fog tartani. Kitörülhetik Belgiumot a térképről, a háború azért tovább tart. Bemehetnek Varsóba, Moszkvába, Szentpétervárra is: a háború azért tovább tart. Mert mi angolok addig folytatjuk a háborút, míg Németországot meg nem verjük és teljesen össze nem törjük a porosz militarizmust. Más megoldás nem lehetséges . . .

— Mi a véleménye lordságodnak arról, — kérdezte most mr. Cobb, — hogy meddig tart a háború?

— Legalább három évig, ha ugyan nem tovább — felelte a lord.

— Mert a háborúnak csak akkor lehet vége, ha Németországot szárazon és vízen teljesen megverjük. Ehhez azonban a szövetséges hatalmaknak legalább három évre van szükségük. De, mondom, lehet hogy még tovább fog tartani. Ha Németország előbb fog engedni, annál jobb reá nézve, reánk és az egész világra nézve . . .

Ez volt a híres interjú, az ijesztő jóslat, amely ijesztően hatott még Angliában is.

Hogy három évig, esetleg még ennél is tovább tartson a világ-háború? Nem, ez lehetetlen. Kitchener túloz. Kitchener téved.

Az egész világ karácsonyra döntést, újévre békét várt.

Kitchener viszont nagyon jól tudta, mit beszél...

Előre Szerbia földjén!...

Tovább folyik az offenzíva

Télbe fordult az idő járása. November vége felé mutogatott a naptár.

Barátságatlan, zimankós szaka ez az esztendőnek, még odahaza is. Az ember még a kutyáját sem kergeti ki szívesen az udvarra, hadd melegdjék szegény, a kemence mellett, a padka alján . . .

De most. . . 1914 novemberében: a gazda meg a gazda fölserdült fia olt hever künn a havon, a csonttá keményedéit földön, messzi, messzi, Szerbia árkaiban, Valjevón túl, talán már Belgrád közelében . . .

Hiába ontja az a kemence jóságos melegét. . . Aid melegszik is tüzénél, annak is a szívébe hasít a havas eső hidege, ami ott zuhog a messzi Szerbiában, amire oly rossz gondolni is . . .

Valjevón túl, Belgrád közelében . . .

Nem volna jobb téli szállásra vonulni? Nem volna jobb megállni, a földbe mély árkokat vájni és azok fedezékeiben kitelelni? . . .

Gondolnak erre a tiszték is, meg a generálisok is.

Maga Potiorek tábornagy, szerbiai haderőnk főparancsnoka is erősen fontolgatja a dolgot.

Nagy dolgot vittek végbe már eddig is derék katonáink. Mélyen benyomultak a vitézül védekező szerbek országába. Hegyeket, utakat, városokat szálltak meg. Sok foglyot ejtettek, sok fegyvert zsákmányoltak. Sokan elestek azonban, még többen megsebesültek. Közben ősziessre, majd téliesre fordult az idő. Az utak járhatatlanok, az ágyúk elakadtak a sárban, az élelmezés a legnagyobb nehézségekbe ütközik.

Menjünk-e előre?

Ne adjunk pihenőt a fáradt seregeknek?

Potiorek habozik, tűnődik, jelentéseket kér. Azután a hadsereg-főparancsnokság dönt, utasítás érkezik:

Előre! El kell foglalni Belgrádot!

A szerb háború országútja rommá lőtt falvakon és városokon vezetett keresztül

Tehát előre!

A monarchia seregei — felére apadt létszámmal, emberfölötti nehézségek közepette — tovább folytatták a szerb sereg üldözését, az előnyomulást Belgrád felé.

És bakáink csodálatos kitartással, bámulatos lelkesedéssel mentek előre, mert abban a hitben éltek, hogy ha még egynéhányszor győznek, akkor már vége is lesz a háborúnak és diadallal térhetnek haza otthonukba, szeretteik körébe, a duruzsoló, meleg kemence mellé: a béke világába . . .

Bár csak beteljesülnének ezek a szép reményések.

A szerb kormány Nisbe menekül

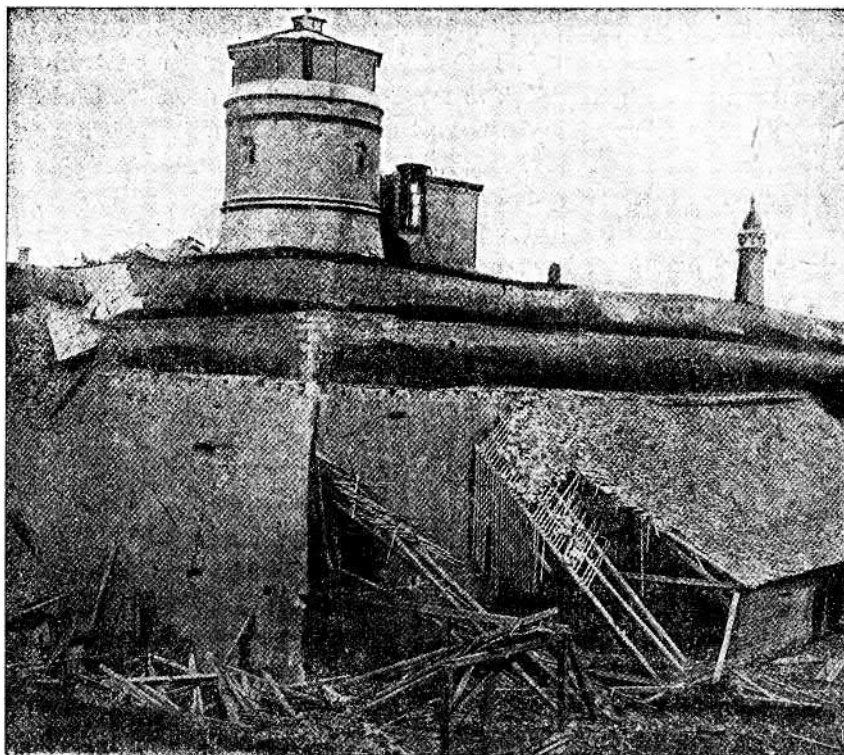
A szétvert szerb haderő zöme a Kolubarán át keletnek Arangyelovac felé menekült. Itt voltak azok a szintén erős és régóta elkészített hadállások, melyekben a szerbek újból csoportosultak, hogy ismét szembeszállhassanak csapatainkkal. A szerb csapatok másik része a Górní Milanovac felé vezető országúton délkelet felé vonult vissza rendezetlen sorokban. És csapataink a két napi pihenő után szinte leírhatatlan lelkesedéssel és újult erővel folytatták a kifáradt ellenség üldö-

zését, még pedig elsősorban Arangyelovac irányában, hogy délre való előnyomulásukat a hátbatámadás veszedelme ellen biztosítsák.

„Részleges harcok folynak az egész fronton — jelentette Potiorek tábornaszernagy november 20-án. — A lazareváci megerősített szerb hadállás ellen intézett támadásunk sikeresen fejlődik. Tegnap 7 tisztet és 660 katonát fogtunk el. Az időjárás kedvezőtlen. A magaslatokon méter magas hó; a völgyeket elöntötte a víz . .

De hó és hideg, sár és eső se bírta már megállítani csapatainkat, melyek szinte rohantak a menekülő szerbek után. Arangyelovac felé keletnek Lazarevác volt az első jelentékeny védelmi vonal s ezt a Kolubara-folyó mentén, haladva érték el csapataink. A lazareváci magaslatok nem túlságosan meredek és a valjevói magaslatokhoz viszonyítva, alacsonyabbak is. De megnehezítette csapataink helyzetét, hogy ezek a hegyláncok a Kolubara két partján húzódnak végig és a

A Kalimegdánnak, Belgrád várának megfigyelőtornya a szerb főváros bombázása után. Az összelódzótt erőd aljában egy lelőtt repülőgépmaradványai is láthatók

szerbek, kisebb csapatokra oszolva, guerillaszerű harcot kezdtek. Úgy látszik, kerülni akarták a nyílt csatát, nehogy csapataink általános ostromot kezdhessenek ellenük. De csapataink a nehézségek ellenére is egymásután szerezték meg a Lazarevac körüli fontos stratégiai pontokat és elsősorban a Corka-hegyet foglalták el, ahol a szerbek legerősebb hadállásai voltak .

Ekkor már Kragujevacot is kiürítették a szerbek és Nis lett a „szerb Bordeaux” vagyis a menekülő kormány és a főhadiszállás székhelye. Legalább (10.000 menekülő szorongott a kis városban, nagy részük éjjel-nappal hajléktalanul, mert a váratlanul fölszaporodott tömeget földél alá vinni nem lehetett.

Eközben csapataink jelentékeny erővel átlépték a Kolubarát és szívósan folytatták az előrenyomulást a magas hó és vízáradás ellenére is. A szerbek helyel-közzel ismét erősebb ellenállást fejtettek ki, de föltartóztatni már nem bírták csapatainkat, melyek — ahogy Potiorek tábornagy november 22-én jelentette, — „az utóbbi két napon ismét 2440 szerbet ejtettek foglyul.” Bár a terepviszonyok itt megint lényegesen nehezebbek voltak és megnehezítették az offenzívát, a hivatalos jelentés mégis új győzelmekről számolt be már november 25-én.

„Csapataink súlyos harcok között már mindenütt átlépték a mocsaras Kolubara-völgyet és tért nyertek a keleti magaslatok ellen intézett támadásokban — így szólt a jelentés. — Az ellenséges tartalékok több heves támadását a szerbek nagy vereségével visszavertük. Számos foglyot ejtettünk, számosan pedig átszöktek hozzánk. Valjevótól délkeletre csapataink a Maijen és a Suboror hóborította gerinceit harcolva foglalták el. Itt is több tisztet és 300 főnyi legénységet ejtettünk foglyul és három géppuskát zsákmányoltunk . . .”

Belgrád bombázása

Egyelőre a szerb csapatok kétségbeesetten ragaszkodtak a Kolumbara-folyónál kezdődő hegységek természetes vonalához, meri ez a hadállásuk nemcsak Kragujevacot védte, hanem Belgrádot is, melyet Sábáétól előretolt hadoszlopaink a Száva mentén nyugatról fenyegettek.

Október derekán azonban csapataink elfoglalták már Obrenovacot is, amely az utolsó megerősített hadállás volt Belgrád előtt. Ez a Belgrádot védő új szerb harcvonal a Gorica magaslat hosszában kezdődött. Az Avala-gerincig elnyúló hegylánc minden magaslatán tüzérségi ütegek védték a szerbek fővárosát. Világos volt, hogy Belgrád napjai

meg vannak számlálva és hogy a város csak addig tarthatja magát, míg csapataink ezt az utolsó védelmi vonalat is áttörik, mert akkor a szerb főváros minden összeköttetéstől el lesz vágva dél felé.

November 15-én tehát parlamentair ment át Zimonyból Belgrádba, hogy megadásra szólítsa föl a szerbek fővárosát, melyet a szerbek a háború kitörésekor nyílt városnak deklaráltak. A parlamentair azon-

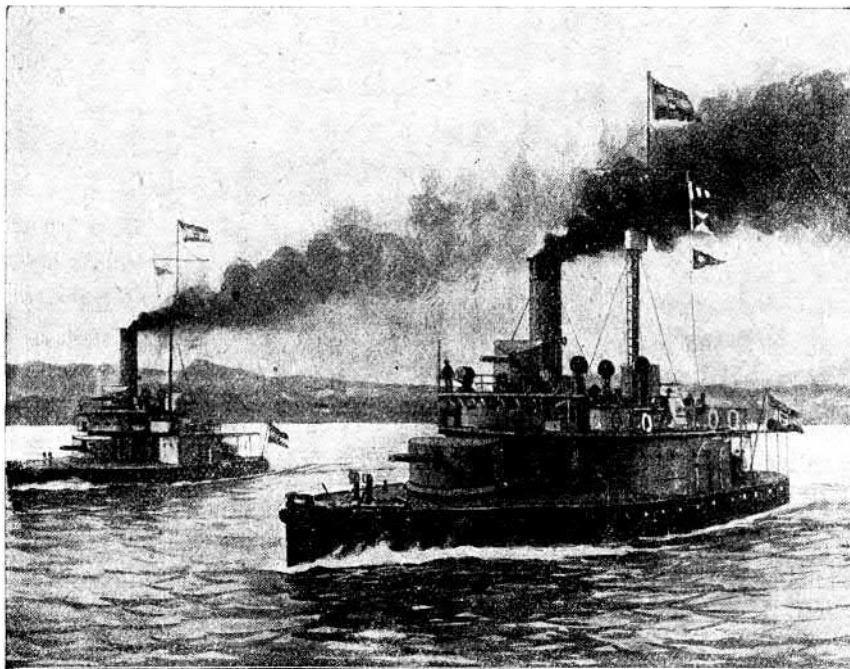

A harminc és feles rombolása egy belgrádi palotában. A csonka talon magyar vezérkari tisztek álldogálnak

ban tagadó válasszal jött vissza, mert Sándor herceg néhány nappal előbb a városba érkezett és végső ellenállásra buzdította a helyőrséget. Erre ismét megdördültek nehéz ostromágyúink, melyek rémes bömböléssel adták hírül, hogy Belgrád ostromát most már komolyan megkezdtük s miután nem tekinthetjük többé nyílt városnak, az ágyúink el se hallgatnak addig, míg a rommá lőtt Kalimegdán zászlórúdjára föl nem röpül a magyar lobogó.

Mialatt zimonyi nehéz ütegeink szakadatlanul bombázták Belgrá-

dot, csapataink délről és délkeletről is egyre jobban közeledtek a belgrádi vasútvonalhoz. Heves harcok közt, de megállás nélkül törtek előre a Száva pariján a Belgrádba vezető országúton és november 17-én este már egészen közeljutottak a belgrádi védősereg első, jól megerősítete hadállásaihoz. Sőt a Száva felől már meg is támadhatták a szerb hadseregnek a folyóra támaszkodó szárnyát, melyei részint ágyúharc-

Monitorjaink a Száván. A fürge hajók gyorstüzelőágyúi sikeresen támogatták Belgrád felé nyomuló csapataink akcióját

cal, részint szuronyrohammal, csakhamar visszavonulásra is kényszerítettek.

És Zimonyból egyre hevesebben bombázták a szerb fővárosi. November 17-én tüzérségünk elpusztította a Banovo-hegyen fölállított Marconi-állornást, 18-án pedig szakadatlanul lőtte a Banovo-hegyen beásott szerb tüzérségi állásokat és több üteget elhallgattatott. A Dunán pedig az „Enns” és mellette a „Szamos” ontották gyilkos tüzüket a belgrádi erősségek védelme alatt elhelyezett szerb csapatokra. Különösen az „Enns” mélydörgésű, nehéz ágyúi vittek véghez borzasztó pusztítást az ellenségben.

A Száván a „Maros”, „Körös” és „Lajta” mon torok kísérték a paritól néhány kilométernyire Belgrád felé nyomuló csapatainkat. Monitoraink helyzete nagyon nehéz volt, mert a Száván még mindig sok kőbor akna úszkált s ezeket előbb külön aknahalász-hajókkal kellett kifogdosni a vízből. Jellemző a belgrádi védősereg elkeseredésére, hogy november 17-én délelőtt 12 gránátot lőttek Zimonyba. A gránátok közül, szerencsére, 7 nem robbant föl, az egyik egy halottas kocsiért, a többi pedig néhány házat rongált meg, de emberéletben nem tett kárt. Tüzérségünk nyomban 17 gránátot küldött a szerb fővárosba és megfigyelő léggömbjeinkben levő tisztjeink jelentése szerint a gránátok több helyen fölgyújtották a várost és a házakban is nagy pusztítást okoztak.

Volt a szerbeknek egy igen jól belőtt, nagykaliberű ágyújuk, amelynek gránátjai és srappelljei meg-meglátogatták katonáinkat, különösen a parton dolgozó utászokat. A tüzérek sokszor keresték az ágyúit, melyet katonáink elkereszteltek „Szőke Marcsá”-nak. A „Szőke Marosa” parancsnoka ügyes ember lehetett, mert a magyar tüzérek sokáig nem bírták megtalálni a minduntalan el-elbújó ellenséges ágyút. Végre november 19-én este egy tartalékos főhadnagy ráakadt a „Szőke Marosa” rejtékhelyére — és egyetlenegy jól irányzót gránátlövessel összetörte a szerbek híres ágyúját.

De nemsokára párja akadt a „Szőke Marcsá”-nak. Abból a 480 francia tüzérből, akik Szalonikín át jutottak Szerbiába, Belgrádba is került egy ütegre való, és a parancsnokuk dühösen kezdett dolgozni a mi hadállásaink ellen. A magyar tüzérek már az első nap megrongálták a francia ágyú egy részét, de az elszánt francia ütegparancsnok merész és határozott lépésre szánta el magát. A Cigány szigetre akart ágyúkat áthelyezni, hogy onnan bombázhassa a mi ütegeinket. A mieink észrevették ezt és beengedték a

A valjevói véres ütközetben elesett katonáikat nagy részvétellel temették el bajtársaik

francia tüzeiket a Cigányszigetre. Mikor aztán elkezdtek dolgozni, akkor megjelentek monitorjaink és szétlőtték az ágyúkat, a francia tisztet pedig elfogták és áthozták Zimonyba.

Húszezer fogoly

Szerbiai előnyomulásunk egyik legszebb és leghősiesebb epizódja az a félnapnál hosszabb, heves harc volt, mely Obrenovac elfoglalása után a Kolubara-folyón történt átkelést megelőzte. Debreceni népfőkelők kapták november 27-én a parancsot, hogy kerítsék hatalmukba a Kolubara-folyó torkolatát és e feladatnak hősiesen meg is feleltek.

A kolubarai átkelést megelőzte november 25-én a lazareváci erős hadállás elfoglalása, melyről a hivatalos jelentés azt mondja, hogy: „a 11., a 73. és a 102. czredék rohammal vették be.” Ez alkalommal 8 tisztet és 1200 főnyi legénységet fogtak el, három ágyúit, négy lőszerkocsit és három géppuskát zsákmányoltak vitéz csapataink.

A megvert szerb hadsereg véres fejjel menekült Arangyelovac felé és ebben a kétségbeejtő helyzetben Péter szerb király Szerbia fővárosának Üszkübot tette meg. Ekkor már katonáink rohamosan közeledtek Belgrád felé, noha a kedvezőtlen időjárás, a korai, szigorú tél, a használhatatlan utak nagyon megnehezítették csapataink hadműveleteit. A visszavonuló hadsereg még mindig elkeseredetten védekezett. Hátrálás közben is, egy-egy jobb pozícióban szembeszállt az üldöző seregekkel..

„A déli hadszíntéren tegnap is csaknem az összes harcvonalakon folyt a harc jelentette — Potiorek november 28-án. — Több fontos, elsáncolt hadállást rohammal bevettünk, kiváltképpen a terep fölött uralkodó siljaki hadállást. Három ágyú és 900 szerb volt a zsákmány.

December elsején pedig szerbiai hadműveleteink egy újabb szakaszának győzelmes befejezését jelentette a déli hadsereg főparancsnoksága. Csapataink véresen megverték az ellenséget a Kolubara és a Ljig folyótól keletre eső szakaszon.

Itt próbálták meg a szerbek az ellenállást még egyszer, mielőtt a kragujeváci védelmi vonalra visszavonultak. Belgrádot akarták menteni mindenáron. De véres áldozataik nem használtak. És a hivatalos jelentés, összegezvén a szerbek veszteségeit november eleje óta, meg-

Obrenovac elfoglalása után a monarchia csapatai átkelnek a Kolubara-folyón

A decemberi harcokban foglyul esett szerb katonák csakhamar különböző magyarországi foglyotáborokba kerültek

állapította, hogy közel 20.000 foglyot ejtettünk, 46 ágyút és 47 gépfegyvert zsákmányoltunk s ebből az eredményből joggal következtette a hivatalos jelentés az ellenség nagy meggyöngyülését. Mert a fogolyszám és a fegyverzsákmány mértéke összehasonlít hatatlanul többet jelentett a szerb harctéren, mint az oroszon. A szerb katona ugyanis csak a legvégső szükség esetén adta meg magát, de amikor már erre került a sor, a halottak és sebesültek arányszáma is összehasonlíthatatlanul magasabb volt, mint

szláv testvéreiké. Így magyarázható és érthető meg a hivatalos jelentésnek az a megdöbbentő adata, hogy: egyetlen egy csatatéren 800 — temetetlen szerb halottra bukkantak katonáink! . . . A közel 20.000 fogoly és a nagy fegyverzsákmány tehát nemcsak az egész szerb hadsereghez viszonyítva jelentette annak rendkívüli veszteségét, hanem joggal engedett következtetni arra is, hogy a szerb hadsereg vesztesége halottakban és sebesültekben is óriási volt.

A szerbiai sár . . .

Külön fejezetet érdemel.

Aki nem volt ott, nem tudhatja, mit jelentett Szerbiában a sár. Külön küzdelmet, külön viaskodást.

A szerb katona se volt nagyobb ellenség, mint a szerb sár, pedig a szerb katona vitéz ellenség volt.

A szerbiai sár, amely makacs elszántsággal nézett szembe és küzdött katonáinkkal, történelmi nevezetességre tett szert.

Nagyrészt okozója lett a bekövetkező eseményeknek! . . .

De egyelőre csak erről a sárról beszéljünk.

Milyen is volt ez?

„Nehéz a szekér, lágy a mező” — rajzolta meg a képet egy külön magyar író kísérteties hűséggel. — „Megállunk. Az útra nem lehet föl-menni, muníciós szekerek húzódnak a pocsolyában. A többi szekér is megáll mögöttünk. Állunk, várjuk, míg vége lesz. Két sor ágyúszekér vonul az úton, az egyik sor előre, a másik sor visszafelé. Mind egyforma szürke munícióskocsi, mind egyforma sáros pejló.

Egy kis rés támad az ágyúszekerek közt.

— Gyüre! — mondja P. úr a bakon.

De már megint összefut a muníciós trén és a szekér leszorul. Aztán mégis csak indulunk.

Köröskörül és messziről valami lárma hallik folyton. Az emberi hangok mintha nagy távolságokból beszélgetnének és mintha nem érte-nék egymást.

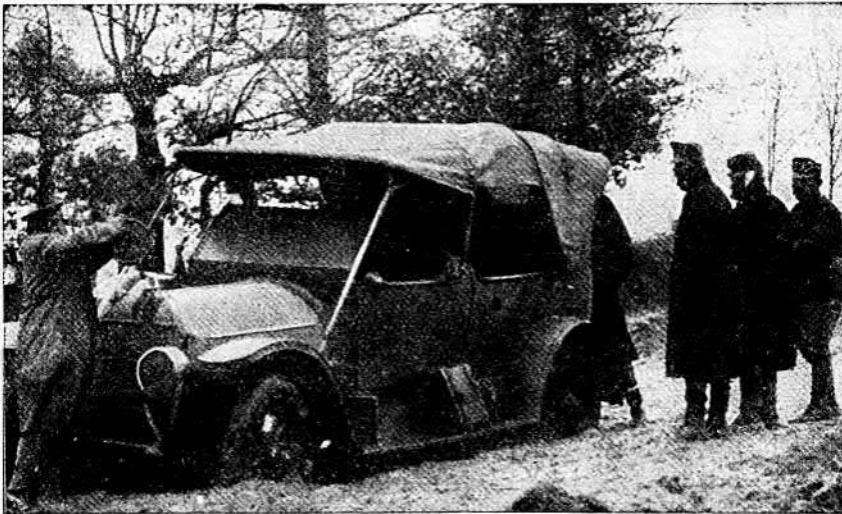
— Üüü — hó-ó-ó-háá ...

Meg ezt hallani messziről:

— Prrrr! prrrr!

Elöl valami baj van megint.

A csizmám csupa sár, a kesztyűm is sáros, a térdem is. P. úr arcán is sár csillog.

A szerbiai sár külön ellensége volt hadseregünknek. Egy-egy elakadt automobilt csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehetett kiszabadítani a marasztaló sártengerből

Áll a szekér.

Odább, balra tőlünk egy nagy bronzcsövű ágyú áll. Nyolc ló húzza. De azért áll. A jobbfelől fogott négy lovon négy tűzér ül, korbáccsal verik a lovakat. A lovak a fejüket előre nyújtogatják, a hátsó lábaikat feszítik hátrafelé, az első lábaikat egy-egy ülésre néha fölemelik.

— Hii-ü-ü-háóó-nye-e-e . . . iiii . . .

A korbács vonaglik és suhog és cserdül.

A nagy néma ágyú meg nem mozdul, a csöve hátul közömbösen bámészkodik az ég felé. A nagy kerekeknek csak a felső fele látszik ki a sárból. A tűzerek teste előre-előre hajbókol a nyeregben, balkezük ráncigálja a kantárt, jobbkarjuk forgolódik, ordítanak, üvöltenek, a korbács kigyózik, az egyhelyben erőlködő lovak kis téli ködöket fújnak . . .

— Miért nem megyünk?

— Mindig baj van ezzel a sárral — sóhajt P. úr a bakon. — Pedig hogy várják már ezt a kenyeret.

A szekerek megmozdulnak előttünk. P. úr csettint, mi is rázódunk tovább. A sár a mellemre ugrál. Megyünk, megyünk, a lovakat ütni kell, mert mély a sár. A lárma kábít. Messze, messze, a lárma végén mintha sírnának. Fölállok, katonákat látok leugrálni egy szekérről. Egy lovai fognak ki, vezetik. Mintha csupa vér csüngene a nyakáról lefelé. Lassan lép egy párat, amerre kevesebb a tolongás, a katonák eleresztik, a ló letérdel és oldalt borul. Egy tréntiszt lovagol oda, a karját kinyújtja, egy kis dördülés hallik, a ló fölemeli a fejét és leteszi és már nem mozdul. A trén-tiszt ellubickol onnét előre. Állva maradok s körülhurcolom tekintetemet e mondhatatlan rendtelenségen, vánszorgáson, embernek, állatnak értelmetlen össze-vissza kínlódásán a végtelen pusztaság föld fekete sárában és tükröződő pocsolyái közt. A sáros földön itt-ott szalma szóródik, a szalmán emberek fekszenek. Néhol a sárban is ülnek, fekszenek kék és szürke katonák. Nem messze, balra egy szőke szakállas osztrák katona ül a sárban övig, a puskáját maga mellé szúrta, röhög, mutogat és gajdol: Hollárióooo . . .

Megint megáll a két ló. P. úr gorombán kiabál az előttünk álló szekérre. A szekér nem felel, áll. Mennyi ideje utazom itt, egy félórája vagy egy éve?

P. úr ki akart térni. A rúd beleütődött az előttünk álló szekérbe, eltört. A két ló egymáshoz dörgölőzik. P. úr leveszi a sapkát a fejről, hátraszól:

— Jéri, szálljatok le, vágjatok rúdnak való ágat.

Kovács Jeremiás népfőlkelő lemászik a szekérről, a másik utána,

elmennek. P. úr egy embert hív, a lovakat kifogják. Leszállók, ide-oda-járok a sárban, mély fekete lyukat csinál minden lépésem. Egy fához megyek, nekidülök. Mennyi ember mozog itt, mennyi ember. Amoda messze a szekérsor előtt utászok lapátolják a sarat két sorban, karabélyaik az út mellett egymáshoz borulnak. Görnyedtek, a karjuk egyformán hintái s a lapátokról egyforma nehéz fekete foltok röpködnek. Egy pár lépésre tőlem egy idő előtt ellett parányi csikó teste a sárban. Már patái is voltak, finomak, gyöngék, mint a halvány gyöngyház.

A sok esőzés úgy fölzártta az utakat Szerbiában, hogy az autók, szekerek, ágyúk beleragadtak a feneketlen sárba. Az elakadt járóműveket kötélben is nehéz volt kihúzni a kátyúból

Amott egy lófej a ló teste nélkül. Nem az anyjáié vájjon? Oh, szegény kis valami, akit a jó Isten élni rendelt és aki nem élse mégsem. Még csak kis csikó se lehettél egy napig sem, hogy az eget és mezőt megérintsed gyöngé nagy szemekkel és remegő karcsú lábaidon futkározz az örvendő háznép előtt és egy boldog mély ösztönnel szelíden álló anyád hasa alá bujtasd kedves piros fejcskédet, melynek homlokán tán fehér folt is lett volna. Az emberek elpusztítottak téged, mert háborút csináltak. Ők magukat is elpusztítják, de ők már éltek . . .

Elöttem is, mögöttem is és keresztbe is és mindenfelé vánszorognak az üres és teli szekerek. Egy lovat látok lerogyni egy szekér előtt. Próbálják fölverni, fölsegíteni, aztán leveszik róla a szerszámot és félrehurcolják. Az ágyú nyolc lovával még ott háborúskodik egy helyben.

Hosszú sor szekér húzódik, sebesültek fekszenek a szekereken a szalmán, merengő szemük az eget nézi.

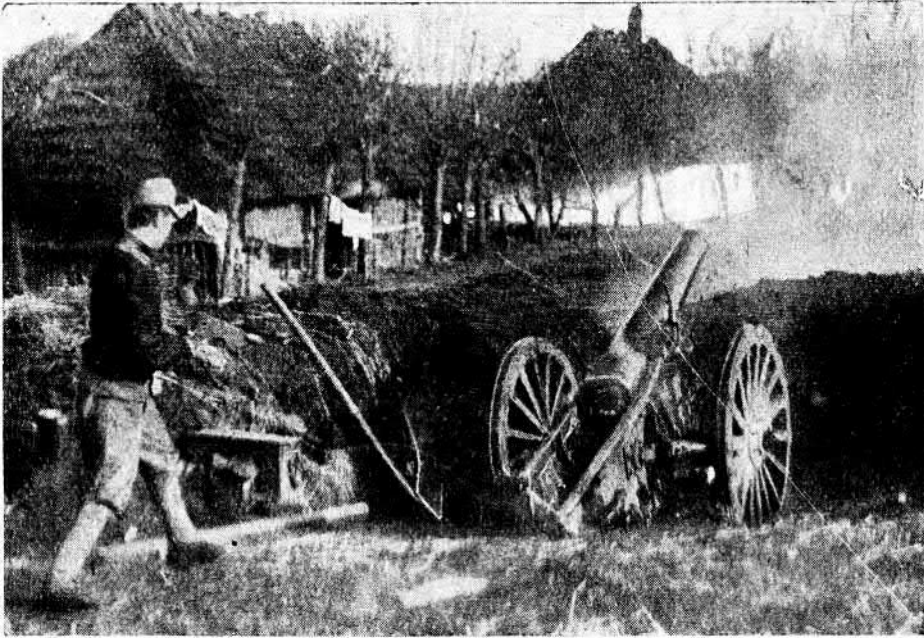
A lovak húzódnak, lenéznek a sárba, folyton, jár a fejük föl-le, mintha valamire örökké ígént intenének. Igen, igen, igen, igen . . .

Hívnak, kész a rúd. P. úr lehangoltan hajt, panaszkodik, hogy emberei négy nap óta várják ezt a kenyeret. Nem való magyar embernek a evibak.

Vánszorog a szekér, nézem a lovak süllyedő és felbúvó, vizes szürke lábait és lábaik alatt a sarat, a rettenetes szerb sarat, a semleges anyaföld durva és fájó hideg sarát, a lágyság és konok és izzadó feketeséget, amelyben folyton változó és folyton hasonló gyűrődéseket, árkokat, síneket, lyukakat nyomnak és vágnak a lábak, fpaták, kerek s amelyeknek hangjai vannak, szörtyögő, cuppogó, csámcsogó hangjai, amelyeket lehajtott fővel hallgatok, mintha valami élő hangok lennének, az élő Föld hangjai, amelyről nem tudom, szeret-e vagy ún-e bennünket s a sárnak ez oktalan és rejtelmes hangjaiban sirat-e minket vagy alattomosan, magában kacag rajtunk. Egy pillanatban mintha a rengeteg szekér, ló, ember fölött egy vonaglás menne végig és mintha minden süllyedne és el akarna merülni a sár alá mélyen.

Néhány tipikus szerb fogoly, akik a parasznai harcokban estek fogságba

Szerb falu üsszelődözött házai között dolgozott tüzéségünk. Felvételünk egy ágyú elsütésének a pillanatát örökíti meg

Az Iliászok gályarab-csapatja közepén rekedten kiabál egy lovas-tiszt, az imént láttam arra lovagolni, őrnagy. A lovaglóstorával mutogat és csapkod és a görnyedt lapátos katonák széjjelebb húzódnak, azután megint összébb, azután tovább lapátolnak, megint megállanak, tovább húzódnak, lehajolnak. A dombok nőnek, az ágyúk közelebb dörrennek s valami groteszk és tragikus hatása van a kiabáló és mutogató homályos szürke őrnagynak, aki a sár ellen visel háborút. Megáll a szerkerünk. Előttünk is, utánunk is, oldalt is minden szekér áll. Nem tudom, miért. Mintha a gyű meg a hó is megcsöndesedett volna. Mintha az egész vánszorgás valami csalódásban és bánatban föleszmélt volna itt és megdermedt volna mindez az összevisszaság és céltalanság a fölénk omló esthomály Matt s az ég mennyezetének fénytől és a naplemente csodálatos zászlódíszétől kétségbeesve és elámulva és fölrajongva állanak némán és mozdulatlanul a föld teremtményei . . .”

A poétikus leírás hűségesen megörökíti azt a felejthetetlen hangulatot, amit mindenki átértett a szerb harctéren, aki csak egy pillanatra is megállt a sárbavesző hadiutak megrázó forgatagában.

Belgrád bevétele

A fáradt sereg diadala

Szerbia sarában, a téli vad világban diadalról diadalra jutott a monarchia elcsigázott hadserege.

Ez a vitéz, elszánt sereg az ugyancsak vitéz és elszánt szerb hadsereggel szemben óriási eredményeket ért el: mélyen benyomult Szerbia földjére, városokat foglalt el, nagy területeket szállt meg és már-már úgy látszott, hogy eljutott a végső nagy döntéshez.

Léleketviassafojtva figyelt az egész monarchia a déli harctérről jövő hírekre.

És jöttek a hírek: diadal után diadal, hódítás után hódítás.

Belgrád sorsa már megpecsételtetett.

Mindenki leste, mindenki várta, mikor röppen föl a magyar lobogó a belgrádi Vár fokára.

Azt hitte az ország népe, hogy a szerb főváros elfoglalása a döntő győzelmet jelenti és a szerbekkel való gyors békekötést hozza meg.

Ki gondolta volna, hogy a vágynak megvalósulása: Belgrád eleste éppen az ellenkező hatást váltja ki, mint amit az ország népe joggal várt a fontos eseménytől?

Szerbiai hadseregünk kifáradt. Kifáradt a hősiezen védekező ellenséggel való szakadatlan harcában. Kifáradt a szerb hadsereggel, a szerb földdel, a vad télel folytatott hősi küzdelemben.

Tartalékok, friss erők fölvonulása döntő sikereket biztosíthatott volna déli seregünknek.

De nem volt elegendő tartalék, nem volt elegendő friss erő, mert az új menetzászlóaljakat mind az orosz frontra kellett vinni, az orosz frontra, ahol gigászi csaták folytak, ahol a Kárpátok vidékét, Krakó várát, Budapestet, Bécsset kellett megvédeni az orosz áradat előzőnlésétől.

A déli hadsereg erőfeszítései és nagy sikerei minden elismerést megérdemelnek.

Csupa fény volt az egész hadjárat. De a fény méhében már ott rejtőzött az árny.

Az elcsigázott, győztes hadsereg hallatlan erőfeszítéssel még betetőzte diadalát Belgrád elfoglalásával. De azután megjött a szomorú reakció.

A szerbek minden erejüket összeszedték, friss csapatteketket vetet-

„Kedves szüleim, itt vagyunk már Belgrádban.“ A magyar katonák Belgrádira való bevonulásuk után gúla alá rakták fegyvereiket és a pihenő néhány perce alatt tábori lapon írták meg haza a nagy eseményt

tek a harcba és Potiorek tábornagynak meg kellett érnie, hogy nemcsak Belgrádot kellett földadni, hanem a meghódított szerb föld minden részecskéjét, melynek elfoglalásáért oly sok drága vér ömlött.

Az egész vonalon vissza kellett vonulni.

Szerbiát ki kellett üríteni.

A túlfeszített íj elpattant.

A fényt követte az árny . . .

Elesik Belgrád

Ebben az időpontban ült össze a magyar országgyűlés négyhónapi szünet után, hogy a háborúval kapcsolatos fontos ügyeket tárgyaljon le. Mikor napirendre került „a magyar honvédségnek és népfelkelőknek az ország területén kívül történt alkalmaztatásáról” szóló miniszterelnöki jelentés, gróf Tisza István nagy beszéddel állított emléket katonáink hősiességének.

„A mi hadseregünk haditényeiről csak a bámulat, a bizalom, a büszkeség és a hála érzelmeivel szólhatok — mondotta a miniszterelnök— és a bámulat és a bizalom érzéseit váltják ki azok szövetségeseinkből is. A háború ma inkább, mint valaha: nemcsak a hadseregnek, de a népeknek és a nemzeteknek a mérkőzése is. És ebben a mérkőzésben nemcsak a magyar hadsereg, de a magyar nemzet is megállotta a helyét. A háború a nemzetek megmértetése. A magyar nemzet is ráhelyeztetett a világtörténelem kérlelhetetlen szigorúságú mérlegére: és megmértetvén, súlyosnak találtatott.”

Egyöntetűen a bizalom hangján szólaltak fel az összes pártok képviselői is és noha a felelős tényezők, a beavatott politikusok jól tudták, milyen óriási feladat, mennyi megpróbáltatás vár még katonáinkra és egész nemzetünkre, senki sem kételkedett a végső győzelemben.

A hadisors kereke ezalatt egyre forgott a szerb harctéren. A szerb hadsereg francia és orosz instruktorai december 1-én elmenekültek Belgrádból. Ugyanekkor a megvert I. és III. szerb hadsereg Kragujevac felé hátrált, míg a II. sereg Cacsak és Milanovac között, a IV. sereg pedig ettől jobbra állt föl. Úgy látszott, hogy ezek a megtizedelt seregek újra megkísérlik az ellenállást s míg a főhadiszállás Jagodinába költözött, addig a szerb kormány megtette előkészületeit, hogy székhelyét Užtíbe helyezze át.

Eközben a szerb hadsereg visszavonulása a magyar-osztrák csapatok gyors üldözése következtében lassanként meneküléssé fajult, mert

az ellenségnek nem maradt ideje, hogy csapatait újra csoportosíthassa. Ez volt az oka annak is, hogy a magyar-osztrák csapatok előőrsei elfogták a szerbeknek azokat a nagyobb osztagait, melyek nem bírták elég gyorsan követni a visszavonuló sereg zömét, A szófiai „Kambana” értesülése szerint a magyar-osztrák csapatok teljesen elpusztították a IV. és VI. szerb hadosztályt. E két divíziónak egész tüzérsége a mi zsákmányunk lett, november 30-án pedig a valjevó—cacsaki útvonalnak szívósan védett Suboror nevű magaslatát foglalták el vitéz csapataink véres szuronyrohammal s ebben a harcban ismét 1254 foglyot és 14 géppuskát zsákmányoltak; a hivatalos jelentés különösen megdicsérte a 70. zászlóaljat, valamint a 16. közös és a 23. honvéd-gyalogezredet, melyek páratlan lendülettel és hősiességgel harcoltak.

Végre december 2-ikán megtörtént az örvendetes esemény, amit oly szorongó örömmel várt az országban mindenki: — a Kalimegdán

Belgrád legszebb uccája, a Szent Mihály útja, ahol sok gránát robbant

ormára felröppent a magyar lobogó. Harc nélkül, mint érett gyümölcs, hullott Potiorek táborszernagy ölébe sokszoros győzelmeinek ez a morális eredménye, amelyről öreg királyunk uralkodásának 66. évfordulóján adott hírt Frank Liborius gyalogsági tábornok, az V. hadsereg parancsnoka . . . Harc nélkül adta föl az ellenség Belgrádot, hogy a város helyőrsége az elfoglalás veszedelmét elkerülje.

Kitör a pánik

Belgrád erődítései és védőművei csakis az északról jöő támadás ellen
Belgrád felé, a szerbek már elkéstek

Belgrádi ház, amelyet gránátlövés ért. Sok ilyen megromgált épület volt a szerb fővárosban, mikor seregeink bevonultak oda

mind északnak voltak építve és védtek a szerb fővárost. Midőn tehát csapataink, a Kolubarán átkelve, keleti irányban törtek előre azzal, hogy a szárazföld felől is védjék fővárosukat. György herceg, aki azt hirdette, hogy a városL utolsó emberig védeni fogja, — hogy végszükségben fölrobantja a Kalimegdánt és annak romjai alá temetkeznek:— midőn csapataink álkettek a Kolubarán, a föladás mellett döntött.

Már november 27-ikén elhagyta a szerb fővárost egész tábor- karával együtt és ez volt a jeladás az általános menekülésre. Magasrangú bírák és tisztviselők, a rendőrség és a posta, a vasút és a távirda, a bankok és más vezető tényezők sietve csomagoltak és részben Nis, részben Lazarevác élé vonultak.

Harminc és feles mozsarunk a szerbiai harctéren

Kitört Belgrádban a pánik; menekült, aki csak tehetett. Az ország-alak tarkállottak az egymás hátán torlódó szekerektől. Rémült emberek törtek helyet maguknak az asszonyokon és gyerekeken keresztül. Lefoglalták az utolsó vonatokat is, amelyek csak ágyúkat, trént és katonai csomagokat szállítottak. A betegek és sebesültek százával vándoroltak a szekerek közt. Becsukták a boltokat, bezárták a házakat, megszűntek az újságok, megállt a munka a hivatalokban: alig öt-hat-ezer polgári lakos maradt egész Belgrádban. Javarást irántunk barátságos kereskedők és iparosok, néhány tisztviselő és a legszegényebb néposztály ... A többiek mind elmenekültek a süllyedő hajóról.

Ez történt november 30-ikán, amikor a Kolubarától keletre hátráló szerb hadsereg jobbszárnyát ismét megverték csapataink. Voltaképpen ez a véres vereség döntötte el Belgrád sorsát, mert a veszteséget

teljes csata után az egész szerb sereg hanyatt-homlok menekült a Morava völgyébe. Most már megnyílt az út Belgrád felé a Száva-parton operáló hadseregünk előtt is és nyugat felől előretörő lovasságunk még aznap eljutott Ostruznicára, tüzérségünk pedig hatalmas ágyútűz alá fogta nyugatról a belgrád—nisi vasútvonalat, mely mögött a szerbek még egyszer megpróbálták az ellenállást. Lovasságunk ekkor már alig 6—7 km.-re volt Belgrádtól és nyomon követte gyalogságunk is, zimonyi tüzérségünk pedig ugyanekkor megkezdte a Banyicán és Avalán beásott tüzérségi állások bombázását.

Most rettenetes éjszaka következett. Este nyolc órakor hirtelen megdördültek Belgrád ágyúi és hajnali négy óráig több mint háromszáz lövést adtak le tüzérségi állásainkra. Egyidejűleg megszólaltak a mi ütegeink is, majd megjelentek a Dunán a monitorok és november 30-ikának éjszakáján a mi tüzérségünk is szakadatlanul dolgozott. A heves tüzépárbaj oltalma alatt a zimonyi parton álló csapataink bravúros dolgot vittek véghez; észrevétlenül átkeltek a Cigányszigetre és ott várták a további eseményeket.

Elhallgatnak Belgrád ágyúi

Ezalatt a Száva-parton is szünetlenül ropogtak a szerb puskák és gépfegyverek. Párhuzamosan ezekkel a hadműveletekkel rohamosan tört előre az a haderőnk is, mely Ostruznica felől fenyegette a szerb fővárost; amidőn pedig a Cigányszigetre átlopózott csapataink észrevétlenül meglepték és szuronyrohammal kiverték a szerbeket a vasúti töltés mentén ásott fedezékeikből, a szerb ágyúk lassanként egymásután elhallgattak, a szerb csapatok csónakokon visszavonultak a Száva-parttól, majd végleg kiürítették a Száva-hidat, melyet népfőlkelőink egészen a szerb hídfőig nyomban megszálltak. Mindez a november 30-ikáról december 1-ére virradó éjszakán történt.

December 1-én, hajnali öt órakor, egyszerre elhallgattak a szerb ágyúk és Belgrád uccáin szokatlan sürgés-forgás támadt. A katonai parancsnokság riadóval összetoboroztatta a szerb főváros helyőrségét és parancsot adott, hogy azonnal ürítsék ki a várost. . .

És most valóságos versengés, tülekedés támadt a magyar csapatok között, mert mindenki első akart lenni a szerb fővárosban. Végül is húsz magyar népfőlkelő ment át egy hadnagy vezetésével a Száva-iadon s óvatosan eljutván Belgrád szélére, meggyőződött arról, hogy a

A Belgrad alatti harcokban ejtett szerb hadifoglyok egy csoportja, mely elszállításra vár

szerb fővárosban csakugyan nincs katonaság. Ekkor már polgáremberek is jöttek és szintén jelentették, hogy a szerb hadsereg elvonult. Most egymásután keltek át a Száva-hídon csendőrök, majd ismét népfölkelők, aztán honvédek és közös gyalogosok; óvatosan, szinte házról-házra kutatták át a várost, amely azonban csöndes, csaknem néptelen volt . . .

Most végre megindult a népvándorlás — az általános bevonulás — a szerb fővárosba. Részben gőzkompokon, részben a vasúti hídon, részben a Cigány- és Hadiszigeten keltek át csapataink a szerb partra s ugyanekkor vonult be a városba nyugat felől az a haderőnk-is, mely visszavetette Belgrád alól a visszavonulást fedező szerb csapatokat. A bevonulás a legnagyobb rendben történt. Katonáink énekelve jártak be a szerb főváros uccáit, nemzetiszínű zászlókkal díszítették föl a házakat, majd a konak előtt gyülekeztek, ahol ima és ének egymást váltotta föl. . . Csak a városon kívül voltak kisebb csetepaték, mert az utóvéd meg akarta vetni lábát a Belgrád déli határán elkészített lövészárkokban; de vitéz csapataink itt is győztek, mert nemcsak érzékeny veszteségeket okoztak a szerb hadseregnek, hanem többszáz foglyot is ejtettek. Belgrád eleste mind morális, mind pedig stratégiai szempontból elsőrendű haditény voít. Az ellenség fővárosának elfoglalása olyan erkölcsi elégtétel volt, melynek súlyát és értékét egyformán elismerték a hadviselő és semleges államok; stratégiai jelentősége pedig az volt, hogy most már északról is megnyílt az út csapataink előtt Kragujevac felé.

Ferenc József uralkodásának hatvanhatodik évfordulóján . . .

Örömmámor támadt országszerte a lelkesítő hír nyomán.

Frank Liboriusz tábornok december 2-án a következő táviratban közölte Ferenc József királlyal Belgrád elfoglalását:

„Túlboldogan kérem császári és apostoli királyi Felségedet, engedje meg, hogy dicsőséges uralkodásának hatvanhatodik évfordulóján az ötödik hadsereg leghódolatteljesebb szerencsekívánatait helyezzem Felséged lábaihoz azon legalázatosabb jelentésemmel együtt, hogy az ötödik hadsereg csapatai ma Belgrád városát birtokukba vették.

Frank, gyalogsági tábornok”.

Belgrád megvételének híre óriási lelkesedést keltett az egész országban. Budapesten már december 2-ikán délben szállongott a hír, hogy győzelmes csapataink bevették Szerbia fővárosát, de Frank Liboriusz tábornok jelentése csak a délutáni órákban lett köztudomású. Ekkor

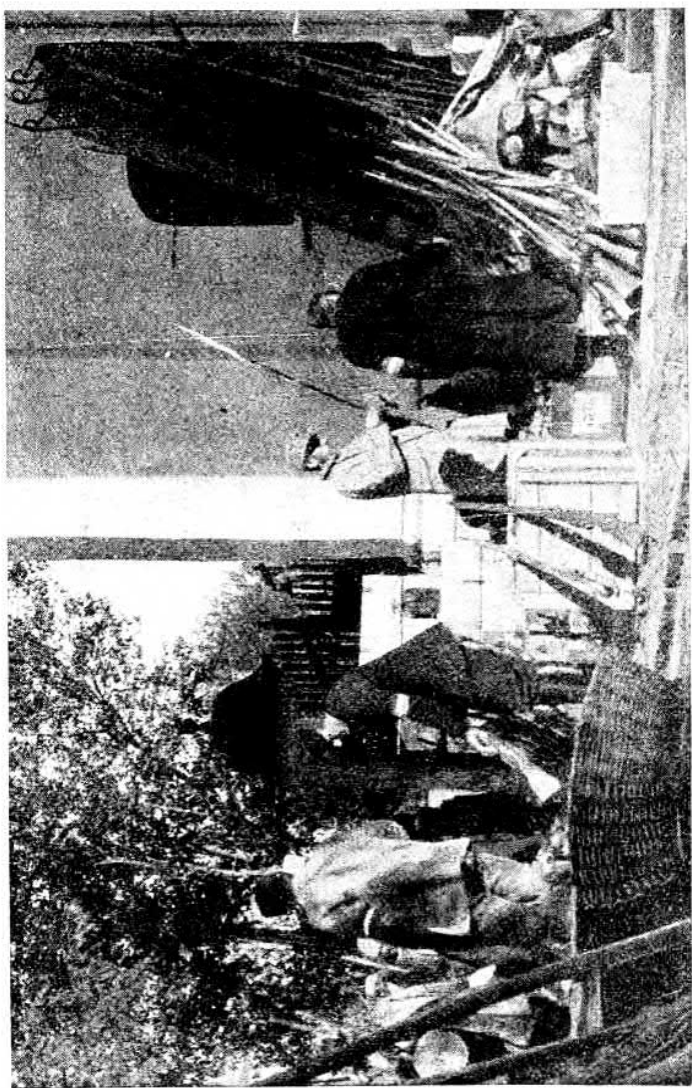
már szájról-szájra járt, hogy Belgrád elesett és határtalan, izgalmas örömmel csoportosultak az emberek az uccán. A király trónralépésének hatvanhatodik évfordulóján végigharsant a magyar főváros uccáin az örvendetes hír, mely minden szívet gyorsabb lüktetésbe hozott:

— Belgrád elesett! . . .

Mámoreos boldogsággal fogadta az örömhírt a főváros lakossága

Lovag Frank Libórusz tábornok, akinek serege megszállotta Belgrádot

Zsákanyólt szaró legyverek összegyűjtése. A visszavontató szerhek által elhagyott puskákat halomszámra gyűjtötték össze katonaink

és öt óra tájban már minden kerületben, minden templomban ünnepi imára zúgtak a harangok . . . Egy óráig hirdette a harangok muzsikája örömről s a városi szolgák már javában ragasztották az uccákon és tereken mindenütt a polgármester plakátját, mely a polgársággal Belgrad elestének hírére közölte.

Este hat órára, ahogy a sötétség ráborult a városra, már föl voltak lobogózva a házak és mindenfelé kigyúlták a gyertyák, lampionok az ablakokban.

Belgrad bevételének idején Károly Ferenc „József trónörökös és Frigyes főherceg, valamint Hötzenborfi Conrad báró, vezérkari főnök Boroszlóban voltak, ahol Vilmos császárral, Hindenburg és Mackensen tábornokokkal, továbbá Falkenhayn német vezérkari főnökkel megállapodtak a közös háború jövődó hadműveleteinek egyöntetű tervében. December 2-án, mielőtt a mi hadseregünk vezérei visszautaztak volna a galíciai hadszíntérre, Vilmos császár villásreggelit adott vendégei tiszteletére. Még mindnyájan az asztalnál ültek, mikor nagyon sürgős táviratot kézbesítettek a császárnak. A császár felbontotta a táviratot s miután elolvasta, fölállt, poharat emelt és háromszor lelkes hurrát kiáltott a mi vitéz hadseregünkre. Aztán örömtől sugárzó arccal mondta, hogy a sürgős távirat szerint Belgrad elesett. . .

A fény és árny játéka ekkor már javában folyt.

A déli hadsereg főparancsnoka, Potiorek tábornagy egyszeriben a legnépszerűbb ember lett az egész monarchiában, sőt Németországban is nagy fényel övezte nevét.

Belgrad elfoglalása különös nagy diadalt jelentett a központi hatalmak országaiban. Nemcsak katonai, hanem politikai diadalt is, mert nyilvánvaló volt, hogy a szerb főváros eleste mély hatást gyakorolt Romániára, Bulgáriára, Görögországra, sőt Olaszországra is . . .

Potiorek tábornagy nevét a belgrádi diadal hatása alatt együtt emlegették Hindenburg tábornagy nevével.

A nagy fényt azonban csakhamar fölváltotta a szomorú árny, amely egyszerre elhervasztotta a ragyogó babérokat.

December negyedikén megtörtént Belgrad ünnepélyes birtokbavétele.

A fény, a diadal tetőpontjára hágott.

És tíz nap múlva?

Tíz nap múlva az árny elsöpörte a fényt.

A katasztrófa bekövetkezett.

Az elfoglalt Belgrádban

A szerb királyi palota, a híres konak valóságos jelképe volt a helyzetnek.

Összes ablakait bezúzta a nagy vihar.

**Magyar katonák a belgrádi szerb képviselet ülés-
termében**

A trónterem egyik falán nagy rést ütött a gránát, amely a trónszéket is megrongálta és odább sodorta egy sarokba . . .

Milyen beszédes kép volt ez.

És a királyi palota előtt ott vonult hangos, vidám énekszóval a magyar bakák szakadatlan sora:

*Azt izenem, édes anyám,
Bevonultunk Belgrádba.
Azt izenem, édes babám,
Csókot nyomok karácsonyra
Rózsapiros orcádra . . .*

A kétségbeesés palotája előtt ott harsogott a remény dala.

De hát a Sors akarata kifürkészhetetlen.

Ki tudja, mikor lesz a kétségbeesésből remény és a reményből kétségbeesés?

De hessegessük el ezeket a folyton előretolakodó, sötét árnyakat.
Élvezzük a diadalt, a jelen örömét.

Bízunk a magyar baka karácsonyi reménységeiben.

És tekintsünk körül a meghódított Belgrádban.

A szerbek fővárosa a háború első napjától kezdve a nagy vihar
kellős közepébe került.

Egy belgrádi szerb ház udvarán gulyást főznek katonáink

Belgrádot nem túlságosan viselte meg az ismételt bombázás, noha sok házon meglátszott tüzérségünk munkája. A károk hamarosan helyrehozhatók voltak s ha egyes középületek kaptak is néhány gránátot, azért általános pusztításról beszélni nem lehetett. Legtöbbel szenvedtek a lopcsideri gyárak és a vár, továbbá a Kalimegdán, a Szávapart mentén épült hajóállomás, a pénzügyi laktanya meg a vámház és természetesen a kaszárnyák, melyeket éppen katonai jellegük miatt kiváltképpen bombázott a tüzérség.

Műszaki katonaságunk Belgrád megszállása után hozzálátott a villamos világítás, a telefon, a vasút és a táviró helyreállításához. Egész vonatok, tele sínekkel, szerelvényekkel és hídalkatrészekkel érkeztek Zimonyba és ezer meg ezer munkáskéz dolgozott azon, hogy pár nap alatt rendbehozzák, amit négy hónap alatt elpusztított a háború.

Addig is, míg a zimonyi hidat teljesen helyreállítják, lefektetett deszkákon át bonyolították le a személyforgalmat, úgyhogy magyar földről ismét szabad lett a közlekedés Belgráddal. Legnagyobb baj volt mingyárt a megszállás első napjaiban, hogy a gránátok szétrombolták a város vízvezetékét. Ezen segítettek legelőbb s aztán került sor a villamos világitásra.

Séta a konakban

„Belgrádba kerülve — írta egy haditudósító, — lépésről-lépésre észrevesszük az erős bombázás nyomait. Egymás mellett hatalmas üregek, nagy földhányások. A dohánygyár teljesen leégett. A külső falak üszkösen merednek az égnek, belül tisztára romhalmaz minden. Vasgerendák hevernek szanaszét, végtelen összevisszaság, elpusztult gépek és a berendezési tárgyak maradványai. Vigasztalan az egész kép. Úgy látszik, hogy útegeink ugyancsak alapos munkát végeztek itt.

A város uccáin mindenütt őrszemekkel és cirkáló őrzékekkel találkozunk. Már a szerb lakosság is kimerészkedik az uccára. Többnyire nőket és gyermekeket lehet látni. Sorjában kinyílnak az ételmisszerüzletek is. Katonáinknak jól meg kell fizetniük mindent, amit vásárolnak. A polgársággal általában eléggé barátságos az érintkezés. A parasztok többnyire komoran nézik végig az embert és csak kevesen köszönnek. Katonáinknak nagy a tekintélyük a parasztok előtt és ezek nem is mernek megtagadni semmiféle fölvilágosítást; látszik, hogy valósággal rettegnek tőlük.

Végigmegyünk azon az uccán, mely a Moszkva-szállóhoz, a város legszebb és legmodernebb épületéhez vezet. Amerre elhaladunk, itt is, ott is megpillantunk egy-egy összelövődözött házat. A lakók, úgy látszik, menekülésszerűen távoztak el, mert sok értékes holmijukat hagyták vissza. Mennél jobban közeledünk a város belseje felé, annál több ember jön velünk szembe. Ezek nagy részben kereskedők és iparosok, akik ittmaradtak. Tudták, hogy nem lesz semmi bántódásuk és hogy tovább

A belgrádi Moszkva-szálló, ahol az orosz konzul lakott. Ez volt a szerb főváros legszebb és legmodernebb épülete

űzhetik majd a mesterségüket is. Találkozunk feketeruhás asszonyokkal, akik többnyire a módosabb osztályból valók. Németül beszélnek és panaszkodnak a háború miatt.

Végre megérkezünk a Moszkva-szálló előtt elterülő térségre. Nagy itt a sürgés-forgás; szakadatlanul nyargalnak el mellettünk lovas járőrök, zakatolnak a trénszekerek és hosszú sorban vágatnak el az autók. Javában folyik a munka a telefon és távíró helyreállításán, serényen javítják a villamos vasutak vágányait is. Mivel az áramfejlesztő telep sértetlen maradt, a villamos kocsiforgalom csakhamar újra meg-

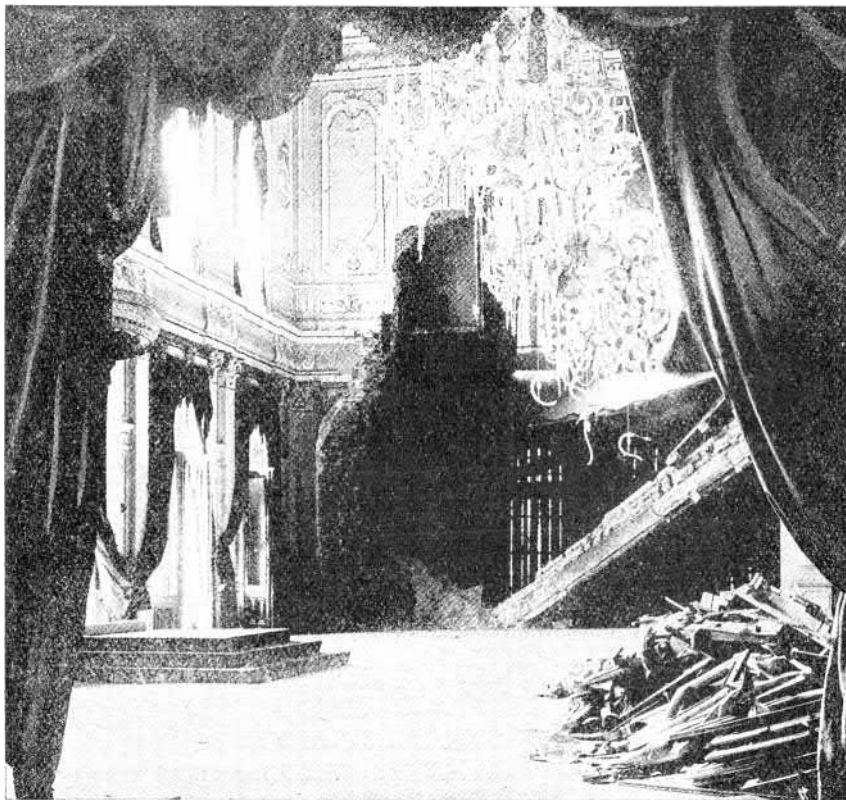
indult. Az uccákon ácsorgó közönség hangulata általában nyugodt. Aggodalom tükröződik minden ember arcán, mert senki se tudja, hogy mi lesz még ezután. A Balkán-szálló tulajdonosa csapataink bevonulásának napján elment az állomásparancsnokhoz és megígérte, hogy mindent ingyen fog adni a tiszteknek, csak ne bántsák őt. Megnyugtatták, hogy nem kell tartania semmitől sem és mindenért jó pénzzel meg fognak neki fizetni. Erre úgy megjött a bátorsága, hogy másnap már egész tekintélyes árakat számított vendégeinek egy gyöngé ebédért.

A Moszkva-szálló előtt lévő térség a legszebb egész Belgrádban, de ugyancsak megszenvedte az ostromot. A szállóban volt egy katonai parancsnokság és ezért tüzeltek rá a mieink. Az épület előtt egész sereg gödör van, melyeket a mi gránátjaink ástak. Katonáink ott állnak a romhalmaz előtt és csodálkozással nézik hajóágyúink tökéletes munkájának az eredményeit. . . Továbbmegyünk és eljutunk Belgrád legérdekesebb épületéhez, a konakhoz. Ide szállásolták be a térparancsnokságot. Az uccán tömérdek ember ácsorog, nagyrészt olyanok, akik engedélyt kérnek arra, hogy tovább űzhessék a mesterségüket. Barátságosan bánnak el valamennyiükkel. A konak udvarán magyar honvédhuszárok állnak, akik visszatértek cirkáló htjukról, megtették jelentéseiket és most kevéssé megpihennek, mielőtt ismét útra kelnek. Erős őrizet alatt tartják a régi és az új konak épületét egyaránt. Csak különös engedéllyel lehet bejutni.

Sorra jártuk azokat a termeket, melyekben a Karagyorgyevicsek laktak a háború kitörése előtt. Az előcsarnokban minden a legnagyobb rendetlenségben hever szanaszét. Összegöngyölt szőnyegek és könyvek, francia ágyúk mintái ólomkatonákkal, magyar-osztrák katonaképek, festmények és csillárok, valamennyi abban az összevisszaságban, amelyben a nagy sietség közepette hagyták.

Belépünk a trónterembe. Teljesen üres. Csupán a kapusok állodgálnak az ablakoknál. Két velencei csillár csüng a mennyezetről — egyébként elpusztult benne minden. A középső ablak előtt volt az a bíborterítővei bevont emelvény, melyen a trónszék állt. Balra fordulunk és belépünk egy kisebb szobába. Ez valamikor boudoir (öltöző) lehetett. A falban titkos ajtó látható, amely mögött csigalépcső vezet le az első emeletre. Innen a hosszú ebédlőterembe jutunk. Csak két asztal maradt még itt és rajta egy csomó étlap. A szomszédos szobában tartották az evőeszközöket, amelyeken nincsen se címer, se korona. Aztán ismét nagy terem következik, benne könyvek, ruhadarabok, puskák, ágyúminták. Valamikor fegyvergyűjtemény lehetett,

Az előcsarnokból, melynek közepén szökőkút áll, két falépcső vezet föl az első emeletre. Itt voltak Sándor trónörökös lakosztályai. A berendezés túlzottan egyszerű. Ruhadarabok, fehérneműek, kesztyű, illatszerek, likőrök hevernek zűrzavaros rendetlenségben. A dolgozószobában a levelezéshez szükséges holmikon kívül van egy falinaptár is, melynek lapja még mindig július 22-ét mutat. . . Akkor már kezdett

A belgrádi konak trónterme, amelyben egy nehéz gránátunk nagy pusztítást vitt végbe

meleg lenni az atmoszféra Belgrádban és mindenkinek más, nagyobb gondja volt, semhogy letépje a napot jelző lapokat a naptárról. A világháború dermesztő lehellete suhant át a konakon és ezekben a nagy eseményekkel terhes napokban elmosódtak a tegnapi és a holnap határai, mert nappalt és éjszakát terminus nélküli, izgalmas jelenné olvasztotta egybe a szorongó várakozás . . .

A szomszédos helyiség a fürdőszoba: az egyetlen ilyen helyiség az egész konakban. Jobbra, továbbhaladva, eljutunk a házikápolnába. Emellett ismét van egy helyiség, amelynek ismeretlen a rendeltetése. Itt is szanaszét van minden: családi képek, az olasz királyi pár gyermekeinek arcképei, a cári párnak ajánlásokkal ellátott fotográfiái, a trónörökös arcképei tisztjeivel és katonáival, számos eredeti, saját föl-

Mikor híre ment, hogy senkinek sem esik bántódása, a menekültek tömegesen tértek vissza Belgrádba

vétele, filmek, félig kidolgozott üveglemezek, mostari és más, boszniai képes levelezőlapok, térképek stb. Elhagyjuk ezt a termet és visszatérünk az előcsarnokba, ahonnan fölmegyünk az erkélyre. Itt is szerte-széjjel hever minden. Köröskörül szőnyegek, festmények, egy remekül kidolgozott bronz falóra, egy csillár, elégett könyvek és más elhamvadt dolgok, mert ide is becsapott egy gránát. . .”

Lassanként kezdett normális lenni Belgrádban az élet. Amikor

katonáink bevonultak az elfoglalt városba, mindössze 10—12 ezer ember maradt ott, jobbra a legszegényebb néposztály közül valók. Amikor azonban híre futott, hogy senkinek se esik bántódása, százával tértek vissza a menekülők Belgrádba.

Temetés a Cigányszigeten

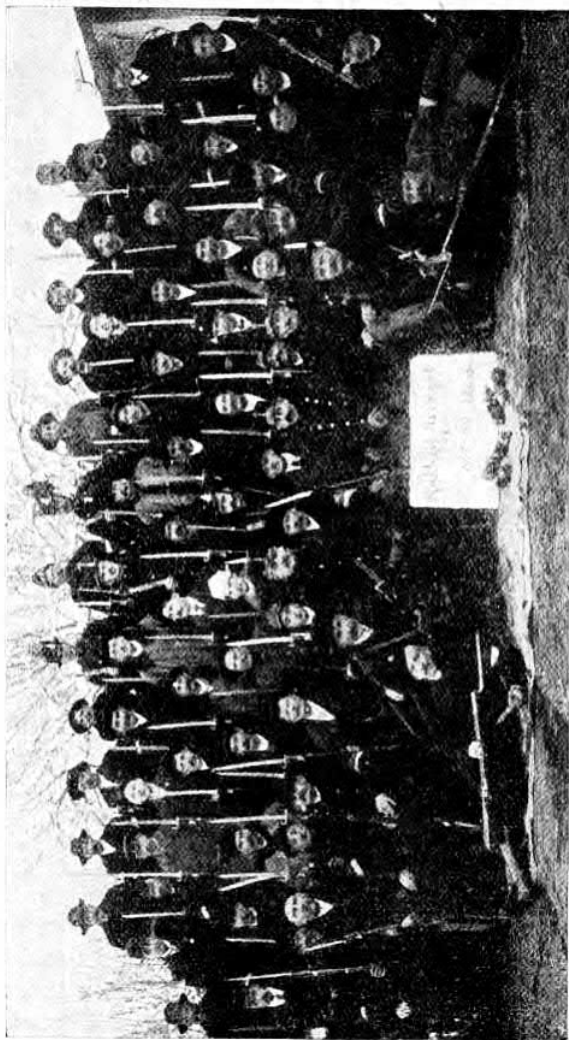
Belgrád megváltozott életének legkomolyabb eseménye volt az a temetés, mely a Cigányszigeten és a Száva szerémségi oldalán folyt le. A zimonyi híd innső oldalán, csaknem Progarig, mocsaras-nádas terület húzódik a Száva mentén. Főképpen Bezsanija és Szurcsin községek-nél ingoványos a vidék — s ebben a mocsaras határban ásták be magukat azok a szerbek, akik a támadó sereg kiverése után magyar földön maradtak, mert nem tudtak visszamenekülni Belgrádba a többiekkel. Hetekig éltek itt vermeikben ezek a szerencsétlenek.

Elképzelhetetlen nyomorúságban, megdöbbenő élelmezési és egészségügyi viszonyok közt, embernek nem való fészekben bújtak meg a föld alatt. Golyóink nem igen tettek kárt bennük, a hadvezeléség sem akart fölösleges áldozatokat hozni értük, hogy kivesse őket fedezékeikből. Annál sűrűbben kaszált köztük a betegségek nyomában járó halál. Minden segítség nélkül hullottak el itt a szerbek s aki egyszer eldőlt: temetetlenül maradt halála helyén. A sáncokban, a lövészárkokban, a mocsarak közt egyre szaporodtak a hullák s ahogy verte őket a zápor: feltestükkel belesüppedtek az ingoványba, míg azián jött a hideg s a holttestek belefagytak a kemény földbe . . .

Közvetlenül Belgrád eleste előtt menekülni próbáltak, de egy részük elesett, a nagyobb részük fogságba esett. És aztán csapataink kivonultak a mocsárvidéken ásott földalatti vermeikbe, hogy eltemessék a szerb halottakat.

Csaknem minden lépésre egy hulla, némelyik úgy odafagyva, hogy csákánnyal, ásóval kellett kiszabadítani és napokig tartott, míg megtisztították tőlük a vidéket. Ugyanígy történt a Cigányszigeten is, ahol azonban már kevesebb volt a halott, mert a szerbek az előző hetekben sokat cipeltek a partra az éjszaka leple alatt és beledobták a Szávába.

A Cigányszigeten nagy sírverembe hordták a szerb halottakat. Késő este lett, mire végeztek velük; a katonák fáklyákat gyújtottak és a vérvörös lángok fényénél, a fáklyafüst tovaszálló fátyola alatt, mindjobban meglelt a fekete sírverem. Aztán előállott a pap, beszentelte a

A mitroviceai polgárok. A Szava mentén fekvő Magyar-Mitrovicium sokszor haruit nehez és komoly feladat a polgárokra, akik — ha kellett — bátran álltak szembe az ellenség tüzelésével is

A kidölt harcos. Szanitécek hordágyon viszik a kötözőhelyre a súlyosan sebesült bajtársat

halottakat és a téli este csöndjében messzehangzó szóval mondta el az imát az ellenséges harcosok lelki üdvösségéért. A katonák pedig föl-hantolták a sírt, magas dombjára még követ is hengerítettek s a szépen megfaragott keresztre rávésték egyenes betűkkel:

**ITT NYUGSZIK
NYOLCVAN SZERB VITÉZ.**

Szerbia kiürítése

Összeomlik a nagy offenzíva

A szerb csapatok hadállása és új csoportosítása Belgrád elfoglalása után a következő volt. Az első és harmadik hadsereg főadata volt Kragujevac védelme. A második és negyedik hadsereg Csacak és Gornji-Milanovac között állott erősen elsáncolt frontban, és nyílt csatákban szándékozott szembeszállni a magyar-osztrák csapatokkal. A szerb hadvezetőség a következő utasítást adta ki hadserege számára: Amennyiben ezekben a nyílt csatákban vereséget szenvedne és frontját nem tarthatná tovább, ennek a két hadseregnek is vissza kell vonulnia a kragujeváci védelmi vonalra, ahová a Belgrádiról elmenekült francia és orosz tüzértisztek már szintén megérkeztek ágyúikkal.

Ezzel szemben a magyar-osztrák haderő félkör alakban állt szemben a szerb haderővel; e félkör jobbszárnya lenyúlt Vzićéig és onnan Valjevóig terjedt, ahol haderőnk centruma állt, míg a jobbszárny Lazarevácig ért, amely hadállásunk észak felé érintkezett az Obrenováclól Belgrád felé előrenyomult diadalmas csapatainkkal. Hadvezetőségünk tehát, míg egyrészt Lazarevác felől keletre tört elő, hogy minél szorosabban vonja a vasgyűrűt Kragujevac körül, addig másrészt Belgrádból dél felé is előrenyomult, hogy a Morava völgyében haladva, elvágja a szerb sereg útját kelet felé és tovább leszorítsa délnek Krusevac és Nis irányában.

A hadjáratnak ez az új fázisa roppant nehéz, szinte lehetetlen főadatokat rótt csapatainkra. A tartós esőzések és a szokatlanul enyhe tél miatt feneketlen sár borította az utakat, úgyhogy a muníciószállítás, sőt még a csapatok élelmezése is több helyen megakadt, az ágyúk valószínűleg beleragadtak a sárba és a gyalogság is csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudott előrejutni. Mindamellet december 4-én, Belgrád ünnepeles birtokbavételével egyidejűleg, Potiorek tábornagy hivatalosan közölte, hogy Belgrádtól délre küzdelem nélkül haladnak elő! csapataink, ellenben Arangyelováctól nyugatra és délnyugatra (tehát lazare-

A véres ütközetek színhelyét apró sírhalmok és fakersztek jelezték Szerbia földjén

váci balszárnyunk előbb nagyobb ellenséges erők szálltak szembe csapatainkkal.

A december 4-iki jelentés konstataulta azt is, hogy a szerbek heves támadásait mind visszavetettük, sőt magánértesülések még Arangyelovác bevételeét is hírül adták; de másnap már úgy szólt a hivatalos jelentés, hogy az Arangyelovác előtti harcok rendkívül makacsok és veszteségteljesek — végérvényes döntés azonban még nem történt. A december 6-iki jelentés közölte, hogy Belgrádtól dél felé nyomuló csapataink ismét sikeresen haladnak előre — viszont azonban a szerbek már nemcsak Arangyelováctól nyugatra, hanem Milanováctól nyugatra is újabb erősítéseket kaptak és fokozottabb elszántsággal folytatják támadásaikat nyugati irányban — tehát Valjevó felé.

Potiorek elrendeli a visszavonulást

December 7-ikén azt jelentette Potiorek tábornagy, hogy a Belgrád bevételeből következő hadműveletek haderőnk új csoportosítását tették szükségessé, amelynek részleteiről, természetesen, nem adhat további tájékoztatást. E szűkszavú jelentés alatt az a valóság rejtőzött, hogy a szerbek december 6-ikán heves éjjeli támadást intéztek Uzice

határában hadseregünk jobbszárnya ellen, melyet elkeseredett küzdelem és nagy áldozatok árán sikerült is visszavetniük.

Másnap, december 8-ikán, ismét hírt kaptunk a Belgrádtól délre operáló csapataink sikeres előnyomulásáról és 400 fogolyról, amivel egyidejűleg azt is közölte a hivatalos jelentés, hogy csapataink átcsoportosítása programszerűen folyik s az ellenség minden kísérletét, amellyel ezt zavarni igyekezett, véresen visszavertük.

Valjevói erdőrészlet — a nagy csata után

Hogy Valjevónál visszavetett csapataink válságos helyzetén könnyítsen, Potiorek tábornagy december 9-ikén ismét előretört Uzice mellett és hevesen megtámadta a szerbeket, de a túlerővel szemben már nem boldogulhatott. A szerbek vad elszántsággal védelmezték hadállásaikat és makacs, veszteségteljes küzdelemmel visszavetették csapatainkat. Ekkor már Valjevó se volt tartható tovább és el kellett rendelni mind a centrum, mind pedig a jobbszárny visszavonulását, amit Potiorek tábornagy december 10-ikén úgy jelentett be, hogy csapataink egy része Milanováctól nyugatra erős ellenséges

haderőkre talált, amelyekkel szemben nem tudott eredményt elérni. Mivel pedig az ellenség ugyanakkor ellentámadásba csapott át — hogy ez elől kitérhessünk — el kellett rendelni, hogy egyes csapatok rájuk nézve kedvezőbb fekvő terepszakaszokon gyülekezzenek. Ezek az eltolások — ahogy a hivatalos jelentés december 11-ikén közölte — általában nagyobb harcok nélkül, símán mentek végbe.

Ezután két napig semmiféle hivatalos jelentés nem érkezett a déli harcterről, ami általános izgalmat és aggasztó balsejtelmeket ébresztett a közönségben. Fokozták a közvélemény szorongását a túlzott vész-

hírek, melyek óriási veszteségekről, véres vereségekről, fogságba jutóit sokezer katonánkról és elhagyott ágyúkról szóllak.

Arangyelovác környékén lezajlott katasztrófát még a valóságnál is borzalmasabb színben tüntették föl a vész hírterjesztők.

Pedig a valóság is elég szörnyű és borzalmas volt. Husz-liuszon-öLezer főnyi hadsereget veszített el a monarchia, halottakban, sebesültekben, de legnagyobbbrészt foglyokban.

A csapás rettenetes volt.

December 15-ikén aztán leplezetlenül föltárta Potiorek táborszer-nagy a déli harctéri helyzetet. A megelőző napról datált hivatalos jelentésében ugyanis közölte, hogy Valjevótól délkeletre nagy túlerőben lévő ellenség lépett fel, mellyel a nehéz terepen túlságos gyorsasággal előretört s kifárasztott seregeink nem tudtak bírni.

Ez nemcsak offenzívánk feladását, hanem azt is maga után vonta, hogy számos hét óta hősie-sen, de nagy veszteségek mellett szívós harcokat vívó csapatainknak Szerbiából vissza kellett vonulniuk.

Csönd a csatatéren: Elnémult a harci zaj, az ágyúk dörgése, a halál végzett az aratással

A szerbeknek ezt a váratlan ellentámadását és a vele elért sikereket főleg három körülmény találkozása magyarázza meg. Az első ok a szerbek halálraszántsága volt. A második körülmény Putnik vezérkari főnöknek kiváló képessége volt, amellyel éppen a döntő pillanatban tudott friss és pihent tartalékosokat vetni a tűzvonalba. Bulgáriával ugyanis éppen ekkor folytak a diplomáciai tárgyalások Macedónia átengedésének kérdésében és a szerb vezérkari főnök — mintha ezzel is nagyobb bizalmat akarna kelteni a bolgároknak megkockáztatta azt a vakmerőséget, hogy őrizetlenül hagyta a macedóniai bolgár határt s az ottani megszálló divíziókat mind elvonta és gyorsan a frontra vetette. Ezzel a szerb haderő olyan túlsúlyba jutott, mellyel szemben a hosszú harcokban kifáradt és leapadt magyar-osztrák csapatok nem állhattak meg.

A harmadik ok a terep nehézsége volt, párosulva a kedvezőtlen időjárással. A feneketlen sárban és a zordon hegyek közt elcsigázott

katonák sehol se bírták kipihenni fáradaikait, mert amióta átkeltek a Drinán, szakadatlanul verekedtek vagy üldözték a megvert ellenséget. És ez az előretörés végzetlenül kimerítette a katonákat, mert kezdetben, a mindig hátrafelé hajlóan emelkedő terepen, folytonosan hegynek fölfelé kellett támadniok, míg a szerb csapatok mindig magasan fekvő és jól elsáncolt hadállásokban védekeztek, ahonnan jobban láttak és jobban céllozhattak is.

Csapataink mégis, leküzdvé minden nehézséget, nagy lendülettel törtek előre csaknem Kragujeváciq. Hegyhátakat vettek be, amiket ezer és ezer elesett szerb testén át foglaltak el. Amidőn aztán frontunkat egészen Belgrádig kiterjesztettük, a megsejtett katasztrófa még egy utolsó, kétségbeesett erőfeszítésre ragadta a szerbeket. Összegyűjtötték minden erejükét, a bolgár határról idevonták csapataikat, és ezt az élet-halálra küzdő tömeget mind csapataink ellen vetették. És a mi hős csapataink, megfelelő tüzéség, muníció és ellátás nélkül, nem bírták föltartóztatni a fanatizmustól lángoló szerbek rohamát. Mert a bátorság nem pótolhatta a nehéz ágyúkat, se pedig az éhséget el nem verte.

Csönd a csatatéren: Szétlőtt ágyúk és halottak mindenfelé . . .

tizmustól lángoló szerbek rohamát. Mert a bátorság nem pótolhatta a nehéz ágyúkat, se pedig az éhséget el nem verte.

Belgrád kiürítése

Ezért kellett csapatainknak, oly sok nagyszerű győzelem után, kivonulniuk Szerbiából: és az elfoglalt területnek ez a kiürítése, természetesen, súlyos veszteségekkel is járt, mert az egyes csapattestek folytonosan harcolva vonultak vissza. Sőt Valjevóban még a nehéz sebesülteket is ott kellett hagyni, három orvosunk felügyelete alatt és a kórházban szívetrázó jelenetek játszódtak le, midőn a diadalmas harcok hős sebesültrjei megtudták, hogy ellenséges fogságba kerültek, mert bajtársaik kénytelenek elhagyni őket! . . . Együtt maradtak ott azzal a

kétezer szerb sebesülttel, akiket orosz és szerb orvosok kezelése alatt találtak a városban csapataink, mikor hősi rohammal elfoglalták.

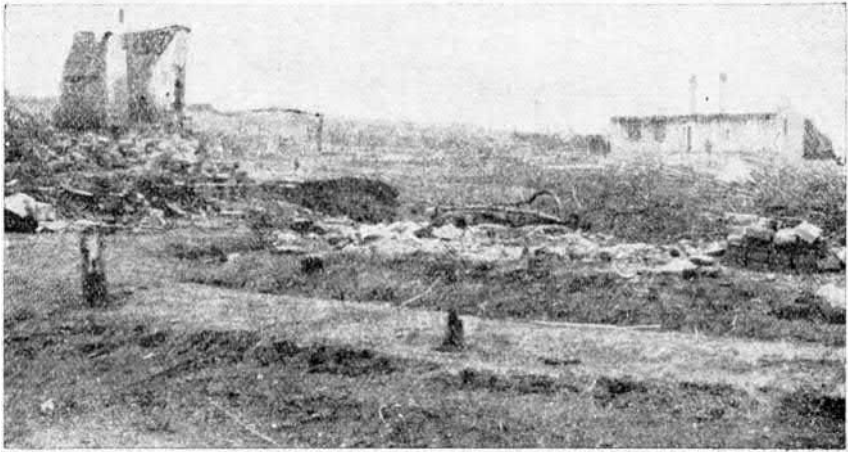
És aztán, december 16-ikán, mint a váratlanul lecsapó villám, megjött a lesújtó hír, hogy a változott hadihelyzettel összefüggő taktikai okok megkövetelik Belgrád kiürítését is. Mindössze 14 napig lengett hát hadilobogónk a belgrádi vár fokán: s amilyen' lesújtó volt ez a hiradás politikai és erkölcsi szempontból, éppoly fájdalmas volt az a stratégiai kudarc is, mely többhetes és mindig győzelmes szerbiai offenzívánknak véget vetett.

Amit hónapok alatt szereztünk meg tömérdek vér és áldozat árán, az napok alatt veszett el; amit hosszú hetek hősies harcaival hódítottunk meg, az rövid órák siralmas visszavonulása alatt siklott ki lábaink alól.

Terminusra akarták „szállítani” egész Szerbiát. Úgy jósolták, hogy Szerbia már a végét járja, hogy a hadserege rongyos és éhezik, hogy kimerítette minden tartalékát és már Kragujevac előtt se bírja megállítani csapatainkat. És a könnyen gyulladó fantázia csak a rongyos meg az éhes szerb hadsereget látta: holott a mi katonánk is éhes és rongyos volt, mikor a trén megrekedt a feneketlen sárban.

Túloztak és alaposan tévedtek, akik a krupanji, sabáci, valjevói és macsvai győzelmekkel — vagy éppen Belgrád bevételével már elintéztnek vélték a szerbiai háborút.

Természetes, hogy Szerbia, valamint a hármas ántánt sajtója, döntő győzelemmé igyekezett fölfujni szerbiai visszavonulásunkat. Fan-

Így robobott végig Mars hadiszekere a meghódított szerb vidékeken . . .

tasztikus számok röpdöstek a levegőben foglyul ejtett katonáinkról, zsákmányként hátrahagyott ágyúinkról, tréünkről, eleség- és lőszerkészletünkről. Maga Belgrád kiürítése és offenzívánk fölfüggesztése mindenestre fájdalmas veszteség volt, még fájdalmasabb és megdöbbentőbb volt sokezer derék magyar harcos pusztulása és fogságba jutása: de a modern háborúban gyakran fordult elő, hogy a győzelmesen előretörő hadsereg ismét kénytelen volt kiüríteni a már megszállott területet. Így Kelet-Poroszországban Gumbinnen és Insterburg már háromszor volt orosz kézen, Ypern legalább ötször cserélt gazdát, Marwitz dragonyosai már Párizs alatt jártak, Lodzot háromszor foglalták el és ürítették ki ismét a németek, a Vogézek egyes pontjait hétszer foglalták el és adták föl ismét a franciák, a szerbek is benn járlak már Boszniában és a Szerémségben, mi pedig szintén többször kivertük az oroszokat Bukovinából és hazánk területéről.

A szerbek arangvelováci győzelmé nagy győzelem volt, méltán ujjonghatott az ántánt közvéleménye. De mégsem volt döntő győzelem, amely a szerb háború sorsát eldöntötte volna.

A legfájdalmasabb, a legmeggrázóbb epizód volt, amely azonban nem menthette meg Szerbiát a reá váró végzetes katasztrófától, a később elkövetkezendő szörnyű megpróbáltatásoktól.

A hivatalos magyarázat

A magyar közvéleményt a szó szoros értelmében lesújtotta a szerb harctéren beállott, váratlan, szomorú fordulat.

„Haderőnknek a szerbiai győzelmes előnyomulás után történt visszavonulása folytán — nyugtatta meg a hivatalos magyarázat a közvéleményt, — különböző, részben alaptalan híresztelések keletkeztek. Ez okból, azoknak a földérítéseknek az alapján, melyeket legfelsőbb rendeletre egy magas katonai bizalmi személyiség haladéktalanul végzett a helyszínén, szolgáljanak felvilágosításul a következő tények.

A kivívott sikerek után a balkáni haderők főparancsnoksága minden hadviselés ideális célját: az ellenség teljes leverését vet e tervbe, emellett azonban nem számolt eléggé a leküzdendő nehézségekkel. Az időjárás mostohasága folytán a csekély számú és zordon területen át vezető utánszállítási vonalak olyan állapotba jutottak, hogy a szükséges élelmiszer- és lőszerkészletek odaszállítása lehetetlenné vált. Mivel pedig az ellenség egyidejűleg új erőket gyűjtött és támadásba ment ál: offen-

Péter szerb király a harctéren. Törődött, öreg ember volt már a szerb király, de azért a harctéren, személyes jelenlétével bátorította katonáit

zívánkat kénytelenek voltunk megszakítani és az okosság azt parán csolta, hogy a hadsereg ne bocsátkozzék harcba a kedvezőtlen viszonyok között.

Szerbiába bevonult haderőnk tehát, számolva a hátrányos viszonyokkal, visszavonult, de meg nem verték, úgyhogy meg nem tört bátorsággal néz a jövő harcok elébe. Aki látta a mi derék csapatainkat fáradtságos visszavonulásuk után, annak föl kell ismernie, hogy mily nagy erkölcsi érték lakozik bennük. Elkerülhetetlen volt, hogy e visszavonulás alkalmával emberben és anyagban érzékeny veszteséget ne szenvedjünk. De megállapítandó, hogy veszteségeink arányáról elterjesztett hírek a való tényeket messze túlhaladják . . .”

Potiorek helyére Jenő főherceg kerül

E hivatalos magyarázattal egyidejűleg jutott nyilvánosságra, hogy Potiorek Oszkár tábornagy „egészségi okokból” nyugalomba ment és Ófelsége Jenő főherceget nevezte ki a balkáni haderők főparancsnokává. Az új hadvezér, Frigyes főherceg tábornagy legfiata-

labb testvéröccse, Károly főhercegnek, az asperni győzőnek unokája, aki vérbeli katona volt és aki a szerbiai hadjárat során már bevált Krausz tábornokot választotta vezérkari főnökének.

Jenő főherceg, a balkáni haderők új főparancsnoka, aki Potiorek tábor-szernagyot váltotta le

„Krausz apánk” ugyanis — ahogy hős katonáink becézgetve hívták a rajongásig szeretett tábornokot — éjjel-nappal, örömben és gyászban, vészben és vigasságban egyaránt ott volt katonái között, tudott a nyelvükön beszélni és értett hozzá: hogyan kell kiváltani belőlük a bátorság, a hősieis erőfeszítés, a szívós önfeláldozás hadierényeit.

Egyelőre azonban nem került újabb komoly harcokra a sor a szerbiai fronton, ahonnan újabb csapattesteket vontak ki a Kárpátok védelmére.

A szerbek sem nagyon támadtak, nagyon is sok véráldozattal járt a győzelem, amellyel a monarchia csapatait — egyelőre visszavonulásra kényszerítették.

December 15-től december 24-ig nem is adtak ki hivatalos jelentést a déli hadszíntérről. A 24-iki jelentés is személyi ügyeket tartalmazott. „A király elrendelte a szerbiai hadjárat szerencsétlen kimeneteleért felelős Potiorek tábor-szernagynak, a szerbiai haderők főparancsnokának nyugdíjazását s helyébe Jenő főherceget nevezte ki az 5. hadsereg parancsnokává, melléje vezérkari főnökül Krausz Alfréd altábornagyot nevezte ki. Sarkotics István altábornagyot pedig bosznia-hercegovinai parancsnokló tábornokká”.

Nem is történt 1914-ben több említésre méltó hadiesemény a szerb

„Krausz apánk”. A déli front új Alfréd altábornagy lett

fronton. Csendben telt el itt a karácsony, a Szilveszter és aránylag csendesen érkezett el az újesztendő napja is. A szerbek mindössze december 28-án ismét felrobbantották a zimonyi hidat.

Kit terhel a felelősség?

Az árny elűzte a fényt.

Drámai, komor sötétség borult a szerb harctérre.

Seregünk visszavonult, rengeteg hadiszert hagyva Szerbia sarában.

Seregünk visszavonult alaposan lepadt csapattesteivel.

Potiorek tábornagyot már december 23-án saját kérelmére, egészségi

okokból nyugállományba helyezték, Belgrád büszke meghódítóját lovag Frank Liboriusz tábornokot pedig nem sokkal később, január másodikán nyugdíjazták ugyancsak saját kérelmére, ugyancsak egészségi okokból.

A szerbiai csapásba ugyancsak bele lehetett betegedni.

Az izgalmas napokban, 1914 decemberében úgy beszéltek Potiorek sorsáról, hogy utolérte a „rennenkampfi végzet”. Rennenkampff orosz tábornokot ugyanis Nikolajevics Nikoláj nagyherceg Hindenburg nagy diadala után azonnal leváltatta Litwinow tábornokkal, sőt haditörvényszék elé állította. Akkoriban a hírlapok kétségtelen tényként közölték, hogy szerbiai offenzívánk meghiúsulásáért Potiorek felelős.

„Potiorek nem számolt a leküzdendő nehézségekkel — írták a lapok, — olyan messze parancsolta csapatainkat, ahová a szükséges élelmiszerek és lőszerkészletek elszállítása lehetetlenné vált. Vissza kellett vonulnunk az egész vonalon és elkerülhetetlen volt, hogy e visszavonulás alkalmával emberben és anyagban érzékeny veszteséget ne szenvedjünk”.

Hosszú-hosszú évek múltával szólaltak csak meg az első védő hangok Potiorek tábornagy mellett, azt hangoztatván, hogy a történelemért nem terheli felelősség a történelem ítélőszéke előtt Potioreket, mert ő nem akarta erőltetni a Belgrád elleni támadást, hanem erre határozott parancsokat kapott a hadvezetőségtől, amely „december 2-ára,

Sarkotics István altábornagy, Bosznia-Hercegovina parancsnokló tábornoka

őfelsége trónralépésének évfordulójára Belgrádot Ófelsége lábaihoz akarta rakni”.

Koronatanúja lett az ügynek Bartha Albert vezérkari ezredes, a későbbi magyar hadügyminiszter, aki erről az izgalmasan érdekes kérdésről 1928-ban többek közt a következőket hozta nyilvánosságra: „Az V. hadsereg a Kolubarán volt, midőn a VI. hadsereg Valjevót elérte. Egy novemberi délután fölkeresett engem Landwehr tábornok

Táborozás az erdőben, a nagy szerbiai visszavonulás idején

és a következő meghagyást adta át: „Loznicáról most hozták autón a VI. hadsereg számára a további támadásra vonatkozó parancsot, amit önnek ma éjszaka lovon kell Valjevóba kézbesíteni, mivel Valjevo semmiféle járomúvön nem érhető el. A viszonyokról is jelentést kell tennie, mert Potioreknek az a nézete, hogy a XV. és XVI. hadtest nincs abban a helyzetben, hogy a támadást folytathassa . . .”

Estére hajlott az idő, midőn pár lovas táborigi csendőr kíséretében útrakeltem Valjevóba, amely 99 kilométernyire volt Sabáctól. A heves

Az utakat valóságos eltörleszolták a menekültek sárba ragadt szekerai . . . Nem egyből még gyermeksrás is hangzott . . .

északi szél rettenetes hófúvássá erősödött. Az orkánban alig lehetett lépésről-lépésre előretolni, egyik távirópóznától a másikig . . .

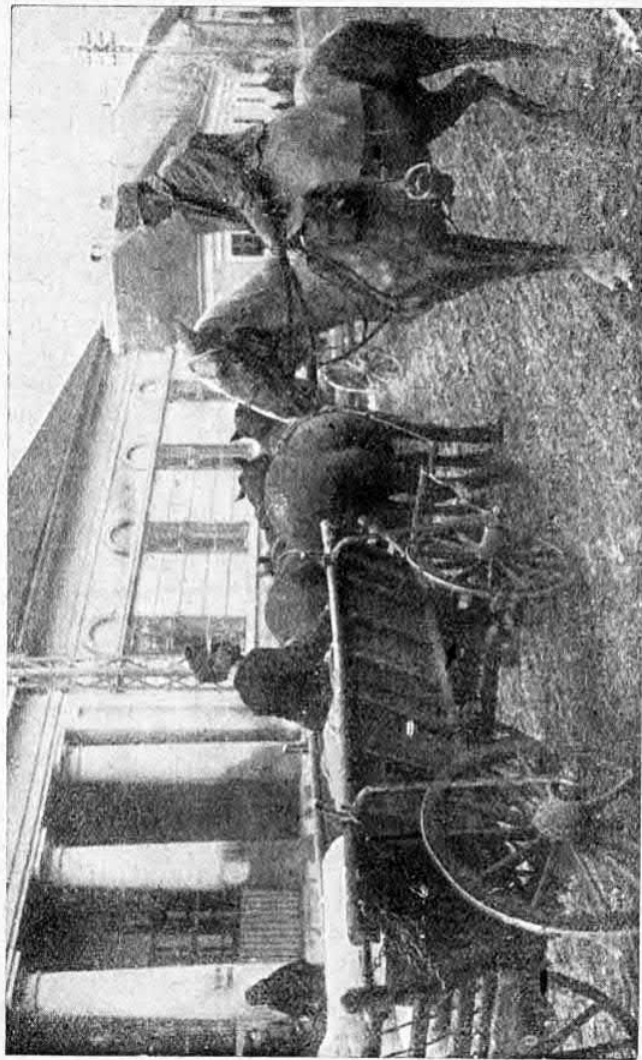
Koceljevo falu elhagyása után értünk arra a területre, amelyen a VI. hadsereg nyomult előre. Azt a rettenetes képet az életben soha semmi sem fogja az emlékezetemből kitörölni. Az egész útvonal, amelyen feneketlen volt a sár, teljesen eltorlaszolva összetört vagy a sárban rekedt szekerekkel, amelyeket a menekülő lakosság hagyott ott. Nem egyből még gyermeksírás hallatszott. Az úton gyerekhullák, befagyva a sárba . . . Azután teljesen lerongyolódott emberek hullái, akik már nem bírták tovább és összerogyva ottmaradtak ... Az állati hullák százai között alig lehetett mozogni. Az útról letérni teljességgel lehetetlen volt, mert a ló rögtön hasig ment bele a hetek óta tarló esőzés folytán megpuhult talajba.

Minél jobban közeledtünk Valjevóhoz, annál tragikusabb lett a kép. Egész katonai vonaloszlopok elakadva, összekeveredve menekülő szekerek roncsaival, kórházkocsikkal, amelyek telve voltak még élő vagy már halott sebesültekkel, akik életük utolsó óráit itt étlen-szomjan, fagyva élték le. Ezerszámra volt itt a tragédia. Döglöll állatok, temetetlen hullák százai között ténfergett előre a kimerült, agyoncsigázott, lerongyolódott katona. Néhol csoportok verődtek össze: elpusztult járóművek roncsaiból gyújtottak tüzet, amelynél elcsigázott tagjaikra fagyott ruhájukat próbálták szárítani vagy állati tetemekből kihasított húsdarabot sütöttek ... A nyomorúságnak rettenetes képei voltak ezek. A mozgó konyhák, tábori sütökemencék és egyéb katonai járóművek tengelyig sárba fagyva, arra engedtek következtetni, hogy az a csapat, amelyikhez tartoztak, csak pusztá életét tengetheti valahogyan valahol. Csak a legnagyobb erőfeszítés árán értem délelőtt Valjevóba.

Előbb a XV. hadtest parancsnokát kerestem föl. Áadtam a parancsot, jelentettem a látottakat. Biztosított róla, hogy a többi útvonalon még rettenetesebbek a viszonyok, mert a sabác—valjevói út még épített út, a többi sokkal szörnyűbb állapotban van. A támadás folytatását istenkísértésnek minősítette, rögtön nekiült felterjesztését ebben az értelemben megírni, meghagyva nekem, hogy azt még aznap elindulva, minél előbb vigyem vissza.

A XVI. hadtest parancsnokának azonban az volt a nézete, hogy a támadást azonnal megállás nélkül folytatni kell, az eddigi győzelmeket ki kell aknázni, még ha az utolsó ember is rámegegy. Nem szabad a szerbeknek időt engedni arra, hogy rendbeszedjék magukat, folyton a sarkukban kell lenni. Telve volt győzelmi mámorral. Midőn a látottakról

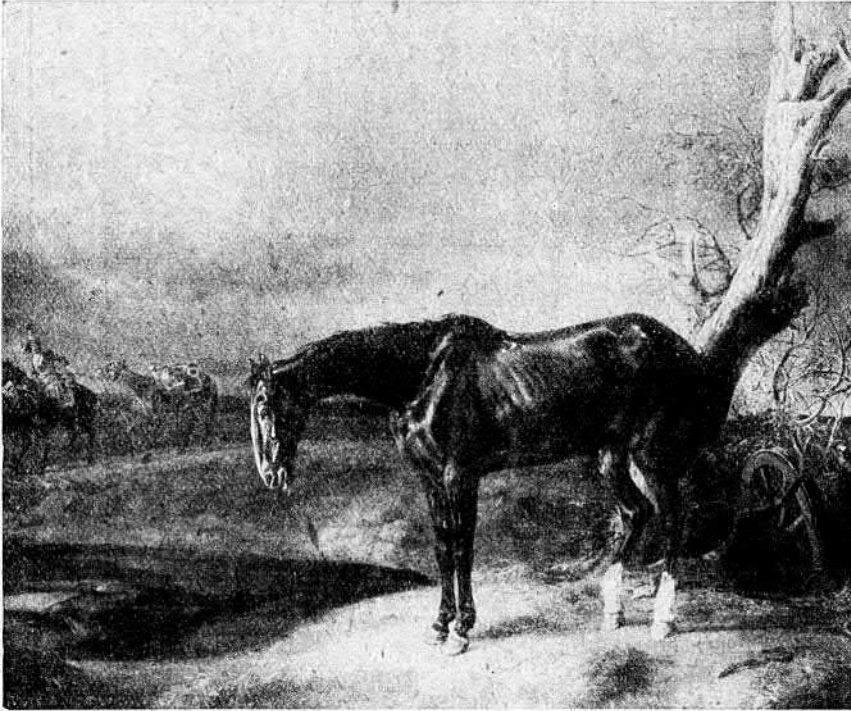

Magyar földre vonult vissza szerbiai hadseregünk. Szerbiát járt trén Ruma uccain

jelentést tettem neki, azt mondta, rögtön sürgönyöz Potioreknek, hogy ne engedje magát az én jelentésem által befolyásolni. . . „Magát befolyásolja néhány széttört járomű” — fejezte be németül és megírta a visszaviendő jelentését, amely a XV. hadtest parancsnokának jelentésével homlokegyenest ellenkezett: a legagresszívabb módon követelte a támadás folytatását.

Hallomásból tudom, hogy mint Valjevóban idősebb hadtestparancs-

Vesztett csata után . . . Szomorú kép, melynek egész hangulata a pusztulást hirdeti

nok sürgönyileg a hadseregfőparancsnoksághoz is fordult, rámutatva a támadás gyors folytatásának szükségességére.

Ebéd után két teljesen ellentétes jelentéssel indultam vissza Sábáéba . . . Leadtam a magammal hozott jelentéseket, lediktáltam a magam jelentését is és ezeket Landwehr tábornok autón továbbította Potiorekhez Loznicára. Este meglátogatott Landwehr és azt mondotta, hogy a támadást, sajnos, tovább fogjuk folytatni, mert Potioreket nemcsak fölülről szorítják erre, de most már a XVI. hadtest parancsnoka is

ily irányban tett felterjesztést. Mikor Potiorek az én jelentésemet elolvasta állítólag azt mondta, hogy már nem térhet ki a fölülről jött parancsnak, pedig látja, hogy belemegyünk a biztos megsemmisülésbe.

A továbbiak már ismereteseek. A támadás tovább folyt. Az V. hadsereg balszárnyával elérte Belgrádot, itt azonban megállít, hogy ünnepestélyes bevonulást rendezzen. Elveszett három értékes nap, amely elegendő volt arra, hogy a Kragujeváca visszavonult szerb hadsereg rendbe-
szedje magát és egy hatalmas ellentámadással Arangyelovac környékén összezúzza a VI. hadsereget, amelyik már alig negyedére leolvadva, teljesen kimerülve, elcsigázva, lőpor nélkül állott, sőt tüzérségének nagy részét is útközben fekvé hagyta . . .

A valjevói úton maradt tömérdek hadiszer mind a szerbek kezére került, akik tulajdonképpen csak ebből látták később, hogy milyen nagyobbarányú győzelmet arattak.

A szerbek is annyira ki voltak merülve, hogy győzelmük kihasználására már nem volt erejük.

Az előadottakból kiviláglik, hogy a katasztrófáért Potioreket tenni felelőssé nem lehet, mert ő csak végrehajtotta azt a parancsot, amelyet valósággal rákényszerítettek . . .”

Ki követte el a hibát?

Ki a felelős a törtétekért?

Meddő kérdésnek látszik ez ma már.

Pedig nem jelentéktelen kérdés ez, a —történelmi tanulság szempontjából.

A túlfeszített íj elpattan. Az íj feszítőjének ismernie kell fegyvere teherbíró képességét.

Szerbiai seregünk lehetetlen feladat elé került.

Itt nem segített már a bátorság, a hősiesség.

Élelmezés nélkül, muníció nélkül, ágyú nélkül nem lehet a modern háborúban harcot vívni.

Szerbiát ki kellett üríteni.

A „Fekete Hegyek“ világa.

A montenegrói harctér

Nikitának, Montenegro királyának a háború kitörésekor mintegy 30.000 katonai puska állott rendelkezésére. Ezenkívül — katonai kimutatók szerint — 80.000 különféle külföldi gyártmányú és különböző fajtájú lőfegyver volt az országban, legnagyobbbrészt orosz és szerb ajándékok, amelyekkel a hegyvidéki, határszéli férfilakosságot sűrgősen fölfegyverezték.

A háború kitörése és a montenegrói mozgósítás elrendelése után azonban újabb jelentős fegyverszállítmányok érkeztek Szerbiából és Oroszországból Nikita országába, úgyhogy augusztus második felében Montenegro elszánt és jól felfegyverzett haderőt tudott a monarchia határára küldeni.

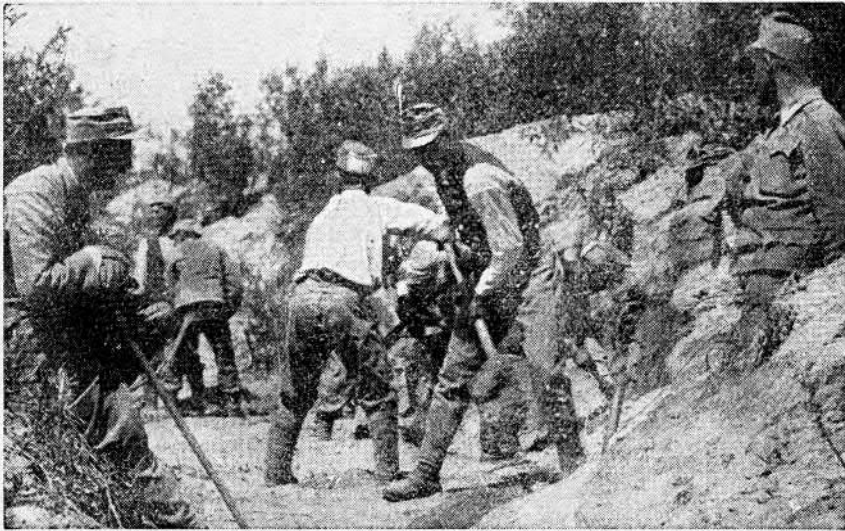

Nikita, Montenegro királya

És ez a hadsereg egészen különös megítélést érdemel az európai haderők között. A montenegrói hadsereg, amely, a határszélen, a „fekete hegyek” között jobbára, igénytelen, a hegyi élet viszontagságaihoz és nélkülözéseikhez hozzáédzett kis csapatokból állott, igen jól megfelelt Montenegro hadi céljainak. A hegyvidéki csapatok katonái mindent vittek magukkal, vagy hátsólovukra felpakkolva, amire 6—7 napi táborozásnál szükségük volt, függetlenül tudták magukat a

tréntől, minek folytán hadmozdulataik fürgék és gyorsak voltak, mert nem volt gondjuk az utánpótlást biztosító hadtápcsapatokra. Ez a nagyobb mozgékonyság járhatóvá tett számukra még olyan utakat is, amelyeken modern hadseregek meg sem kísérelhették volna az előrehaladást, így a kisebb montenegrói csapatok még út nélkül is fürgén és kitaratóan jutottak át a legnehezebb akadályokon is.

Harcmodoruk az volt, hogy igyekeztek csapatainkat a vadon hegyek között kifárasztani: meglepetésszerűen támadni és azután nyomtalanul eltűnni. Olyan harcmodor volt ez, amely csupán a hegyek

Készül az új hadállás a hegyek közt. Nemcsak harcolni, hanem dolgozni is sokat kellett a katonáknak

között érvényesülhetett. A sík területen való nyílt harcot — főleg a tüzéségre való tekintettel — a lehetőség szerint kerüljék.

„Az én állomáshelyem — írta egy tartalékos tiszt, aki a cattarói öbölben teljesített szolgálatot, — a kiterjedt erődítési gyűrű közepén, körülbelül 1100 méter magasan fekszik, a lábainál elterülő tenger színe fölött.

Dél-délkeleti irányban emelkedik az égnek a Lövésén, jobbra tőle a nyílt tenger, balra pedig a Fekete-hegyek. E hegláncok háttérében meredeznek az égnek a hóval borított albán bércek. Az egész vidék rendkívül vad, szakadozott Karszt (sziklasivatag), csak az itt-ott található lapos fősíkokon van némi szántó föld, a szakadékokban pedig lom-

bos fák. A hegyről ellátunk az Adriára. A kék tenger fölött kering a hidroplánunk és hozza a jelentéseket . .

Ezen a nehéz, hegyes terepen folyt a harc a montenegrói seregekkel, amelyek kitűnően tudták megválasztani harcászati szempontból kedvező hadállásaikat.

A „Zenta“ pusztulása.

De nemcsak a szárazföldön, hanem a tengerről is folyt a Montenegroval való háború.

A Cattarói-öbölből ellenőrizte a magyar-osztrák hadiflotta a montenegrói tengerpart blokádját, melyet Casa Anlonio korvettkapitány augusztus 10-én ünnepélyesen kihirdetett. A blokád első pozitív ténykedése az volt, hogy két magyar-osztrák páncélos cirkáló bombázta Antivári kikötőt, szétrombolta dróttalan távíróállomását, elpusztította raktárait és jelentékeny károkat okozott a kikötőben. Ez még augusztus 9-én történt s a francia flottának adriai különítménye - összesen 17 nagy egység — fölkerekedett, hogy megbosszulja Antivári bombázását. Augusztus 16-án érkezett meg ez a hatalmas túlerő a montenegrói partokhoz, ahol akkor a „Budapest”, a „Wien”, és a „Monarch” nevű csatahajóink, a „Zenta” kis cirkáló, meg az „Ulan” és a „Streiter” nevű kis torpedózúzóok végezték a blokád-szolgálatot.

A mi csatahajóink kénytelenek voltak menekülni a többszörös túlerő elől és teljes gözzel siettek vissza a cattarói-öbölbe. A kis „Zenta” és az „Ulan” azonban, melyek legszélről állottak és így szinte el voltak vágva a többitől, belekerültek az ellenséges flotta tűzvonalába. Mind a kettő kétségbeesett erőfeszítéssel igyekezett menekülni — de a francia flotta is éppoly erőfeszítéssel igyekezett meggátolni a menekülést. Négy hatalmas dreadnought rohant a két kis hajóra és már 7000—8000 méter távolságból megkezdte a tüzelést, elárasztván a „Zentát” és „Ulan”-t nagykaliberű golyóknak záporával. A kis „Ulan”, amely fűgébb volt, mégis szerencsésen elmenekült: a „Zenta” végzete ellenben meg volt pecsételve, Pachner Paul, a „Zenta” kapitánya, mikor látta, hogy nem menekülhet, hősiiesen szembefordult az üldözőkkel és szikratávíróján jelentette Pólába:

„Fölveszem a küzdelmet a francia hadiflottával . . .”

A bátor kapitány és a mindenre elszánt, hősiesség nem húzta be hadilobogóját, nem is gondolt megadásra a túlnyomó ellen-

Montenegró domborzati térképe a boszniai, szerb és albán határszéllel. „Montenegró ellen nemcsak a szárazföldön, hanem a tengeren is folyt a háború. A monarchia flottája blokád alá vette Montenegró tengerpartját

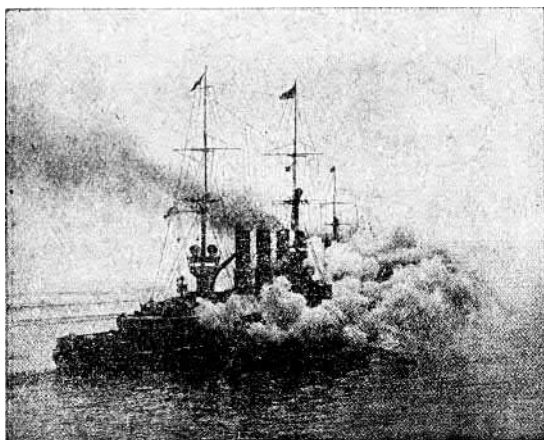
séggel szemben, hanem harcot állt vele, bár tudta, hogy el kell pusztulnia; és még elmerülés közben is, folyton lövöldözött, hogy mennél több kárt okozzon a támadóknak . . .

E pillanatban azonban egy gránát becsapott a „Zenla” gépházába és megbénította a cirkálót. Mingyárt rá egy másik gránát összetört a csavarját s ettől fogva tehetetlen tömegként ringatózott a hajó a szelíd hullámverésű tengeren.

Nyugodt és biztos célpontja volt most már a francia ágyúknak, melyek igazi gránát- és srappellesővel árasztották el.

A tenger zúgott, sistergett, mintha forrott volna, egyik gránát a másik után érte a „Zentát” — de a kis cirkáló nem hagyta magát. Mióta nem bírt előremenni, még hevesebben tüzelt; most már szakadatlanul dörögtek az ágyúi.

A montenegrói partokon nagy tömeg gyűlt össze és feszült izgalmmal nézte az egyenlőtlen küzdelmet, melyet a „Zenta” a többszörös túlerővel szemben halálos elszántsággal folytatott. Most lezuhant a „Zenta” egyik árboca, melyet derékban tört ketté az ellenséges gránát.

Magyar-osztrák páncélos cirkáló tüzelés köztien

Újabb gránátok is érték a cirkálót, egy beletalált a kazánházba, hatalmas gőzoszlop lövellt a magasba, a „Zenta” féloldalra dőlt és süllyedni kezdett. A partot csakhamar ellepték a hajóroncsok, a tengersós hullámaival pedig száz és száz matróz vette fel a küzdelmet.

A francia hadihajók helyett a montenegrói parti halászhajók fogtak hozzá a mentési munkálatokhoz és

sikerült is nekik 170 matrózt és 13 tisztet partra vinni. A megmentettek között volt Pachner Paul is, a „Zenta” parancsnoka.

A parton aztán ünnepélyesen fogadták a hősokeket a montenegrói csapatok, Antivári helyőrsége tisztelgett előttük, a térparancsnok pedig gratulált nagyszerű küzdelmükhöz.

A megmentett legénység, természetesen, hadifogságba került és vitézségének meghatározó bizonyossága, hogy a legénységnek majdnem egyharmadát (53 ember) sebesülten húzták ki a vízből és körülbelül ugyanennyi volt az elesettek, a vízbefúltak száma is . . .

Így pusztult el a „Zenta”, de a tengeri ütközetben alaposan megsérült a francia flotta „Edgár Quinet” nevű páncélos cirkálója is, amely harckép'teleenné vált.

Cattaro

A francia földközi tengeri flotta második akciója a cattarói öböl ellen irányult, melyet hadihajói nagy erővel — de különösebb eredmény nélkül — bombáztak. Közben azonban Antiváriban francia katonaságot és tüzérséget sikerült partra tenniük, a francia ágyúkat felvonhatták a Kövesen tetejére, ahonnan szintén megkezdődött Cattaro erődéinek az ágyúzása.

A lövések legnagyobb része a Vérinac-erőd ellen irányult, amely Cattaro egyik legerősebb védőerődje. De ez az ágyúzás sem ért el érdemleges eredményt.

Október 18-án viszont a magyar-osztrák flottila bombázta Anli-váfi kikötőjét.

Cattaro az egész európai harctérnek egyik legérdekesebb pontja volt. Egészen különös módon folyt itt a harc: ostrom

„A Lovcsenen: Milica montenegrói hercegnő Cattaro bombázását nézi

ostrom ellen. Mintha két vagy több vár és erőd kölcsönösen ostromolná egymást, olyan volt ez a háború.

Cattaro fölött az 1800 méter magas Lovcsenhegy tornyosult, a félelmetes Kuk-nyereggel, melyet a francia tüzérség nehéz ütegei tartottak megszállva s ugyancsak közvetlenül a város fölött csüngött, mint fecskéfészek a sziklafalon, a Pestingrad erőd a Krstac-üteggel és még két más, megerősített támadó állással. A város mögött pedig — vagy inkább fölötté — örködött a mi San-Giovan-nerődünk és Cattaróval szemben, a szűk tengerszoroson túl, több vár-erődünk (köztük a Teodo és a Yermac) őrizte a várost . . .

Az ellenséges hadállások naponta bombázták egymást augusztus 8-ika óta.

Magát Cattaro várost nem igen bombázták. Legelőször szeptember 16-án lőtték a várost, de csekély eredménnyel, mindössze

Tiszti ebéd a Lövésén aljában. Jo asztal a dob, puha ülőhely a száraz avar, a legfontosabb azonban: a jó étvágy

egy civil sebesült meg könnyebben; szeptember 22-én és 23-án újból bombázták Cattarót, ekkor ki is gyulladt és leégett egy ház, melynek tüzeit nem lehetett eloltani, mivel nagyon veszélyes helyen állt és közelében egyre szállodogáltak az acéldarazsak. Ezután egy hónapig nyugalma volt a városnak, de október 19-én megint sok lövés érte Cattarót, anélkül, hogy komoly kárt okozott volna ez az ágyúzás emberéletben, katonai épületben.

Ahová a madár is „liften jár“.

A sziklák világa . . .

A legendás, babonás, megvívhatatlannak (ártott Lövésén! . . .

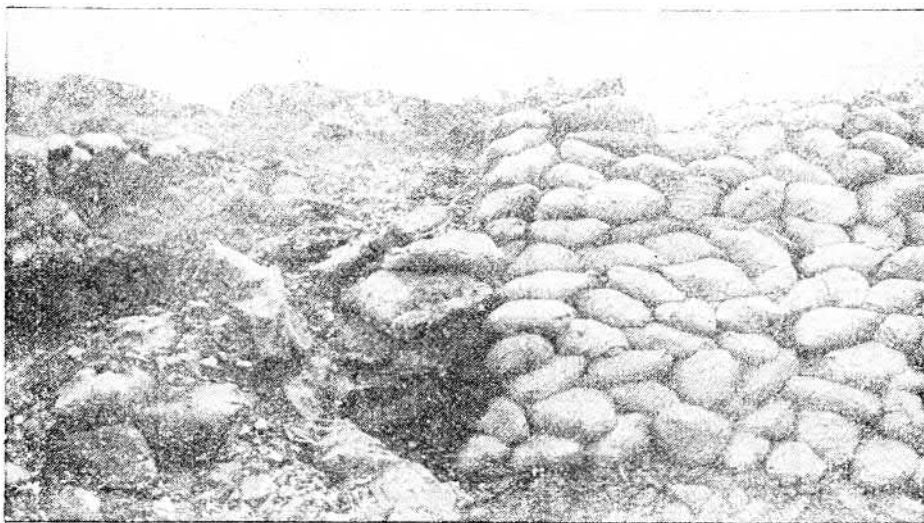
Igazi kőtenger ez a vidék, temetője minden életnek és egyetlen változatossága a zordon sivatagnak az, hogy néhol szétmállott kőtörmelékekből halmozódtak föl a hegyek, míg másutt ismét ferde kőlapokra tagozódnak vagy egyetlen, megtörtetlen, óriási sziklakúpot alkotnak, meredek szélekkel, amely megmászhatatlan. És a végtelen emberi szorgalom még ebben a kőtengerben is utat tört, nemcsak a gyalogjáró és a parasztszekér, hanem az automobil számára is, úgyhogy Cattaro egész környékén automobilközlekedés volt a katonai telepek és erődök közt.

De túl ezeken az utakon megint elkezdődik a fekete sziklarémek sivár birodalma, ahol izzadva, nyögve kapaszkodik előre az ember, rettegve minden lépésnél, hogy nem csúszik-e ki lába alól a kő, amelyre hágott, és nem zuhan-e le a mélységbe ő is a meglazult sziklával együtt. És a mi hőseink, a mi alföldi katonáink, akik csak álmukban láttak talán hegyeket: nem szédültek és nem tántorogtak itten, sőt rohammal vettek be olyan sziklákat, ahová „liften jár föl” még a kőszáli sas is!

Mi az Argonne-ok erdeje, mi az orosz homok vagy mocsár ehhez a pokoli földhöz képest! Félórai lihegő kapaszkodás után alig fél kilométernyit halad az ember, de a lábai már sajognak és a melle zihál. Fekete, függőleges sziklafalak állják el az utat mindenfelé s ilyen ez a tájék végétől-végig, ameddig csak ellát a szem. Sehol egyetlen fa, egyetlen fűszál, csak fekete, hegyes kövek és rajtuk túl ismét fekete, hegyes kövek.. Szürkésfekete pusztaság, szörnyű lidércnyomásos álmom: kövek és sziklák, sziklák és kövek, sehol egy forrás, egy csöppnyi víz!. . Lenn az egyik sziklaüstben barakktábor, óriási új ciszternák, gőzölgő táborigénykályhák.

A csúcsokon lapos, szürke tömegek: erődjeink, melyek a határt védik. És köröskörül csönd, félelmetes csönd, aminő csak nyári éjszakán van a temetőben.

És az ellenség? . . . A sziklák közt lappang, mert tudja, hogy csak

A Lovesennci szemden tekvo sziklataiat nomokzsakok segítségével építették I. hadállássá katonáink

a talaj óvja meg a pusztulástól. Nem igen mer kimozdulni a hegyei közül, mert érzi, hogy bajosan kerülne vissza közéjük. Ezért bujkál, át-át-pislogva a határon, a fekete sziklák mögül, hogy nem tudná-e meglepni egy óvatlan pillán; tban a mi hőseinket. . . Ott húzódtak meg a montenegróiak a fekete kövek között, de a mieink már megtanulták a látást.

Őrségen a montenegrói határszéeli hegyek közt. A magányos őrszem némán, fűrkészve figyel a kopár sziklák vidékét

Látták az alig észrevehető fekete pontokat — ez az ellenség! — szemüket élessé tette a folytonos veszedelem, mely látatlanul kár, de mindenütt ott lebegett a fejük fölött és jaj volt az ellenségnek, ha puskavégre vagy éppen szuronyra került!

A Lovcsen aljában.

Lenn, a montenegrói határ sziklatatlanában különös kis város épült a háború óta: az ősember zsenialitásával és találékonyságával összetakolt kunyhók és egyforma, sok tucat kis, fehér sátorgulák lapultak meg a fekete sziklák tövében. A kunyhók belseje ágfonatokból készült, fölébe egy réteg melegfogó szalma került, melyet kívülről kis kövekből összerakott fal védett. A berendezés káprázatosan nagyúri: kötelekre akasztott pokróc a függőágy — mert a föld hideg és nedves, nem esnék rajta jó alvás — üres cukorládákból készült az asztal, egy másik, kisebb láda a szék és még óratartó is került egy üres konzervdobozból. És ott lobogott az ősember legdrágább kincse is: a nyílt tűz, amely meleget ad, bár füstöl irgalmatlanul a tető hasadéka felé . . . Mennyivel boldogabbak azok, akiket jó sorsuk a lovak mellé terelt! Nagy is volt a vetélkedés a finom helyekért a kis kócos, hegyi lovak mellett, mert mégis csak az állati meleg fűtött a legtartósabban . . .

„A szürke hegyhátról hosszú sorban kapaszkodnak le a vízhordó öszvérek — írta egy szemtanú 1914 november derekán — a harmadik határ ciszternáiból szállítják a hordókat. Békési bakák hajtják őket.

Hát hogy élnek itt ebben a furcsa országban? . . .

— Hát csak megvagyunk, kérem, valahogy — mondja vezetőjük és tisztességtudóan kiveszi szájából a pipát, — ámbár fene magas dombok ám ezek. De megszoktuk már őket, kérem. . . Megszokja az ember ezt a sziklás világot is . . .

A tetszhalott sziklatengeren semmi se mozdul, sehol emberi nyom de a jobbról égbenyújtózkodó fekete hegy már az ellenség frontja, ahol nehéz ütegek, erős montenegrói csapatok figyelnek határvédő erődünk, a Dvrsnik felé.

Ezt az erődöt folyton lövik túlnanról, majd mindennap szállnak a gránátok a szürke betónvár felé: de a kevés ellenséges „találat” nem okoz nagyobb károkat, a csekély sérüléseket pedig könnyen és nyomban kijavítják a mieink.

Az erőd előtti kis plató alatt ijesztően feketén és kopáran terül el Montenegró, a vigasztalan kőpokol. Világosan látszik a grahovói fenn-

A hegy-völgyes montenegrói térségen csak lovakkal és oszvérekkel lehetett műveit, és élelmet szállítani a csapatoknak. Járóndívek számára ritkán akadt használható út.

sík, melyet már kétszer elfoglaltunk, véres fejjel kergetve magunk előli az ellenséget. . .

A „Lisac” — egy rettentően meredek falú sziklahegy, ezt el is vettük a montenegróiaktól. Elvettük, még pedig rohammal. Hogy mit jeleni az — a Lisac-heggyel kapcsolatban — „elvenni rohammal” azt csak az tudja kellőképpen méltányolni, aki látta ezt a könnyörtelen, fekete, tagolatlan sziklaszörnyeteget, aki látta felhőkbe nyúló, hegyes kúpját. . . Mert ez a „roham” olyan példátlan dicsősége a magyar hadi

Magyar tisztek Montenegroban egy magaslatról figyelik az ellenséges támadásokat

virtusnak, mely előtt mélyen kell meghajolni, mint a halálmegvetésnek, a hősiességszónak ritkán ismétlődő csodája előtt. . .

Az élet kellemes, szinte vidám ebben a szikla temetőben és az élelem oly kitűnő, mintha ételmezési tisztjeink mind vendéglősök lettek volna a magánéletben. Pedig a furcsa és tréfás esetek nem ritkák. Így például az egyik ételmezési tiszt megtudta, hogy kollégája a szomszéd állomáson gyönyörű kövér disznókat vásárolt. Átkocsizik hát hozzá és előadja a kérelmét: szeretne átvenni tőle egy disznót. Közben zavartan fészkelődik, törülgeti verejtékes homlokát és végre nagy kinnal kinyögi:

— De, kérlek, mondd meg te, hogy melyik itt a kövér disznó és . . .

Gépfegyver tüzelés közben, egy montenegrói magaslaton

és . . . hogy mennyibe szabad kerülnie . . . Nekem ugyanis nincs valami nagy tapasztalatom ezen a téren . . . mivel civilben gráci Reichstagsképviselő vagyok . . .

Mire a másik megkönnyebbülten föllélekzik és ujjongva felel:

— Na, hála Istennek! Én ugyanis rettentően drukoltam, hogy te szakértő vagy és kifogsz rajtam . . . Mivelhogy én a görög nyelv és irodalom tanára vagyok a civiléletben.

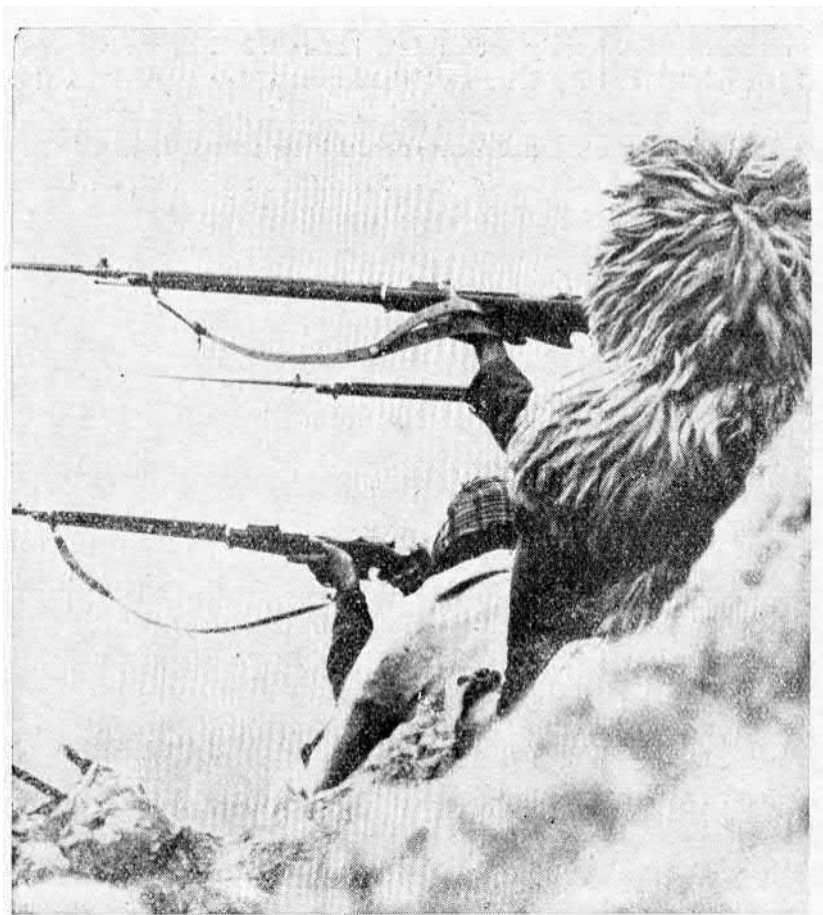
A legszélső hegyléc gerincén — jóval ezer méteren fölül való magasságban — hangosan nótázva, nagy katonacsapatok vonulnak hazafelé. A Trebinjétől keletre folyó csatákból jönnek, sokáig harcoltak és most már két napja vándorolnak; de fürgén szedik a lábukat és mind jókedvűeit: az arcukat pirosra csíple a ritka hegyi levegő . . . Elmondják, hogy: „szalad ám a montenegrói vissza a görbe hazájába”. A hosszú, keskeny fabarakkokban pedig kellemes melegben, tömött szalmazsákokon hevernek a katonák. Benyitunk az egyikbe: vagy kétszáz harcos pihen itt elégedetten; egypáran csöndesen énekelnek: „Ne sirasson, édesanyám engemet. . . Néhányon doromboló horlyogással kísérik a dalt és mindenfelé, végig a hosszú barakkon rózsaszínű tábori levelezőlapok tarkállanak. Kényelmesen pipázgatva még egyszer átbetűzik a derék fiúk vagy ököltre fogott plajbással kis ládikák előtt

kuporogva írják a választ . . . Azt vélik, amíg olvassák, hogy egy-egy darabot markolnak Nagy-Magyarországból és amíg írnak: a szívükből rajzolnak le egy darabot a rózsaszínű lapocskákra, hogy elküldjék haza, Nagy-Magyarországba . .

Tüzérpárbaj a Lövésén és Cattaro között.

Közben a montenegróiak tökéletesen berendezték a Lovcsent a védelemre, sőt a tüzérségi támadásra is francia ostromágyúkat vontattak föl a Lovcsén tetejére és Le Bon francia admirális francia tüzérségi Lisz-

Átéli hadjárat a „fekete hegyek“ között. A téli bundákba öltözött montenegrói katonákat akár eszkimó harcosoknak is nézhetné az ember

lekkel vizsgáltatta meg egyenként a nehéz francia ütegeket, hogy fölállításuk megfelelő-e?

Egy angol újságíró, aki novemberben, nagy nehézségek után eljutott a montenegrói partra, így írta le Cattaro lövetésének eredménytelen munkáját:

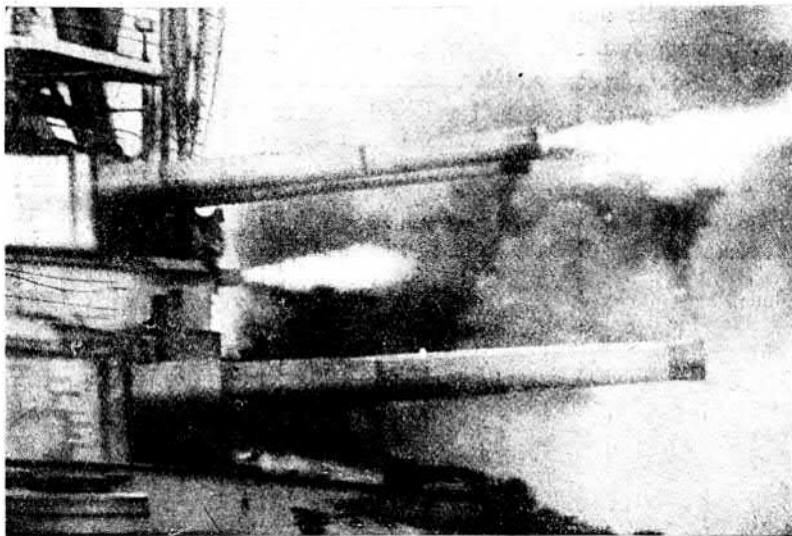
„Egy hétig kellett várnom, míg végre Jankovic tábornoktól, a montenegrói vezérkar főnökétől megkaptam az engedélyt a Lovcsén hadállásainak megtekintésére. Megkértem Grellier őrnagyot, a francia katonai különítmény parancsnokát, hogy engedje végignéznem Cattaro erődjének bombázását. Mihelyt bealkonyodott, azonnal elindultunk. Meredek sziklaösvényen mentünk fölfelé, mely sikamlós volt az esőzéstől s mindkét felén mély szakadékok határolták. Nagyon vigyáznom kellett a sötétben, hogy félre ne lépjek, mert akkor menthetetlenül az örvénybe zuhantam volna. Homályos és sötét körvonalakban bontakozott ki a távolban a dalmát Vermac-erőd komor tömege. Eleinte kellemtelen, nyomasztó csöndesség volt köröskörül, majd hirtelen hosszas, sikongató süvöllés szelte át a levegőt, vakító fény villant föl a távoli hegyekben s mingyárt rá megtörtént a robbanás is. Golyók csapódtak le körülöttünk a sziklákra s nem messze tőlünk füttyülve szóródtak szét a gránátszilánkok. Ez volt az első gránát, amellyel az ellenség üdvözölt bennünket.

Hamarosan behúzódtunk az egyik tiszt szállításba, mely sötét, nedves és hideg volt. A félig sziklába vágott, nyomorúságos „szoba” egyetlen ablakát rég bezúzta már a nagy gránátok nyomán támadt légnyomás, úgyhogy most csak kendővel volt beakasztva . . .

Voltaképpen nem „Cattaro erődjének bombázása” volt ez, hanem a cattarói erődök tüzerpárbaja a Lovcsen-hegyi ütegekkel s ez a heves ágyúharc egész éjjel tartott. A magyar-osztrák tüzéréség igen jól lő; majdnem minden golyója talál s ahogy az ágyúk dörögnek, a lecsapó gránátok felrobbannak a sziklák között, szinte pokoli visszhang támad mindenfelől, úgyhogy a legbátrabb férfi szíve is önkénytelenül elszorul. És ebben a kísértetiesen rémes dörgésben, mialatt jobbra-balra minden úgy recsegett-ropogott, mintha szörnyű földindulás rázná a vidéket, a mi szállásunk tetején és ajtaján is egyre kopogtak a golyók. Záporként hullottak a srappellek — s úgyszólván a szememet se hunytam le miattuk egész éjszaka.

Másnap reggel szakadatlan ágyúdörgés közben látogatott meg Chardon kapitány, az egyik francia ostromüteg parancsnoka és körülvezetett a Lovcsen-hegyen. Egész világosan láttam a magyar-osztrák

„Radetzky” és „Monarch” csatahajókat, melyek a teodoi öbölben horgonyoztak: torpedózúzó és tengeralattjárók távolabb voltak kikötve, az öböl bejáratánál. A hegytetőt, melyet a gránátok össze-vissza szaggattak és barázdáltak, köröskörül mindenfelé romok, törmelékek, vasdarabok, gránátszilánkok és föl nem robbant lövedékek borították. Szél-lőtt ágyúk is heverték ott, amiket pozdorjává törtek a hatalmas gránátok. Még a sziklából is óriási tömböket léptek le az ellenséges lövedékek ... Itt volt az a bizonyos üteg is, amelyet telibe talált a „Radetzky”-

Dörögnek a hajóágyúk. A „Radetzky“ bombázta a Lovcsent nek egy 12 hüvelykes (dl cm.-es) gránátja, közvetlenül azután, hogy Gréllier őrnagy az üteget megvizsgálta.

Ez a bombázás rettenetesen pusztító volt. Még október vége felé történt, hogy a „Radetzky”, mely Pólából jött, kijátszván az egyesült angol-francia flotta éberségét, befulott a cattarói öbölbe. Ott horgonyt vetett, oldalával nekifordulva a Lovcsen tetején fölállított francia ütegeknek. Mialatt a csatahajó időlézetéről lassan fölemelkedett egy megfigyelő léghajó, a hatalmas páncélos egyik oldalán kinyitatta La széntartóit, amelyek megteltek vízzel és ekként féloldalra billentették a hajót. E rövid előkészületek után megkezdődött a bombázás. A gránátok fülsiketítő dörrenéssel robbantak a sziklákban, valósággal robbantva a sziklafalakat...”

Gyalogsági akciókra egyelőre ritkán került a sor.
 Ágyúk, hajók, repülőgépek dolgoztak leginkább.
 Csapataink főként arra szorítóztak, hogy a montenegróiak minden előretörési tervét megghiúsították.

Késik a döntés . . .

Az egyetlen nagyobb méretű összecsapás a montenegrói haderővel október 19-ike és 22-ike közt volt, mikor a montenegrói hadsereg, egyetértve és részben egyesülve a szerb hadsereggel, betört Boszniába, illetőleg Hercegovinába. A szerbek már korábban is nyugtalanították a magyar-osztrák hadsereget a Szarajevót félkörben övező Romanja- és Ravna-magaslatokról. De midőn a szerbek előtörték Szarajevó felé, csapataink véresen verték vissza a betörést, mert időközben Dolna-Tuzláról erősítéseket kaptak. Ugyanekkor Hercegovinában két oldalról támadták meg csapataink a szerbekkel egyesült montenegrói seregei. Előbb a jobboldalát szorongatták Románja mellett, majd egy másik seregtestünk Kalinovik felől támadt és négy napi erős küzdelem irtán itt is véres fejjel, súlyos veszteségekkel menekültek a montenegróiak.

„Magan -konyha egy kirándulás alkalmával Az ellenszegülő baromfi vagy a „gazdátlan“ krumpli rövid úton a bográcsba került. Elvégre statárium volt!

Pedig a Románia volt igazi bölcseje és hosszú éveken át gyülekezőhelye a montenegrói harcosoknak, akiket „hajduk”-nak neveztek. Mert a Románját nemcsak természeti szépségei teszik neve „cLesse, hanem az a szerep is, amit évszázadokon keresztül játszott. A bércek alsó és középső részén vadregényes erdők sötétlenek. Ezeréves sudár fenyők

Hegytetőről hegytetőre. A „fekete hegyek” világában ilyen járatlan utakon folyt a hadi fölvonulás. Ez a sziklás, montenegrói terep a világháború egyik legnehezebb hadszíntere volt

meredeznek a szakadékok mentén. Ezek voltak rejték helyei a farka-

soknak és medvéknek, de a török uralom alól szabadulni kívánczó montenegrói hősöknek is, akiket Starina Novak gyűjtött itt össze. A Románja lakói folyton szaporodtak és ahol lehetett, ártottak a félhold uralmának. Így tartott ez Románján egészen a 80-as évekig, amikor Bosznia a monarchia uralma alá került és a monarchia ki akarta pusztítani a törvény uralmát nehezen elismerő szabad-harcos csapatokat. Valóságos „büntető expedíciók” folytak itt a hegyekben, amíg helyreállott a rend.

És ezen a nevezetes, hírhedt vidéken arattak a monarchia csapatai nagy győzelmet az egyesült szerb-montenegrói hadseregen amely Bosznia meghódítását tűzte ki céljával.

A határszéli harcok minden döntő eredmény nélkül folytak egész november és december havában. A monarchia hadereje csak védekezésre, a betörések elhárítására szorítkozott, mert hiszen az orosz front eseményei éppen elég gondot és feladatot nyújtottak. A december 27-iki jelentés szerint a montenegróiaknak a Bocche di Cattaro ellen intézett támadásuk teljesen meghiúsult. A francia hajóhad részei ismételen eredménytelenül lötték parti erődműveinket. Trebinjétől keletre gyöngébb montenegrói osztagoknak sikerült a hercegovinál határterületre benyomulni. Re december 30-án ez az ellenséges haderő a Trebinje melletti Latba község határában súlyos vereséget szenvedett.

Év végén éppen olyan volt a helyzet a montenegrói harctéren, mint félévvel előbb, a háború első napjaiban.

A tengeren sem történt döntés. A magyar-osztrák flotta blokád alá vette Montenegro tengeri kikötőit: Antivárit és Dulcignot, hogy megakadályozza francia segédc csapatoknak és hadianyagoknak a partra szállítását. A francia földközi-tengeri flottának a fellépése és nagy lúlereje arra kényszerítették a monarchia hadihajóit, hogy visszavonuljanak Cattaróba és Pólába, amit annyival is inkább megtehettek, mert az Adria-tengeren is megkezdődött a tengeralattjárók harca.

A semleges államok

Luxemburg megszállása

A VIII. német hadtest előcsapatai 1914 augusztus 2-ikán hajnalban megszállták a semleges Luxemburg nagyhercegség területét, hogy biztosítsák azokat a főlvonulási vonalakat, melyek a rajnai tartományokon, Lotharingán és a Hunsrückön át vezetnek. Ezt a megszállást magasabb stratégiai szempontok követelték, mert csak így lehetett elejét venni annak a fenyegető veszedelemnek, hogy a francia hadvezetőség rátegye kezét a luxemburgi vasútvonalakra és vagy betörjön rajtuk át Németországba, vagy pedig elpusztítsa azokat és lehetetlenné tegye a német csapatok főlvonulását ezen az úton. A hadászati szempontokon kívül még az is indokolta Németország eljárását, hogy a luxemburgi vasutak már 1902 óta német kezelésben álltak: Németország tehát voltaképpen nemzeti vagyonát védte meg, midőn katonailag megszállta és őrizetbe vette ezeket a vasutakat.

Természetesen a franciák rögtön tiltakoztak a világ közvéleménye előtt a németek eljárása ellen és azt hangoztatták, hogy Németország épp oly kíméletlenül sértette meg a nemzetközi jogot Luxemburg megszállásával, mint Belgium megrohanásával.

Luxemburg nagyhercegség kormánya heves diplomáciai jegyzékben tiltakozott „a semlegesség e flagrns megsértése” ellen, de ez a fulmináns tiltakozás csak külsőség volt, mellyel a luxemburgi kormány kötelességszerűen védelmezte a semlegesség álláspontját.

A valóság az volt, hogy a luxemburgi kormány, miután elvileg tiltakozott a semlegesség megsértése ellen, barátságosan megegyezett a német kormánnyal, hogy Luxemburg megszállása csakis a háború idején át tarthat, de a kis államnak se területi épségét, se függetlenségét nem csorbíthatja. Ellenben Németország minden esetleges kárért megfelelő kártérítést fizet.

A franciák maguk is készültek Luxenburg megszállására, egy

A luxemburgi francia határról fölvirágozva indultak harcba a német csapatok

francia hadosztály már készen állott, hogy bemarsoljon a kis ország területére, de a németek gyors elhatározással megelőzték és ezáltal meghiúsították a franciák haditervét.

A Luxemburgon keresztül fölvonuló német sereg foglalta el Longwy francia várat és vonult a legrövidebb úton Verdiin erődítései ellen.

Olaszország

Anglia és Franciaország a háború kitörésekor mindent elkövetett, hogy minél több európai államot vonjanak a szövetségükbe. Madridban, Lisszabonban, Rómában, Bukarestben, Athénben, Szófiában, sőt még Konstantinápolyban is folyt a diplomáciai munka az államok segítségének a megnyerésére. Tagadhatatlan, hogy az ántánt-diplomácia minyárt nagy sikert ért el, amikor kidöntötte a hármasszövetség egyik oszlopát, amikor semlegességre bírta Olaszországot és megfosztotta a monarchiát és Németországot az olasz nép fegyveres támogatásától.

Olaszországot ugyanis a hármasszövetségi szerződés kötötte a monarchiához és Németországhoz.

Olaszország 1883-ban lépett be a hármasszövetségbe, amelyet azóta mindig megújítottak. Ez a szövetség adott tekintélyt és helyet Olaszországnak a nagyhatalmak diplomáciai asztalánál, ez a szövetség védte meg Olaszország tengeri és gyarmati érdekeit Angliával, de főként Franciaországgal szemben.

Ennek a szerződésnek legfontosabb pontjai szószerint így hangzottak:

„Ha a magas szerződő felek reménye és őszinte kívánsága ellenére Franciaország Németországot vagy a monarchiái, avagy Olaszországot megtámadná, a magas szerződő felek kötelesek egymást államuk egész haderejével támogatni, ennek megfelelően békét is csak közösen és egyetértve köthetnek. Ha a magas szerződő felek egyikét valamely más hatalom támadná meg: a másik szerződő fél nemcsak arra van kötelezve, hogy a támadót ne segítse, hanem arra is, hogy szövetséges társai irányában legalább is jóakarátúan semleges magatartást tanúsítson. Ha azonban a támadó hatalmat Franciaország támogatná, ez esetben is azonnal érvénybe lép a teljes hadierővel való kölcsönös segélynyújtásnak kötelezettsége”.

Ez a szerződés szabatosan írta elő, hogy Olaszország nemcsak akkor köteles fegyveres erejével támogatni Németországot, ha Franciaország megtámadja, hanem akkor is, ha más állam támadná meg és Franciaország ezt a hatalmat aktív együttműködéssel támogatná. Annyira nyilvánvaló volt ez, hogy július végén még a félhivatalos „La Tribuna” is arról vezércikkelt, hogy Olaszországnak a hármasszövetség párt-

Viktor Immánuel olasz király

jára kell állnia. A nagy római lapok majdnem kivétel nélkül és egyhangúlag ezt a politikát hirdették és még július 31-én reggel is határozottan kijelentették, hogy Olaszország a Hármasszövetséghez tartozik és ennek megfelelően támogatni is fogja fegyveres haderejével a szövetségeket. Ezen a napon azonban és pedig este hat órakor, megjelentek a Braschi-palotában Renell-Rodd és Barrére urak — az első Anglia, a második Franciaország nagykövete — és hosszasan tanácskoztak

Elena olasz királyné, Viktor Emánuel felesége, aki Nikita montenegrói királynak a harmadik leánya. Két nővérét orosz nagyhercegek vették feleségül

Salandra miniszterelnökkel és di San Giuliano külügyminiszterrel. ...

Két órával később látogatást tett a palotában Flotow német nagykövet is, aki kijelentette ezen a látogatáson, hogy valótlan az az állítás, mely szerint német csapatok átlépték volna a francia határt; mert az igazság az, hogy a határáthágást francia csapatok követték el és így ők sértették meg a nemzetközi jogot. Kijelentette továbbá azt is, hogy ezek szerint a berlini kormány véleménye az, hogy Olaszország számára beállott a szerződés megtartásának az oka. Amire az olasz külügyminiszter azt válaszolta, hogy Olaszországra nézve már csak azért se állhatott be a szövetségi kötelezettség oka, mert hadüzenet mindeztideig nem történt; egyszerű határincidensek pedig, akár egyik, akár másik részről követődtek is el, nem adhatnak

okot Olaszországnak, hogy elfogadja őket casus foederis gyanánt, les az olasz kormány különben is meggyőződött, hogy a francia csapatok nem követhettek el határsértést, mert a csapatokat tíz kilométernyire visszavonták a határtól, éppen azért, hogy minden veszedelmes határincidens elkerüljenek. Ennek megfelelően tehát „Olaszország semleges marad, mert a casus foederis (a szövetségi kötelezettség esete) nem forog fönn ...

Az olasz kormány semlegességi nyilatkozata

Az olasz kormány ezután hivatalosan is közzétette a semlegességi nyilatkozatot, melynek magyarázatáról, illetőleg megokolásáról a minisztertanács hosszas és beható tanácskozás után megállapította a következőket:

A híres olasz bersaglieri-katonák, az olasz hadsereg legnépszerűbb katonái békebeli díszegyenruhájukban így festettek

„1. A Hármasszövetség értelméből és szelleméből következik, hogy a szövetséges hatalmak egyike sem bocsátkozhatik általános hatású akcióba, mielőtt szövetségeseit erről előzőleg értesítette cs velük megállapodott volna;

2. A szövetségnek ezt az alapvető rendelkezését később Ausztria-Magyarország és Olaszország a balkáni viszonyokra való vonatkozásban külön szerződéssel erősítette meg.

3. Általánosan ismeretes, hogy a monarchiának Szerbiához intézett jegyzékéről Olaszországot egyáltalán nem értesítették. Ennélfogva Olaszországnak nem volt módjában, hogy véleményt mondjon erről a diplomáciai lépésről és tanácsokat adjon szövetségeseinek, amire pedig joga volt.

Másrésről világos, hogy Olaszország — miután a monarchia már föllállította követeléseit — mint a monarchia barátja és szövetségestársa, már nem követelhetette, hogy e föltételeken változtasson.“

Az olasz kormány semlegességi nyilatkozata után az olasz lapok is mingyárt más hangnemben kezdtek írni, hangoztatni kezdték, hogy Olaszország nem ragadhat fegyvert a francia testvérnemzet ellen, Olaszország eléggé kifáradt a tripoliszi harcokban és most nem szállhat szembe Angliával, mert hosszú és nyílt partvidékének virágzó városait pár hét alatt rommá lőné az egyesült angol-francia flotta.

Angliának és Franciaországnak sikerült tehát teljes mértékben megfélemlítenie Itáliát, amely egyelőre semlegességet fogadott. Ez a semlegesség azonban már előre vette árnyékát annak, hogy Olaszország még sok gondot okoz a háború folyamán a központi hatalmaknak. Az angol és francia diplomácia ugyanis nem elégedett meg a félsikerrel és csakhamar megindult a diplomáciai munka és a hangulatkeltés abban az irányban, hogy Olaszország fegyveresen támadja meg volt szövetségeseit.

Feltámadt az olasz irredenta, amelynek képviselői egyre nyíltabban hangoztatták, hogy elérkezett az ideje Trento és Trieszt annexipjának, az osztrák elnyomás alatt nyögő sokszázezer olasz felszabadításának.

Ez a tervszerű izgatás egyre nagyobb arányokat öltött.

Igaz, hogy a hivatalos Olaszország következetesen megtagadott minden közösséget ezzel a veszedelmes közhangulattal és többízben is a leghatározottabban kijelentette, hogy az olasz kormány megmarad elhatározása mellett és nem tágit a semlegességtől, de azért a monarchia nem hagyhatta fegyveres védelem nélkül az olasz határokat, nehogy

esetleg meglepetés érje szövetségese részéről. És így Olaszország az Ausztria ellen irányuló irredenta izgatás eltűrésével csökkentette volt szövetségesei haderejét, mert kényszerítette a monarchiát, hogy az olasz határok védelmére, egy esetleges olasz támadás visszaverésére majdnem félmillió katonát tétlenül veszteltesse! . . .

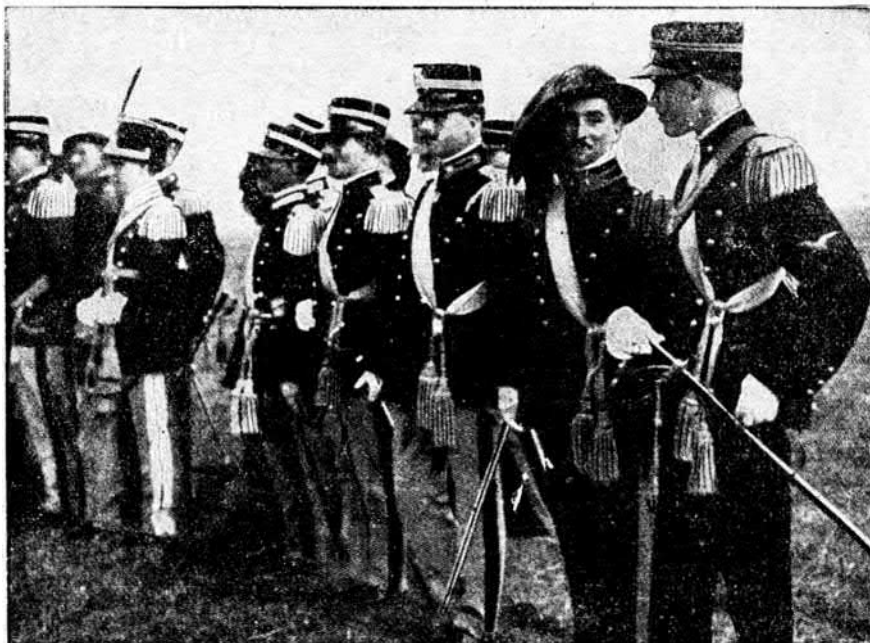
Mit követelt Olaszország semlegességéért?

Olaszországban egyre jobban elmérgesedett a helyzet.

Egyre nyíltabb és bátrabb hangok szólaltak föl a háborús beavatkozás mellett, még pedig az ántánt oldalán való hadviselés mellett, amely győzelem esetén az olasz irredenta célok megvalósulásával kecsegtetett.

Folytak is Rómában — szünet nélkül — a diplomáciai tárgyalások. Az ántánt kötelezően megígérte, hogy ha Itália megtámadja volt szövetségeseit, a kivívott győzelem után biztosítja az olasz nemzetnek a monarchia olaszlakta területeire vonatkozó aspirációit.

Olaszország óvatos államférfiai azonban arra gondoltak, hogy

ezeket két a jelentékeny területeket a háborúba való fegyveres beavatkozás nélkül is megszerezhetik, ha a monarchia hajlandó a volt szövetséges semlegességét területrészek átengedésével biztosítani és megjutalmazni.

Meg is indultak a tárgyalások ebben az irányban.

Az olasz kormány előterjesztette területi követeléseit.

Ezek a követelések nagy megdöbbenést keltettek a monarchia illetékes tényezői között, mert az olaszok a semlegességért nem kevesebbet követeltek, mint Dél-Tirol tartományt a Brenner-hágóig, az Isonzó völgyét, Görz és Gradiska tartományokat és a tengerpart vidékét egészen Nabreszináig. Mindezen felül még egy területsávot igényeltek Karintiából és követelték Lissa, Lcviná, Curzola és Lagosta szigetet, kikötésük volt, hogy Trieszt városból és környékéből független állam alakuljon, végül, hogy a monarchia ismerje el az albániai Valona fölött az olasz főnhatóságot.

A bécsi külügyminisztérium ezeket a követeléseket, amelyek nemcsak teljesíthetetlenek, hanem egyenesen elképzelhetetlenek voltak, természetesen a leghatározottabb formában visszautasította, viszont hajlandónak mutatkozott Tirol legdélibb, valóban olaszlakta részét: a Garda-Ló északi részét, Trient városát, az Etsch-folyó völgyét a semlegesség megtartása ellenében Olaszországnak átengedni, de az adriai tengerpartról vagy annak csak egyetlen egy pontjáról való lemondás olyan követelés volt, amelyet a legerélyesebben utasított vissza a monarchia.

Az olaszok viszont urai akartak lenni az Adriai-tengernek és 1914 vége felé diplomáciai úton tudomására hozták a monarchiának, hogy csak ennek árán lehet Itália semlegességét biztosítani. . .

Közben az olasz kormány már tiltakozott a szerbiai offenzívánk során elért területi hódításaink, így a Macsva meghódítása és bekebelezése ellen, míg ők fegyveres erővel szállották meg az albániai Valonát.

Valona megszállása

December 31-én olasz tengerészcsapatok szállottak partra és hogy rendet teremtsenek, megszállták Valonát, ahol meglehetősen zavaros viszonyok uralkodtak. A „Sardegna” olasz hadihajó legénysége az olasz konzul fölszólítására elfoglalta a középületeket, megszállta a stratégiai pontokat és átvette az idegenek védelmét. Mindezt rendcsinálás címén.

Holott Olaszországnak Albániára vonatkozó aspirációi már ekkor

rég nyilvánvalók voltak. Hiszen már 1900 óta tisztában voltak a központi hatalmak azzal, hogy Olaszország hatalma körébe akarja vonni Albániát. Erős olasz propaganda folyt Albániában, melyet az osztrákok hasonló módon ellensúlyoztak. 1913-ban a nagyhatalmak Albániát független fejedelemségnek nyilvánították és az új állam fejedelmévé Vilmos wiedi herceget, a román királyné rokonát választották, aki el is foglalta az albán fejedelmi széket, de aki nem igen tudta uralkodói hatalmát megerősíteni a függetlenséghez és szabadsághoz szokott különböző albán törzsek főnökeivel szemben. A monarchia védőszárnyai alatt valósággal árnyékfejedelemszámba ment Wied hercege, aki a világháború kitörése után, már 1914 szeptemberében kénytelen volt Iróniát hátrahagyva, Albániából elmenekülni.

A főhatalmai ekkor Esszad basa vette át, aki viszont az olasz érdekeket szolgálta.

Az albán törzsfőnökök továbbra is harcokat folytattak egymás ellen, a városokban, így Valonában is napirenden voltak a gyilkosságok és gyújtogatások.

Ez a helyzet szolgáltatta az okot, amelynek alapján olasz haderő szállta meg Valonát, mialatt Esszad basa az ország belsejébe ment csapataival, hogy a lázadókat leverje.

Olasz hivatalos körök kijelentették, hogy Valona megszállása nem jelent foglalást, de még foglalási szándékot sem. A megszállás nem más, mint rendőri ténykedés, mely a forrongások miatt vált szükségessé.

A hivatalos nyilatkozatok ellenére azonban nyilvánvaló volt, hogy Olaszország az Adria túlsó partján is meg akarta vetni lábát, hogy azután, ha majd annak ideje elérkezik, a siker biztos reményében vehesse föl a harcot az Adriai-tenger uralmáért, melynek megvalósításáért egyelőre még csak diplomáciai tárgyalások folytak.

Olaszország kitűnő alkalomnak találta a világháborút, hogy igazi nagyhatalmi terveit és céljait elérje a földrengető vihar közepette . . .

Románia a válaszüton

Míg Olaszországban így alakult a helyzet, addig Romániában elkezdett dolgozni az orosz aknamunka, hogy a közvélemény nyomása fegyveres beavatkozásra kényszerítse az országot Szerbia mellett és a monarchia ellen. A diplomáciai helyzet itt nem kevésbé volt kétértelmű és veszedelmes, mint Olaszországban. A Balkán-háború utolsó stádiumá-

ban ugyanis Románia szövetszött Szerbiával és Görögországgal, hogy hárman együtt megfélemlítsék a kimerült Bulgáriát, ami sikerült is. Tartani lehetett tehát attól, hogy Románia segítségére siet tegnap szövétségesének, sőt esetleg föléledhet az egész „balkáni blokk” is, ha Bulgáriát sikerül akár ígéretekkel, akár rögtöni területátengedéssel

Carol román király, aki őszinte barátja volt a monarchiának és aki élete utolsó percéig kítartott a semlegesség mellett

kibékíteni és kárpótolni s akkor valóban együtt lesz az az „egy millió balkáni szurony”, amivel az orosz cár Franciaországot kecsgette.

Románia álláspontja a legutóbbi cári látogatás óta különben is bizonytalan volt. A közvélemény még mindig ennek a jelentős külpolitikai eseménynek a hatása alatt állott s így valószínűnek látszott az a föltevés, hogy Románia Oroszország mellé áll. A konstanzai látogatás a patétikus pohárköszöntőt azonban, bár nagyon meghatották a román királyt, még se változtatták meg a meggyőződését. Ez a Hohenzollern,

aki világosan látott és higgadtan gondolkodott, megértette, hogy Románia útja nem kanyarodhatik be a cárizmus labirintusába, hanem meg kell maradnia az egészséges, történelmi fejlődés medrében, hacsak Oroszország hűbéresévé süllyedni nem akar. Megkezdte tehát a nehéz munkát; először a különböző politikai pártok vezetőivel érintkezett és ezeket

Erzsébet román királyné, Carol király felesége, aki Carmen Sylva néven világszerte ismert író volt. A budapesti egyetem díszdoktori címmel tüntette ki

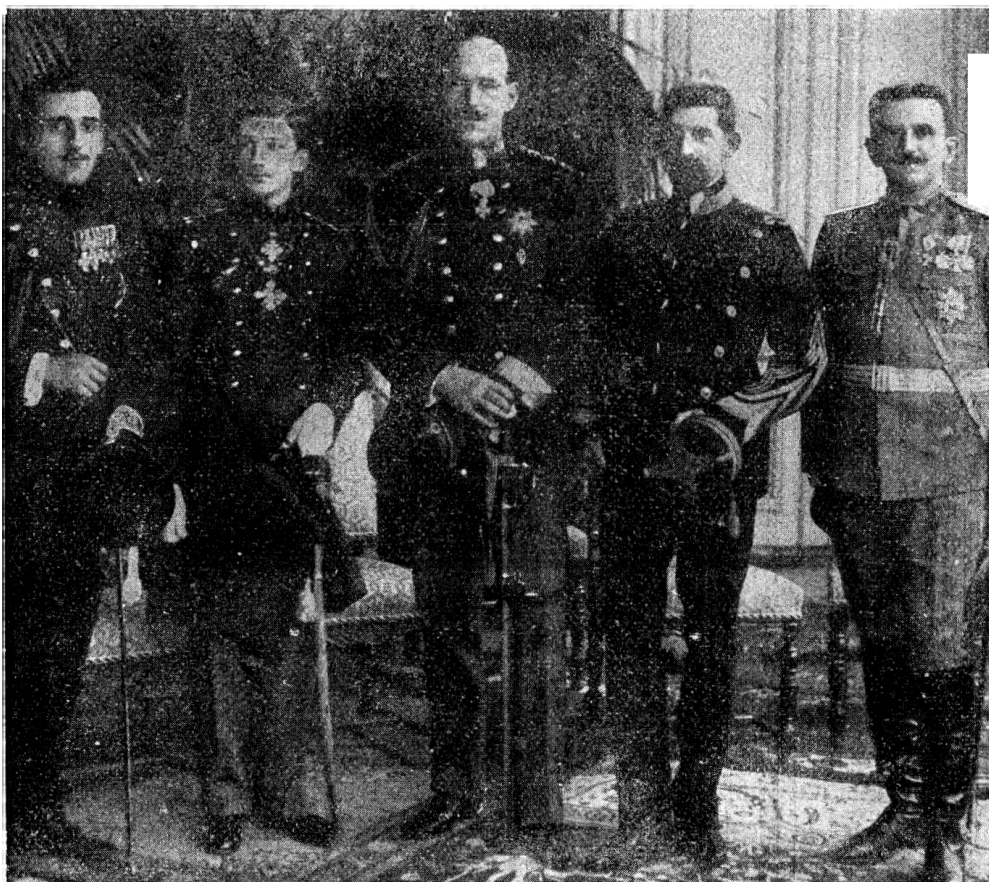
győzte meg, majd a magasrangú katonákkal ismertette meg programját.

Ám a román király munkája nem volt könnyű, mert a ruszofilpárt óriási erőfeszítéssel és rengeteg pénzzel dolgozott, sőt sikerült a trónörököst is megnyernie. A ruszofil agitáció leghálásabb fegyvere az a frázis volt, hogy Magyarország elnyomja és sanyargatja a románokat és hogy ezek a szerencsétlen román testvérek a kétségbeesés reszkető türelmetlenségével várják Bukarest közbelépését, hogy fölszabaduljanak rabságukból. . . Ennek az agitációs fegyvernek az éle azonban menten

kicsorbult, mihelyt a magyarországi románok pártvezérei és szervezetei egymásután megtették a hűségnyilatkozatot és lojális lelkesedéssel siettek a zászlók alá, hogy életükkel és vérükkel védelmezzék a magyar hazát.

„Védjük meg a Duna partjain a civilizációt. . .“

Ekkor tartotta meg — augusztus 2-án — Carol király azt a történelmi nevezetességű minisztertanácsot Sinaiában, amelyen ő maga elnökölt. Több mint két óráig tartó nagy beszédben fejtegette, hogy a mostani világháborúban csakis a központi hatalmak győzhetnek és statisztikai adatokkal bizonyította, hogy a monarchia és Németország kettőn is

olyan erősek, hogy kétségtelenül le lógiák győzni Oroszországot, Franciaországot és Szerbiát; sőt legyőznék Romániát és az egész balkáni blokkot is, ha az antant-hatalmak mellé állana, mert ebben az esetben Törökország is egész bizonyosan beleavatkoznék a háborúba.

„Állampolgári kötelesség — végezte beszédét (tarol király, — óvakodni a politikai szentimentalizmustól és legelemibb kötelesség, hogy a Duna partjain megvédjük a civilizációt . . .“ A király beszéde óriási hatással volt a minisztertanácsra, mely erre elhatározta, hogy Románia a hármasszövetség iránti jóindulattal semleges marad s a kormányhoz közelálló lapok másnap örömmel üdvözlötték ezt az elhatározást.

Sőt akadtak olyanok is, például a tekintélyes „Seara”, amelyek egyenesen*! azt követelték, hogy Románia valljon szint nyíltan és álljon tartózkodás nélkül a hármasszövetség mellé, mert: „mennél közelebb és erősebben csatlakozik Románia a hármasszövetséghez és a nyugati kultúrához, annál jobban védi önmagát és egész Európát az orosz kancsukától. . .”

Ez a semlegességi határozat a végletekig fölingerelte Oroszországot, mert elzárta előtte az utat, amelyen át segítségére siethetett volna Szerbiának, hogy vele egyesülve, hátba támadja a monarchiát. Most tehát még nagyobb arányokban indult meg a ruszszofil agitáció, melynek élére Filipescu, volt hadügyminiszter állt és hogy a közvéleményre gyakorolt nyomásnak mennél nagyobb hatása legyen: Oroszország lassanként óriási csapat testekét koncentrált a román haláron. A határszéli forgalom Oroszország és Románia között teljesen megszűnt, mert a csapatok már csak puskalövésnyiről néztek farkasszemel egymással s a helyzet oly veszedelmesen komoly volt, hogy az összeütközés minden pillanatban kitörhetett.

Ugyanekkor tetőfokra hágott az ucca szenvedélyének fölizgatására számító ruszszofil agitáció is. Az orosz követség csukott termeiben előkészített mozgalom látható feje és irányítója Filipescu exhadügyminiszter volt, aki sajtóban és népgyűléseken egyaránt izgatott Oroszország mellett, de különösen a monarchia ellen s az izzó gyűlölettől lángoló agitációnak meg is volt az eredménye, hogy a felelőtlen tömeg többször uccai tüntetéseket rendezett a monarchia ellen s csak fegyveres hozással lehetett véget vetni a lármás jeleneteknek.

Filipescu Nikolaj volt román hadügyminiszter, aki az oroszpárti agitáció-élére állott

Carol király halála

Megkísértették a Filipescu körül csoportosuló konzervatív és demokrata politikusok azt is, hogy parlamenti pártjukat a mozgalom mellett való nyílt állásfoglalásra bírják, de ez a kísérletük nem járt sikerrel. Mind a két párt kimondotta ugyanis, hogy tagjai, mint magánemberek, tehetnek amit jónak látnak; de maga a párt semmiféle kalandos akcióba nem bocsátkozik.

Ez a fölfogás nyilatkozott meg azon a koronatanácson is, melyet részint a ruszofil agitáció ellensúlyozására, részint Románia további magatartásának lerögzítésére ugyancsak Carol király személyes elnöklete, mellett tartottak meg Bukarestben, szeptember folyamán.

Ezen a koronatanácson már nem csupán Románia szigorú semlegességéről volt szó, hanem fölszínre vetődött az a vélemény is, hogy Romániának erkölcsi és politikai kötelessége azonnal beleavatkozni a háborúba és támogatni a két központi hatalom akcióját."

Az előbbi álláspontot Take Jonescu, a monarchia őszinte barátja az utóbbit pedig Carp miniszter fejtette ki, amire aztán fölállt Carol román király és a következőket moridotta:

„Meggyőződésem, amíg Isten éltet, megmásíthatatlan, mert a történelem tanulságain nyugszik. Es ez a meggyőződés az, hogy Románia nagy érdekei és a jövő azt követelik, hogy a kölcsönös szogálatokon alapuló jóbarátság politikáját kövessük a központi hatalmakkal szemben. Mert a germán népeknek szintén érdekük, hogy bennünket segítsenek, hogy így minél hatalmasabb védbástyaként tartsuk föl az egyre fenyegetőbb szláv áradatot: Oroszország ellenben — mivel makacsul követi régi ideálját, hogy egykoron az egész európai Keletet, Konstantinápolyal együtt uralma alá hajtja — csak ellenséges szemmel nézheti a mi fejlődésünket. Oroszország ugyanis jól tudja, hogy: ha Konstantinápolyba akar jutni, akkor előbb a mi függetlenségünket kell elpusztítania.”

A koronatanács ismét a szigorú semlegesség mellett döntött és hogy semlegességét még az esetleg benyomuló orosz csapatok ellen is megvédelmezhesse, elrendelte a részleges mozgósítást. Sajnos, a hivatalos

Románia állásfoglalása ellenére is tovább folyt az izgatás a monarchia és főleg Magyarország ellen. Nagy tüntetések folytak le Románia nagyobb városaiban, az izgalom egyre nagyobb lett az országban és ez a zűrzavar kétségtelenül rendkívüli módon hatott a németbarát Carol királyra, aki 1011 október 10-én elhunyt.

Az uralmat Ferdinánd király vette át, akinek uralkodása idején az addiginál jóval nagyobb befolyásra tett szert a bojárok háborús pártja, amely a központi hatalmak ellen való támadást írta zászlajára.

Egyelőre azonban sikerült a semlegességet megőrizni Carol király szellemében, noha akkor az ántánt már daigérte Bukovinát, -Erdélyi és a Bánátot Romániának. Románia semlegességének két esztendeje alatt erősen megyarapodott, mert a monarchia és főként Németország minden terményét magas áron vásárolta. De közben Bratianuék erősen dolgoztak a háborús beavatkozás érdekében és nyilvánvaló volt, hogy Ferdinánd király nem lesz elég erős a semlegesség megőrzésére.

Talcu Jonescu román politikus, aki a monarchia ellen való háborút sürgette

Carol királyhalála után a román határra is védőcsapatokat kellett küldeni.

Czernin Ottokár Romániáról

A monarchia bukaresti követe ebben az időben gróf Czernin Ottokár, a későbbi közös külügyminiszter volt, aki a monarchia összeomlása után igen érdekesen írta meg emlékiratait, túljegyzései között természetesen sokat szerepel Románia, a román királyi ház, a román politikusok magatartása. Hiszen a bukaresti követ állandó összeköttetésben és közvetlen érintkezésben állott a legfőbb román személyiségekkel és így közvetlen tanújává lett a háborús romániai eseményeknek. A nem túlságosan magyarbarát gróf emlékiratainak Romániára vonatkozó fejezetéből a következő részt közöljük, mint érdekes és fontos, a romániai viszonyolcra mélyen belevilágító dokumentumot:

„Csakhamar meggyőződésemmé vált — írja a gróf, — hogy a Romániával való szövetségi szerződésünk semmivel sem ér többet minden tartalom híján lévő papírkötegnél. Ezt az állítólagos szövetséget nem is lehetett többé életre támasztani. Legfőbb akadály volt a nagy-

román kérdés, vagyis a románoknak az az óhajtásuk, hogy egyesüljenek „erdélyi testvéreikkel”. Természetesen ezzel az óhajtással. mereven szemben állott a magyar közvélemény. Érdekes és az akkori helyzetet rendkívül jellemzi, hogy nem sokkal hivatalomba való lépésem után fölkere-

Gróf Czernin Ottokár, a monarchia bukaresti követe, a későbbi közös külügyminiszter

sett Filipescu Nikoláj, aki később a monarchia elleni háború érdekében fejtett ki nagy tevékenységet és azt az ajánlatot tette, hogy Romániát egyesíteni kellene Erdéllyel és az így létesült Nagy-Román ia körülbelül olyan helyzetbe kerülne a monarchiával, mint amilyen viszony Bajorország és a német birodalom között áll fenn. Ez a gondolat és terv, amely esetleg egész Romániát megnyerte volna a központi hatalmak számára, meghiúsult mingyárt, mert Ferenc József király és Tisza István gróf a legmerevebben elutasították ezt a megoldást.

A háború következtében a bukaresti társaságbeli élet is kellemetlenné vált, amint azt a következő esel is mutatja: Élt Bukarestben egy herceg Sturdza nevű főhadnagy, aki halálos ellensége volt a monarchiának. Nem ismertem őt személyesen, soha semmiféle ügyes-bajos dolgom nem volt vele. Egy szép napon a bukaresti lapokban nyilvánosan sértésekkel árasztottak el engem, mint a monarchia követét. Cikkére természetesen nem válaszoltam. Ekkor az „Adeverul”-ban közölt egy újabb nvilt levelet, melyben kijelentette, hogy „az első alkalommal, a nyílt uccán megpofoz”.

Telefonáltam Berchtold külügyminiszternek Bécsbe és engedélyt kértem a császártól, hogy pisztolypárbajt vívhaszak ezzel a herceggel, mert tiszt létére a mi fölfogásunk szerint lovagias elégtételt követelhettem tőle. A császár azonban azt az üzenetet küldte nekem, hogy

Bratianu Joan román miniszterelnök, aki a világháború kitérésakor, királyával ellentétben, mindjárt be akart avatkozni a háborúba az antánt oldalán

semmi szín alatt sem párbajozhatik egy követ abban az országban, ahol akkreditálva van és hogy inkább emeljek panaszt a román kormánynál. El is mentem Bratianuhoz, aki azonban kijelentette, hogy nem tehet érdekekben semmit. Az ország törvényei és szabályai szerint ilyen sértésekkel szemben nincs semmi védelem a külföldi követek számára, Ha Sturdza fenyegetéseit esetleg beváltja, mondotta, akkor majd bezárják, de addig nem lehet föllépni ellene.

Azt feleltem Bratianunak:

— Ha ez a helyzet, akkor ezentúl állandóan revolverrel járok és levölöm azt az embert, mihelyt hozzám ér.

A főhadnagynak pedig megüzentem, hogy minden nap pontosan egy órakor a Boulevard Hotelben ebédelek. Ott megkaphatja a golyót, ha éppen akarja.

Midőn legközelebb újból találkoztam Ferenc József császárral, be kellett számolnom az affér fejleményeiről. Közöltem Bratianu álláspontját és elhatározásomat, hogy más védelem híján önmagam fogom megvédeni személyemet. A császár azt felelte:

— Természetes, hogy nem hagyhatja magát megütni. Teljességgel igaza van. Lőjjön csak belé, ha önhöz ér.

Azután több ízben találkoztam a bukaresti vendéglőkben és szalonokban Sturdzával. De egyszer sem kísérelte meg, hogy fenyegetéseit beváltsa. A hercegi főhadnagy, akinek ereiben kalandos vér csörgedezhetett, nem sokkal később átszökött az orosz hadseregbe és ott küzdött a monarchia ellen, abban az időben, amikor Románia még semleges volt. Többé nem is láttam sértegetőmet”.

„Az adott szó szentség . . .“

A hangulat erősen monarchiaellenes volt egész Romániában. A német katonai erőt nagyra tartották és sokra becsülték a románok. Mikor azonban Anglia is fegyveres erővel lépett a porondra, a legtöbb román arra a meggyőződésre jutott, hogy az ántánt oldalán remélhetik csak nemzeti céljaik megvalósulását.

Várakozó álláspontra helyezkedett hát Románia.

Várta a kellő pillanatot, amikor a legkevesebb kockázattal, a legbiztosabb reménységgel ragadhat fegyvert Nagy-Románia megvalósításáért.

De az idő még messze volt.

Román gyalogság békebeli teljes díszben fölvonul Bukarest uccáin. A hadüzenet még nem történt meg, csak a részleges mozgósítás

Carol román király 1914 október 10-én halt meg és az ő halála után még jobban előtérbe kerültek azok a politikusok, akik a monarchia ellen való támadást sürgették.

„Carol király — írja emlékirataiban Czernin gróf — a háborúba halt bele. Az utolsó hetekben valósággal gyötörte a szegény, öreg király helyzete. Én a kapott utasítások szerint mindent elkövettem, hogy Romániát a szövetségi szerződés értelmében a velünk való együttműködésre bírjam. Azt sem kerülhettem el, hogy ne emlékezzem a román királyt arra, hogy „az adott szó szentség, a szerződés — szerződés és hogy neki becsületbeli kötelessége, hogy fegyvert ragadjon szövetségesei oldalán”. Emlékszem arra a megrendítő jelenetre, amikor az öreg király, hangosan sírva, íróasztalára borult és reszkető kezével megpróbálta lekasztani nyakáról a német „Pour le mérité” kitüntetést, amelyet addig állandóan hordott. Minden túlzás nélkül elmondhatom, hogy a lelki izgalmak, melyeknek felidézésében hivatásomnál fogva én is kivettem részemet, kétségtelenül megrövidítették Carol király életét.”

Meghalt a bölcs, öreg király, aki vissza tudta tartani nemzetét a meggondolatlan lépéstől. . .

Amíg Carol király élt, kétségtelen bizonyosság volt, hogy Románia nem ragad fegyvert ellenünk.

Ferdinánd királlyal új uralkodó lépett a román trónra.

Ki tudhatta, milyen lesz az új király politikája, milyen irányban igyekszik majd királyi hatalmát, fejedelmi szavát latba vetni?

Ki tudhatta, mit hoz a rejtelmes jövő, melynek esélyeit lázas izgalommal mérlegelte egész Románia ...

A Balkán

Döntő fontosságú kérdés volt a világháborúban, milyen álláspontra helyezkednek a Balkán államai.

Ha az ántántnak sikerül fegyveres beavatkozásra bírnia a központi

Ferdinand bolgár király, aki minden orosz igyekvés ellenére nemzetével együtt a központi hatalmak mellé állott

hatalmak ellen Görögországot, Bulgáriát és Romániát, akkor Németország és a monarchia már el is veszítette a háborút.

A Balkánról északi irányban jövő egységes támadás ellen ideig-óráig is csak alig tudott volna védekezni a két szövetséges hatalom, melynek haderejét éppen eléggé lekötötte a nyugati és keleti fronton folyó gigászi hadjárat.

A Balkán egységes föllépése, mely megnyitotta volna a francia-angol déli hadsereg számára az utat Magyarország felé, már el is döntötte volna a háborút.

Az ántánt hatalmai minden diplomáciai tudásukat latba is vetették, hogy a Balkán államait megnyerjék háborús céljaiknak.

Ezek azonban nem tudtak egyelőre dönteni.

A központi hatalmak káprázatos sikerei, a nyugati és keleti fronton aratott nagyjelentőségű diadalmak nagyon is megfontolásra készítették a balkáni államokat, hogy az ántánt ígéreteiben bízzanak-e vagy inkább a központi hatalmak bámulatos hadijerejében...

Az elhatározást és a döntést még jobban késleltette Törökországnak a háborúba való beavatkozása és az a majdnem bizonyosságba menő valószínűség, hogy

Konstantin görög király

Bulgária is a központi hatalmak oldalán bontja ki harci zászlaját.

Románia magatartása teljesen bizonytalan és határozatlan volt.

Annál megbízhatóbb és biztatóbb volt Bulgária magatartása, amely tudvalévően óriási anyagi és véráldozat árán foglalta el a balkáni háborúban az európai Törökország nagy részét. A győzelem után azonban Szerbia megfosztotta a győzelem eredményeinek egy részétől: Macedónia birtokától, Bulgária hangulata emiatt inkább a monarchia, mint Szerbia mellett nyilvánult meg. Radoszlavov bolgár miniszterelnök mingyárt a háború kitörésekor kijelentette, hogy Bulgária semleges marad, de nyilvánvaló volt, hogy Bulgária a kellő pillanatban be fog avatkozni a monarchia mellett a háborúba, hogy Macedóniát elvegye Szerbiától.

Kevésbé volt világos Görögország szerepe és magatartása a világháborúban. Ugyanis Szerbiának titkos szövetségi megállapodása volt Görögországgal. A párizsi „Matin” mingyárt a háború kitörésekor azt a hírt terjesztette, hogy Görögország 100.000 katonával köteles Szerbiát támogatni, ezt azonban a hivatalos görög jelentés megcáfolta. Az athéni kormány elismerte ugyan, hogy csakugyan van szövetségi szerződése Szerbiával, de mingyárt hozzátette azt is, hogy ez a mostani háborúra nem érvényes és csak akkor léphetne érvénybe, ha a monarchia és Szerbia konfliktusából származható bonyodalmak Görögország érdekeit veszélyeztetnék. Ez a célzás „Görögország érdekeire” azt jelentette, hogy az athéni kormány mindaddig semleges marad, amíg Szerbiát valamelyik balkáni állam is meg nem támadja; vagyis más szóval, ennek a szövetségnek az éle egyenesen Bulgária ellen irányult, hogy fékentartsa ezt Macedónia megszállásától.

Görögország tehát „semlegességi” nyilatkozatot tett: ez a semlegesség azonban nem gátolta meg abban, hogy Szalonikin át beengedje Szerbiába a francia és angol hajókon szállított orosz municiót és legénységet.

Görögország magatartása általában kétszínű volt kezdettől fogva; bár ő maga nem is segítette Szerbiát a saját anyagi és katonai erőivel, mégis segítségükre volt az antant-hatalmaknak, hogy minden képzelhető eszközzel támogathassák Szerbiát a monarchia ellen. Ugyanekkor azonban Görögország is mozgósított s míg egyfelől megszállta Macedónia határait — hogy Szerbia összeomlása pillanatában betörhessen a tartományba—addig másfelől Albániát fenyegette, sőt úgy tetszett, hogy Törökországot is provokálni akarja, ami aztán lángbaborította volna az egész Balkánt.

Venizelosz, Görögország miniszterelnöke, aki a háború első percétől kezdve antantbarát politikát folytatott

A többi semleges állam

Európa nyugati és északi államai egymásután jelentették ki, hogy semlegesek maradnak a világháborúban Svájc, Hollandia, Spanyolország, Dáma, Svédország és Norvégia a háború végéig meg is tartották semlegességi fogadalmukat. Portugália magatartása bizonytalan volt, főleg a német gyarmatok miatt, amelyekből részt szeretett volna kiszakítani magának. Anglia adott is szerepet Portugáliának a gyarmati hábo-

rákban, ami miután hadüzenetre is kerül a sor Németország és Portugália között. Az európai harcterek ütközeteiben azonban Portugália nem vett részt, annyival is inkább, mert a köztársaság 80.000 főnyi hadseregének javarészét az angol-portugál szerződés alapján Anglia elvitte keletre, a törökök ellen.

XIII. Alfonz spanyol király kitarított a semlegesség mellett noha udvara a központi hatalmak fele hajlott

A franciáknak természetesen az volt a véleményük, hogy a portugál hadseregére nagyobb szükség volna a német fronton, de Portugália több sereget már nem tudott kiállítani.

Spanyolország ellenben mindvégig kitartott a szigorú semlegesség álláspontja mellett. A spanyol királynak, XIII. Alfonznak felesége angol hercegnő és ezen a réven az angolok bizonyára számítottak rá, hogy Spanyolország az oldalukra áll. Ebben a III-ben azonban úgy az angolok, mint a franciák csatlakoztak. A spanyol király, aki egyébként

Ferenc József királlyal vérrokonságban állott, egy alkalommal így nyilatkozott:

— Szívem Angliáé és Franciaországé, de eszem Németországé és a monarchiáé. És nem fogom megengedni, hogy szívem és eszem összevessenek egymással.

Az ész szava ugyanis így hangzott:

Spanyolorzágnak a legdélibb csúcsán, Afrikával szemközt van a Gibraltári-szoros: a Földközi-tenger kijárata az Atlanti-óceánba. A tengerszoros fölött, magas sziklatetőn áll Gibraltár vára, mely ágyúival uralkodik a tengerszoroson és csupán azt a hajót engedi át rajta, amely neki tetszik.

Gibraltár spanyol földön van és mégis angol birtok. Két évszázados, sajgó sebe ez a spanyol nemzetnek és a világháború alatt mozgalom indult, melynek jelszava az volt:

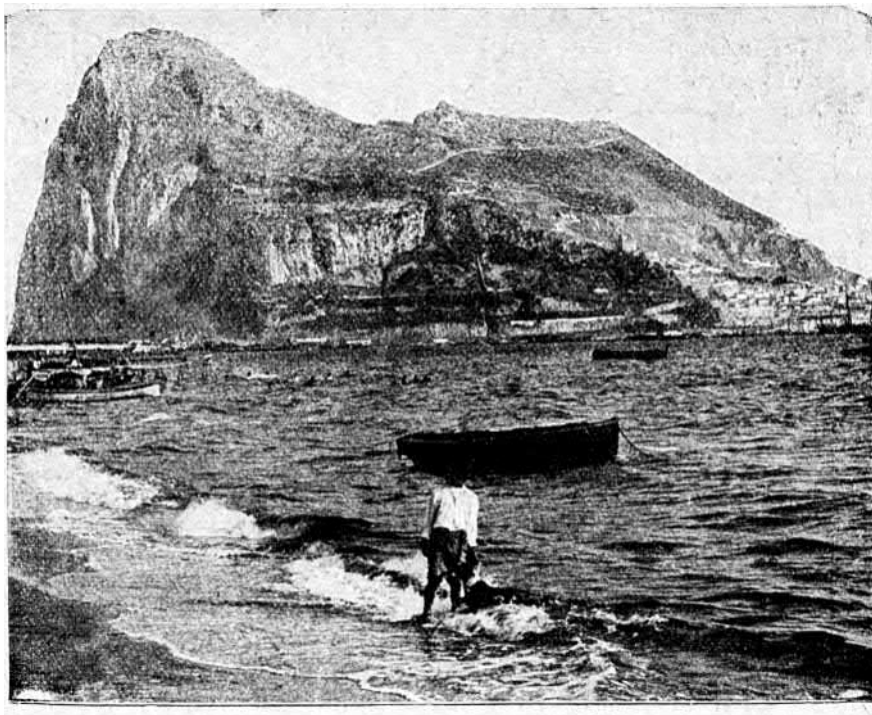
— Gibraltárt vissza kell szerezni az angoloktól!

A mozgalom egyre nagyobb arányokat öltött, a királyi udvarnál is egyre több híve volt a központi hatalmak melletti beavatkozásnak, de a király elhatározta, hogy minden körülmények közt semleges marad a háború alatt. Ha a központi hatalmak győznek, úgyis megkapja Spanyolország Gibraltárt . . .

Ugyanilyen következetességgel tartotta be a semlegességet Svájc, Hollandia, Dánia, Svédország és Norvégia is.

A hollandusok uralkodója, Vilma királynő szívvel-lélekkel a né-

metekhez vonzódott épp úgy, mint férje, Henrik mecklenburgi herceg és így Hollandiát sem a Németország ellen való föllépésre, sem arra nem lehetett rávenni, hogy ne szállítson semmiféle élelmiszert Németországba. Ántánt részről azt az ajánlatot tették Vilma ki-

A Gibraltar tengerszoros: a Földközi-tenger kijárata az Atlanti-óceánba. E részen a Földközi-tenger alig pár kilométer széles. A sziklahegyen van Gibraltar vára, ániely spanyol föld, de az angolok már több mint egy évszázada elfoglalva tartják, hogy uralkodhassanak a tengerszoros fölött

rálévő kormányának, hogy kétszeres áron veszik meg mindazt az élelmiszert, amit Hollandia Németországnak szokott szállítani. Ez tekintélyes mennyiség volt, mert hiszen Hollandiában rendkívül magas fokon áll az állattenyésztés és évről-évre nagy fölöslegek mutatkoznak húsban, baromfiban, tojásban és sajtban. A hollandi kormány azt felelte, hogy nem hajlandó Németországgal megszüntetni kereskedelmét, mert az már a semlegesség megsértését jelentené.

Dániával teljesen hasonló volt az eset. E kicsiny állam földterülete Németország fölött messzire benyúlik az Északi-tengerbe.

Hollandus katonak acélsakhan

Dánia épp úgy mint Hollandia, nagyban foglalkozik állattenyésztéssel és kivittel. A háború alatt ez a szállítás igen fontos volt a németeknek, de még nekünk magyaroknak is, mert a dán marhahús nagy szerepe volt még Budapest élelmezésében is.

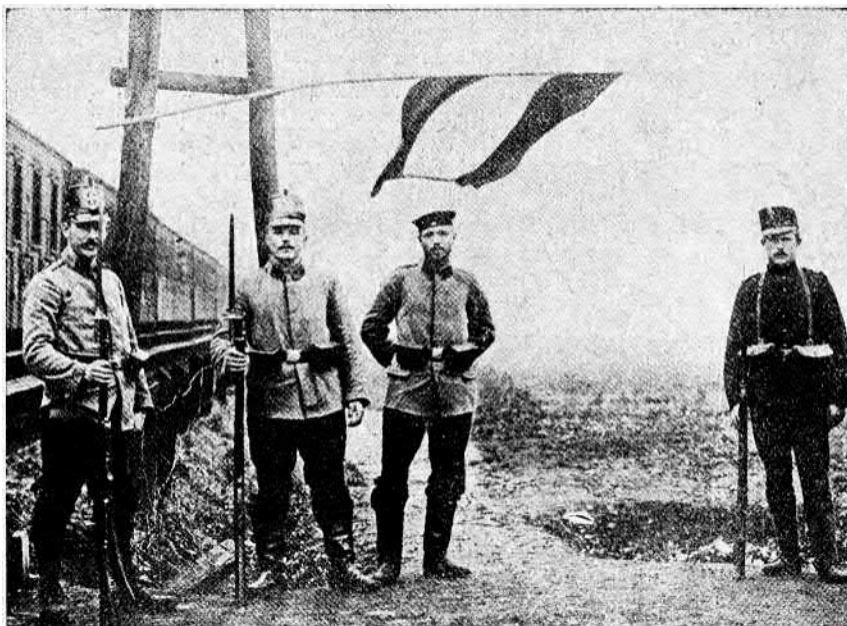
Míthogy a dán királyi család közeli rokona volt az orosz cári

Vilma királynő, a semleges Hollandia uralkodója, kisgyermekével

családnak, az ántánt mindent elkövetett, hogy Dánia ne adjon el élelmiszert Németországnak. Dánia azonban, noha szívesen állott volna az ántánt szolgálatára, kénytelen volt semleges maradni és Németországgal a kereskedelmet folytatni, mert félt, hogy Belgium sorsára jut . . .

A skandináv félsziget két állama, Svédország és Norvégia színien semlegesek maradtak. Gusztáv svéd király, flakon norvég király

Ahol a belga-hollandi határ összér . . . Bal oldalon a német, jobb oldalon a holland katonai határőrség áll fegyverben

és Keresztély dán király 1914 december 18-án Malmöben, Svédország kikötővárosában találkoztak egymással és megegyeztek, hogy semlegességüket semmi körülmények között nem fogják föladni. Nem is tértek el ettől a megállapodástól és országaik nyugodtan élvezhették a béke áldásait, míg Európa nagyhatalmai öldöklő, amikor háborúban tépték, marcangolták egymást . . .

Sötét árnyak a monarchia egén?

A „düledező dunai monarchia”

Évekkel a világháború kitörése előtt az európai közvélemény egy része a „düledező” dunai monarchiának nevezte a Habsburgok birodalmát. Mint ahogyan Törökországot a „beteg ember”-ként emlegették.

Évekkel a világháború kitörése előtt térképek készültek a monarchia földarabolásáról, térképek, amelyek Magyarország-Ausztria; területének nemzetiségek szerint való fölosztását ábrázolták. Ezeken a térképeken szerepelt először az önálló Csehország a magyar Felvidék tót vármegyéivel, Nagy-Románia Erdély egy részével és Bukovinával egybekapcsolva, a Horvátországot és a Bácskát magába olvasztó Nagy-Szerbia, a Galiciával megnövekedett Oroszország és a Tirollal és a magyar-osztrák tengerparttal nagyranőtt Olaszország . . .

Ezeket a térképeket és a magyaráztatul szolgáló röpiratokat ezerszám osztogatták a Párizsban, Londonban, New-Yorkban székelő nemzeti-ségi propaganda-bizottságok, elhithetve a nyugati világgal, hogy a legelső kínálkozó alkalmmal a Habsburg-birodalom alkotórészeire esik szét.

És kitört a világháború, elérkezett a kínálkozó alkalom és a monarchia gyors szétesésére számító ántánthatalmakat az a nagy meglepetés érte, hogy Magyarország-Ausztria nemzetiségei a magyar és német ezredekkel vállalva a legnagyobb hősiességgel és odaadással küzdöttek ellenségeink ellen. A hadbavonulás sehol sem támasztott belső forrongást, még csak kísérlet sem történt arra, hogy a különféle nemzeti-ségek széttörjék az alkotmányos kereteket,

Pribiesevics Szvetozár horvát politikus, aki már a háború előtt azt hirdette, hogy a horvátoknak el kell szakadnia a monarchiától és Szerbiához kell csatlakozniuk

melyek között addig éltek és egyesülni próbáljanak a monarchia határain lévő rokonfajtájú nemzetekkel.

Az évek óta folyó aknamunka, amely a monarchia nemzetiségeinek a fölizgatása érdekében folyt, egyelőre nem vezetett eredményre.

A horvátok, a bosnyákok, a bácskai szerbajkú magyarok az elképzelhető legnagyobb hősiességgel küzdöttek a monarchia zászlaja alatt; nem volt semmi baj a románnyelvű erdélyi és a hasonlóképpen hazafias lótajkú felvidéki magyarokkal; lelkesen vonultak hadba az olaszajkú líriaiak és isztriaiak; hősiesen küzdöttek a galíciai és bukovinai miének és nagy általánosságban eleinte kevés panasz merült föl a maguk sajátos politikai céljaidat követő csehek ellen is . . . Csak később lett úrrá a cseh csapatok kötelékeiben az a politikai fölfogás, hogy a csehek nemzeti önállóságát csak úgy lehet kivívni, ha tőlük telhetően megakadályozzák a monarchia katonai sikereit.

Ekkor vált szinte napirenddé, hogy a cseh csapatok föladták a harcot, megadták magukat az ellenségnek és veszélybe sodorták a régi lobogóhoz hű, más nemzetiségű csapalokat, amelyekkel közös cél érdekében vonultak hadba.

Ekkor váll szabállyá, hogy a cseh ezredeket századonként, sőt később szakaszonként megbízható, többnyire magyar vagy német sereg-részek közé osztották be, hogy magatartásuk ne zúdíthasson veszedelmet az egyes frontrészekben harcoló alakulatokra.

De ekkor már Párizsban cseh nemzeti bizottság működött, amely az antánllal megállapodott az önálló Csehország megalapítására vonatkozóan és amely bizottság az önkéntesen fogságba került cseh katonákból önkéntes légiókat toborzott az antántseregek számára . . .

A nemzetiségi kérdés égető, nagy probléma lett a magyar-osztrák hadviselés számára. Egyelőre azonban nem jelentkeztek komoly bajok. Csak a fenyegető, sötét árnyak sokasodtak meg a Habsburg-monarchia egén ...

A nagy-szerb eszme terjedése

Az Európát ostromló szörnyű orkánt a nagy-szerb eszmének a szerajevói merényletben kirobbanó megnyilvánulása idézte föl.

A „Narodna Odbrana” délszláv propagandájáról már 1908-ban bizonyítékokat kapott a magyar kormány. Abban az esztendőben a zágrábi törvényszék hazaárulás büntette miatt folytatott eljárást Pribicevics Ádám és társai ellen, mert már akkor fölmerült annak a gyanúja,

hogy a horvátországi szerb „Sokol”-egyletek csak látszólag alakultak a testgyakorlás fejlesztésére, ellenben titkos céljuk a nagy-szerb eszme terjesztése volt, azzal a hátsó gondolattal, hogy Horvát-Szlavonországok a magyarorszári monarchia keretéből kihalítsanak és Szerbiával egyesíttessenek.

Ezek a horvát-szlavonországi „Sokol”-egyesületek kapcsolatban állottak Belgráddal, különösen pedig a Szerbiában főnálló „Dusan silni”-egyesületekkel, melyek katonailag szervezett testgyakorló egyesületek voltak és aktív szerb tisztek vezetése alatt állottak. Rendkívül ügyesen dolgozott a nagy-szerb propaganda a monarchia délszlávlakta területein, amelyeket valósággal behálózott a fanatikus agitáció.

Amidőn a háború folyamán, 1914 szeptember 10-én a szerb hadsereg betört Zimnionyba, a zimonyi szerb szokolok szerbkatonákat megvendégelték és az

Dr. Cingrija Pero raguzai polgármester, aki résztvett a délszláv mozgatom szervezésében és aki társaival együtt börtönbe került

mális összeesküvésnek jöttek nyomára a politikai hatóságok, közvetlenül a háború kitörése után és 1914 augusztusának derekán közel három

Accurti dr. horvát államügyész, aki 1908-ban a zágrábi monstre tárgyaláson a hazaárulás vádját képviselte 53 vádlott, köztük a Pribicevics testvérek ellen is

zászlók alatt ünnepélyesen fogadták a bevonuló ellenséget, a szerb uccákon ölelkeztek velük.

Ennek lett aztán a következménye, hogy a zágrábi törvényszék letartóztatta dr. Budisavljev'cs Segjánt, a magyar képviselőházba is beválasztott horvát-szlavón képviselőt, aki az egyik körzet szokoljainak az elnöke volt

Ám a „Narodna Odrana” nemcsak Magyarországon szervezkedett, hanem még szenvedélyesebben és nyíltabban dolgozott Ausztria szlávlakta területein. A „délszláv birodalom” megalakulásának előkészítésére folyt ez a munka. Isztriában, főleg Abbáziában és Lovranában, tehát Fiume tőszomszédságában for-

száz agitátort tartóztattak le, köztük számos előkelő állású közhivatalnokot — dón Andreieic helytartósági tanácsost, dr. Tresic-Pavisc reichsrathi képviselőt, dr. Miklas Leonardo raguzai püspököt stb., — akik állandó összeköttetést tartottak fenn a nagy-szerb összeesküvők táborával. De legnagyobb föltűnést keltett dr. Cingrija Pero, raguzai polgármesternek a letartóztatása, akit tizenkét előkelő zárai polgárral együtt vasraverve szállítottak a zárai börtönbe, mint egyik legveszedelmesebb fejét annak az összeesküvésnek, mely a monarchia területi egységének a megbontásával egy délszláv állam alakítására törekedett.

A zágrábi főtárgyaláson, a szerajevói főtárgyaláson egész nyílt formában jelentkezett már a „Dusán cár birodalma”-nak, a nagy-szerb állam megalapításának a terve, amelyet ekkor már az ántánt is támogatót és amely most már a nagy fegyveres mérkőzés eldőlésétől függött.

A harc életre-halálra ment. . .

A „guruló rubel”

Párhuzamosan a délszláv mozgalommal a monarchia északi és keleti részeiben a „guruló rubel” fejtett ki hatalmas akciót a pravoszláv mozgalom érdekében, melynek az volt a célja, hogy az északon lakó szláv népeket és azokat, akik a görögkeleti vallást követik, a pánszlávizmus keretébe vonja és az orosz cár főnhatósága alatt egyesítse. Ez a a cseheket és az ausztriai lengyeleket külön nemzetiségi politika folytatására bízta, míg a ruténeket, az úgynevezett „kisoroszk”-at a közös vallás jelszavával akarta megnyerni az orosz birodalom híveinek, annak hangoztatásával, hogy a minden oroszok cárja, aki különben is egyházi fejük, politikai szabadságot biztosít majd a főnhatósága alá kerülő ruténeknek, azonfelül pedig az általuk lakott földet adja majd nekik jutalmul.

És ez a pravoszláv agitáció nagy arányokban folyt már jóval a háború előtti esztendőkből úgy a magyar rutén földön, mint Galiciában és Bukovinában. Szentképeket és egyházi jelvényeket árusító orosz papok járták be Galiciát és Felső-Magyarországot, akik a vallás és hit-ápolás ürügye alatt pravoszláv agitációt fejtettek ki. Nem is eredménytelenül. Úgy Magyarországon, mint Bukovinában sikerült ezeknek az agitátoroknak a pravoszláv eszme számára hívőket toborozni. Ilyenek voltak a híres máramarosi rutén pör szereplői, Kabalyuk Elek atya és

társai, ilyenek voltak a csernovici Gerovszky-teslvérek és számos más társuk, akik a monarchiától való elszakadás és a cár birodalmához való kapcsolódás gondolatát akarták megvalósítani.

1914 márciusában zajlott le a nagy máramarosi rutén pör, amelynek folyamán harminckét vádlottat ítéltek el hazaárulás bűntette miatt. A főbűnös Kabalyuk Elek görögkeleti lelkész volt, akit négy és fél évi fogházra ítélte a bíróság. A másik szervezője a mozgalomnak Vorobcsuk György rutén földműves volt, akit másfél évi fogházbüntetéssel sújtott a bíróság ítélete.

A közvélemény fölfigyelt a nagy pörre. Megszédített, fanatikus embereknek tűntek föl ezek a jobbára írástudatlan vádlottak. Elszakadni a monarchiától, megbontani Magyarország-Ausztria birodalmi egységét?

Vad képzelődesnek, lázbeteg álmodozásnak tűnt föl ez a gondolat a leghiggadtabban gondolkozó ember előtt is. Mit akarhatnak ezek az egyszerű, földhözragadt szegény emberek? Ezek mernének szembeszállni a Habsburg-monarchia félelmetes nagyhatalmával?

De a csernovici pör, a Gerovszkyak ügye már rámutatott arra, hogy a hamu alatt erősen izzik a parázs.

A két Gerovszky-testvér — Alexi és György — fölségárulás bűntette miatt került vizsgálati fogságba. A csernovici fogházból azonban mindketten megszöktek egy Népit nevű rutén fogházőr segítségével, aki a foglyokat álruhában csempészte ki a fogház kapuján és azután auto-

A máramarosi rutén pörben 37 vádlottat ítéltek el hazaárulás miatt 1914 márciusában. Képünkön a két főbűnös látható: 1. Kabalyuk Elek, aki 4½ évi, 2. Vorobcsuk György, aki másfél évi fogházbüntetést kapott

mobilon szöktette orosz, földre..., Ez a nagy föltűnést keltő ügy további erélyes nyomozást vont maga után, melynek folyamán kiderült, hogy nem is olyan jelentéktelen, nem is olyan eredménytelen az a céltudatos aknamunka, nmeivel a „guruló rubel” folytatott a monarchia területén a pravoszláv célok érdekében. Kiderült, hogy a veszedelem semmiképpen sem lekicsinylendő.

A világháború tanulságai mutatták meg azután teljes egészében a monarchia ellen folyó aknamunka minden veszedelmét.

Ugyancsak a háború kitörésének esztendejében, 1914 február 24-én történi a debreceni pokolgépes merénylet. Catarau, a besszarábiai származású orosz artista és Kirilov, a Potemkin-hadihajóról megszökött orosz matróz küldték a pokolgépet rejtő csomagot Miklóssy Istvánnak, a magyarérmű görögkatolikus püspöknek. A küldeményt a püspök helyettese, Jackovics Mihály vikárius vette át, míg a püspök a szomszéd szobában tartózkodott. Az óraszerkezetre járó pokolgép a merénylők távozása után fölrobbant, rettenetes explozió támadt. A vikáriust és ugyancsak a szobában lévő Slepkovszky titkárt darabokra tépte a bomba. A szomszédos szobában halálosan megsérült dr. Csath Sándor ügyvéd. Egy harmadik szobában a robbanás megölte a püspök szolgáját és annak feleségét. Az épület falai beomlottak, a környék minden házának betörték ablakai

Szentképeket és jelvényeket árusító orosz papok járták be Galíciát és Felső-Magyarországot, akik pravoszláv agitációt fejtettek ki

A halottakon kívül még húszán sebesültek meg súlyosan, Miklóssy püspöknek nem esett csodálatosképpen semmi baja, aki a szomszéd szobában tartózkodott és akinek a merénylők a pokolgépet szánták . . .

Az egyik merénylőt, Cataraut a bukaresti rendőrségnek sikerült elfognia. Letartóztatták. Megindult a kiadatási eljárás. Csakhamar kiderült azonban, hogy a merénylő hamis útlevéllel megszökött a bukaresti fogházból.

Czernin Ottokár gróf, aki ebben az ügyben Bukarestben a diplomáciai lépéseket megtette, azt állítja, hogy. a konstanzai kikötőből egy román hajón szöktették el Cataraut, akit Egyiptomba vittek. Legutoljára Kairóban látták Cataraut, azután egy időre eltűnt szem elől. Június 15-én azonban Czerrtinnek már megbízható személyek jelentették, hogy Catarau újból Bukarestben tartózkodik. Fényes nappal, nyugodtan sétált a román főváros uccuin, senki sem kereste, senki sem igazoltatta. Azután megint eltűnt. Talán Oroszországba utazott.

A borzalmas bünt nem követhette a bűnhődés.

Nemzetiségi pörök, politikai szövetkezések, elszánt merényletek: ezek voltak azok a kétségtelen jelek, melyek jóelőre jelezték, hogy a világháború elkerülhetetlen.

Ha nem a trónörökös pár tragikus halála, akkor más nagy esemény robbantotta volna ki a világháborút, amely teljességgel elkerülhetlenné vált ilyen politikai atmoszférában.

De a monarchia ellenségei tévedtek, mikor azt hitték, sőt nyíltan hirdették, hogy a monarchiát a világháború első fuvallata fölbomlasztja, darabokra szakítja, elsöpri

Ilyen hatással nem járt a háború kitörése, de viszont az is igaz,

A két Gerovszky-teslér — Alexi és György — a csemovici börtönből megszökött, míg folyt ellenük az eljárás. Az itt bemutatott arcképek : 1. Gerovszky Alexi, 2. Népit fogházor, aki a foglyokat megszöktette. A szökés után letartóztatták : 3. Gerovszky Alexi feleségét, 4. az édesanyját, 5. a húgát és 6. a szintén megszökött Népit fogházor feleségét

hogy a határszéleken folyó erős nemzetiségi propaganda a monarchia fegyveres erejéből jelentékeny részt lekötött. Erdély, Dél-Tirol és Bosznia-Hercegovina védelméről mindjárt az első percben külön kellett gondoskodni. Románia bizonytalan magatartása miatt az erdélyi határvonalat kellett biztosítani. Bosznia-Hercegovinában csak vasmarokkal lehetett álját állani a még mindig lappangó nagyszerb propagandá-

Két orosz merénylő, akik pokolgépet küldtek a Debrecenben lakó magyar-
 érzésű gör. kath. püspöknek. Az egyik (balról) Catarau besszarábiai szármá-
 zású artista volt, a másik: Kirilov, szökött matróz a Potemkin fedélzetéről

nak, amely belső zendülés és forrongás szítására is törekedett. Az olasz határ biztosítása is jelentékeny haderőt kötött le.

A monarchia tellát úgyszólván csak félkézzel verekedhetett.

Az olasz irredenta

Sok gondot okozott a monarchiának, egyelőre a monarchia diplomáciájának a trentói és trieszti irredenta mozgalom, amelyet a nem hivatalos és felelőtlen olaszországi izgatás táplált azzal a céllal, hogy a Dél-Tirolban, Triesztben, Isztriában és Fiúmében élő olasz testvéreket — természetesen az általuk lakott földdel együtt — bekapcsolják abba a nagy olasz egységbe, melyet Viktor Emánul olasz király 1871-ben megteremtett és amelybe ezek a „meg nem váltott” (azaz: irredenti) testvérek nem kapcsolódtak be.

Ez a mozgalom különösen Ausztria olaszlakta területein izzó gyűlöletet támasztott az osztrákság ellen, hagyományképpen emlékezvén arra az osztrák uralomra és zsarnokságra, mely Lombardiát és Veneziát 1859-ig, illetve Lille-ig elnyomva tartotta.

Gócpointjai és élesztői ennek az irredenta mozgalomnak a „Società di Dante Alighieri” néven ismeretes irodalmi társaságok voltak, amelyek Olaszországnak majdnem minden nagyobb városában fiókegyesületet rendeztek be és a nagy olasz költő politikai eszméinek a hirdetésével igyekeztek a monarchiában élő olaszokat a monarchiától való elszakadás gondolatának megnyerni.

És ez a törekvés sikerrel járt. Az irredenta mozgalom Liize a háborúi megelőző esztendőkbén már magasra lángolt, egymásután támadtak afférek, összetűzések, összeütközések, amelyek mind amellet szólották, hogy az olasz kérdés is még elintézésre vár.

*

Sötét árnyak tornyosultak a monarchia egén ...

Egyelőre azonban úgy látszott, hogy a „düledező dunai monarchia” elmélete, amelyre oly biztonsággal építették ellenfeink haditerveiket, megbukott.

Mert ez a „düledező monarchia” imponáló erőről, hatalmas szervezettségről és népének egységéről tett tanúbizonyságot.

Nem azoknak az angol, orosz és francia politikusoknak lett igazuk, akik azt hirdették, hogy a fegyvert ragadó Habsburg-birodalom már mozgósítása alatt összeomlik a nemzetiségi harcok következtében.

Ellenben Bismarcknak volt igaza, a nagy német államférfiúnak, aki azt mondotta:

„Ha Ferenc József lóra ül, minden népe követni fogja.”

Egymásután tettek hűségnyilatkozatot a magyarországi szerbek, románok és rutének, az ausztriai csehek, szlovének, lengyelek és olaszok.

Nyoma sem volt a nemzetiségi harcoknak, a fölbomlásnak.

A versed és temesvári szerb püspökök hazafias pásztorlevelekben intették híveiket arra, hogy legyenek férfiak, bátrak és hívek a magyar hazához, mert most van itt a legszebb alkalom, hogy hűségüket bebizonyítsák a hazának és örök időkre lemossanak minden gyanút magukról...

És a délmagyarországi szerbek, a felvidéki tótok, a keletmagyarországi rutének és az erdélyi románok — nagyon kevés kivételt számítva le — hívek maradtak a magyar hazához, hősieen harcoltak, és a közös haza védelmében hűséges fegyvertársak lettek.

Indulás a frontra. Lengyel-légió az északi harci éren A lengyel tegináriusok és önkéntesek hűségesen támogatták a monarchiát az orosz elleni harcban

A „diiledező dunai monarchia” elmélete — legalább egyelőre — csúfos kudarcot vallott.

A Magyarország-Ausztria egére tornyosuló sötét árnyakat mintha elűzte volna a fény, a sugárzó, szikrázó fény, mely ott csillogott a közös célért előreszegzett milliónyi szurony hegyén . . .

Utólag könnyű a „mindentudó” diplomatáknak, a végső eredmények alapján ítélkező történetíróknak megállapítani, hogy:

„A szerajevói bombarobbaniás a monarchia lélekharangjának a megkondulása volt. ,

Szebbnél-szebb diadalok, fényesebbnél-fényesebb liaditények és katonai teljesítmények hirdették, hogy a dunai monarchiában megvan az életerő, megvan a birodalom megvédéséhez és fönntartásához szükséges belső energia.

Mintha a milliónyi magyar-osztrák szurony hegyén táncoló fény eloszlatta volna a monarchia egén tornyosuló sötét árnyakat. . .

Amerika magatartása.

Wilson elnök semlegességi nyilatkozata

Egész Európa egét és földjét rázkódtatta, remegtette a szörnyű vihar.

Az orkán nem maradhatott hatás nélkül Amerikában sem.

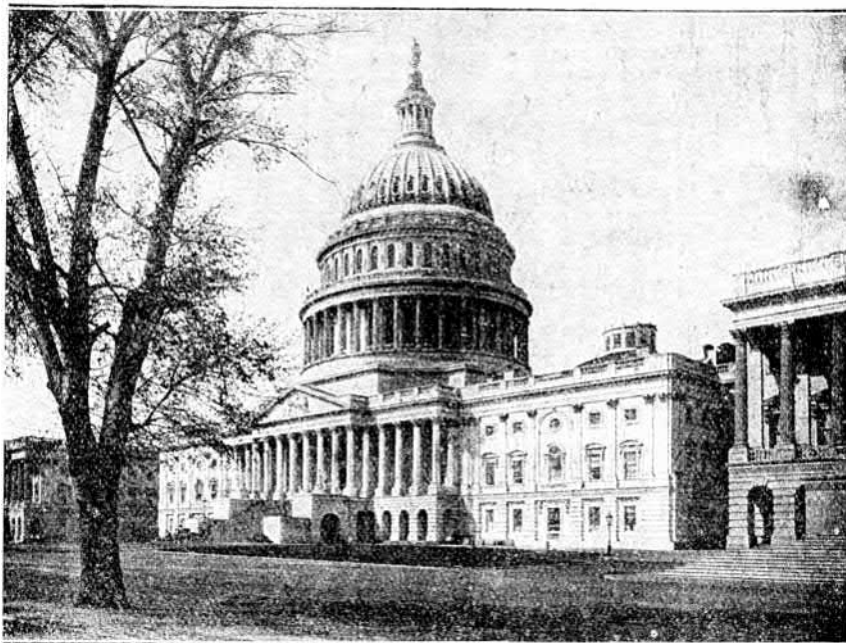
Sorsdöntő kérdés volt, milyen álláspontra helyezkedik az Újvilág hatalmas köztársasága.

Eleinte még nem volt ok e tekintetben különösebb nyugtalanságra.

Az Északamerikai Egyesült-Államok is a semlegesség álláspontjára helyezkedett. Wilson elnök a háború kitörése után, augusztus 19-én tette meg a semlegességi nyilatkozatot és az amerikai nemzethez intézett kiáltványában többek között ezt írta:

„Az Egyesült-Államok népe különféle nemzetiségekből tevődött össze, főként pedig olyan nemzetiségekből, amelyek ma résztvesznek a háborúban. Természetes tehát, hogy közöttünk is megoszlanak a szimpátiák és egyesek az egyik, mások viszont a másik nemzet győzelmét kívánják. Könnyű a szenvedélyeket felébreszteni, de nehéz azokat újból lecsillapítani. Aki fel akarná ébreszteni itt a szenvedélyeket, nagy felelősséget venne magára, mert ez esetleg az amerikai népnek pártokra való szakítását jelentené. Ez a megoszlás a belső béke veszélyét hozná magával, ezért tehát nekünk elsősorban nemzeti egységünk megőrzésére kell törekednünk és arra, hogy pártatlan semlegességünk megőrzése mellett minden pillanatban készen legyünk a béke közvetítésére. Szebb hivatása nem is lehet a mi nagy nemzetünknek, minthogy a béke mielőbbi helyreállítására törekedjen. Felhívom tehát az amerikai nemzet minden egyes tagját a szigorú semlegességnek gondolatokban és tettekben való megőrzésére”.

Wilson elnök semlegességi nyilatkozatát megújította augusztus 29-én is, amikor Japán és a központi hatalmak közölt is megtörtént a hadüzenet, noha Japánnak a világháborúba való beavatkozása mái sokkal közelebről érdekelte Amerikát.

A Capitolium, az országgyűlés palotája Washingtonban

A világhelyzetet azonban Amerika nem hagyhatta kihasználatlanul. Az amerikai nagyipar lázasan fogott hozzá a hadiszerek gyártásához és megkezdődött a nagy amerikai szállítás, ami mérhetetlenül meggazdagította az Egyesült-Államokat. Közben Németország megkezdte a tengeralattjáró-háborút és emiatt több konfliktusa támadt már az első háborús esztendőben Amerikával.

December 30-án az Egyesült-Államok kormánya már jegyzéket intézett Németországhoz a semleges államok hajózásának zavartalan-sága és biztonsága érdekében és már akkor nyilvánvalóvá kezdett lenni, hogy az Egyesült-Államokra még igen komoly szerep vár a nagy európai felfordulásban.

De Amerika egyelőre semleges maradt. Mindössze hadianyagot kezdett szállítani az ántánt országainak. De hát: az üzlet üzlet és egyelőre csak a nagy világkonjunktúra kihasználásáról volt szó . . .

Az izlám szent háborúja

Törökország beavatkozik a harcba

A világháború kitörésének pillanatában már kétségtelen volt, hogy Törökországnak a központi halaknak táborában kell kivennie részét a nagy harcban.

A félhold birodalma a világháborúban való részvétele nem kerülhető el, mert a hadba szállt Oroszországnak egyik főcélja volt a Dardanellák elfoglalása. Hogy a helyzetet teljesen megérthessük, tudni kell, hogy a Dardanellák: a Márvány-tengert a Boszporusszal összekötő földszoros valóságos kapuja a Fekete-tengernek, amelyből csak ezen a 65 kilométer hosszú szoroson keresztül lehet összeköttetésbe jutni a Boszporuszra és a Márvány-tengeren keresztül az Égei-tengerrel és így a Földközi-tengerrel.

Amióta Törökország európai hatalma lehanyatlott, a nyílt tenger után sóvárgó Oroszországnak állandóan legfőbb törekvése volt a Dardanellák elfoglalása. Másfél évszázadon át Oroszország hét véres háborút folytatott Törökország ellen, de sikert nem tudott elérni: Konstantinápolyig sosem tudott eljutni. Ilyen körülmények között a törökök minden erejükkel igyekeztek a Dardanellákat katonailag megerősíteni, de a balkáni háborúban megvert és Európából majdnem teljesen kiszorított Törökország érzékeny veszteségei után nem tudta befejezni a Dardanellák megerősítését. A világháború kitörésének pillanatában a Dardanellák erődjei nem voltak még teljesen harckész állapotban.

Nyilvánvaló volt, hogy Oroszország a háborús zűrzavart ki akarja majd használni a Dardanellák megszerzésére. De az ősrégi, halálos orosz ellenségen kívül Törökország erősen szembekerült Angliával is, amely az izlám hatalmas birodalmának romjaiból, a teljes összeomlásra számítva, igyekezett minél nagyobb és értékesebb darabokat magának megszerezni. Egyiptomot már is úgy kezelte és igazgatta, mintha gyarmata lett volna, a török haditengerészethez vezényelt oktató-

tisztek révén szuverén hatalmat akart gyakorolni a török flottán, a Boszporuson és a Dardanellákon és az angol imperialista politika már rávetette szemét Kis-Ázsiára, a Perzsa-öböl mellékére és Arábiára . . .

Mwhmed „Gházi” (vagyis: „győző”) török szultán, aki a semleges államok közül elsőnek csatlakozott a központi hatalmakhoz

Marokkótól Indiáig ...

Törökország lakossága már a háború kitörésekor forrongani kezdett és a közhangulat Oroszország és Anglia ellen fordult. A „beteg ember” — így nevezték világszerte a török birodalmat — friss lendülettel vágyott a feltámadásra, a régi ellenségekkel való leszámolásra.

A konstantinápolyi orosz nagykövet, báró (iers már július végén tapogatózni kezdett a török kormánynál, hogy minő magatartást fog tanúsítani a kitörni készülő európai konfliktusban. A nagyvezér nyomban nyilatkozott és kijelentette, hogy Törökországnak semmi köze a fenyegető világháborúhoz: a július 30-án tartott minisztertanácson pedig hivatalosan is elhatározta a kormány, hogy Törökország szigorúan semleges marad. Ám azért, a hivatalos kijelentés ellenére is, lázas izgalom korbácsolta föl a közvéleményt, mert általános volt a meggyőződés, hogy a várható bonyodalmak előbb-utóbb rá fogják kényszeríteni Törökországot is a fegyveres beavatkozásra ... A valóság pedig az volt, hogy Törökország ideges türelmetlenséggel leste az alkalmat, hogy a monarchia és Németország mellett harcolva szembe szállhasson régi ellenségeivel.

Törökország tehát mozgósított: de, hogy ez a mozgósítás nem a monarchia ellen irányult, bizonyítja az, hogy a szultán könyörgése két rendelt el Konstantinápoly valamennyi mecsetjében — a monarchia és Németország fegyvereinek győzelméért. Ami azért is jelentős dolog volt, mert először fordult elő az ozmán birodalom történetében, hogy muzulmánok imádkoztak a keresztény fegyverek győzelméért. Az ántánt-hatalmak Úgy akar-

Liman von Sanders, basa a török hadsereg vezérkari főnöke. Mint német tábornok lépett a török hadsereg szolgálatába, ő szervezte át a török hadsereget és a Dardanellak védelmét oly zsenialisan vezette, hogy az egész világ elismerést kívánta.

ták elfordítani a török beavatkozás veszedelmét, hogy konfliktusba szeretnék volna keverni Görögországot Törökországgal. És egy darabig úgy is tetszett, mintha Görögország — az antanthatalmaktól neki ígért kisázsiai szigetek birtokáért — valóban meg is támadná Törökországot: de nem mert belefogni a kockázatos vállalkozásba.

Azt remélte ugyanis Görögország, hogy Bulgária és Románia kapva kapnak ezen az alkalmon és vele szövetségben még egyszer megtámadják Törökországot, de ebben a föltevésében csalódott. Bulgária ugyanis kijelentette, hogy már „nincs drinápolvi kérdés”, hanem csak „macedóniai kérdés” van, ezt pedig nem Törökországgal kell elintéznie: Románia pedig kereken visszautasította az új „Balkán-blokk” eszméjét, amely idő előtt belekényszerítette volna a háborúba, holott ő szárazon akarta tartani puskaporát, hogy a nagy háború utolsó felvonásában ahhoz csatlakozzék, aki győz s aki legjobban honorálja majd csatlakozását.

Biztosítva lévén minden oldalról a hátbatámadás ellen, Törökország lázasan folytatta hadikészülődéseit, hogy a kellő pillanatban közbevéghasson és támogassa a monarchia és Németország háborúját. Lassan és tervszerűen vonta össze csapatait a kaukázusi határon, ahol csakhamar 150.000 főnyi török haderő táborozott, várván a parancsot az előnyomulásra. Hírek érkeztek Konstantinápolyba mindenfelől, hogy a mozlimek általános fölkelésre készülnek az angol és francia zsarnokság ellen; hogy Kelet-Indiában forrong az izlám és csak azt várja, hogy Anglia vigye el onnan csapatait és Törökország adja meg a jelet az általános zendülésre; hogy Alexandriában ujjongva fogadják a monarchia és Németország fegyvereinek győzelmét és mindenki repesve várja, hogy Törökország visszaszerezze Egyiptom függetlenségét . .

A hangulat olyan volt, legalább is olyan hírek kerültek napvilágra, hogyha Törökország megkezdi a háborút, kitör a „Szent háború”; Marokkótól Indiáig, az afrikai Szudántól az ázsiai Turkeszlánig minden mohamedán fegyvert ragad az ántánt ellen.

Sajnos — ezt mingyárt meg kell állapítani — ez a nagy reménység nem vált valóra. Törökország hadbaszállása nem lobbantotta lángra a világ mohamedánjainak „Szent háború”-ját. Maga Törökország még nem heverte ki az előző háborúk fáradalmait és veszteségeit, úgyhogy a török szövetséges támogatására a központi hatalmaknak csapatokat kellett elvonni nyugati és keleti frontjairól, ami — katonai szakértők véleménye szerint — a központi hatalmak haderejének a szétforgácsolódására vezetett.

A hangulat végleg az antant ellen fordul

De ne vágjunk elébe az eseményeknek! Törökország csupa lelkesedés, csupa ígéret volt. Mehmed szultán és a török vezérkar lázasan készülődött a nagy leszámolásra. Már augusztus első napjaiban hivatalosan elrendelték a részleges mozgósítást és a török kormány elzárta a Dardanellákat mindenféle hadihajó előtt.

Augusztus 10-én -mér -valóságos forrongás támadt arra a hírre, hogy az Angliában megrendelt és részben már kifizetett két török dreadnoughtot, a „Sultan Osman” és a „Redsadich” nevű két nagy török hadihajót Anglia nem hajlandó átadni Törökországnak, hanem mindkettőt besorozta a maga flottájába.

A ..Breslau- német páncélos cirkáló, miután kijátszotta az üldöző angol és francia flottát, szerencsésen befutott a Márvány-tengerbe. A tengerészek gyönyörködve szemlélik Konstantinápoly t

Még le sem csillapulták az emiatt támadt izgalmak, amikor augusztus 17-én már Oroszország előállott követelésével, hogy Törökország nyissa meg a Boszporuszt és a Dardanellákat az orosz hadihajók előtt és biztosítson azok számára szabad közlekedést. A török kormány a leghatározottabb formában visszautasította ezt a követelést, azzal, hogy Törökország számára létkérdés a tengersizorsók feletti korlátlan uralma. A török népet azonban az orosz követelésben rejlő nyílt támadó szándék a végletekig felizgatta. A hangulat most már végérvényesen az ántánt ellen fordult.

Augusztus végén még jobban kiéleződött a helyzet Törökország és az ántánt között. Ekkor ugyanis a török kormány megvásárolta a német Goeben és Breslau hadihajókat, amelyeknek sikerült a földközi-tengeri angol-francia flottán áttörve a Dardanellákba menekülni. Oroszország, Anglia és Franciaország követői felvilágosítást is kértek az ügyben a portától, ahol azt a választ kapták, hogy a két hadihajót valóban megvett Törökország, de ez nem jelent semmiféle támadási szándékot.

Ez a válasz még határozottabbá tette az ántánt gyanúját, amely ekkor már ellenséges indulattá kezdett válni. Oroszország részéről intézkedés történt, hogy a szebasztopoli világítótorony szüntesse be fényező működését és hogy az orosz hadihajók ágyazzák a török hajókat, ha orosz vizekre tévednek.

Harcok — hadüzenet nélkül

Szeptember 26-án Törökország elzárta a Dardanellákat az idegen kereskedelmi hajók elől is, majd október vége felé minden hadüzenet nélkül kitért az ellenségeskedés a tengeren az oroszok és törökök között. Az első összeütközés október 29-én történt. A török flotta egy kis része a Fekete-tengeren gyakorlatozott, amikor az orosz flotta hirtelen megtámadta. A váratlanul keletkezett ütközetben a törökök elsüllyeszttek egy orosz aknalerakó hajót, megromgáltak egy torpedónaszádot és elfoglaltak egy szénszállító hajót. Ugyanezen a napon egy török torpedózúzó elsüllyesztette a „Kubanec” orosz ágyúnaszádot. A kis török flottát ebben az első összetűzésben nem érte veszteség és az eredményes ágyúzás után visszatért a Boszporuszba.

A történetek hatása alatt október 31-én az orosz kormány utasította diplomáciai képviselőit Törökország elhagyására.

Hadüzenet még mindig nem volt, de november elsején már való-

ságos hadijelentést adott ki a török kormány. Eszerint az oroszoknak az volt a szándékuk, hogy a Boszporuszt aknákkal lezárják és az ezáltal kettévágott boszporuszi török flottát megsemmisítsék. Erre a török flotta üldözőbe vette és szétugrasztotta az orosz hajókat, majd meg-

Török gyalogos katonák a táborban, a Dardanelláknál. A Dardanellák hősi védelme egyike volt a világháború legszebb haditetteinek

torlásul bombázta Szebasztopol városát, Odessza előtt pedig egy orosz cirkálót súlyosan megrongált.

Másnap november 2-án már a szárazaidon is megtörtént az első összecsapás: a kaukázusi orosz-török haláron az oroszok megtámadták a török határvédő csapatokat. Dühös elszántsággal folyt le az első összecsapás, melynek végén a törökök visszavetették az oroszokat.

November 3-án Anglia is akcióba lépett Törökország ellen: az angol hajóhad a török-egyiptomi határon bombázni kezdte Akabát és csapatokat akart partra szállítani. A török csapatok elől azonban a

partra telt angol osztagok kénytelenek voltak visszavonulni hajóikra. Ugyanazon a napon angol hadihajók különösebb eredmény nélkül bombázták a Dardanellák erősségeit.

A török mozgósítás német tisztek vezetése melleit — ekkor már megtörtént és november 8-án török csapatok lépték már át az angol fenhatóság alatt levő Egyiptom határát. Az orosz haláron is fellángolt a harc: a kaukázusi határon az orosz csapatok két napig tartó, heves harcban vereséget szenvedtek és a törökök benyomultak az orosz csapatok hadállásaiba.

Fölkelt a török félhold

Ilyen előzmények után, november 12-én Törökország hivatalosan hadat üzent Oroszországnak, Angliának és Franciaországnak.

Közvetlenül a hadüzenet megtörténte után teljes erővel indul meg a harc a kaukázusi határon, ahol öt orosz hadtest tört be török területre és sikerült elfoglalniuk Köpriköj városi, amelyet az ellentámadásba menő török seregek csak véres harcok árán tudtak visszafoglalni.

A köpriköji győzelem után, november 14-én Konstantinápoly valamennyi mecsetjében kihirdették a szent háborút (dsihad) az iszlám minden ellensége ellen. Ekkor már az egész egyiptomi határon folytak a véres ütközetek az angolokkal, a Fekete-tengeren napirenden voltak az orosz hadihajókkal való tengeri összecsapások, a kaukázusi határon pedig a törökök rohammal foglalták el az oroszok által hevesen védett Artwin várost.

November 23-án az Egyiptom ellen operáló török csapatok főparancsnokává a szultán Abbas basa kedivét nevezte ki és ugyanezen a napon a török seregeknek sikerült már elérniük a Szezi-csatornát.

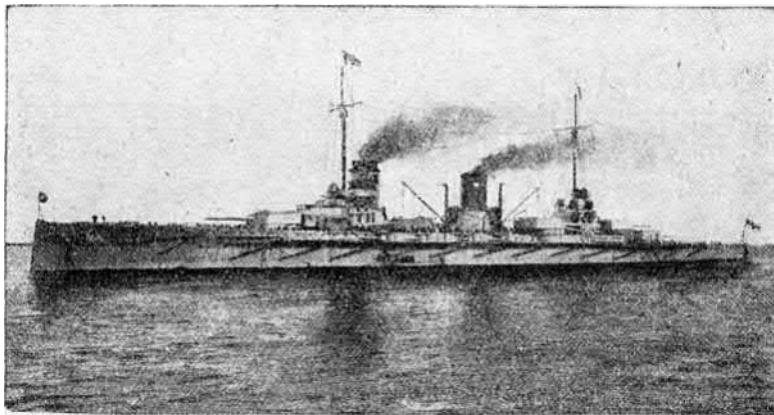
A kaukázusi fronton is vitézül harcoltak a török csapatok, amelyeknek november végére sikerült elérniük az Acsara vidékét, Batumtól tíz kilométerre.

Decemberben az angoloknak hatalmas flottájuk segítségével sikerült Szmirna vidékén, a Tigris-folyó torkolatánál jelentékeny haderőt partra tenniük, de ennek az angol seregnek az előnyomulását sikerült a törököknek fellartóztatniuk.

Az esztendő végéig szünet nélkül folyt a harc az egyiptomi, kaukázusi és perzsiai fronton és közben kialakult Törökország hadihelyzete. Eszerint a török haderőt négy részre kellett felosztani. Az egyik

hadseregnek Gallipoli félszigetén a Dardanellákat és Konstantinápoly-nál a Boszporuszt kellett védelmeznie. A második hadseregnek Dél-Szíriában kellett a Szezei-csatorna védelmére kelni. A harmadik hadsereg az oroszoknak a kaukázusi fronton való feltartóztatása vári. Végül a negyedik hadseregnek Mezopotámiában, Bagdad vidékén, a Tigris alsó folyásánál kellett minden erejét latba vetni,- hogy megakadályozza az angol seregeknek a Perzsa-öbölben való partraszállását.

Ez a hadihelyzet, a négy fronton való verekedés nehéz helyzetei teremtett első perctől kezdve Törökország számára. A központi hatalmak támogatása nélkül Törökország nem is birkózatott volna meg a

A „Goeben“ nevű páncélos cirkáló, amely a „Breslau“-val együtt vakmerő támadásokat intézett a francia és angol flotta ellen és azután a török flotta szolgálatába állott

reá váró nehéz feladatokkal. Éppen ezért a török hadműveletek megindulása idején számos német és magyar-osztrák vezérkari tiszt kezdte meg működését a török hadseregben, amely ekkor már igen jelentős tűzérővel is rendelkezett a szövetségesek jóvoltából.

November 28-án pedig von dér Goltz báró német tábornok, Belgium katonai kormányzója utazott Vilmos császár utasítására Törökországba, hogy a török főhadiszálláson a szultán mellett vegyen részt a hadműveletek irányításában. Belgium kormányzását báró Bissing generális vette át, Goltz pasa pedig a török főhadiszálláson fejtett ki eredményes tevékenységet.

A török félhold felkelt, az iszlám zöld zászlaja a magasba lendült, a „beteg ember” talpraállt és sok nehéz, véres csatában mutatta meg

életerejét, elszántságát. A janicsárok a padisah hívó szavára újból hadba szálltak és négy fronton vették fel a harcot az iszlám ellenségeivel.

A négy oldalról támadó túlerőt a török hadsereg friss lendülete diadalmasan verte vissza határaitól.

Hinni lehetett benne, hogy ütött az iszlám „Szentháború”-jának az órája.

Annyi bizonyos volt mindenesetre, hogy az elszigetelt és magára maradt központi hatalmak becsületes, kitaró, hű szövetségést kaptak a magyarral testvér török nemzetben.

Harc a német gyarmatokért

A búrok szabadságharca

A rettenetes vihar végigszárguldott az egész világon. Az Európában tomboló orkán megmozgatta mind az öt világrészt.

Anglia hatalmas gyarmatvilága mozgósított, hogy az anyaállarnot megsegítse a német birodalom elleni nagy harcában. Kanada már az első félesztendőben százezer főnyi expedíciós sereget szerelt fel és az angol csatahajók és személyszállító gőzösök tízezres turnusokban hozták az európai csataterre az ágyúkkal és gépfegyverekkel kitűnően felszerelt kanadai hadsereget. India is ontotta a színes csapatokat, noha Anglia állandóan átlói rettegett, hogy India ősi lakói a világháború bonyodalmaait az angol uralom alól való felszabadulásukra akarják felhasználni és nyill lázadásban törnek ki. Erre a forradalomra azonban

Botha tábornok, a híres húr szabadsághős

Botha tábornok — Transvaal miniszterelnöke

nem került a sor. Az amerikai, ázsiai és afrikai gyarmatokon kívül Ausztrália is erősen támogatta Angliát haderejével. Már 1914 szeptemberében félmillió hadsereg megszervezését határozta el Ausztrália, amely főként elsőrangú lovas csapataival volt az angol haderő segítségére.

A délafrikai unióban nyílt lázadás tört ki az angol uralom ellen, főként amiatt, hogy Anglia mirigyárt a háború elején intézkedéseket tett a búrok földjével szomszédos, virágzó német gyarmat: Német Délnyugat-Afrika elfoglalására. Az angol Délafrikai Unió miniszter elnöke Botha tábornok volt, az egykori vitéz, búr generális, aki az angol-búr háborúban sok keserűséget okozott a brit birodalomnak.

Maritz búr vezér katonái a transvaali haretéren

A búr szabadságharc katonái, akiket csak véres ütközetek után tudtak legyőzni az angol kormánycsapatok

Botha generális azonban hűségesköt tett Angliának és hozzálátott a német gyarmat elfoglalásához szükséges hadsereg gyors megszervezéséhez.

Ekkor tört ki a nyílt lázadás. De Wet és Beyers búr tábornokok proklamációt adtak ki, hogy a húr nép elleni Német-Afrika megtámadását és elfoglalását. Nem szabad megtámadni azt a német népet, amely sosem vételt a húr nemzet ellen, sőt mindig a legnagyobb jóindulattal tanúsította vele szemben. A proklamáció az angolok eljárásával szemben fegyveres tiltakozást jelentett be.

Kitört a szabadságharc az angolok ellen. A szabadságszerető búrok egy része elérkezettnek látta az időt, hogy az angol gyarmattá lett Transvaal és Oranje lerázzák az idegen jármot magukról.

Megindult a búrok földjén a véres polgárháború. Az angol-

párti kormánycsapatokat Cronje tábornok irányította, a németbarát, függetlenségi búr csapatok vezére pedig De Wet generális volt. A tízezeres felkelő had diadalmas ütközetet vívott a kormánycsapatokkal és hónapokig bizonytalan volt az angol álláspont győzelme a búrok földjén. December elsején azonban az akkor már túlerőben levő kormánycsapatok megverték a felkelőket, sőt elfogták De Wet tábornokot is.

Beyers generális menekülés közben vízbe fült. De Wetet Johannesburgba vitték és az összes felkelő tisztekkal hadbíróság elé állították. Igen sok búr hazafit ítéltek halálra, de a felkelés vezérének, a rendkívül népszerű De Wet tábornoknak megkegyelmeztek. Mindössze hatévi fogságra ítélték, de a közhangulatra való tekintettel hamarosan szabadon bocsátották.

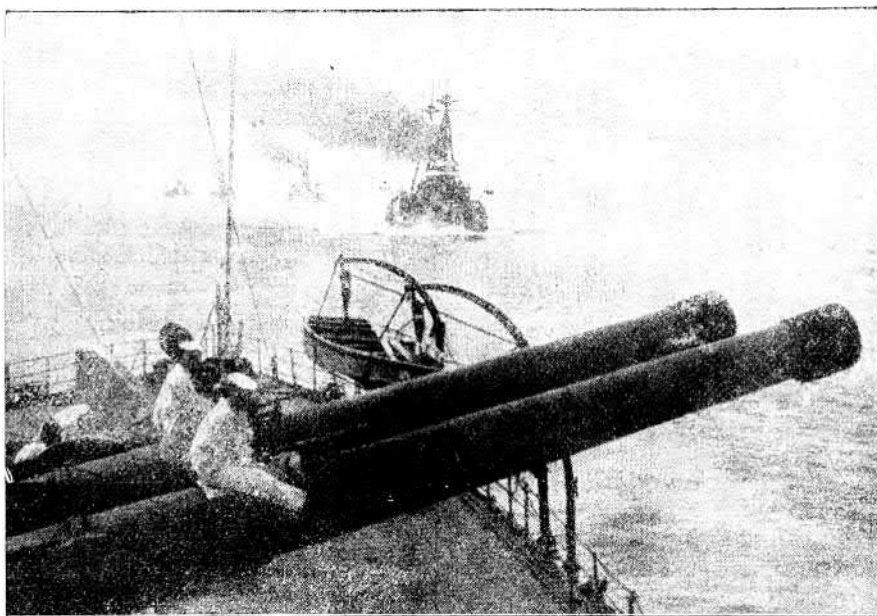
De Wet seregének leveretése után Maritz búr ezredes még hónapokon keresztül ügyesen, elszántan tartotta magát Botha tábornok ötszörte nagyobb hadserege ellen és mikor körülkerítették, nem tette le a fegyvert, hanem utolsó lehetőségig küzdve hősi halált halt a csataterén. A búrok újabb szabadságharca azonban véget ért. Ís már nem volt semmi akadály a Német Délnyugat-Afrika meghódításának.

Japán hódításai

A japánok háborús beavatkozásuknak egyik legfontosabb célját Tsingtau elfoglalását csakhamar elérték. A német védősereg — mint azt már ismertettük — legendába illő hősiességgel védelmezte a német gyarmatot, de azután a japán túlerő elfoglalta a kétségbeesetten védett Tsingtaut és így japán kézre került Németország virágzó keletázsiai gyarmata: az egész Kiautsau.

Japán ezután nem is igen vett aktív részt a világháború harcaiban. Az ántánt sajtójában ugyan állandóan kísérlett a rém, hogy a japán hadsereg felvonul a nyugati hadszíntérre, helyett azonban a japán kormány sokkal célirányosabbnak tartotta, ha a hadiszer-szállításra tér át. Meg is kezdte nagy arányokban Japán a hadiszer-szállítást az oroszok számára. Az oroszok már 1914 őszén jórészt japán gyártmányú fegyverekkel és munícióval törtek a német és magyar-osztrák hadseregek frontjai ellen. Ennek a hadiszer-szállításnak azonban igen nagy ára volt. Japán jól tudta, mit csinál. A hadiszereket jól megfizet-

tette a szövetségesekkel, ezenfelül pedig Oroszországtól követelte és meg is kapta a Szachalin-szigeteknek orosz birtokban levő részét. Az orosz-japán háború után a japánok csak a déli részeket kapták meg. Az északi rész, ez a hetvenezer négyzetkilométernyi, gazdag és értékes terület megmaradt Oroszország kezén. Anglia és Amerika akadályozták meg Japánt abban, hogy az oroszok feletti győzelmét túlságosan ki tudja használni. A világháborúban azonban már nem tiltakozott Anglia Japán terjeszkedése ellen és 1914 őszén a jól számító japánok birtokukba vették a Szachalin-szigetek északi részét, amely rendkívül

Tsingtau ostroma. Japán hadihajók gyülekeznek a tsingtaui öbölben és megkezdik a német gyarmat bombázását

gazdag szénben, ezüstben, naftában, erdőségekben és amely földrész biztosítja az uralmat a Japán-tengeren és az Amur-folyó torkolati vidékén.

Japán már a háború elején két nagy eredményt ért el anélkül, hogy jelentős áldozatokat kellett volna hoznia. A szövetségesek vérezték, Japán vér nélkül győzött. Szachalin szigetének megszerzése után, november elsején Tsingtau elesett, a japánok elfoglalták Shantung kínai tartományban a németek vasúti vonalait, szénbányáit és összes gazdasági telepeit.

Ausztrália

Még javában folytak Tsingtau birtokáért a harcok, amikor Ázsiában, Afrikában és Ausztráliában megindult a küzdelem a német birodalom összes gyarmataiért. Ez kétségtelenné tette, hogy Anglia a maga gyarmati uralmát kezdte már féltetni a németek sikeres és céltudatos

Japán vöröskeresztes különítmény orvosai és ápolónői. Amerikai gőzösön érkeztek Franciaországba, ahol külön kórházat rendeztek be a harctéri sebesültek számára

gyarmatszerzési politikájától és Angliát a háborúba való beavatkozásánál Belgium semlegességének a megsértésén kívül elsősorban a gyarmati terjeszkedés szempontjai vezették.

A majdnem teljesen angol uralom alatt álló Ausztráliában csakhamar elveszték a német gyarmatokat.

Augusztus végére angol-ausztráliai csapatok foglalták el a német Samoát, szeptember végére pedig angol kézre jutott Német Uj-Guinea is. Októberben a japánok „katonai okokból” megszállták a Csendesóceánban levő német szigeteket: a Karolinen, Marianen és Marschall szigeteket.

A Marschall-szigetek megszállása alkalmával a japánok elfogták a német állomásparancsnokot, akit Tokióba vittek hadifogoly-

ként, de azután szabadonbocsátották. „Szeptember 29-én — jelentette a német állomásparancsnok — három japán cirkáló és két torpedózúzó jelent meg a szigetek Jálint nevű kikötőjében. Tizenöt fekete katonával és húsz német telepessel gondolni sem lehetett ellenállás kifejtésére.

Csakhamar 500 főnyi japán csapat lépett partra. Miután a japán katonák megszállták az egész szigetet, a japán parancsnok maga elé rendelt. Összes tisztviselőimmal jelentem meg nála. Éppen megkezdődtek a tárgyalások, amikor lövöldözés zaja verte fel a csen-

Afrikai exotikus gyarmati katonák a francia hadseregben. A különféle arab törzsből eredő harcosok tömegesen kerültek német fogságba

det. Csakhamar kiderült, hogy a japán katonák fegyverrel támadták meg az én házamat, amelyben feleségemen, két kisleányomon és a szolgálókon kívül senki sem tartózkodott. A megszálló japán csapatok parancsnoka csak erélyes közbelépéssel tudott véget vetni a vad támadásnak. Ezután a japánok átkutatták az összes házakat, összeszedték az arany és egyéb értéktárgyakat és bajonettel szabdalták szét Vilmos császár arcképeit.

A rövid ideig tartó tárgyalás után a japán parancsnok kihirdette, hogy a japán kormány a szigeteket birtokába vette. Öt perc múlva pedig mindenfelé kitézték a japán lobogót. Másnap engem hadifogolynak nyilvánítottak és egy hadihajón családommal együtt Tokióba szállítottak. Így ért véget a német uralom a Marschall-szigeteken.”

De ugyanily módon ért véget a német uralom a lobbí csendes-óceáni német szigeten is. Harc nélkül vészelt el a németek számára az ausztráliai Samoa-sziget is, amelyet 14 évig tartottak a birtokukban a németek és nagy áldozatok árán felvirágoztattak. Az angol flotta hatalmas túlerejével kardcsapás nélkül szerezte meg ezt az értékes birtokot a brit impériumnak.

Afrika

Hasonló sorsra jutottak az afrikai német gyarmatok is, de itt már elszánt, hősiesség harcok zajlottak le, amelyekben a hazájuktól és minden segítségtől elvágott német őrségek nagy dicsőséget szereztek maguknak és nemzetüknek.

Togot, ezt az értékes német gyarmatot alig 400 főnyi német katonaság védte. Angol és francia gyarmati seregek köröskörül zárták fegyveres erejükkel a Togo-földet, egy teljes hónapig a 400 német katona mégis védeni tudta a határt. Segítségét várak. Kitarottak, amíg lehetett. Véres ütközetekben megnyilvánították a nagy német önfeláldozóképességet, de a vérontás, a hősiesség nem használt. Augusztus végén a túlerő elsöpörte a kis védőcsapatot. Az értékes Togo-földön Anglia és Franciaország osztozkodtak.

Sokkal nehezebben boldogultak az angolok a német Kamerunnal, amely Zimmermann alezredes irányítása mellett évekig tartotta magát az egyesült angol, francia és belga gyarmati seregekkel szemben. Pedig a német alezredesnek csak 1000 fehér és 6000 színes katonája volt. A benszülött afrikai törzsek egyrésze a németekkel, másrésze az angolokkal tartott. Anglia Kamerunnál jelentős haderőt tett partra és a partvidéket csakhamar sikerült megszállania. Előbbre jutni azonban egyhamar nem tudott az angol haderő. Csakhamar újabb haderőt hozott Anglia Nigériából és Indiából, Franciország pedig az afrikai Szudánból és Gabunból. Egyidejűleg Belgium is megkezdte a harcot Kamerun ellen, támadásra indítva Belga-Kongó seregeit. A német védősereg ilyen hatalmas túlerővel szemben is vitézül állta a harcot. Csak 1915

Afrika fiai hamarosan megszokták a német fogságot

végén sikerült az egyesült angol-francia-belga seregeknek döntő csapást mérniök a német védőseregre. Ez a véres csata Zanddenél zajlott le és a visszavonulásra kényszerített német védősereg megmaradt része déli irányban spanyol területre menekült. Spanyolország a németeket hajón vitette haza Németországba, úgyhogy a véres afrikai hadszíntérről mintegy 250 főnyi német katona került vissza hazájába. Érdekes egyébként, hogy egy kameruni kis német csapat Rabén kapitány vezetésével egészen 1916 februárjáig tartotta magát Kamerun legészakibb pontján, Móránál és ekkor is csak azért szüntették a további ellenállást, mert már utolsó töltenyüket is ellőtték.

Kamerunon az angolok, franciák és belgák osztozkodtak.

Német Délnyugat-Afrikát, ezt az értékes német gyarmatot, amelyet nyugaton az Atlanti-óceán, északon a portugál Angola, keleten és délen az angol Délafrikai Unió országai határoltak, mintegy 5000 főnyi

német katonaság védte Meydebreck alezredes vezetésével. Anglia a Dél-afrikai Unióra bízta a német gyarmat meghódítását. De az Unió csak akkor kezdhett komoly támadásba, amikor a véres búr felkelést sikerült elfojtania. Közben azonban az angol

Tipikus indiai katonák az angol hadseregben. Sebesülten, felkötött karral, de elégedett mosollyal sétálgattak a kórház kertjében

afrikai hadoszlopok az Oranje-folyón már átléptek német területre. Ezek a benyomult hadak megsemmisítő vereséget szenvedtek a határterületen levő Sandfontein városkánál. 1914 decemberében Botha tábornok 40 ezer kitűnően felszerelt katonából álló sereget vetett harcba Német Dél-nyugat-Afrikáért. 40 ezer 5 ezer ellen! Az északi határon pedig a szintén támadó portugálok. Az angol túlerő megkezdte az előnyomulást, az egész vonalon átlépte az Oranje-folyót és megkezdődtek minden városért, minden faluért az öldöklő harcok. A német ellenállás hősiességét ellensúlyozta az angol túlerő. Egymásután kerültek az Unió csapatainak kezére a déli területek, a déli városok, majd 1915 májusában Windhuk városát is sikerült elfoglalniuk az angoloknak. Ekkor már a német gyarmat két tengeri kikötője:

Lüderitz és Swakopmund is teljesen angol kézre került úgyhogy hajókon is nagy angol csapatok érkeztek a német gyarmat földjére. A németeknek vissza kellett vonulniuk észak felé, a portugál Angola határa felé, ahol szintén védekezni kellett a portugál betörés ellen. Otawinál még egy utolsó véres harc zajlott le: a németeknek itt már teljesen elfogyott a muníciójuk és élelmiszerük, ami végül is arra vezetett, hogy tisztességes feltételek mellett lerakták a fegyvert. 1915-ben Német Délnyugat-Afrikát beolvasztották az Angol Délafrikai Unióba.

Kelet-Afrika hősei

Kelet-Afrika. A legnagyobb és leggazdagabb német gyarmat. Területe majdnem egymillió négyzetkilométer. Határai: Belga-Kongó, Angol Kelet-Afrika, Rhodézia, Portugál Kelet-Afrika (Mozambik) és az Indiai-óceán. A háború kitörésekor 260 német tisztból és altisztből, 2500 színes katonából (askari) és 2500 színes rendőrből állott német Kelet-Afrika védőserege. Amikor az úgynevezett tartalékot is behívták, a védősereg létszáma 6000 főre emelkedett. A kicsiny, de elszánt hadseregnek a parancsnoka Lettow Vorbeck alezredes volt.

Németország a háború kitörésekor azt a javaslatot telte, hogy Német Kelet-Afrikát nyilvánítsák semleges területeinek, de ezt az ajánlatot az ántánt kereken elutasította. Augusztus 8-án már két angol-hadihajó bombázta Daressalamot, Német Kelet-Afrika tengeri kikötőjét. Csakhamar megkezdődtek a szárazföldi harcok is, főként a délnyugati angol-német határon, a Tanganyika és a Nyassza-tó között, északon és északkeleten a Viktoria-tó és a Kilimandsaro vidékén. Az exotikus, vad vidékek valóban elszánt vad harcoknak lettek a színhelyei.

A keletafrikai háború nyitánya az volt, hogy angol hadihajók Tangánál indiai angol csapatokat akartak kihajózni. Az ellenséges csapatok partraszállása meg is történt. A német védősereg azonban háromnapos nehéz és elszánt csata után arra kényszerítette az angol csapatokat, hogy visszameneküljenek hadihajóikra. Majd szárazföldön kezdődött meg az angol előnyomulás Mombasából Tanga felé, de a németek ezt a támadást is visszaverték, sőt a Kilimandsaró vidékén betörték Angol Kelet-Afrikába és több helyen megszakították a híres Uganda vasút hálózatát. Nyugaton pedig győzelmesen verték vissza az angol és belga támadásokat a Viktória- és Tanganyika-tó között.

Közben azonban Anglia nagy haddal készült fel Német Kelet-Afrika meghódítására, amelyet két teljes esztendeig meg tudtak ortalmazni a hazájuktól elvágtott német csapatok az ellenséges megszállás elől.

A keletafrikai angol seregek főparancsnoka Smuts búr generális lett, aki százezer főnyi hadsereggel támadt 1916-ban a néhányezer főnyi sereg által védett Német Kelet-Afrikára. És ez a támadás minden irányból egyszerre indult meg a több mint tízszeres túlerő részéről. A hősiesen védekező német csapatoknak vissza kellett vonulniuk, a minden irányból rájuk zúduló ellenség a portugál afrikai határ felé kényszerítette őket. Daressalam tengeri kikötő és a portugál határszél között félkör alakban, az indiai óceánra támaszkodva vették fel a németek az újabb harcot. Ki is tartottak itt hősiesen, folytonos harcokban egészen 1917 november végéig. Ekkor már húszszoros túlerővel verekedtek az angolok és Német Kelet-Afrikát nem lehetett tovább tartani. Ekkor határozta el Lettow Vorbeck alezredes, hogy még életben maradt 2000 emberével betör Portugál Kelet-Afrikába és ellenséges földön próbál megmenekülni az üldöző angol túlerő elől.

A betörés és menekülés sikerült is. A megmaradt 2000 német katona átkelt a határszéli Rowuma-folyón és behatolt portugál területre, ahol tíz teljes hónapon át bolyongtak, ide-odavonultak a német katonák anélkül, hogy az angol és portugál seregeknek sikerült volna bekeríteni és elfogni őket. Közben a portugál gyarmati állomásokon ellátták magukat élelmiszerrel és munícióval.

A kis német sereg egészen a háború végéig folytatta ezt a kalandos életet. 1918 szeptemberében még mindig Lettow Vorbeck alezredes vezetésével a portugál gyarmatról visszatértek a volt német területre, majd betörték az angol Észak-Rhodesia földjére és 1918 novemberében itt értesültek a beállott fegyverszünetről. Valósággal legendába illő ennek a kis német csapatnak a hősiessége, amely egy ellenséges világ

kellős közepében, teljesen magára hagyottan négy esztendeig legyőzetés nélkül állotta a harcot és a fegyverszünet után vereség nélkül került haza Németországba. Lettow Vorbeck alezredest, akit hazájában azonnal tábornokká léptettek elő, ma is példaként emlegetik Németországban, ha a német határozottság és kitartás legszebb példáiról van szó.

A sok hősi küzdelem után a németek legszebb gyarmata: Kelet-Afrika is angol kézre került.

Anglia már a háború elején elérte nagy célját: a német gyarmatok megszerzését, a német gyarmati politika megsemmisítését.

Harc a tengeren és a tenger alatt

A háború kitörése a tengeren

A világháborúban egyenrangúan fontos szerepet játszottak a szárazföldi és tengeri harcok. Sőt bátran állíthatjuk, hogy a világháborúban döntő szerepet játszott a tengeri háború, a hatalmas angol flotta működése, amelynek sikerült Németországot és Ausztria-Magyarországot elzárni a külvilágtól, minden segélyforrástól, úgyhogy a tengeri zárlat következtében a központi hatalmak teljesen a maguk erejére, a maguk segélyforrásaira voltak kénytelenek támaszkodni az élet-halál-harcban, míg az ántánt államai megtarthatták az egész világgal kapcsolataikat és összeköttetéseiket.

Anglia a világháborúban valóban az óceánok urának bizonyult. Tengeri haderejének túlsúlya — a kisebb német flotta hősiességének ellenére is — csakhamar érezte végzetes hatását.

John Jellicoe admirális, az angol flotta főparancsnoka a háború kitörésének percében a következő célokat tűzte maga elé:

1. Biztosítani kell az angol seregeknek a francia harctérre való szállítását.
2. Meg kell védeni az angol partvidéket a német támadásoktól.
3. Tengeri blokádnál kell venni Németországot, hogy a tengeren át ne jusson hadiszerhez.
4. El kell fogni az óceánokon künn rekedt német hadi- és kereskedelmi hajókat.

E jelentős programnak a megvalósítása mingyárt a háború első napjaiban megkezdődött. A hatalmas angol flotta készen állott, nem úgy mint az angol expedíciós hadsereg, melynek megszervezéséhez csak a háború kitörésekor fogott hozzá az angol hadügyi kormányzat.

A tengeri háború a Keleti-tengeren és az Északi-tengeren kezdődött.

Az oroszok már július 31-én lefoglalták a Szent Pétervár irányából Stettin felé haladó „Prinz Eitel Friedrich” nevű német gőzöst.

Pedig még akkor a hadüzenet meg sem történt: a német császár és az orosz cár között még javában folyt a táviratváltás — a béke érdekében.

Augusztus elsején az oroszok arra a hírre, hogy a németek 40.000 katonát akarnak partra tenni a Finn-öbölben, felrobbantották Hangő kikötőt és aknákkal zárták el a Szent Pétervár felé vivő víziutakat. Augusztus 2-án az „Augsburg” és „Magdeburg” nevű német kis cirkálók előnyomultak Hangő és Libau orosz hadikikötők felé. Az orosz kelet-tengeri flotta, sokszoros túlereje ellenére visszavonult a Finn-öböl aknamezői mögé és tétlenül tűrte, hogy az „Augsburg” bombázza Libau hadikikötőt. Október 11-én az „U 26” tengeralattjáró elsüllyesztette a „Pallada” orosz páncélos cirkálót.

Ettől kezdve a kelettengeri orosz flotta minden vállalkozási kedvét elvesztette és Oroszország tengeri forgalmát ettől kezdve nem a Keleti-tengeren, hanem az Északi Jeges-óceánon bonyolította le és főkikötője Archangelszk lett.

Jolin Jellicoe admirális, az angol haditengerészet főparancsnoka, aki a hatalmas flotta műveleteit irányította

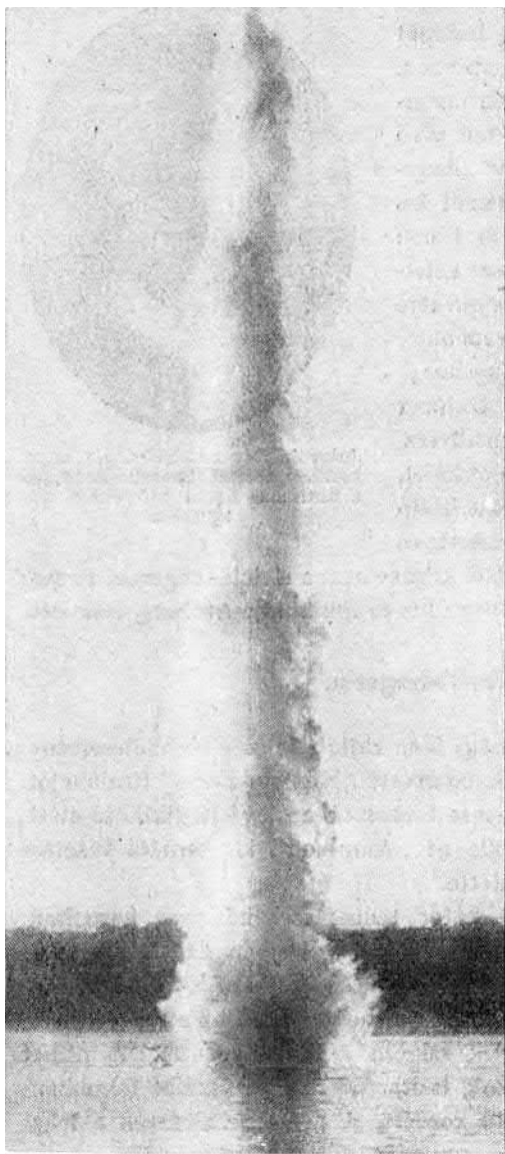
Az Északi-tengeren

Az Északi-tengeren augusztus 5-én zajlott le az első hadiesemény. A német haditengerészet kötelékébe átvett „Königin Luise” fürdőhajót, amikor aknákat rakott le a Themse torkolatában levő hadikikötő előtt, egy angol torpedónaszád flottilla az „Amphion” kis cirkáló vezetésével megtámadta és elsüllyesztette.

A német aknarakó hajó bátor tengerészei hősiességgel harcoltak. Az angol cirkáló első ágyúlövése elvitte a „Königin Luise” parancsnoki hídját és megölte a hajó kapitányát. A következő lövések is találtak. A kis német hajót ekkor már teljesen bekerítették az angol torpedónaszád flottilla egységei, amelyek szintén ágyúzni kezdtek. A német hajó viszonzta az ágyúzást, amíg tudta, de egy teli találat felrobbantotta a kazánt, a hajó süllyedni kezdett. A németek kitérték a fehér lobogót.

Az angol hadihajókról csónakok indultak a süllyedő német hajó felé, hogy az életben maradtakat foglyul ejtsék. Négy német

tiszt és 50 tengerész így esett az első tengeri összeütközésben angol hadifogságba. De a győztes „Amphion”-t csakhamar utolérte végzete:

a Themze torkolatánál ráfutott az egyik aknára, amelyet az elsüllyesztett német hajó rakott le. Az akna robbant, az „Amphion” éppúgy eltűnt a tenger hullámaiban, mint a rostává lőtt „Königin Luise”.

Hat nap múlva ismét az angol partvidék közelében zajlott le a második tengeri csata. Augusztus 12-én Anglia és Skócia keleti partvidékein cirkált — felderítő szolgálatot végezve — több német tengeralattjáró. Az angol flotta hadihajói felfedezték az ellenséges tengeralattjárók jelenlétét mert egyik-másiknak a megfigyelő periszkópja kimagaslott a vízből. Az angol „Birmingham” csatahajó ágyúzni kezdett a tengeralattjárókra és az egyik ágyúgolyó szétlőtte az „U 15” periszkópját. Az eltalált tengeralattjáró hirtelen lesüllyedt a vízbe, a többi is gyorsan eltűnt. A periszkópjától, lehet mondani: a szeme világától megfosztott „U. 15.” nemsokára újból felbukkant a vizen.

Az angol csatahajó újabb sörtüzet irányított ellene és ekkor egy ágyúgolyó felrob-

Robban a tengeri akna. Ereje 100 méter magasra hat. Nincs olyan hajópáncél, amely ellen tudna állani ennek az erőnek.

bántotta a parancsnoki tornyot. Angol jelentések szerint a másodszer is eltalált német tengeralattjáró ekkor már olyan gyorsan süllyedt le a tenger fenekére, hogy alig volt idő számának a megállapítására.

Az „U. 15.” naszád nem tért többé vissza. A tenger fenekén maradt örökre, magába zárva harminc bator német tengerészt.

Augusztus 20-án két német kis cirkáló, a „Strassburg” és a „Stralsund” előnyomult az Északi-tenger déli részébe, Anglia partjai felé. A „Strassburg” az angol partok mentén két ellenséges tengeralattjáró naszádot vett észre és elkezdte azokat bombázni.

Csakhamar sikerült is az egyiket elsüllyesztenie.

Ugyanekkor a „Stralsund” több angol torpedózúzóval ütközött meg, amelyek közül kettőt ágyúlövéseivel súlyosan megrongált. A két német kis cirkáló sértetlenül került ki a heves összeütközésből.

Alfréd Tirpitz tengernagy, a német haditengerészet főparancsnoka, aki erős kézzel szervezte meg a német haditengerészetet és különösen a búvárhajóflottát igyekezett megerősíteni

Az első tengeri csata

Az első komolyabb tengeri csata azonban csak augusztus 28-án zajlott le az Északi-tengeren, még pedig a német tengerpart közelében. Az 1. számú angol hajóraj parancsnoka, Beatty admirális indult támadásra és augusztus 28-án hajnalban, amikor meglehetősen sűrű köd ülte meg a tengert, Helgolandtól északra hat modern angol páncélos cirkáló és mintegy 40 torpedózúzó jelent meg az Északi-tenger öblében. Az angol hajóraj megtámadta az előőrsi szolgálatot végző „Mainz”, „Köln” és „Ariadne” nevű német kis cirkálókat, melyek kíséretében több torpedózúzó és néhány tengeralattjáró volt. A gyenge német hajó-

egységek felvették a küzdelmet, megindult mindkét részről a heves ágyúzás, de közben a veszedelmes helyzetbe került német kis cirkálók nyugat felé húzódtak, hogy a német flotta segítségükre siethessen. Az angol hajóraj túlereje elől azonban nem volt menekülés. Elsőnek az „Ariadne” süllyedt el, melyet az angol csatahajók bekerítettek és nehéz tüzérségükkel összelődöztek. Ugyanígy járt a hősiesen küzdő „Mainz” és végül a „Köln” cirkáló is az „V. 187” számú torpedózúzóval együtt. A csatatér színhelyét, az Északi-tengerfelszínét a szétrombolt hajók gerendái, árbocai lepték el, melyek között olt viaskodtak az életért küzdve a bátor német tengerészek százai és százai. . . Mintegy

Lord Balfour angol tengerészeti-
ügyi miniszter

400 főnyi német tengerészt kimentettek a vízből az angol csatahajók, de legalább ugyanannyi hősi halált halt a tengeren. Az angol hajóraj, amelynek hat dreadnoughtja és 40 torpedózúzója könnyen elbánt a három német kis cirkálóval, nem folytatta a támadás, nem kereste az összeütközést a német flotta nagyobb egységeivel, hanem könnyű diadala után visszavonult az angol vizekre.

Ezután hetekig csak kisebb összeütközések folytak az Északi-tengeren. A mindkét oldalról folyó felderítő szolgálat alkalmával lövöldöztek egymásra az ellenséges csatahajók. Német részről ekkor már a tengeralattjárók léptek előtérbe és ezek folytattak igen eredményesen a pusztító harcot a hatalmas angol flotta ellen.

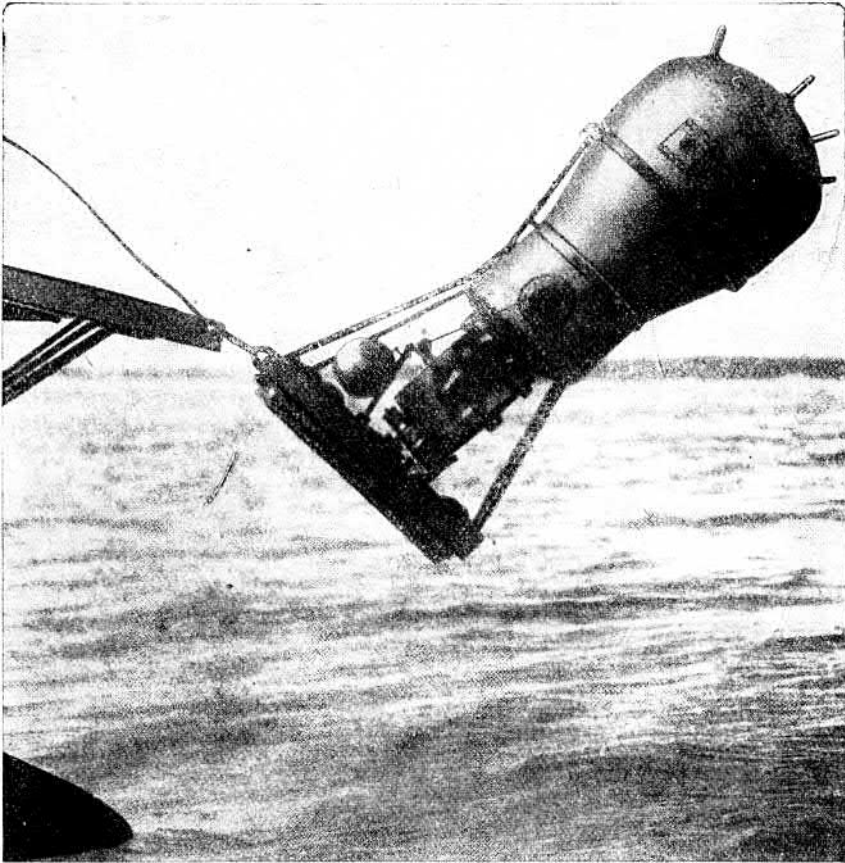
November 3-án német cirkálók bombázták eredményesen az angol partvidéket Yarmouthnál, majd december 16-án a német nyílt tengeri haderő részei támadást intéztek Anglia keleti partvidéke ellen. Ágyútűz alá vették Scarborough és Hartlepool erődítéseit. Angol jelentés szerint a bombázás áldozatainak a száma: 671 halott és sebesült volt.

Ezt a merész támadást viszonzta az angol flotta december 25-én, amikor az angol tengeri haderő egy része benyomult a német öbölbe és bombázták a kikötőben horgonyzó hajókat és a Cuxhaven közelében levő gáztartályokat. A bombázásban angol hidroplánok is résztvettek. Német részről megindult a védekezés. Egész raj léghajó és repülőgépek szállt fel, hogy bombázzák az ellenséges flottát, amelynek megtámadó-

sára a német hadihajók is elindultak a hadikikötőből. Mielőtt azonban kifejlődhetett volna a nagy tengeri csata, sűrű köd ereszkedett le, amely véget vetett a további mérkőzésnek.

Az angol flotta visszavonult. Döntés most sem történhetett. Kü-

Tenger alatt robbanó akna lesüllyesztése. A független szerkezetű akna fülrobbanása attól függ, hogy a telején elhelyezett érintkezési gömbökbe, illetőleg hengerekbe valamely hajó feneké beleütközik. Ebben a pillanatban a robbanóanyag gyújtása bekövetkezik s a robbanás megtörténik

lönben is a hatalmas túlerőben levő angol tengeri haderő nem kereste a tengeren való, nyílt leszámolást, főként csak arra szorítkozott, hogy Anglia partvonalait védelmezte, az angol csapatszállítást és kereskedelmi hajózást biztosította és ami a legfontosabb: igyekezett Németországot teljes« elzárni a külvilággal való érintkezéstől.

Cirkálók harcai

A „Göben“ és „Breslau“

A háború kitörésekor német cirkálók egész raja volt künn a nagy óceánon, amelyeknek hazájuktól elvágva a százszoros túlerőben levő ellenséges flottákkal kellett felvenni a nehéz harcot.

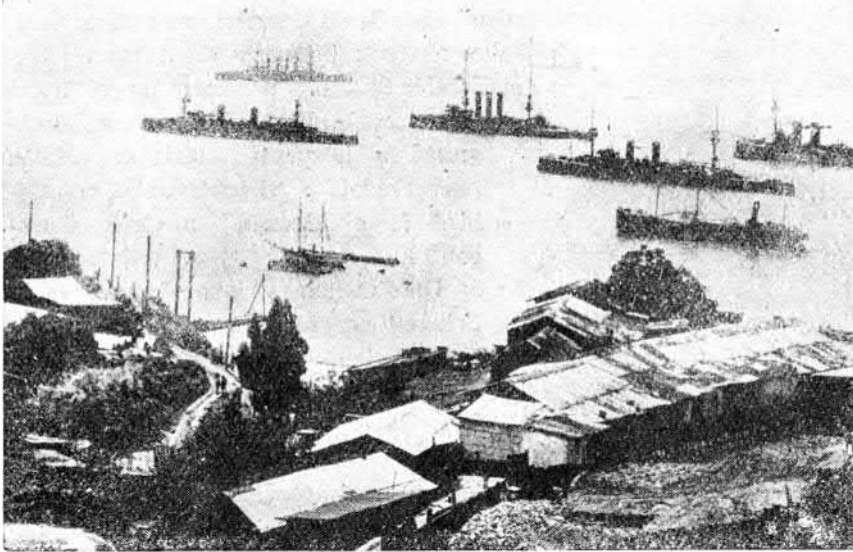
De így járt a Földközi-tengeren is két német cirkáló: a „Göben” és a „Breslau” is.

Ezek a minden segítségtől, minden támasztól megfosztott német cirkálók úgy a Földközi-tengeren, mint a Nagy-óceánon, a végtelen, ellenséges vizeken a hősiességnek, az elszántságnak valóságos csodáit művelték.

Lássuk először, mi történt a Földközi-tengeren?

A „Göben” páncélos cirkáló és a „Breslau” kis cirkáló tisztjei a háború kitörésének pillanatában már tudták, hogy" a francia földközi-tengeri flotta és a maltai és gibraltári angol flotta legsürgősebb teendője az, hogy elfogja a két német cirkálót. A két cirkáló parancsnoka Souchon admirális volt, aki augusztus 2-án az olaszországi Messzina kikötőjébe irányította két cirkálóját. Az olasz kikötőben a két német hajó kiegészítette szénkészletét és azután gyorsan eltűnt a szemhatárról. Ez a legjobbkor történt. Nem sokkal később már feltűntek a messzinai kikötő előtt az angol és francia csatahajók, amelyek szorgosan kutattak a két német cirkáló után. De ezek már messze jártak és augusztus 4-én már Afrika partjain tűntek fel, ahol a francia fenhatóság alatt álló Algír erődítéseit bombázták eredményesen, szétrombolva annak a kikötőnek legfontosabb részeit, ahol a francia afrikai csapatoknak a behajózása folyt. A két német cirkáló váratlan feltűnése nagy riadalmat keltett Algírban, de egész Franciaországban, mert a két cirkáló vakmerő elszántsága egyenesen hihetetlen dolognak tűnt fel.

Két nap múlva, augusztus 6-án a „Göben” és „Breslau” újból megjelent a messzinai kikötőben és újból kiegészítette szénkészletét.

Páncélos cirkálókból álló német hajóraj útnak indul a kielikikötőből. Köztük van a „Breslau” és a „Göben” amelyek dicső hőstettek után eljutottak Konstantinápolyjára

Most azonban a két német hadihajó rendkívül veszedelmes helyzetbe került. Az angol és francia flotta valóságos vasgyűrűje vette körül Messzinát és már úgy látszott: nincs menekülés a két német hadihajó számára.

A két cirkáló tisztikara ekkor merész lépésre határozta el magát; amellett hoztak döntést, hogy át kell törniük a vasgyűrűn, mert a csapdából másként nem szabadulhatnak. És a merész elhatározást teljes siker koronázta. A „Göben” és a „Breslau” teljes gőzzel indult el a messzinai kikötőből és gyors manővrozással, az angol és francia hadihajók ágyúzása közben átvágták az ellenséges vonalat. Az üldözés is hiábavalónak bizonyult. Már estére járt az idő, a „Göben” és a „Breslau” nyomtalanul eltűnt a sötétbe borult horizonton. A hatalmas angol-francia hajóraj még az éjszakai órákban is folytatta az üldözést és a reflektorok segítségével, amelyeknek fénye keresztül-kasul szántotta a tengert, sikerült megállapítani a két cirkáló menekülésének irányát.

A „Göben” és a „Breslau” útja a török partok felé, a Dardanellák irányába vezetett. Az angol és francia csatahajók most teljes gőzzel száguldottak ebben az irányban. De hiába! A két német cirkáló szerencsésen megérkezett a Dardanellákba de a két óra múlva odaérkező angol flotta előtt a törökök lezárták a szorosot.

A „Göben” és a „Breslau” sértetlenül érkeztek meg Konstantinápolyba és néhány nap múlva a török kormány hivatalosan jelentette, hogy Törökország a két cirkálót 80 millió márkaért megvásárolta Németországtól. Amikor azután Törökország a központi hatalmak oldalán beavatkozott a világháborúba, a „Göben” és a „Breslau” a török flottában kitűnő szolgálatot telje sítettek a Dardanellák védelmezésében és a Fekete-tengeren folytatott csatákban.

Haus Antal báró, a magyar-osztrák hadiflotta főparancsnoka. Flotánk kicsiny volt, de fényesen megállotta a helyét és dicsőségesen szerepelt az Adrián

A „Breslau” egyébként, amely „Midilli” néven szerepelt a török flottában, 1918 januárjában süllyedt el a Dardanellákban, amikor is sok dicső harc után angol aknára futott, felrobant és a tenger mélyén lelte pusztulását.

A coronelli német diadal

A Nagy-óceánokon künnrekedt cirkálóknak még nehezebb volt a helyzetük, még hősiesebb ténykedést kellett kifejteniük. A Csendes-óceánon a háború kitörésekor Spee gróf, altengernagy vezetése mellett egy nagyobb cirkálóraj tartózkodott, amely két páncélos cirkalóból és három kis cirkalóból állott. A két páncélos cirkáló: a „Scharnhorst” és a „Gneisenau”, a három kis cirkáló: az „Emden”, „Leipzig” és „Nürnberg” volt.

Amerika partvidékeit a „Bremen”, „Dresden” és „Karlsruhe” cirkalók járták, afrikai partvidékeinél pedig a „Panther”, „Eber” és „Königsberg” cirkalók tartózkodtak.

Spee admirális a háború kitörésének hírére arra törekedett, hogy összegyűjtse a Nagy-óceánon tartózkodó német hajóegységeket és elindult Dél-Amerika nyugati partvidékei felé. Útközben a német cirkalók több angol hajót süllyesztettek-el és ahol csak lehetett, szétrombolták az angol kábelhálózatot. Október 31-én Chile nyugati partvidékén az admirális hajórajja összetalálkozott egy angol hajórajjal. Ez a találkozás Valparaiso és Santa Maria között történt. Az angol hajóraj két nagy páncélos cirkalóból („Good Mope” és „Mönmouth”) és két kis cirkáló-

ból („Glasgow” és „Otranto”) állott. Spee admirális azonnal a támadás mellett döntött, nem akarta megvárni, hogy az angol hajóraj erősítéseket kapjon. Másnap, november 1-én Coronel partvidéke előtt le is zajlott a nagy tengeri csata.

Alig másfél óráig tartott a harc, amely a németek javára dőlt el. A német hajók tűzérése fölénybe került, a két dreadnought, a „Good Hope” és a „Monmonth” elsüllyedt és a másik két cirkáló csak gyors meneküléssel tudta elkerülni a pusztulást.

A két hatalmas dreadnought pusztulása igen érzékenyen érintette az angolokat és ezért az angol hadiflotta főparancsnoksága kiadta a parancsot, hogy minden rendelkezésre álló, felesleges hajóegységet irányítsanak az amerikai vizekre, hogy a japán és ausztráliai hajóraj segítségével sikerüljön Spee admirális hadihajóit megsemmisíteni. Az angol flotta gyülekező helyéül a Falkland szigeteket jelölték ki, keletre a Magelhaes szorostól, ahol sorra gyülekeztek a nagy csatahajók a 20.000 tonnás „Invincible” és „Inflexible” dreadnoughtok, a 13.000 tonnás „Canopus” sorhajó, a 11.000 tonnás „Carnarvon” páncélos cirkáló, a 10.000 tonnás „Kent”, „Bristol”, „Glasgow” ... az angol flotta legkitűnőbb egységei.

A falklandi csata

A kis német hajóraj felett a veszedelem felhői tornyosultak. December 8-án érkezett a Falkland szigetekhez a német hajóraj, amelyre hirtelen támadással rárontott az angol túlerő. A végzetet nem lehet elkerülni: hősi ellenállás után egymásután süllyedtek el a tengeren a német hajók, még pusztulásukban is viszonzva az angol ágyúzást. A „Scharnhorst” egyetlen egy embere sem menekült meg. Az elsüllyedt cirkáló magával vitte a tenger mélyébe az egész legénységét, az összes tisztet és a hős Spee admirálist is. Elsüllyedt a „Gneisenau”, a „Nürnberg” és a „Leipzig” is. A három cirkáló állományából alig 220 tengerész és tisztet tudtak csak kimenteni az angolok.

A halálra szánt, segítségre sehonnan sem számító német hajóraj egyetlen egy egysége menekült csak meg a biztos pusztulásból. Az „Emden” kis cirkáló volt ez, melyet Spee admirális a nagy ütközet lezajlása előtt elbocsátott hajórajából. Hogy legyen hírmondója a halálba menő kicsiny hajóhadnak.

Hátborzongató és szinte kísérteties a hősiességnek, a halál-

A víz alatt járó maszár, miután sikeresen kitöltte torpedóit a dreadnought ellen, gyorsan visszavonul, mielőtt a hatadmas hajó-
kolosszus oldalát feltépi a betéje ütődött torpedó robbanása

megvetésnek az a legfőbb foka, amellyel a kis német hajóraj embe-
rei a halálba mentek.

Javában dörögtek már az angol, japán, francia hajóóriások
ágyúi, a bekerített kis német hajóraj sorsa már megpecsételtetett.

Egymásután érték a teli találatok a hősiesen védekező német
hajókat.

Az angol zászlóshajó már harmadszor jelezte:

— Adjátok meg magatokat! A harc hiábavaló!

A „Scharnhorst,” a német admirális hajója már harmadszor
felelte:

— Harcolunk utolsó lehelletünkig!

A gránátok már lerombolták a német zászlóshajó parancsnoki
hídját, a hajó testét föltepték az ágyúgolyók, telitalálat után teli-
találat érte a pusztulásra ítélt „Scharnhorst”-ot, de három másik
társát is. És nem volt segítség és nem volt semmi remény és a
sülyedő hajókról még mindig ágyúztak a hős németek.

Tudták, hogy meghalnak. Tudták, hogy csak a megadás ment-
heti meg életüket. Nem adták meg magukat. Harcoltak utolsó
lehelletükig. Mentek tudatosan, szándékosan a halálba.

Elsőnek a parancsnoki hajót nyelte el a tenger hulláma, ^{AZ}
utolsó pillanatban is mindenki a helyén volt és szívtépően, meg-
rendítően vitte szél a hullámok fölött a halálbamenők utolsó sza-
vát-hangját:

— Deutschland über alles! . . .

Azután a második hajó következett. Majd a harmadik. Végül
a negyedik, az utolsó . . . Mind elsülyedt. Egy sem adta meg
magaát. Tisztek és tengerészek büszkén, énekszóval sülyedtek le a
hullámsírba, még halálukban is görcsösen odatapadva a hajóhoz,
mely számukra a hazát, az imádott, drága hazát jelentette . . .

Amíg a hazaszeretet, a bátorság, a férfiaság erény marad,
ennek mindenkor legszebb példája lesz a falklandi csata kicsiny
német hajóraj . . .

Az „Emden“ hőstettei

De hónapokig tartott, amíg az angol flotta le tudott számolni az
Atlanti-óceán és a Csendes-óceán vizein magányosan cirkáló német
hadihajókkal, amelyek igen érzékeny károkat okoztak az ellenségnek.
Huszonnégy angol hadihajónak és számos japán és francia cirkálónak

volt a feladata, hogy az óceánt megszabadítsa a német cirkálók rémétől. Es mégis nehezen ment a dolog. A nyár és az ősz folyamán a német cirkálók egész sereg ellenséges kereskedelmi hajót süllyesztettek el. Az angol flottának sikerült augusztus 26-án elsüllyesztenie a „Kaiser Vilhelm” német cirkálót, szeptember 14-én pedig a „Cap Trafalgar” kis cirkálót.

Különösen dicsőséges volt a német cirkáló-háború az Indiai-óceánban, ahol a német hajók állandóan megzavarták az Ausztráliából és Indiából a Szezei-csatorna felé irányított hajók forgalmát és ezzel alaposan veszélyeztették az angol csapatszállításokat. A „Königsberg” nevű kis cirkáló szeptember 19-én a zanzibári kikötőben megtámadta és hasznavehetetlenné tette a „Pegasus” angol cirkálót és azután angol gyorscirkálók rajától üldözötve a Rufidzsi-folyó torkolatába menekült, ahová a mélyebbjárátú angol hajók nem tudták követni. Olt is maradt; legénysége a partra szállt, elsáncolta magát és azután résztvett Német Kelet-Afrika védelmében.

Egészen egyedülálló a tengeri hadjáratok történelmében az a hősiesség, amellyel az „Emden” nevű német kis cirkáló vette ki a maga részét ezekből a legendás, kalandos tengeri csatákból. A falklandi csata előtt Spce admirális elbocsátotta az „Emden”-t hajórajából Kari von Müller fregatt-kapitány parancsnoksága alatt. Így az „Emden” megszabadult az amerikai vizeken való biztos pusztulástól és elindulhatott a dicsőség útján . . . rettegést keltve az óceán világában és óriási károkat okozva az ellenséges hatalmak hajóparkjában.

Mindenekelőtt a keletázsiai partvidéken egy orosz gőzöst foglalt le az „Emden” és az ellenséges hajó készleteiből kiegészítette a maga élelmiszer- és szénraktárát. Majd nem sokkal később angol hivatalos jelentés közölte, hogy szeptember 10-én az „Emden” német cirkáló, amely hetekig eltűnt az angol flotta látóköréből, a keletázsiai partvidék irányából váratlanul megjelent a Bengáli-öbölben, ahol hat angol hajót megtámadott, közülük ötöt elsüllyesztett, a hatodikat pedig mind a hat hajó legénységével Kalkuttába küldötte. Az elsüllyesztett hajók között volt az „Indus” segédcirkáló, a „Loo” gyorsgőzös, a „Diplomat” gőzös, továbbá a „Kabinga” és a „Killin” gőzösök, amelyek mind millió és millió értékű szállítmányokkal terhelten útban voltak Anglia felé. A hatodik angol hajóval Kalkuttába érkező tengerészek hatalmas csoportja egyhangúlag a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak az „Emden” udvariasságáról, amellyel ezt a nagystílusú manővert végrehajtotta.

Ettől kezdve alig múlt nap, hogy az angol admirálsi hivatalnak ne lett volna jelenteni valója az „Emden”-ről. Az „Emden” a tenger, az angol hajózás réme lett. Es hiába volt a tenger urainak minden erőfeszítése, hiába küldték az angol gyorscirkálók, páncélos cirkálók, dreadnoughtok egész seregét az „Emden” megsemmisítésére, a német cirkáló hol itt tűnt fel, hol ott és mindenütt pusztította az ellenséges hajókat.

Szeptember 22-én éjszaka Madras kikötőjében bukkant fel az „Emden”, hatásosan bombázta a kikötőt, felgyújtotta az Oil Company olajtankjait, a távíróhivatalt, és a tengerészeti klub épületét. Az angol erődök és a kikötőben veszteglő angol csatahajók erre ágyú fűz alá fogták a német cirkálót, de az „Emden” eloltotta hajólámpái fényét és ahogy jött, olyan nyomtalanul eltávozott. Az angol hadihajók hiába üldözték, hatalmas fényszóróik sem tudtak nyomra vezetni.

Két nap múlva Pondicherv közelében pillantották meg angol hadihajókról, de az üldözés ezúttal is eredménytelen maradt.

Szeptember 30-án az „Emden” — angol jelentés szerint — az Indiai-óceánban ismét négy angol gőzöst süllyesztett el és egy kőszénzállító hajót elfoglalt. Az elsüllyesztett hajók legénységét a „Cyfedale” angol hajóval Colombóba küldte.

A „Manchester Guardian” az „Emden”-okoztn károkat húszmillió márkára becsülte. A lap dicsérte az „Emden” hős kapitányát, aki emberbaráti magatartást tanúsít minden hajóelsüllyesztésnél az angol tengerészekkel szemben.

Október 10-én egy angol és két japán cirkáló indult el Hongkongból az „Emden” üldözésére, amely a maláji vizeken japán rizszállító hajókat süllyesztett el. Október 21-éig az „Emden” még négy angol gőzöst pusztított el és zsákmányul ejtette az „Oxford” szénzállító hajót 7000 tonna kitűnő velszi szénrakományával.

Ekkor már egész India, de az angol közvélemény is sürgős intézkedést kért az indiai hajózás biztosítása érdekében, amelyet egyetlen egy német cirkáló állandóan veszélyeztetett. Az egyre erősödő nyugtalanság lecsillapítására az angol tengernagyi hivatal október 23-án a következő jelentést adta ki:

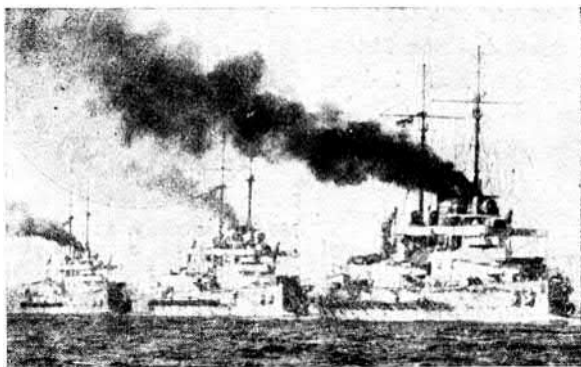

Mücke kapitány, az „Emden” hős tisztje, aki a cirkáló pusztulása után, nagy viszontlátások között Aзиából Európába hozta mintegy ötven emberét

„Az Atlanti Nagy-óceánban és az Indiai-óceánban nyolc- kilenc német cirkáló tartózkodik még. Több mint hetven angol, japán, francia és orosz cirkáló fáradozik a német cirkálók kézrekerítésén és megsemmisítésén.

Az óceán hatalmas kiterjedtsége és a sokezernyi sziget lehetővé teszi a német cirkálóknak a további manőverezést. Kézrekerítésük és megsemmisítésük éppen ezért csak idő, türelem és szerencse kérdése.”

Két nappal a hivatalos angol megnyugtató nyilatkozat elhangzása után az „Emden” négy japán gőzöst süllyesztett el, majd október 28-án a penangi dokkokban a „Semsuk” orosz cirkálót, és a „Mousgnet” francia torpedó-vadászt torpedózta meg. Az orosz lengernagvi hivatal az

A német haditengerészet dreadnoughtjai csatasorban

megindította a tüzelést, torpedót lőtt ki, amely robbanásával mingyárt nagy kárt okozott az orosz hajóban. A „Semsuk” rögtön viszonozta a tüzelést, de az „Emden” második torpedója elsüllyesztette az orosz cirkálót, melynek legénységéből 85 meghalt, 112 megsebesült, 250 pedig megmenekült.

November 1-éig az angol „Times” megállapítása szerint az „Emden” egymaga 15 angol gőzöst süllyesztett el, ötöt pedig elfogatásuk után az angol tengerészek megmentésére szabadon bocsátott. Az „Emden” okozta pusztulás hajótérben 93.000 tonnára rúgott. Ugyanekkor Vilmos német császár az „Emden” bős parancsnokának, Müller kapitányának a Vaskereszt első és második osztályát adományozta, a cirkáló többi tisztjeit, ötven altisztjét és egész legénységét pedig a Vaskereszt második osztályával tüntette ki.

„Emden”-nek ezt az újabb jelentős sikerét azzal magyarázta, hogy a német cirkáló három kéménye mellé fából és kartonból egy negyedik ál-kéményt csinált és ezzel azt a látszatot tudta kelteni, hogy a szövetségesek hajóhadához tartozó cirkáló. Az „Emden” gyorsan megközelítette az orosz cirkálót,

Az „Emden“ pusztulása

És azután végül mégis csak elérkezett a dicsőség vége: az „Emden” pusztulása.

November 11-én jelentették az angolok: „Messzemenő tengeri hadműveletek indultak meg már néhány héttel ezelőtt az „Emden” kézrekerítésére és megsemmisítésére. Az angol cirkálókon kívül francia, orosz és japán hadihajók és az ausztráliai „Melbourne” és „Sidney” cirkálók is résztvettek ebben az operációban.

Tegnap érkezett meg a hír, hogy az „Emden” a Kókusz-szigetek táján tűnt fel és a Keeling nevű szigeten fegyveres csapatot tett partra, a drótnélküli állomás elpusztítása és a kábel elvágása céljából. Itt lepte és támadta meg az „Emden”-t a mi cirkalórajunk, élén

A „Pathfinder” nevű angol páncélos cirkáló pusztulása

a „Sidney” cirkálóval. Heves tüzelés indult meg mindkét részről és végül is a parthoz szorított „Emden” kigyulladt és a tengerbe süllyedt.”

Müller fregattkapitány, aki fogságba került, a következő jelentést tette; „Az angol „Sidney” cirkáló, amelyet egész cirkalóraj követett nyomon, meglepetésszerűen megjelent a Kókusz-szigetekenél, ahol egy kihajózott német fegyveres csapat a kábelek szétrombolásán dolgozott. Az ütközet megkezdődött. Első lövéseink jók voltak, de az ellenséges tüire’ csakhamar érezte hatását. Muníciónk is elfogyott, ágyúink elnémultak. Az „Emden” már több helyen megsérült, kéményeit elsöpörte az ellenséges ágyútűz, hiába próbáltuk meg, hogy olyan közel jussunk a „Sidney”-hez, hogy torpedókat lőhessünk ki ellene. Nem volt más hátra: a félig-meddig már ronccsá lőtt és harcceptelen hajónkkal a sziget északi részére haladtunk, ahol egy sziklahát ideiglenes védelmet

nyújtott. Közben a partraszállt fegyveres tengerészcsapatnak Mücke kapitány vezetésével sikerült egy kétárbocos hajót kerítenie és ennek segítségével a szigetről elmenekülnie. A „Sidney” üldözőbe vette őket, de eredménytelenül. Nem sokkal később az angol cirkáló visszatért és tovább lőtte az „Emden” roncsait. Hogy a további, hiábavaló vérontásnak vége legyen, még életben levő embereimmel kapituláltam. Az „Emden” ekkor már kigyulladt és süllyedni kezdett. Az „Emden” vesztése halottakban: 10 tengerész tiszt, 26 altiszt és 93 tengerész.” Az angol tengernagyi hivatal — a hősöknek kijáró lisztelettel — elrendelte, hogy az „Emden” hadifogságba esett tisztjeinek és tengerészeinek minden katonai tiszteletet adjanak meg és a kapitánynál, valamint a tiszteknél hagyják meg kardjukat. Müller kapitányon kívül egyébként fogságba esett a Hohenzollern-ház egyik tagja is Ferenc József herceg sorhajóhadnagy személyében. Valamennyien Ausztrália területén jutottak hadifogságba.

Egy egész ellenséges világon keresztül...

Az angol sajtó még hetekkel az „Emden” elsüllyedése után is megkapó és érdekes részleteket közölt a német cirkáló hősi kalandjairól és a rettegett ellenség tragikus pusztulásáról. Végeredményben pedig azt sajnálták az angol lapok a legjobban, hogy az „Emden” hős tengerészeinek egy része elmenekült.

És az elmenekültek méltóképpen folytatták az egykori „Emden” kalandjait.

Mialatt az „Emden” elkeseredetten vívta élet-halálharcát az angol túlerővel, a Kókusz-szigetre kiszállt három tiszt és 40 tengerész a sziget öblében hatalmába kerítette az „Ayesha” nevű kétárbocos hajót és amikor a tönkrelőtt „Emden” már menthetetlenül süllyedezni kezdett, ezen a rozoga kétárbocson kísérelték meg a bátor tengerészek a menekülést. És a kísérlet fényes sikerrel járt. Az „Emden”-t elsüllyesztő angol cirkáló üldözése elől sikerült ezzel az alig használható kétárbocossal eltűnniök és eljutottak a Szumatra-szigetekig. Ebben a szigetvilágban bolyongtak, kalandoztak a kétárbocossal mindaddig, amíg december 16-án a véletlen szerencse össze nem hozta őket a „Choising” nevű német gőzössel. Az „Emden”-különítmény boldogan szállt át a gőzösré, miután a hasznavehetetlen „Ayesha”-t, amely csak a menekülésre volt jó — elsüllyesztették.

A német gőzösről az arábiai Dzsedda-pusztá vidékén szálltak partra az „Emden” menekültjei, akik most már szárazföldön folytatták tovább hősies és kalandos harcaikat: Mücke kapitány vezetésével áttörtek a sivatagon, folytonos harcokat vívtak az ellenséges beduinokkal, míg eljutottak a Hedzsasz vasúthoz és végül Damaszkuszon keresztül 1915 májusában elérték Konstantinápolyba. Egy egész ellenséges világon tört keresztül a kis csapat, mely törhetetlen akaraterejével

Az „Emden” megmenekült hőseinek fogadtatása Konstantinápolyban, az egyik mecset előtt

elérte célját. Az „Emden”-különítmény diadala a férfiasság, az akaratere és a bátorság diadala volt.

De az „Emden”-en kívül volt még több német cirkáló, melyeknek hőstettei nem maradtak messze az „Emden” bravúrjai mögött. Ott volt a „Möwe”, amely Dohna-Schlodien gróf, korvettkapitány vezetésével bátran nekivágott az Atlanti-óceánnak és aknákat rakott le, melyek egyikén a „King Edward VII.” angol sorhajó felrobbant. Számos hajó elsüllyesztése után a „Möwe” az angolok által életbeléptetett szigorú blokád vonalán keresztül, sértetlenül haza tudott jutni, hogy azután nemsokára újra útnak induljon a nyílt óceánra, ahol sikeresen

Gróf Dohna-Schlodien, a „Müve“
német cirkáló parancsnoka

folytatta operációit. A „Möwe” két útja alkalmával annyi hajót süllyesztett el, hogy angol megállapítás szerint legalább 200.000 tonnányi hajótér esett ennek az egy német cirkálónak az áldozatául.

Szép és jelentős sikereket ért el még a „Wolf” nevű cirkáló, amely több mint egy esztendeig manőverezett a Csendes-óceán és az Indiai-óceán vizein, majd — 35 hajó elpusztítása után — sértetlenül futott be a kiéli német hadikikötőbe.

Csupa legendába illő példája a hősiességnek, a kötelességtudásnak, hazaszeretetnek.

A tengeralattjárók háborúja

A német haditengerészet legnagyobb ereje kitűnő tengeralattjáróiban rejlett, amelyeknek meglepően, sőt megdöbbentően eredményes működése mingyárt a háború elején világszerte csodálatot és ugyanakkor nagy riadalmat váltott ki.

Az „U”-hajó a világháború első néhány hetében már olyan fogalomná vált, amely élénken foglalkoztatni kezdte az egész világ közvéleményét. Rettenetes, veszedelmes fegyvernem volt ez! Az ellenséges hadihajó biztonságban halad előre. Az őrszemeknek nincs jelenteni valójuk.

És a következő pillanatban már röpül a torpedó a hadihajó oldalába! A tengeralattjáró észrevétlen közelíti meg lőtávolyaira az ellenséget és azután lövi ki a torpedóját.

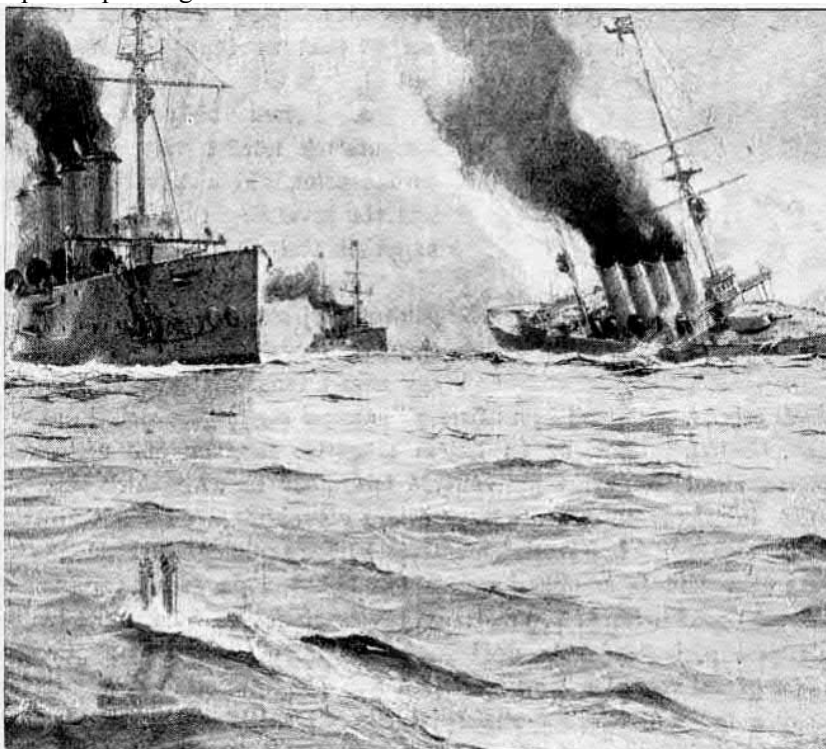
A tengeralattjárók azonkívül valóságos aknamezőket hintenek el az ellenséges vizeken ... Ez a tengeri háború talán még a szárazföldi harcoknál is borzalmasabb és veszélyesebb volt. . .

Már augusztus 7-én elsüllyedt az első angol cirkáló, az „Amphion”, amely német tengeralattjáró által lerakott aknára futott. Az igazi támadó tevékenységet azonban csak szeptember folyamán kezdték meg a német tengeralattjárók. A háború legelején a német haditengerészetnek alig 30 harcképes „U”-hajója volt. Ez a szám azonban egyre növekedett, mert hovatovább a tengeralattjárókat kellett a németeknek a

döntő jelentőségű haditényezőknek tekinteniük. Már 1914 ősze felé nyilvánvalóvá lett, hogy az európai harctereken nehéz lesz a központi hatalmaknak gyors döntést elérniük, sőt valószínűvé vált, hogy a szárazföldi háború évekig is eltarthat. A tengeralattjáró volt az a harci eszköz, amely a tengeren az angol flotta fölényes túlsúlya ellenére is gyors eredményekkel kecsegtetett.

Az eredmények, az egymásutáni gyors sikerek nem is maradtak el.

Már augusztus 12-én nagy riadalmát keltett ántánt-körökben a német tengeralattjárók sikeres szereplése. Ezen a napon ugyanis több tengeralattjáró járta Anglia és Skótország partjait és eredményesen bombázták a parti erődítményeket — és ezek a vakmerő támadások szinte napról-napra megisméltődtek.

Három angol páncélos cirkáló pusztulása a La Manche-csatornában. A német búvárhajó, melynek csak a periszkópjai látszanak ki a vízből, kettőt már megtorpedózott és most a harmadik ellen indul. ..

Weddigen kapitány

Szeptember 22-én egyenesen legendás hírnévre tett szert egyszerűen az „U. 9” német tengeralattjáró, amely Weddigen Ottó kapitány vezetése mellett három nagy páncélos angol cirkálót süllyesztett el. Az „U. 9” ezt a világraszóló bravúráját az Északi-tengeren, Hólek van Hollandtól északnyugatra mintegy húsz tengeri mértföldnyire vitte végbe.

Erről a tengeri eseményről az angol hivatalos jelentés így számolt be: „Egy német tengeralattjáró elsüllyesztette az „Aboukir”, „Hogue” és „Cressy” angol páncélos cirkálókat. A tisztikar és legénység jelentős részét az odasiető angol hadihajók és holland gőzösök mentették meg.” Egy későbbi jelentés bevallotta, hogy a három cirkálóval 60 tiszt és 1400 tengerész pusztult el.

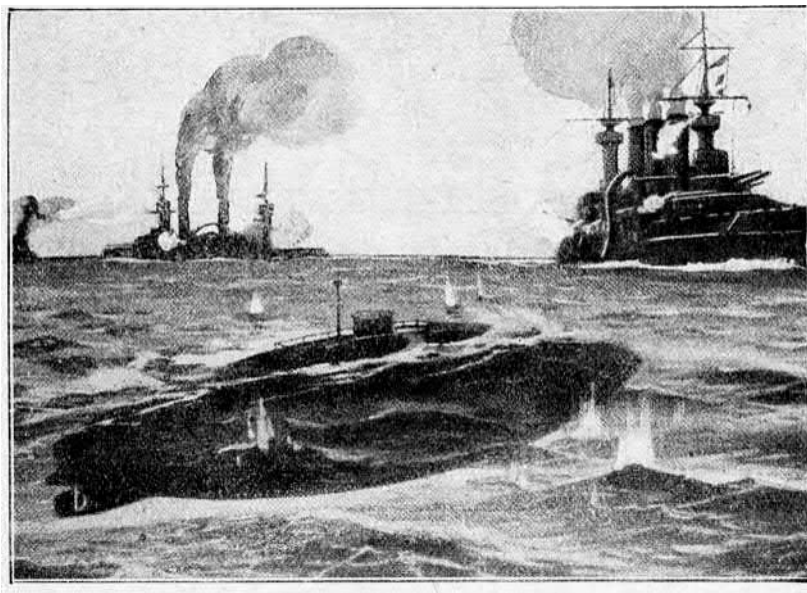
A három süllyedő cirkálóról kimentettek között volt a „Cressy”, parancsnoka, aki a következőket jelentette hivatalosan az angol tenger-nagyi hivatalnak:

„Szeptember 22-én az őrszolgálatot teljesítő „Aboukir” páncélos parancsnoka. Ez a búvárhajó már 1914 szeptemberében három nagycirkálót reggeli. 6 óra 25 perckor angol páncélos cirkálót süllyesztett el egy német tengeralattjáróról torpedólövés érte. A „Hogue” és a „Cressy” azonnal segítségére siettek, az első az „Aboukir” előtt, az én hajóm mögötte, mintegy 350 méternyire foglalt állást. Mingyárt nyilvánvaló lett, hogy az „Aboukir” süllyedni kezd. Intézkedésemre a „Cressy” összes csónakjait a vízre bocsátottuk, hogy megkezdjük baj társaink mentését. Ebben a pillanatban a „Hogue”-ot érte torpedólövés és lőszerkamrája felrobbant. És a szörnyű robbanást követő percekben már 270 méternyi távolságban tűnt fel a német tengeralattjáró periszkópja. Azonnal megindítottuk a tüzelést és a „Cressy” teljes gőzzel rohant a tengeralattjáró felé. Megfigyelőim azt jelentették, hogy a tengeralattjáró periszkópját sikerült szétlőni. De ez a jelentés tévedésnek bizonyult. A „Cressy” a tengeralattjáró eltűnése után visszasielt a két süllyedő testvérhajóhoz, hogy segítséget nyújtson. Öt perc múlva mintegy 500 méternyi távolságból újból felbukkant az elsüllyedt-

nek vélt tengeralattjáró periszkópja. Az ágyúzást újból megindítottuk. A tengeralattjáró ellőtte torpedóját, amely a kormány közelében vágódott a hajóba, amely rögtön féloldalra fordult, de még szilárdan állt.

A torpedó-ütötte hatalmas léket, melyen át özönlöni kezdett a víz, mindenféle vízálló anyaggal tömtük be. De ezzel a nehéz munkával el sem készültünk még, amikor gyors egymásutánban újabb két torpedólövés érte a cirkálót. A két lövés felrobbantotta a „Cressy” ka-

Német bűvárhajó Portsmouth kikötője előtt, lőtávolnyira az angol páncélosoktól. — Egy pillanat és már röpi a torpedó ...

zánját. Hét óra 30 perckor történt ez. A hajó rögtön süllyedni kezdett és 7 óra 55 perckor már teljesen elborította a víz.”

Ez volt a tengeralattjáró harc első nagy sikere, melynek jutalmául Weddigen kapitány az 1. és 2. osztályú vaskeresztet, az „U. 9” többi tisztjei és tengerészei pedig valamennyien a 2. osztályú vaskeresztet kapták kitüntetésül. Ferenc József a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki az „U. 9” hős parancsnokát.

Természetesen az angol flotta tengeralattjárói is munkához láttak és szeptember 13-án a „Hela” német kis cirkálót, október 6-án az „S. 116” német torpedóhajót angol tengeralattjárók elsüllyesztették.

A német „U”-hajók azonban óriási fölényben voltak az angol tengeralattjárókkal szemben. Ezt a fölényt az eredmények igazolták.

Október 15-én megint Weddigen kapitány „U. 9”-e ért el eredményt. Az Északi-tengeren a már legendás hírű német tengeralattjáró a „Hawke” angol cirkáló ttorpedózla meg és süllyesztette el. Angol jelentés szerint ez az elsüllyesztés 524 angol tengerész halálát okozta. Az „U. 9” teljesen sértetlenül tért vissza. Weddigen kapitányt a császár a Pour le mérité-rendjellel tüntette ki.

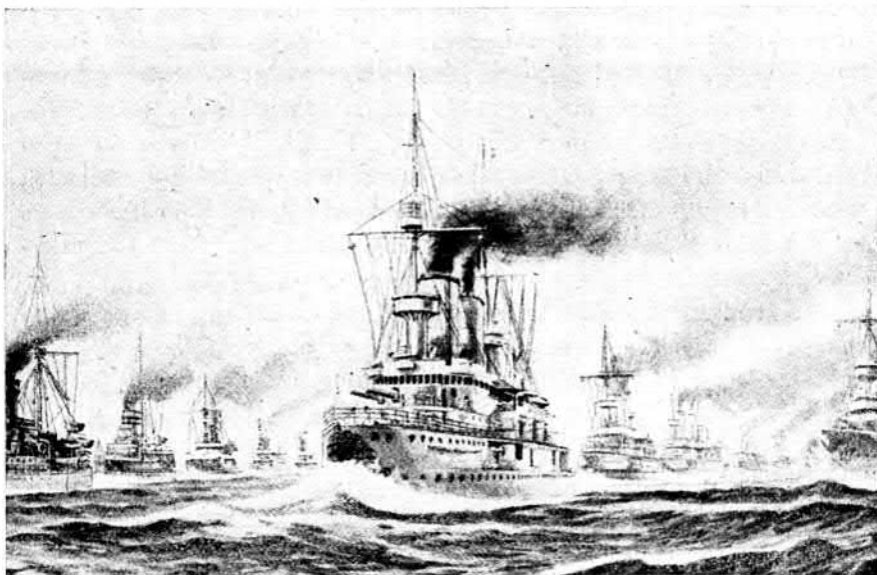
A további események

Október 29-én az „Audacious” angol hyperdreadnought a német tengeralattjárók által lerakott aknákra futott, felrobbant és elsüllyedt, ami nagy izgalmat váltott ki egész Angliában, mert a katasztrófa közvetlenül Anglia északi partvidékén történt és nyilvánvalóvá lett, hogy a német tengeralattjárók aknamezői kezdték bizonytalanná tenni az angol hajózást. Az elsüllyesztett angol csatahajó-óriás életben maradt hajótöröttjeit az amerikai „Olympic” gőzös mentette meg, amely pár óra múlva érkezett a katasztrófa színhelyére.

Még el sem csillapultak Angliában az izgalmak, melyeket a hyperdreadnought pusztulása váltott ki, amikor két nap múlva, október 31-én egy német tengeralattjáró torpedólövése elsüllyesztette a „Hermes” angol cirkálót, amely Dunkerquetől Doverbe volt visszatérőben és amelyet az angolok főként hydroplánok szállítására használtak.

Az angolok nyugtalansága most már komoly arányokat öltött. Hiszen a kereskedelmi hajózást is a legkomolyabb veszedelem fenyegette. November 2-án az általános izgalomra való tekintettel az angol kormány az egész Északi-tengert hadszíntérnek jelentette ki. A védekezés erélyesebb formája sem tudta azonban az „U”-hajók sikereit megakadályozni. Több kisebb hajó elsüllyesztése után november 11-én Dover előtt süllyesztette el a „Niger” angol torpedónaszádot. Ez a vakmerő támadás a hatalmas doveri kikötő mólója ellen történt déli 12 órakor. A torpedónaszádon éppen a déli uzsonna folyt, amikor a robbanás megtörtént. Ezer és ezer közeli szemtanúja volt az angol torpedónaszád katasztrófájának. Azonnal üldözőbe vette egész sereg hadihajó a német tengeralattjárót, de az sértetlenül tudott visszatérni német állomáshelyére.

November 23-án az „U. 18” vakmerőségének áldozatául esett.

A német flotta az Északi-tengeren. Élén a tengernagy hajó: a „Kaiser Wilhelm II.“

A tengeralattjáró Skótország északi partján aknákat rakott le, amikor angol hadihajók bekerítették és elsüllyesztették.

A következő napon azonban már jött a német megtorlás. Egy német tengeralattjáró elsüllyesztette a 15 ezer tonnás „Bulwark” angol sorhajót, amelynek testvérhajója, a „Formidable” 1915 január elsején pusztult el hasonló módon.

De nemcsak az Északi-tengeren operáltak az „U”-hajók, melyeknek száma egyre növekedett. A Keleti-tengeren, a Finn-öböl előtt egy Bojan-típusú orosz páncélos cirkálót süllyesztett el egy német tengeralattjáró, október elején a tengeralattjárók háborújának sok orosz gőzös adta meg az árát, úgyhogy az oroszok a Keleti-tengeren teljesen beszüntették a forgalmat.

De szép sikereket értek el a magyar-osztrák flotta tengeralattjárói is, amelyek közül a XII. számú december 23-án az otrantói-szorosban megtámadott egy 16 hajóból álló francia hadihajórajt és a „Curie” nevű zászlós vezérhajót két jól irányzott torpedólövéssel elsüllyesztette.

És ez még csak a kezdet kezdete volt. A megindulása annak a borzalmas tengeri harcnak, amely szinte napról-napra veszedelmesebb arányokat öltött és minél tovább húzódott a háború, annál nagyobb és nagyobb áldozatokat követelt.

Az egész világ rettegve kezdett figyelni a világháború egyik legvéresebb fegyvernemének, a tengeralattjáróknak a működésére.

Az egész világ hajóforgalma kezdett bizonytalanná válni a mindenfelé meglepetésszerűen megjelenő „U”-hajók szereplése miatt. Veszedelemmé kezdett válni a fegyvercsempészás, a hadianyag szállítás. És Amerika, a legfőbb hadiszerszállító kezdte rossznéven venni, hogy a németek élet-halálharcukban kénytelenek voltak tengeralattjáróikkal ellensúlyozni azt a halálos ölelést, amelyet Anglia tengeri blokádja jelentett Németország számára.

A tengeralattjáróháború sok sikerrel, sok eredménnyel kecsegtetett, de nagy veszedelem árnyékát vetette előre: Amerika beavatkozását, amit a tengeralattjáróháború könyörtelen folytatása mellett nem lehetett elkerülni.

A légi háború

Harc a levegőben

Harc a földön, a föld alatt.

Harc a vízen, a víz alatt.

És harc a levegőben! A zeppelinek és a repülőgépek harca.

Az orkán ott tombolt mindenütt. A háború megtalálta a maga eszközeit a földön, a vízen és a levegőben is.

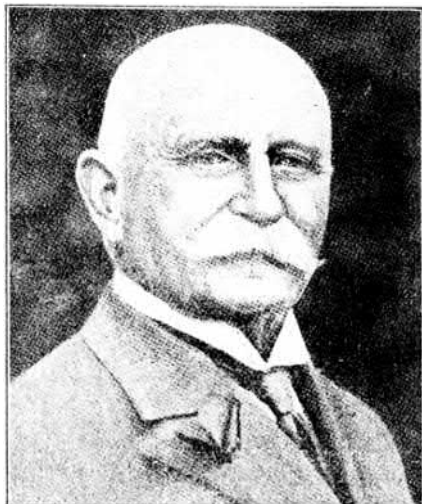
A repülés tudománya még egészen frisskeletű volt, hiszen Blériot csak 1909 júliusában repülte át a La-Manche-csatornát Calais és Dover között és Zeppelin Ferdinánd gróf, német tábornok is csak 1892 óta kísérletezett géperőhajtotta, kormányozható léghajóival.

Mégis, mikor kitört a háború, a repülőgép és kormányozható léghajó már tökéletesen használható formában ott állott a hadviselő felek hadiszolgálatára. És mingyárt meg kell állapítani: a világháború óriási léptekkel vitte előre az aviatika fejlődését. A háborúban az emberélet nem volt drága és száz és száz pilóta áldozatkész halála a háború folyamán valósággal a tökéletesség fokára emelte a repülés tudományát és művészetét.

A repülőgéppel való repülés francia nemzeti ügy volt. A kormányozható léghajó pedig a németek reménysége és büszkesége. A repülés mindkét módját tökéletesítette a háború.

A franciák, angolok, oroszok és később az olaszok repülőgép tekintetében nagy fölényben voltak a német és magyar-osztrák aviatikával szemben. Legalább is számra nézve. De bátorság, vakmerőség szempontjából ez a kisebbszámú német és magyar-osztrák aviatika messze felülmúlta az ántánt hadipilotáinak működését.

A zeppelinek pedig minden várakozáson felül kitűnően beváltak. Nem hiába ajánlotta fel a német birodalom Zeppelin gróf kísérletezéseire a két millió márkát. A repülőgép a legkitűnőbb felderítő eszköznek bizonyult, de komoly méretű bombázások keresztülvitelére is a zeppelin bizo-

A 76 éves Zeppelin gróf arcképe

nyult alkalmasnak, amely nagy-mennyiségű robbantó anyagot tudott egy-egy útjára magával vinni. A zeppelin lett Párizs és London réme.

Mingyárt a háború elején, amikor a németek legázolták Belgiumot és rohanó csapataik már Párizs alá jutottak, a francia főváros fölött megjelentek az első zeppelinek. De sűrűn jöttek a német repülőgépek, a „taubék” is. A zeppelinek és taubék megjelenése és bombavetései a végletekig felizgatták és megrémítették a francia főváros lakosságát melynek nagy része a francia kormánnyal

együtt elmenekült Franciaország biztosabb, délibb vidékeire.

De nemcsak a városok bombázásában volt a repülőgépeknek szerepük, hanem a nagy ütközetekben is. Így az Arras előli vívott nagy csatában, Lille ostrománál és Antwerpen elfoglalásánál is igen jelentős feladatokat végeztek a német repülőgépek és zeppelinek. Ostendc elfoglalásánál is fontos szerepet játszott egy zeppelin, amely bombákat dobált az angol sereg legerősebb hadállásaira.

Augusztus és szeptember havában tizenegyszer jelent meg a zeppelin Párizs fölött. A német léghajó, amely többnyire az Eiffel-torony környékéről tűnt fel a kaszárnyákat és katonai raktárakat bombázta, de egy alkalommal a híres Notre-Dame székesegyház épületében is kárt okozott, ami nagy riadalomra adott okot.

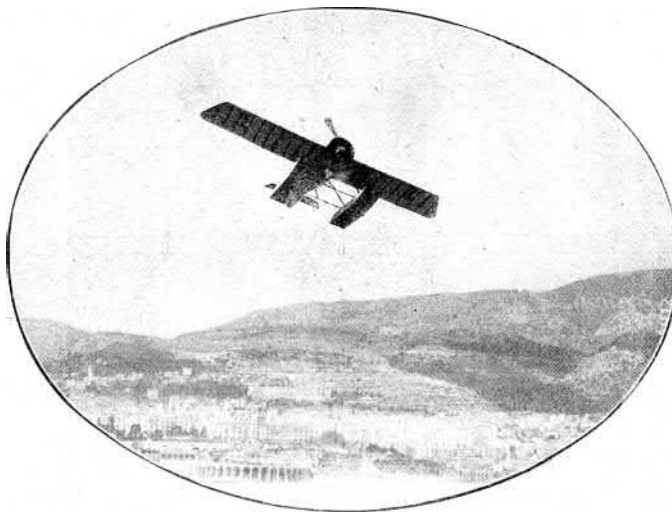
Október 11-én három német repülőgép jelent meg a francia főváros fölött. A három gép 17 bombát dobolt Párizs különböző katonai pontjaira, azonkívül ezer- és ezerszámra röpcédulát, melynek szövege a következő volt: „Antwerpen elesett. Legközelebb Párizsra kerül a sor. Szívélyes üdvözllet! A 3-as számú német repülőosztag és Deimling tábornok”. A bombák nyolc embert megöltek, 16-ot megsebesítettek, azonkívül épületekben és műértékekben igen nagy károkat okoztak.

Októberben a német repülőgépek és zeppelinek egyre gyakrabban elrepültek Anglia fölé is és az angol partvidékek erődítéseit bombázták.

Ekkor támadt a nagy rémület Londonban és a lakosság kezdett készülni arra, hogy egy szép napon a német repülők eljutnak majd az angol főváros fölé is. A zeppelinektől való félelem Londonban új üzleti ágat teremtett: a repülőtámadás elleni biztosítást. A biztosítási díjak annál magasabbra szökkentek, minél gyakrabban jelentek meg a német repülők Anglia partjai fölött.

De nemcsak német repülőgépek bombázták a francia és angol városokat. Az ántánt repülői is igen gyakran megjelentek német városok fölött és viszonzták a német „üdvözet”-et.

Különösen vakmerő volt az a légi támadás, amelyet két angol repülőgép intézett a Bodeni-tó mellett lévő Friedrichshafen Zeppelin-művei ellen. A két angol repülő bombázni kezdte a repülőgépgyárat és egyikük 40 méternyire ereszkedett le, hogy bombái biztosabban találjanak. Ezt a repülőgépet srpnell- és gépfegyvertűzzel lelőtték a német katonai osztagok. A másik angol repülőnek sikerült elmenekülnie. A repülők nyolc bombát dobtak le, amelyek mind a repülőgépgyár környékén robbantak, de magában a gyárban lényeges károkat nem okoztak.

Német repülőgép földérítő úton, Párizs felé

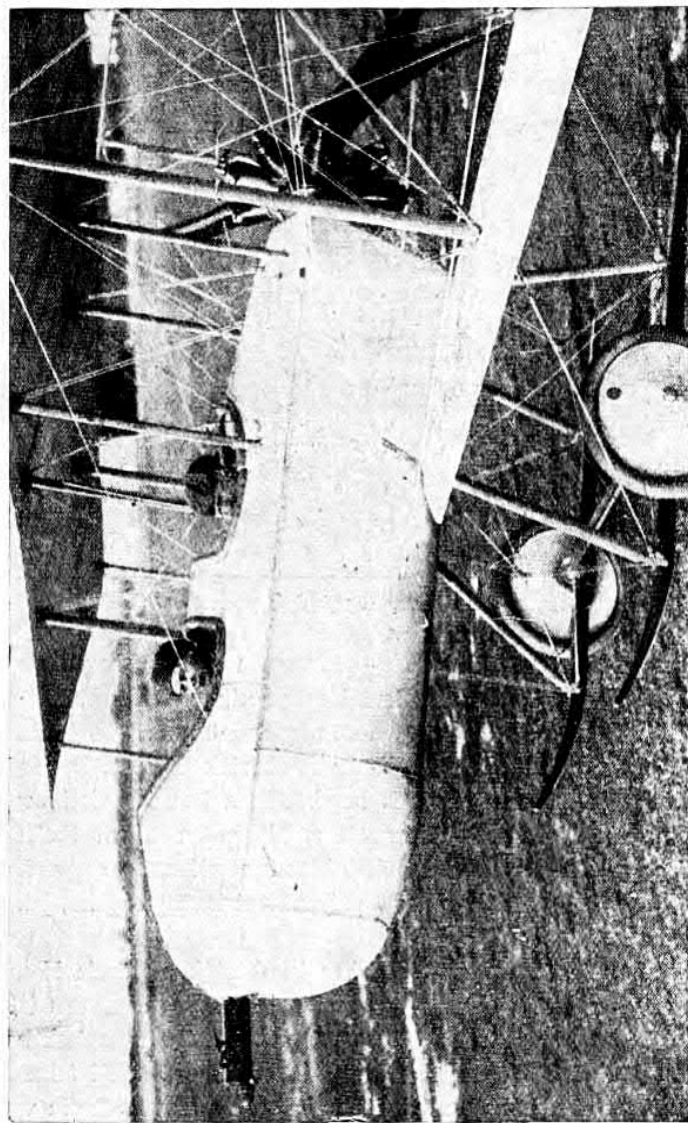
A bombaszilánkok egy férfit megöltek, két asszonyt súlyosan megsebesítettek. A lezuhant repülőgép angol pilótáját és megfigyelőtisztjét súlyos sérülésekkel kórházba szállították a német katonák.

Párizs látképe, amely egy Zeppelin léghajóról készült. A háború első két hónapjában tizenegyszer jelent meg német léghajó a francia főváros fölött

A francia repülők is elkalandoztak a német harcfront mögé és különösen december havában, amikor már kölcsönösen erőteljessé kezdett válni a légi tevékenység, különösen Freiburg német város szenvedett sokat a légi támadásoktól. Freiburg ugyan nyílt város volt és jó messze

Angol páncélos repülőgép, amely „Maximi” gyorsstúzó golyószóróval is fel volt szerelve. Technikailag a legfőkételesebb hadi-repülőgép volt ez, amellyel az angol pilóták sok szolgálatot tettek hadseregüknek

Francia páncélos repülőgép gépfegyverrel

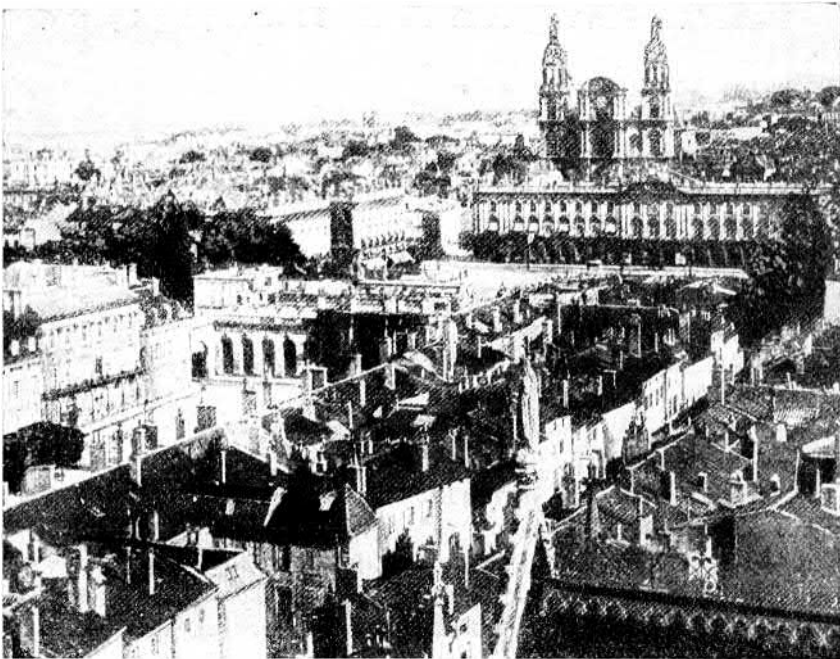
feküdt a fronttól, a francia repülők — bizonyára a párizsi bombázások megtorlásául — egyre sűrűbben jelentek meg Freiburg felett, bombákat dobáltak, amelyek több polgári lakost megsebesítettek, több épületet megrongáltak, de a vasúti hálózatban nem okoztak károkat.

Strassburgot és Saarburogot is bombázták a francia aviatikusok. A Strassburgot bombázó egyik francia repülőgépet a német tüzérség lelőtte. Saarburogban a bombák megöltek két német ulánust és egy cselédleányt. Ez a repülőtémadás, amely a pályaudvart is megrongálta, jelentős anyagi károkat okozott.

Viszonzásul, a németek több ízben bombázták a francia Nancy városát, majd december 26-án egy zeppelin jelent meg a város felett. A francia lapok a zeppelinnek erről a látogatásáról így számoltak be; „A léghajó aránylag alacsonyan repült. Valószínűleg Metzről érkezett és Nancy fölött csak húsz percig időzött. Előzően a Mosel völgyén való átrepülésekor, Trouard-nál két bombát vetett. Nancyra pedig tizennégy bombát szórt. Több bomba igen súlyos károkat okozott a különféle épületekben. Két ember meghalt, hatan súlyosan megsebesültek. A bombák

legnagyobb része a Rue de Vigny, a Quai Claude-Lorrain és a Carnot tér környékén robbant, ahol sok bérházon és üzleten kívül Lavillon tábornok palotáját is súlyosan megrongálták a robbanások. A lakosság körében valóságos pánik támadt. A robbanások által okozott detonáció következtében betörték a nancy székesegyház világhíres festett üvegablakai. A város különböző pontjáról igyekezett a katonaság lelőni a zeppelint, de az munkája végeztével sértetlenül elröppent”.

Nancy bombázása és a német repülőgépeknek és zeppelineknek Párizs fölött való gyakori megjelenése egyre jobban izgatta a francia közvéleményt. Mint ahogyan Angliában is nagy idegességet váltott ki a német repülőgépek az angol partvidékek fölött való feltűnése. Párizs egyre nagyobb arányokban rendezkedett be a légi támadások elhárítására. Gallieni tábornok, a francia főváros katonai parancsnoka több mint 200 repülőgépet állított be Párizs védelmére, amikor pedig október 11-én egy zeppelin bombája a világhírű Notre-Dame-templomot is megrongálta, olyan riadalom és felzúdulás támadt Párizsban, hogy Gallieni tábornok 100-ra emeltette fel a francia fővárost és annak környékét védő

Nancy, a levegőből ostromlott francia város. A Zeppelinek által gyakran meglátogatott, szép francia városban sok pusztítást vittek végbe a német bombák

repülőgépek számát. Éjszakánként hatalmas katonai reflektorok ontottak fényt Párizs egére, hogy az éjszaka sötétjében ne látogathassanak el meglepetésszerűen a rettegett német zeppelinek és taubék . . .

A háború első időszakában a repülők a flandriai fronton fejtették ki a legnagyobb harci tevékenységet. A német repülők nemcsak azzal végeztek fontos feladatot, hogy állandóan felderítették az ellenséges hadmozdulatokat és segítettek a nehéz tüzérségnek a célpontok megállapításában, hanem igen gyakran eredményesen bombázták az ellenséges tűzvonal mögött azokat a községeket, amelyek a municiószállítás és pótlás központjai lettek az állóharcok, kifejlődése után.

London fél a Zeppelinektől

Sűrű, nehéz, őszi köd ülte meg az angolok szigetvilágát. Különösen a keleti tengerpart vidékét. Az egykorú följegyzések szerint a szokottnál is sűrűbb volt 1914 őszen Albion híres köde, amely csak növelte a háború nyomán támadt aggodalmat és szorongást.

Hátha fölvonul a nagy ködben a német flotta az angol partvidék ellen? . . .

Hátha ködfátyolban rejtőző zeppelinek jelennek meg az angol főváros fölött? . . .

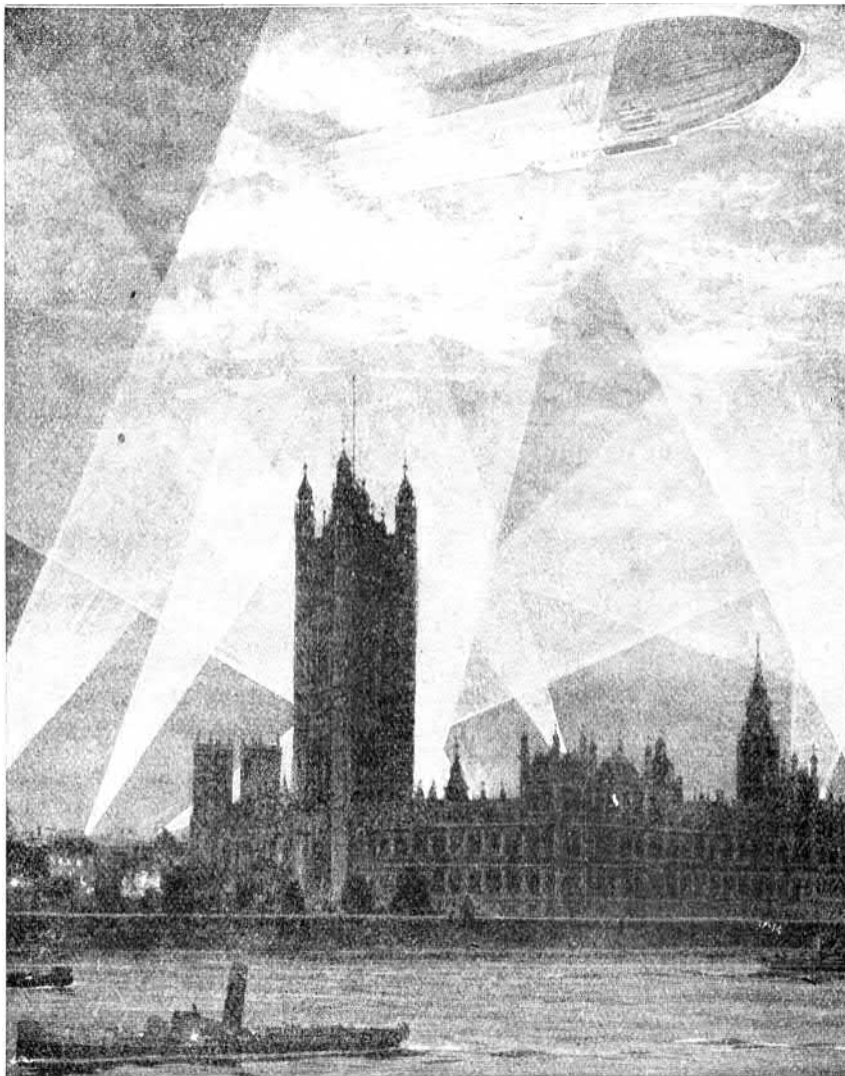
London arculatát lassanként éppen úgy megváltoztatta a háború veszedelme, mint Párizsét. Az angol világbirodalom fővárosára is reárcszkedett a nyugtalanság és aggodalom sötét ködfátyola. Reszketve gondolt mindenki a zeppelinek látogatására és csakhamar alaposan korlátozták az üzletek, szállodák, színházak és az uccák világítását. Majdnem ugyanolyan óvatossági szabályok léptek életbe, mint Párizsban és az angol főváros hatalmas házrengetegére ráboruló félhomály szomorúan sötét képet nyújtott.

A londoni „Westminster Gazette” érdekes és őszinte leírást közölt erről a szokatlan képről.

„London most jut csak annak tudatára — írta az angol lap — hogy a város fölött éjjel-nappal égboltozat is van. Most nem zárja el vakító és tündöklő villanyfény az égboltozatot. Most már látni lehet éjszaka is, hogy London fölött is ott van az ívalakú, végtelen kékség . . . Hovatovább szokássá fejlődött Londonban, hogy az emberek beleérezzék ebbe a szinte újszerűen ható mennyboltozatba.

Ez természetesen egyáltalán nem jelenti azt, hogy igazuk van a

túlzó német lapoknak, amelyek azzal a hírrel kedveskednek olvasóiknak, hogy Londonban nagyon divatos betegséggé vált a „nyakszirtmeregvedés”, mivelhogy mi angolok folyton zepelineket kémlelünk az égen és ebbe a kényelmetlen foglalatosságba belemeregvedik a nyakunk.

London réme: a német zepelin. Annyira rettegtek az angolok ezektől a látogatóktól, hogy nappal szorongva kémlelték a látóhatárt, éjjel pedig számtalan fényszóróval kutatták az eget

Nem, efféle járvány nem ütötte föl a fejét fővárosunkban, noha itt minden emlékeztet bennünket az uccán azokra a tragikus eshetőségekre, amelyek London óriási tetőhálózata fölött történhetnek: a tompított fényű lámpák, a feltörekvő fényt eltakaró lámpaernyők, a nyugtalanul működő fényszórók. London régi önbizalma, a diadalmas elszigeteltség biztos érzése mintha veszélyeztetve volna a zeppeinek által. Különösebb nyugtalanságra azonban nincsen ok, hatóságaink mindent elkövetnek — ami emberileg lehetséges — egy ilyen német támadás elhárítására.

Magyar-osztrák repülőgép, amely állandó összeköttetést tartott fenn a körülzárt Przemysl védőseregével. A légi posta zavartalanul közlekedett egészen a vár eleséig

Arról van mindössze szó, hogy mi is közelségébe jutottunk a háborúnak! A mi szemhatárunkra is rávetik árnyékukat azok a rémületes dolgok, amelyek a csatorna túlsó felén játszódnak le. Szoros rokonságba kerültünk Párizssal: naplemente illán London is a fekete gond palástjába burkolózik . . .

Ez az esti félhomály, ez a mindenesetre helyénvaló óvatosság nem jelent érzékeny áldozatot. Nélkülözni tudjuk a palotákon a világító föliratokat, amelyek tündököltek, majd eltűntek, majd megint szemkápráztatóan izzottak . . . Nélkülözni tudjuk a színházakon és mozgósínházakon a tömérdek villamoskörte napfényes világát, az uccákon

robogó autók sugárkévéit, a Charing Cross és a Parliament Square káprázatos fényözönét. Mindezt könnyű szívvel nélkülözhetjük. Könnyen megszokhatjuk azt is, hogy a hadügyminisztérium és az admirális palotáit most lebecsátott ablakredőnyökkel látjuk és hogy a Cecil- és Savoy-Hotel hatalmas palotái szürke félhomályban állanak...

Mindezt könnyű megszokni. Mindez nem is nyugtalanító különösebben. Talán csak a fényszórók ideges működése hat izgatólag. A Charing Crosstól a Hyde Parkig terjedő részt — Londonnak szórakozó negyedét — két hatalmas fényszóró világítja meg. Nyugtalanul kémlelődnek ezek egész éjszaka abban a sötét és végtelen levegőürben, ahová már nem hat el a mi szemünk világa. A fényszórók káprázatos erejű világa szinte hipnotizálja az embert és azzal a bizakodással térünk haza, hogy ez a szokatlanul működő hatalmas szempár minden veszedelemtől megvédi az alvó Londont és a holnapi reggel jó újságot fog hozni a maga világosságával..

Az angol lap megnyugtató cikke meglehetősen nagyfokú nyugtalanságról tesz tanúbizonyságot.

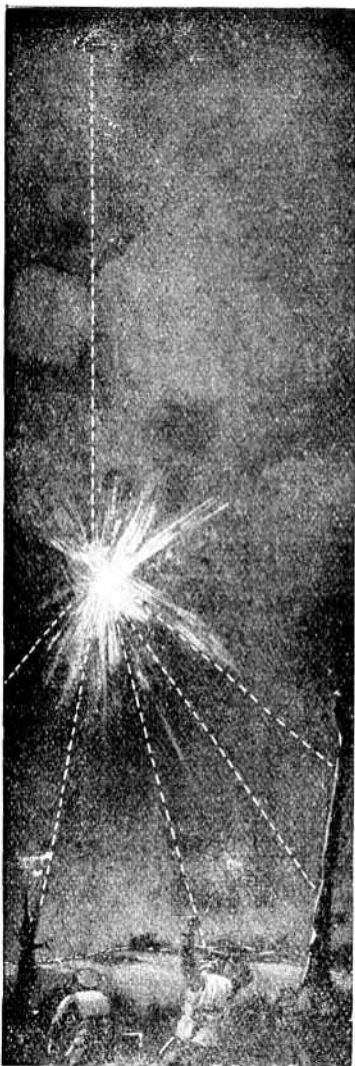
London népe ideges izgalomba jutott.

Félve kémlelte az eget, mikor tűnnek föl a rettegett zepelinek.

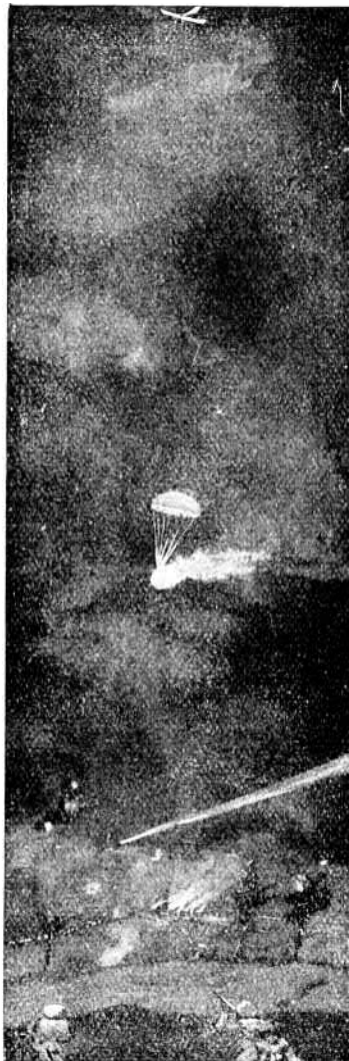
Az angol főváros fölött is ott csapkodott már tragikus szárnyaival a háború viharmadara . . .

Légi támadás Dünkirchen ellen

A legérdekesebb légi támadás volt az, amelyet egy kombinált német repülőraj intézett Dünkirchen ellen. Az angol Daily Mail erről a légi támadásról így számolt be: „Az eddigi legkomolyabb repülő-támadást a németek Dünkirchen fölött vitték véghez. Összesen tizennégy német repülőgép vett részt a vállalkozásban, amelyek körülbelül négy óra hosszat keringtek a város fölött. Délelőtt tizenegy órakor tűnt fel a láthatáron az első német gép. A német repülőraj előőrse volt. Míngyárt megszólalt a dünkircheni templom vészharangja, hogy figyelmeztesse a lakosságot a veszedelemre. A legtöbben lesiettek a pincékbe, hogy ott találjanak menedéket, de sokan az uccákról kíváncsian néztek az égre, az ellenséges gép elé. Azt hitték, csak egy német repülőről van szó. Pár perc múlva azonban újból megkondult a vészharang és csakhamar már öt német repülőgép keringett a levegőben. Közben a várban dörögni kezdtek az ágyúk, a tüzérség megindította a harcot a repülőök ellen. A német repülőgépek körül srappellek fehér felhőcskéi füstölögték. Azután

A repülőgépről ledobott srpnell-bomba a levegőben robban föl és szilánkjai a sugárjelzés irányában röpködnek szét

A Zeppelin-léghajó szállóernyővel ellátott világítókészüléket bocsát alá, hogy a léghajóból ki lehessen kémlelni az ellenséges hadállást

újabb és újabb ellenséges gépek jöttek és mindegyik levetette a maga bombáit Dünkirchenre és elővárosaira. Összesen ötven robbanó bombát hajítottak le a tizennégy repülőgépről. A halottak számát 20—22 főre lehet becsülni. Erről hivatalos jelentést nem adtak ki francia részről.

Dünkirchen közelében, a frontvonal fölött angol tüzérségnek sikerült a tizennégy német gép közül kettőt megsebesíteni és leszállásra kényszeríteni. De ez kevés eredmény volt ahhoz a szörnyű pusztításhoz képest, amit a tizennégy német gép okozott Dünkirchenben”.

A háború orkánjának valódi „viharmadarai” voltak ezek a bátor, halált megvető pilóták, akik száz veszéllyel dacolva, önfeláldozó hősiességgel teljesítették fontos hivatásukat.

Az angol-francia — német hadszíntéren és az orosz — német-magyar-osztrák csatamezőkön egyaránt fontos, nagy szerep várt a hadi pilótákra, akik úgy a központi hatalmak, mint a szövetségesek táboraiban derekasan végezték a rájuk bízott nehéz feladatokat. Egészen friss fegyvernem volt a katonai aviatika, de mingyárt nagyszerűen bevált és a világháború bebizonyította, hogy a jövő háborújában a döntő szerepet már majdnem kizárólagosan a-technikai tudás, a technikai haladás, a technikai és kémiai találmányok fogják irányítani. Az emberek helyett: a gépek háborúja következik.

Egyelőre azonban még az emberek csatája folyt a világháborúban, azoknak az embereknek a csatája, akik repülőgépen és kormányozható léghajón, óriási csatahajókon és a mély vízben bujkáló tengeralattjárókon, százkilométeres hosszú lövészárkokban, a drótakadályok előtti az őrjítő pergőtüzekben, a véres szuronyrohamokban, mindenütt, de mindenütt nagy önfeláldozással, végtelen hazaszeretettel ontották véruket zászlójuk becsületéért.

Mert nem a repülőgép még a zeppelin, nem a 42-es meg a '50 és feles mozsár, nem a tengeralattjáró, nem a szörnyű gépfegyver, egyszóval: nem a technika volt a legcsodálatosabb a nagy világháborúban, hanem: az ember, aki minden tudást és minden találmányt a háború szolgálatába szegődtetett és aki nemcsak technikai tudását vitte bele a nagy leszámolásba, hanem minden idegszálát, minden akaratát, a testét, a lelkét, az életét . . .

A szeretet Ünnepe..

Karácsonyest a harctéren

Régen elmúlt a levelek hullása.

Jéggé fagyott a víz, az anyaföld göröngye; szokatlanul kemény volt a tél az 1914. esztendőben.

És a Kárpátok szikrázó hóborította bércein, Orosz-Lengyelország fagyosra dermedt mocsárvidékén, a belga és francia föld csonttá keményedett lövészárokvilágában a nagy hideget meghazudtoló hévvel szórták a halált az üvöltő ágyúk, a kattogó gépfegyverek és a ropogó puskák.

Minél előbbrehaladt az idő szárnyas kereke, minél jobban beállott a rideg télvíz ideje, annál jobban kezdtek kialakulni a nagy világégés, a borzalmas háború gigászi körvonalai, annál jobban bizonyossággá vált, hogy könnyebb volt a világháború Pandora szelencéjét kinyitni, mint az abból kitörő, eget-földet reszketető, az egész kultúrvilágot felkavaró vihart lecsendesíteni.

1914 decemberében már a laikusok is tudták, hogy kiszámíthatatlan hosszú ideig fog elhúzódni a háború. Nyilvánvaló lett, hogy az állóharcokra berendezkedett milliós hadseregek egymással szemben nem egykönnyen csikarhatják ki a kölcsönös fanatizmussal állított döntő győzelmet.

A hősiesség, a hadvezéri tudás szebbnél-szebb részletsikereket ért el. Minden magyar bakára legalább öt orosz jutott a kárpáti harcokban, a galíciai csatákban. magyar baka mégis bravúrosan megállotta a helyét és a Kárpátok sziklafalán megállította a „gőzhenger”-t. Hindenburg Lengyelországban egymilliós hadseregével hárommilliós orosz sereget vert meg. A szerb harctéren kicsiny seregünk hihetetlen akadályokat küzdött le. És a nyugati harctéren, az ellenséges területre mélyen benyomult német hadsereg vitézül állta az angol-francia-belga egyesült hadseregek egyre elszántabb és kíméletlenebb rohamtámadásait.

De 1914 decemberében már nyilvánvalóvá vált, hogy belátható

katonának a téli hadjárat emberfeletti viszontagságainak a legyőzésére.

A karácsony magasztos, szeretetet árasztó ünnepe sosem látott még annyi állig felfegyverzett, egymás ellen törő embert, mint 1914 decemberében. A szeretet ünnepe a harc, a gyűlölet világába érkezett el.

Elmarad a karácsonyi fegyverszünet

Néhány héttel karácsony előtt XV. Benedek pápa rövid fegyverszünetet kezdeményezett, amely két napra elhallgattatta volna a fegyverek zaját. Ebben az értelemben Rómából el is mentek a pápai jegyzékek az összes hadviselő államok kormányaihoz. A központi hatalmak, Németország, Magyarország-Ausztria, sőt a mohamedán Törökország is kedvezően fogadták a Szentszék óhaját és azonnal kijelentették, hogy a maguk részéről hozzájárulnak a karácsonyi fegyverszünethez. A nap

Tábori lelkészek az északi fronton. Mind a négyen vöröskeresztes karszalagot viselnek

emberbaráti, nemes akciója azonban mégis meghiúsult Oroszország ellenkezésén, amelyhez csakhamar csatlakozott Franciaország is. Oroszország elutasító magatartásán nem igen lehetett csodálkozni, mert hiszen az oroszok nem a mi naptárunkat használják és az ő karácsonyuk tizenhárom nappal későbbre esik. De a francia köztársaság elutasító magatartása, amelyhez Belgium és Anglia is kénytelen volt csatlakozni, egész Európában nagy csodálkozást keltett.

Az ellenséges érzület, a gyűlölség oly magas fokra hágott, hogy az ágyúk dörgését a szeretet ünnepe sem tudta elnémítani. Még csak 48 órára sem.

Amikor a régi egyházi szokás szerint karácsony napján a kardinálisok tisztelegtek a Vatikánban, Krisztus földi helytartója szomorodott szívvel mondotta:

— Ha nem is remélhettem, hogy a háború fekete rémét elüzöm, de legalább bizalom élt lelkemben aziránt, hogy karácsony ünnepén elnémul a csatazaj. Sajnos, keresztényi szívvel megtelt lépéseim nem vezettek a kívánt eredményre. Mégsem kedvtlenít el ez az eredménytelenség. Nem szűnök meg azon fáradozni, hogy siettessem a háború végét és a lehetőség szerint csökkentsem annak gyászos következményeit. Bízom annak a fáradozásomnak a sikerében, amelyet a harcképtelenné vált hadifoglyoknak a kicserélése érdekében folytatok . . .

A Kárpátok karácsonya

Száz- és százkilométeres, öldöső fegyverrel megrakott lövészárkokban ünnepelték Európa fegyverbíró férfiai a szent estét. Távolság a családi tűzhelytől, távolság az otthoni karácsonyfa kedves fényeitől, távolság a gyermekek örömétől ... a lövészárkokban, a komor fagyban, vérben, vasban...

Az orosz harctéren úgy a magyar-osztrák, mint a német hadállásokban csak egyes helyeken lehetett karácsony estét rendezni. Az oroszok a legtöbb helyen egész nap és egész éjjel folyó lövöldözésekkel tervszerűen akadályozták meg az ellenség ünnepét. Voltak azonban frontszakaszok, különösen a Kárpátokban, ahol a szembenálló oroszok tisztelték a szent ünnepet és karácsony napján egyetlen egy lövéssel sem zavarták a csendet. Hallgatólagos megállapodás jött létre.

— Mi nem zavarjuk a ti karácsonyotokat. De két hét múlva ti se lövöldözzetek.

A magyar csapatok be is tartották ezt a titkos megállapodást.

Azokon a frontrészekén, ahol az orosz csendes maradt, oroszok karácsonyán is ünnepi béke honolt.

A Kárpátokban hóval rakott fenyőerdők mentén húzódtak a lövészárkok. Ezer és ezer eleven karácsonyfa között. Benn az erdőben, az első vonalak mögött tábori oltárokat állítottak fel és felváltva, szakaszonként járultak a harcosok Isten színe elé, a szabad ég alatt. Künn, az első vonalban azonban senki sem mozdulhatott helyéről, sőt a leg-

„Szakaszonként járultak a harcosok Isten színe elé, a szabad ég alatt...”

szigorúbb, legpontosabb szolgálatot kellett végezni, mert hiszen nem lehetett tudni, nem éppen a szent ünnepen indít-e vad rohamot állásaink ellen az orosz sereg?

A szeretet és béke legszebb ünnepén az őrszemeknek ott kellett künn állani a dermedtő hideg éjszakában, fehér hóköpenybe burkolózva, a lövészárkok előtti drótkadályok mentén, feszülten figyelve, nem mozgolódik-e az ellenség? Benn az árkokban is folyt a rendes szolgálat és csak a leváltás illán vonulhattak vissza a magyar bakák egy-egy órára a földbevájt fedezékbe, hogy ezekben az ősi barlanglakásokra emlékeztető odúkbán a „svarmkályha” melegénél gondoljanak a szeretet benső melegével az otthoniakra, az otthoniak karácsonyára . . .

A legedzettebb szívű harcos szemét is könny lepte el ezen az estén.

De sok helyen még erre a párperces ünnepi hangulatra sem adott alkalmat a háború. Az Uzsoki-szorosban éppen karácsony napján lángolt leghevesebben a harc, amelyet hős csapataink négy nap óta éjjel-nappal szakadatlanul folytattak. És karácsony estéjén a magyar katonák elfoglalták a szorost, kiverték az oroszokat a határon túlra . . . Ennél szebb karácsonyi ünnepe nem lehetett a magyar honvédeknek.

Galíciában pedig az oroszok értek el karácsony napján eredményeket: újból elfoglalták — véres küzdelmek után — a krosnói és jaslói medencéket. De a szent ünnep napján véres harcok folytak a Pilica-folyónál, a Visztula szakaszain és Kelet-Poroszországban is. A karácsonyi orosz támadások azonban mindezekben a frontszakaszokon összeomlottak.

A sok véráldozaton kívül mindössze annyit sikerült az oroszoknak elérniük, hogy a legtöbb helyen megzavarták a karácsonyi ünnepi hangulatot.

Karácsony a szerb határon

„ . . . Őrjáraton voltunk a Duna partján — így számolt be egy magyar honvédkéntes a szerbiai front karácsony estéjéről. — A tompa sötétségben, orkánszerű vihar közepette havas eső csapkodta szélről kipirult arcunkat. A túlsó parton, kisebb-nagyobb távolságra egymástól, apró tüzfények piroslottak. Mintha csak szikrázó szentLjánosbogarak lettek volna a viharos téli éjszakában. Szerb katonák melegedtek a messzi tábornüzek mellett. . .

Ünnepies csönd uralkodott a tájon. Csak hébe-hóba hallatszott egy-egy őrjárat puskatüzelése, jelezve, hogy a szent ünnepen, a nagy viharban is teljesíteni kell a nehéz és veszélyes szolgálatot.

Már alkonyaikor indultunk el cirkáló utunkra. Közben besötétedt és leszállóit karácsony szent estéje. De még nem térhettünk vissza fedezékünkbe, még nem érkezett el az ideje, hogy a legszebb ünnep hangulatát élvezhessük. Ott jártunk még mindig a viharverte part mentén. És a Duna vizének zúgása egyre erősödött.

— Fiúk! — szólalt meg most hadnagyunk — mielőtt visszatérnénk állásunkba, ki kell kémlelnünk az ellenséges állásokat, a Duna vizét. Hátha éppen most készítenek elő valami meglepetést? Ki tud kormányozni, evezni?

Akadt kormányos, akadt evezős.

Kerítettünk egy jókora csónakot, beleültünk és óvatosan evezgetve a hullámozó Dunán, a szerb part felé tartottunk.

Kockázatos, életveszélyes vállalkozás volt ez.

A legnagyobb erőfeszítés árán tudtunk csak megbirkózni a viharral. A hullámok minden pillanatban föl akarták fordítani, vagy pedig vízzel akarták elárasztani csónakunkat.

Valóságos istenkísértés volt vállalkozásunk.

Alig győztük a vizet lapátolni a faalkotmányból, mellyel tetszésük szerint játszottak a hullámok.

De kitarítottunk.

Megközelítettük a szerb partot, amennyire csak lehetett. Meggyőződöttünk róla, hogy az ellenség nem készülődik támadásra. Teljesen csendes, teljesen mozdulatlan volt a szerb part. A tábortüzek is lehunylak. A szerb katonaság álomba merült, bízott abban, hogy karácsony este mi sem fogunk támadásba kezdeni.

Meglepetéstől hát nekünk sem kellett tartanunk.

Ugyanolyan nagy erőfeszítéssel, mint amilyennel eddig dolgoztunk, megindultunk visszafelé.

Szerencsére a szél csendesedett. Igaz viszont, hogy a havas eső egyre sűrűbben csapkodta, áztatta köpenyünket, sapkánkat.

Jól kifáradva, partot értünk. Kikötöttünk és hadnagyunk vezetésével és a jól végzett munka érzésével vonultunk vissza ezredünk hadállásába.

Nem várt ránk terített asztal, pedig éhesek voltunk, mint a farkasok. Nem volt karácsonyfánk sem ... De amikor a földbevált fedezékben, a deszkákból összetákolt „priccs”-re ledőlünk, valamennyien a szent estére gondoltunk, a szent estére, mikor otthon békés időben a szépen földízített, csillogó karácsonyfa mellett pompás vacsorában volt részünk ... A mai szent estén, a fárasztó, nehéz munka után csak egy kis szalonnát meg kenyeret ettünk, mert a már napok óta jelzett szeretetadományok és hazai csomagok úgylátszik valahol megkéstek ebben a nagy viharban ... De azért nem panaszkodtunk. Az elmúlt szép karácsonyestékről ábrándoztunk, álmodoztunk csendesen, magunkba mélyedve és egy-egy mély sóhajtás fejezte ki az érzelmeinket. . .

Ilyen volt a mi karácsonyesténk 1914 telén a Duna partján, szemben az ellenséges szerb hadállásokkal . . .”

A nyugati harctér karácsonya

Az orosz és szerb frontokon nem mindenütt uralkodott azonban hallgatóságos fegyverszünet a szembenálló felek között.

Sok frontszakaszon éppen a szent estén tombolt a legádázabban a harc, a viaskodás.

Hasonlóképpen alakult a helyzet a nyugati fronton is, ahol kará-

A harcosok ibibonlják karácsonyi csomagjaikat

csony ünnepén főként a francia csapatok kezdeményeztek támadásokat. Karácsony éjjelén Nieuportnál indultak elszánt rohamra a franciák és angolok. A véres harc, amely a hajnali órákig tartott, a németek győzelmével végződött: a szövetségesek csapatai nem tudták a németeket hadállásaikból kiszorítani. Karácsony reggelére azonban Nieuportnál friss holttestek százai borították a csatateret.

Élénk harc folyt karácsony két napján még Compiègnenél, az Argonneokban, Verdun vidékén és Felső-Elzászban is.

„A karácsonyi ünnepemet — írta egy német haditudósító — itt töltöm csapatainknál, a Verdimtől északkeletre fekvő sűrű erdőségben. Egész nap, szünet nélkül folyik a gyalogsági és tüzérségi tüzelés, mely

időnként igen hevesse válik. Intézkedés történt, hogy az éjszakai szolgálatot az őrségek különösen éberem lássák el. Karácsonyeste sem érhetik a német állásokat meglepetések. A lövészárkokban és a fedezékekben kedves előkészületek folynak. Díszítik a karácsonyfákat, amelyeket az erdőből vágtak és a karácsonyfákat, amelyeket hazulról kaptak. A hazai karácsonyfák olyan apróak, mintha csak játékszerek volnának. De ezeket az apró gallyakat valahogy mégis nagyobb szeretettel ékesítik, díszítik, mint a francia földből kinőtt fenyőfákat. Dörögnek az ágyúk, meg-

Karácsony a lövészárkokban. A szeretet szép és szent szimbóluma a harc világában

roppannak a fegyverek! . . . Azután újra csend. A támadásnak — úgy látszik — még nincs itt az ideje. Tovább lehet díszíteni a karácsonyfákat és fenyőgallyakkal bevonni a fedezékek ajtóit. . . Már felgyúlnak a gyertyák, a mécsesek, innen is, onnan is ájtatos énekszó árad a lövészárkba, ahol mozdulatlanul állnak az őrszemek előreszegezett arccal . . . Még szól az ének, de a következő pillanatban félbeszakad a szent dal . . . Alarm! . . . Támadás indult... A franciák rohamra jönnek, nem törődnek az ünneppel...”

Egy másik német haditudósító a következő jelentésében számolt be a nyugati front karácsony estéjéről:

„A szent estét egy gyalogezrednél töltöttem, künn a tűzvonalban.

A szabadnapos századok az ezredes szállásán gyülekeztek, aki rövid beszédet intézett katonáihoz, azt mondván, hogy a karácsonyestnek ily különös körülmények között való megünneplése ne rendítse meg senki hitét a Béke hirdetőjében e földön, mert hiszen éppen a tartós béke érdekében küzdünk.

Az ezredes nagyhatású beszéde után kigyúltak a karácsonyfa lángocskái és régi karácsonyi énekek éneklése közben kiosztották az ajándékokat.

„Égi béke kél szívemben e magasztos éjszakán ...” — hangzott föl a katonák ajkáról és kíséretül belezúgtak a fronton bömbölő ágyúk ércorkai.

Még késő éjszaka is hangos volt a sáncárok a katonák ünnepi énekétől és fényes a karácsonyfák lángjaitól.

A francia gyermekeket ez alkalommal vendégül látta a német vezérkar. A szegény apátlan gyermekek tágranyílt szemmel bámulták a fényes karácsonyfát. A lelkész francia nyelven megmagyarázta nekik az ünnep jelentőségét és azután minden francia gyerek megkapta a maga ajándékát”.

Így zajlott le a karácsony szent estéje, a szeretet és béke magasztos ünnepe 1914-ben, amikor Európa fegyverbíró férfinépe állig fegyverben állt, a lövészárokban élt és kitartó harcra, testi épségének és életének feláldozására elkészültén várta az új esztendő, az új küzdelmeket, a rejtelmes jövőt. . .

A karácsonyt követő, nagy világháború eseményeiről, az 1915-ös új esztendő fordulatairól, a sorsdöntő nagy kárpáti csatáról, a világtörténelmi nevezetességű gorlicei átötörről, a nyugati eseményekről, a bolgárok és olasz k hadbaszállásáról következő, ötödik kötetünk számol be

TARTALOM

	Oldal		Oldal
Nyugat harcra		A rommezővé lett város	
Az álló háború	3	La Bassée	90
Antwerpen bevételé után	6	Arras	92
Európa legelőkelőbb fardőhelye	9	Német vaskereszt — egy francia kapitánynak	93
Galli-Curci elmaradt koncertje	14		
Ostende bombázása		A nyugati front forgópontja	
Pöltünk az angol flotta	17	Soissons	96
Tűz!	20	Vörösen kacagó telihold	97
Tizenkét izgalmas perc	22	Soissons bombázása	101
Ha telibe talál a gránát	25	Vailly ostroma és bevételé	103
A francia-belga harcok		A pusztuló Champagne	
Calais veszedelme	27	Reims	107
A vízi építmények világa	29	A földre szállt pokol	109
Véres harc egy belga városért	31	Egy grófi kastély pusztulása	112
Egy francia kalona naplója		Ahol Attila táborozott	
Menni!... menni!... menni!	34	Az argonnei erdők	114
Lefeküdni!	35	Emberfölötti harcok	116
Rohamra!	37	A legendás erdő legendás ereje	117
Mint az érett kalász	38	A különös háború	120
A létépítési ország		Halottak napján	122
Sven Hedin Belgiumban	40	A legkeményebb dió	
A meghódított Antwerpen	42	A bevezetetlen Verdun	125
Lángban álló városnegyed	43	„Lotharingiai Bördák“	129
A kikötő füst- és lángtengere	45	A Vogézek	133
A „bolygó hollandi“	47	Kitchener jóstata	
Négerék, hinduk és gurkák	48	„A háború legalább három évig tart . . . . .“	135
Flandria		Előre Szerbia földjén!	
Az oldenburgiak	51	Tovább folyik az offenzíva	139
Őszi harcok az Yser mentén	57	A szerb kormány Nisbe menekül	140
Az angolok elárasztják vízzel Flandriát	60	Belgrád bombázása	142
Az emberi „angolnák“	62	Húszezer fogoly	146
A flandriai tél		A szerblai sár	148
Tovább tombol a harc	66	Belgrád bevételé	
Dixmuiden elesik	68	A írárti sereg diadala	154
Dixmuiden romjal főtött	71	Elesik Belgrád	156
Ypern előtt	74	Kitör a pánik	158
Az őszhajú, fiatal belga hadnagy	78	Elhallgatnak Belgrád ágyúi	160
Francia földön		Ferenc József uralkodásának 66. évfordulóján	162
Lille meghódítása	81	Az elfoglalt Belgrádban	166
Lille bombázása	85	Séta a konakban	168
Angolok dicsérete	88	Temetés a Cigány-szigeten	173

	Oldal		Oldal
<i>Szerbia kiürítése</i>		<i>Az iszlám szent háborúja</i>	
Összeomlik a nagy offenzíva . . .	176	Törökország beavatkozik a harcba . . .	249
Potiorek elrendeli a visszavonulást . . .	177	Marokkótól Indiáig	250
Belgrád kiürítése	180	A hangulat az ántánt ellen fordul . . .	253
A hivatalos magyarázat	182	Harcok — hadüzenet nélkül	254
Potiorek utóda: Jenő főherceg	183	Fölkelt a török félhold	256
Kit terhel a felelősség?	185		
<i>A „Fekete hegyek“ világa</i>		<i>Harc a német gyarmatokért</i>	
A montenegrói harctér	192	A búrok szabadságharca	259
A „Zenta“ pusztulása	194	Japán hódításai	262
Cattaro	197	Ausztrália	264
Ahová a madár is „liften jár“	198	Afrika	266
A Lovcsen aljában	201	Kelet-Afrika hősei	269
Tüzérpárbaj a Lovcsen és Cattaro között	205		
Késik a döntés	208	<i>Harc a tengeren és a tenger alatt</i>	
<i>A semleges államok</i>		A háború kitörése a tengeren	272
Luxemburg megszállása	211	Az Északi-tengeren	273
Olaszország	212	Az első tengeri csata	275
Az olasz semlegességi nyilatkozat	215		
Mit követelt Olaszország semlegességeért?	217	<i>Cirkálók harcái</i>	
Valona megszállása	218	A „Göben“ és „Breslau“	278
Románia a választáson	219	A coronelli német diadal	280
„Védjük meg a Duna partjain a civilizációt . . .“	222	A falklandi csata	281
Carol király halála	224	Az „Emden“ hőstettei	283
Czernin Ottokár — Romániáról	225	Az „Emden“ pusztulása	287
„Az adott szó szentség . . .“	227	Egy egész ellenséges világon keresztül	288
A Balkán	229	A tengeralattjárók háborúja	290
A többi semleges állam	231	Weddigen kapitány	292
		A további események	294
<i>Sötét árnyak a monarchia egén?</i>		<i>A légi háború</i>	
A „düledező dunai monarchia“	237	Harc a levegőben	297
A nagyszerb eszme terjedése	238	London fél a Zeppelinektől	301
A „guruló rubel“	240	Légi támadás Dünkirchen ellen	307
Az olasz irredenta	244		
<i>Amerika magatartása</i>		<i>A szeretel ünnepén . . .</i>	
Wilson elnök semlegességi nyilatkozata	247	Karácsonyest a harctéren	310
		Elmarad a karácsonyi fegyverszünet	311
		A Kárpátok karácsonya	312
		Karácsony a szerb harctéren	314
		A nyugati harctér karácsonya	316